

รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์
ชุดที่ ๕

กรมศิลปากรจัดพิมพ์
พุทธศักราช ๒๕๕๔

รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๕

แปลและเรียบเรียงโดย

นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์

นางพรพรรณ ทองตัน

นางสาวเสาวลักษณ์ กีชานนท์

นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์

นายชรัตน์ สิงหเดชากุล

นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง

นางลำเนียง ศรีเกตุ

กรมศิลปากรจัดพิมพ์

พุทธศักราช ๒๕๕๔

รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๕

กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๕๔

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ISBN 978-974-417-490-1

ที่ปรึกษา

นางโสมสุตา ลียะวณิช	อธิบดีกรมศิลปากร
นายการุณ สุทธิกุล	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นางเบญจมาศ แพทอง	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นางสาววีณา โรจนราธา	นักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ
นายธนากร กำทรัพย์	นายช่างศิลปกรรมอาวุโส

บรรณาธิการ

นางนันทนา ตันติเวส	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
--------------------	---

ผู้แปลและเรียบเรียง

นางสาวศุภรัตน์ ธาราคักดิ์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางพรพรรณ ทองตัน	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาวเสาวลักษณ์ กี่ขานนท์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นายชรัตน์ สิงห์เดชากุล	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง
นางสำเนียง ศรีเกตุ	นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง

พิมพ์ที่

บริษัท วงศ์สว่างการพิมพ์ จำกัด

เลขที่ ๒ ถนนเจริญสุขนิทวงศ์ ซอยเจริญฯ ๘๖/๑ แขวงบางอ้อ

เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร. ๐-๒๘๘๐-๑๘๗๖ แฟกซ์. ๐-๒๘๗๙-๑๕๒๖

www.wswpublishing.com

รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์
ชุดที่ ๕

คำนำ

กรมศิลปากรโดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์มีภารกิจส่วนหนึ่งในการศึกษาค้นคว้าหนังสือและเอกสารต่างประเทศ ที่มีคุณค่าในทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ จารัต ประเพณีของไทย และนำมาแปลเรียบเรียงเป็นภาษาไทย เพื่อพิมพ์เผยแพร่ ผลงานบางส่วนตามภารกิจนี้ คือ การนำเอาเรื่องราวต่างๆ ที่แปลเรียบเรียงแล้วมาพิมพ์รวมเล่มโดยให้ชื่อว่า รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้จัดทำมาแล้ว ๔ ชุด

สำหรับปีงบประมาณ ๒๕๕๕ นี้ กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือรวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๕ ซึ่งประกอบด้วยผลงานแปล รวม ๙ เรื่อง ดังนี้

๑. เรื่อง “สยามในทรงสนะของกงสุลอังกฤษ” แปลและเรียบเรียงโดย นางสาวศุภลรัตน์ ธาราศักดิ์ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง เรื่องที่นำมาแปลนี้เป็นบางบทจากหนังสือเรื่อง Consul in Paradise เขียนโดย วิลเลียม อัลเฟรด เร วูด (William Alfred Rae Wood หรือ W.A.R. Wood) กงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๔๕ - ๒๔๖๘ โดยได้คัดเลือกบท “Old Days in Bangkok” ที่ว่าด้วยสิ่งที่เขาได้ประสบพบเห็นในช่วงแรกที่เขาเข้ามาในเมืองไทยตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งที่เขาเขียนไม่ใช่เป็นเพียงประสบการณ์ส่วนตัวของเขาเท่านั้น แต่ยังได้บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ สมัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเกิดโรคระบาดทั้งกาฬโรค และอหิวาตกโรค หรือเหตุเพลิงไหม้ ล้วนเป็นข้อมูลที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อีกบทหนึ่งที่คัดเลือกมาแปลคือ “Miscellaneous” ซึ่งว่าด้วยอุปนิสัยของชาวสยามในมุมมองของชาวต่างชาติที่ได้มาใช้ชีวิตในเมืองไทยและคลุกคลีกับคนไทยมาอย่างยาวนานถึง ๕ รัชกาล

๒. เรื่อง “เยือนเชียงใหม่ ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๑” แปลและเรียบเรียง โดย นางพรพรรณ ทองตัน นักอักษรศาสตร์

ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง เรื่องดังกล่าวแปลและเรียบเรียงจากเอกสารเรื่อง Extracts from a journal kept by Mr. W. J. Archer of a visit to Chiengtung ซึ่งเป็นเรื่องที่ตัดตอนจากบันทึกการเดินทางของนายดับเบิลยู. เจ. อาร์เชอร์ ชาวอังกฤษที่เป็นหนึ่งในคณะกรรมการร่วมอังกฤษ - สยาม สำรวจแนวเขตแดนสยามและพม่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องที่นำมาแปลและเรียบเรียงเป็นข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศและสภาพสังคมที่ผู้บันทึกได้ประสบในช่วงเส้นทางสำรวจจากเชียงใหม่ เชียงตุง และจากเชียงตุงกลับไปยังเชียงใหม่

๓. เรื่อง “ข้อมูลบางประการเกี่ยวกับประเทศสยามและพระมหากษัตริย์สยาม จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสวีเดน เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๔๐” แปลและเรียบเรียง โดย นางพรพรรณ ทองตัน นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปลและเรียบเรียง ต้นฉบับดั้งเดิมเป็นภาษาสวีเดน เขียนโดย นายเฮอร์แมน เอ. ริง พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์สวีเดน Nya Dagligt Allehanda ฉบับแปลเป็นภาษาไทยแปลจากต้นฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ “Siam and the Siamese King : A Few Sketches Published in Honour of the Visit of H.M. King Chulalongkorn to Sweden, July, 1897” โดย นายดี. โอ. เบลล์ เนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นการนำเสนอข้อมูลให้ชาวสวีเดนได้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศสยามทั้งในแง่ภูมิศาสตร์ สภาพสังคม และการเมืองโดยรวม และสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนหลังกล่าวถึง เรื่องราวที่ทางสวีเดนได้พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการเสด็จมาเยือนกรุงสตอกโฮล์มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔. เรื่อง “สยามและความสัมพันธ์กับมาเก๊า” แปลและเรียบเรียง โดย นางสาวเสาวลักษณ์ กิจานนท์ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มแปล

และเรียบเรียง บทความนี้แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ “Siam and Its Relation with Macau” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานศึกษาวิจัยของ เลโอนอร์ เดอ ซีบรา นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ชาวโปรตุเกส แห่งมหาวิทยาลัยมาเก๊า มาเก๊า ในที่นี้คือ อาณานิคมของโปรตุเกส ดังนั้นจึงเป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของไทยกับโปรตุเกสตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ โดยพาดพิงถึงความสัมพันธ์ของไทยกับชาติตะวันตกอื่น ๆ เช่น ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส ที่ได้เข้ามาเกี่ยวพันกัน

๕. เรื่อง “การค้าภายในประเทศสยาม” แปลและเรียบเรียง โดย นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง เรื่องดังกล่าวแปลจากบทความภาษาฝรั่งเศส “Le Commerce de Siam” เขียนโดย เมอซิเยอร์ เด. จิราร์ด ในนิตยสาร La Revue de l’ Orient ผู้เขียน ซึ่งเป็นสมุหบัญชีของสมาคมภาคพื้นตะวันออกแห่งประเทศไทยที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทย ได้นำเสนอข้อมูลที่น่าสนใจของเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยชี้ให้เห็นถึงความพร้อมทั้งในด้านความมั่งคั่งของทรัพยากรธรรมชาติและศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นศูนย์การค้าของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคตะวันออก

๖. เรื่อง “การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕” แปลและเรียบเรียง โดย นาย ชรัตน์ สิงหเดชากุล นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง แปลจากเรื่อง “Education” ซึ่งเขียนโดย ดับเบิลยู. จี. จอห์นสัน ที่ปรึกษากระทรวงศึกษาและการศาสนา (the Ministry for Public Instruction and Ecclesiastical Affairs) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องดังกล่าวเป็นบทหนึ่งในหนังสือ Twentieth Century Impressions of Siam ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Lloyd’s Greater Britain Publishing Company, Ltd. ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ผู้เขียนได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาของไทยให้ทันสมัยทัดเทียมอารยประเทศ โดยเฉพาะข้อมูลในเชิงตัวเลขและสถิติซึ่งมักจะไม่ค่อยพบในหลักฐานการบันทึกของไทยในอดีต

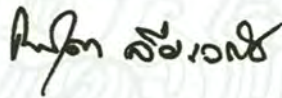
๗. เรื่อง “การศาสนาในประเทศไทย” แปลและเรียบเรียง โดย นายชรัตน์ สิงหเดชากุล นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง แปลจากเรื่อง “Ecclesiastical-Buddhism, the Roman Catholic Church, the Protestant Church” เช่นเดียวกับเรื่อง “การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕” ต้นฉบับ ภาษาอังกฤษของเรื่อง “การศาสนาในประเทศไทย” ก็เป็นบทหนึ่งในหนังสือ *Twentieth Century Impressions of Siam* เช่นกัน เนื้อหากล่าวถึงเรื่องราวพุทธศาสนาในประเทศไทย ตลอดจนการเผยแพร่คริสต์ศาสนาทั้งนิกายโรมันคาทอลิก และโปรเตสแตนต์ในไทย ส่วนที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและนิกายโรมันคาทอลิก เขียนโดย โอ. แฟรงค์เฟอร์เตอร์ หัวหน้าบรรณาธิการ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ส่วนนิกายโปรเตสแตนต์ นั้น เขียนโดย สาธุคุณ เฮนรี เจ. ฮิลล์ยาร์ด แห่งโบสถ์ ไครส์เชิร์ช กรุงเทพฯ

๘. เรื่อง “งานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” แปลและเรียบเรียงโดย นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง จากเรื่อง “Siamese Customs for the Dying and Dead” เขียนโดย นายแพทย์ แดน บีช บรัดเลย์ หรือ หมอบรัดเลย์ เรื่อง ดังกล่าวเป็นบทหนึ่งในหนังสือเรื่อง *Siam and Laos as seen by Our American Missionaries* ซึ่งพิมพ์เผยแพร่โดยสภามิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนใน พ.ศ. ๒๔๒๗ รายละเอียดและแง่มุมต่างๆ ที่ผู้เขียนชาวต่างชาติได้บันทึกไว้ในฐานะ ผู้ร่วมเหตุการณ์ เมื่อได้นำมาพิจารณาและพิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับหลักฐาน ฝ่ายไทยแล้ว ก็จะทำให้เห็นภาพได้ชัดเจนและเติมเต็มในบางส่วนของที่ขาดหายไป จากข้อมูลที่บันทึกโดยคนไทย

๙. เรื่อง “การโกนจุกของเด็กชาวสยาม” แปลและเรียบเรียงโดย นางสาวเนียง ศรีเกตุ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มแปลและเรียบเรียง จากเรื่อง “First Hair - Cutting of a Young Siamese” เขียนโดย นายแพทย์ชามูเอล เรย์โนลส์ เฮาส์ หรือที่คนไทยรู้จักกันในนาม “หมอเหา” เรื่องนี้เป็นบทหนึ่ง

ในหนังสือ Siam and Laos as seen by Our American Missionaries เช่นเดียวกับเรื่องงานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อมูลที่ผู้เขียนบันทึกไว้ถือเป็นหลักฐานชั้นต้นที่มีคุณค่าและความสำคัญในการศึกษาประเพณีของไทยในอดีต

กรมศิลปากรหวังว่าเรื่องราวทั้ง ๙ เรื่อง ที่นำมาประมวลเป็นหนังสือรวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๕ นี้ จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทยด้านต่างๆ ทั้งภูมิศาสตร์ สังคม ศาสนา จารีตประเพณี ความสัมพันธ์กับนานาประเทศ ตลอดจนพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต ให้แก่นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และประชาชน เพื่อสร้างความรักความภาคภูมิใจในผืนแผ่นดินไทย และจิตสำนึกที่จะร่วมกันธำรงไว้ซึ่ง ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ สืบไป

(นางโสมสุตา ลียะวณิช)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

๙ ธันวาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

คำนำ

- สยามในทรรศนะของกงสุลอังกฤษ ๑๑
นางสาวศุกลรัตน์ ธาราศักดิ์ แปลและเรียบเรียง
- เยือนเชียงตุง ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๑ ๕๙
นางพรพรรณ ทองตัน แปลและเรียบเรียง
- ข้อมูลบางประการเกี่ยวกับประเทศสยามและพระมหากษัตริย์สยาม ๘๙
จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสวีเดน เมื่อเดือนกรกฎาคม
พ.ศ.๒๔๔๐
นางพรพรรณ ทองตัน แปลและเรียบเรียง
- สยามและความสัมพันธ์กับมาเก๊า ๑๒๓
นางสาวเสาวลักษณ์ กิจานนท์ แปลและเรียบเรียง
- การค้าภายในประเทศสยาม ๑๔๗
นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์ แปลและเรียบเรียง
- การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ๑๘๑
นายชรัตน์ สิงหเดชากุล แปลและเรียบเรียง
- การศาสนาในประเทศไทย ๒๒๗
นายชรัตน์ สิงหเดชากุล แปลและเรียบเรียง
- งานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๗๑
นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง แปลและเรียบเรียง
- การโกนจุกของเด็กชาวสยาม ๒๘๙
นางสำเนียง ศรีเกตุ แปลและเรียบเรียง

สยามในวรรณคดีของกงสุลอังกฤษ

นางสาวศุภรัตน์ ธาราศักดิ์
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

ภายหลังการตกลงลงนามในสนธิสัญญาบาวริง ในปี พ.ศ.๒๓๙๘ อังกฤษได้เข้ามาจัดตั้งสถานกงสุลอังกฤษขึ้นเป็นครั้งแรกในกรุงเทพฯ ในปีถัดมา และในเวลาต่อมายังได้มีการขยายขอบข่ายการปฏิบัติงาน จนกระทั่งมีการจัดตั้งสถานกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ขึ้น โดยมีบรรดากงสุลอังกฤษผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในประเทศไทยด้วยกันหลายคน ซึ่งหนึ่งในบรรดากงสุลอังกฤษที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่อยู่ในประเทศไทยต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนานถึง ๒๙ ปี และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีของผู้คนในยุคสมัยนั้น ก็คือ William Alfred Rae Wood หรือที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า วู้ด วู้ดเดินทางเข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๙ และได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่กงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๔๕ - ๒๔๖๘ หลังจบชีวิตราชการ วู้ดยังคงพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทย และได้เขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่ง เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานตลอดชีวิตของเขา รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้น โดยให้ชื่อว่า “Consul in Paradise”

สำหรับผลงานที่นำมาแปลในครั้งนี้เป็นการตัดตอนมาจากหนังสือเรื่อง Consul in Paradise โดยได้ตัดตอนแปลเฉพาะบทที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสภาพวิถีชีวิตและสังคมไทยในอดีต ซึ่งได้แก่ บท Old days in Bangkok หรือชื่อภาษาไทยว่า ย้อนอดีตกรุงเทพฯ และบท Miscellaneous หรือชื่อภาษาไทยว่า เรื่องปณิณกะเกี่ยวกับชาวสยาม โดยให้ชื่อเรื่องว่า “สยามในทรวงของกงสุลอังกฤษ”

หากพิจารณากันโดยถ่วงแท้แล้ว เรื่องราวที่นำมาแปลนี้อาจจะมิได้มีเนื้อหาสาระในทางวิชาการที่โดดเด่นนัก แต่ถ้าหากพิจารณากันในแง่ของการสะท้อนมุมมองของผู้เขียน ซึ่งถือได้ว่าเป็นชาวต่างชาติที่มีตำแหน่งหน้าที่ราชการในระดับสูง และมีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตอยู่ในประเทศไทยเป็นระยะเวลายาวนาน เรื่องราวของเขาก็นับว่ามีคุณค่าและมีความน่าสนใจอยู่มาก ซึ่งใครก็ตามที่ได้มีโอกาสอ่านหนังสือเล่มนี้แล้วก็คงจะรู้สึกได้ถึงความรักและความผูกพันที่วู้ดมีต่อคนไทยและประเทศไทย ดังที่ปรากฏให้เห็นในงานเขียนของเขาหลาย ๆ ตอนด้วยกัน

ผู้เขียนในวัยหนุ่ม

ภริยาผู้เขียนขณะมีอายุ ๒๒ ปี

คำนำของผู้เขียน^๑

หนังสือเล่มนี้^๒ จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรกที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วยรูปแบบที่ค่อนข้างจะแตกต่างไปจากฉบับพิมพ์ปัจจุบัน และในช่วงที่เกิดสงคราม โรงพิมพ์ได้ถูกระเบิดของฝ่ายอังกฤษทำให้หนังสือส่วนใหญ่ที่ยังคงค้างอยู่ในสต็อกได้รับความเสียหาย และแม้พิมพ์ในส่วนของภาพประกอบได้สูญหายไป

สำหรับฉบับพิมพ์ปัจจุบันนี้ ประกอบด้วยเนื้อหา ๔ บท ที่ยังไม่เคยจัดพิมพ์ในที่ใดมาก่อน รวมทั้งภาพประกอบชุดใหม่ที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์

ถ้าหากคุณกำลังมองหาหนังสือที่มีเนื้อหาเจาะลึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมือง ขนบประเพณีทางสังคม ศาสนา นิทานพื้นบ้าน หรืออื่นๆ คุณจะหาไม่พบในหน้าถัดๆ ไปของหนังสือเล่มนี้ โดยข้อเท็จจริงแล้ว หนังสือเล่มนี้มีได้มีข้อมูลที่เนื้อหาสาระเป็นจริงเป็นจังตั้งแต่ประการใด แต่ประกอบไปด้วยเรื่องราวเบาๆ ที่เป็นเกร็ดเล็กเกร็ดน้อย ซึ่งรวบรวมโดยผู้ที่ผ่านประสบการณ์นาวาชีวิตกับชาวสยามและชาวอังกฤษที่อาศัยอยู่ในประเทศสยามมาเป็นเวลายาวนานถึง ๖๘ ปี และถึงแม้ว่าเวลานี้คนคนนั้นจะผ่านร้อนผ่านหนาวมามากมาย แต่ก็ยังคงยืนหยัดอยู่ได้และยังคงไม่หยุดที่จะเก็บเกี่ยวประสบการณ์ชีวิตที่แม้จะหาสาระไม่ใคร่ได้ แต่ก็เต็มไปด้วยความสนุกสนานต่อไป

ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าเขียนหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าจะใช้ชื่อทางภูมิศาสตร์เรียกประเทศแห่งนี้ว่าสยาม ซึ่งชื่อดังกล่าวเป็นชื่อภาษาอังกฤษที่จะหาพบได้ในพจนานุกรมทุกเล่ม และเป็นที่ยูจกกันทั่วโลกหลายร้อยปีมาแล้ว และจากเหตุผลดังกล่าวข้าพเจ้าจึงพอใจที่จะเรียกชื่อประเทศแห่งนี้ว่า Siam มากกว่าชื่อใหม่ว่า “Thailand” ในทำนองเดียวกันเวลาที่ข้าพเจ้าพูดหรือเขียนภาษาอังกฤษ ข้าพเจ้าก็จะใช้ชื่อทางภูมิศาสตร์เรียกประเทศนั้นๆ เช่น German (เยอรมัน) Greece (กรีซ) และ Japan (ญี่ปุ่น) ถึงแม้ว่าพลเมืองของประเทศนั้นๆ จะเรียกประเทศของตนเองว่า Deutschland, Hellas และ Nippon Koko ตามลำดับก็ตาม

^๑ แปลจาก Preface ของหนังสือเรื่อง Consul in Paradise

^๒ หนังสือเรื่อง Consul in Paradise

ตัวข้าพเจ้าเองนั้นมิมีนิสัยไม่ต่างอะไรกับคนที่อายุมาก ๆ ส่วนใหญ่ คือ ฟังพอใจที่จะใช้ชีวิตอยู่กับอดีต ชอบที่จะเรียกชื่อเก่า ๆ และชอบวิถีชีวิตแบบเก่า ๆ แม้แต่ธงชาติแบบใหม่ของสยามซึ่งมีรูปแบบเป็นธงสามสี และเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีไปทั่วโลกนั้น ก็มีได้ดึงดูดใจให้ข้าพเจ้ารู้สึกชื่นชอบได้มากเท่ากับธงช้างเผือกแบบเก่า และข้าพเจ้าก็ยังปรารถนาที่จะได้เห็นธงช้างเผือกแบบเก่าที่ข้าพเจ้ารักได้กลับขึ้นมาโบกสะบัดอีกครั้งก่อนที่ข้าพเจ้าจะตาย

บางทีท่านผู้อ่านที่ไม่เคยทราบเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศสยามมาก่อน อาจจะสงสัยในการเรียกชื่อชนชาติต่าง ๆ ในสยามของข้าพเจ้า ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขออธิบายในที่นี้ว่า พลเมืองของประเทศสยามทั้งหมดยกเว้นกลุ่มชนเล็ก ๆ ที่ไม่มีความสำคัญนั้นล้วนแต่มีเชื้อชาติไต (Tai) หรือไทย (Thai) ด้วยกันทั้งสิ้น นอกเหนือจากนี้ พลเมืองของราชอาณาจักรลาวและรัฐฉานในพม่า รวมทั้งพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศจีนตอนใต้ก็ล้วนแต่มีเชื้อชาติไตหรือไทยด้วยกันทั้งสิ้น โดยเนื้อแท้แล้วคนเหล่านี้จะพูดภาษาประจำชาติหรือภาษาถิ่นเช่นเดียวกับชาวสยามสำหรับคำว่า “Siamese” หรือชาวสยามนั้น โดยปกติชาวต่างชาติจะใช้เรียกคนไทยภาคใต้ หรือภาคกลางเท่านั้น ส่วนคนไทยภาคเหนือซึ่งพูดภาษาถิ่นที่แตกต่างกันออกไป และจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ก็ยังมีรูปแบบการแต่งกายที่ค่อนข้างจะแตกต่างกันไปนั้น จะเป็นที่ยกขานกันว่าชาวลาว (Laos) สำหรับผู้ที่เดินทางมาเยือนประเทศสยามนั้นมึ้น้อยคนนักที่จะเข้าใจในเรื่องนี้ ส่วนใหญ่พวกเขาจะเรียกคนทุกคนที่พวกเขาพบว่า ชาวสยาม (Siamese) เช่นเดียวกับในกรณีของข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นกับนายกเทศมนตรีชาวฝรั่งเศสผู้ชาญฉลาดคนหนึ่ง สุภาพบุรุษผู้นี้เดินทางท่องเที่ยวไปทั่วเกาะบริเตนใหญ่ (Great Britain) โดยเขาได้ท่องจำถ้อยคำสั้น ๆ ที่ไพเราะและเป็นการยกย่องชาติอังกฤษไว้ประโยคหนึ่ง ถ้อยคำดังกล่าวเป็นคำพูดที่กล่าวยกย่องสรรเสริญคนอังกฤษ ตลอดจนสภาพภูมิทัศน์ วรรณกรรม อาหาร และความโอบอ้อมอารีของคนอังกฤษด้วยภาษาที่ฟังดูมีมิติไร้มืดเป็นอย่างยิ่ง และในงานเลี้ยงที่ทางเทศบาลเมืองลอนดอน เบอริงแฮม แมนเชสเตอร์ และนิวคาสเซิลจัดขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่เขา เขาประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมากในการกล่าวสุนทรพจน์ในงานเลี้ยงดังกล่าว และเมื่อเขาได้รับเชิญให้ไปในงานเลี้ยงที่ทางเทศบาลเมืองอาร์เบอร์ตันจัดขึ้นโดยมิได้มีการเตรียมตัวมาก่อน ซึ่งเขาก็ไม่เคยคาดคิดว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงคำพูดใด ๆ ในสุนทรพจน์ของเขา เขาจึงได้นำสุนทรพจน์ดังกล่าวไปพูดที่เมืองนั้นด้วย แต่ทว่าเขาคงพบกับความประหลาดใจ

เป็นอย่างยิ่ง เมื่อคำพูดของเขาไม่ได้รับการต้อนรับจากผู้คนมากนัก และเมื่อเขาถามขึ้นอย่างหัวเสียว่าเกิดข้อผิดพลาดอะไรขึ้น เขาก็ได้รับคำตอบว่า เพราะไม่มีคนอังกฤษแม้แต่คนเดียวอยู่ในห้องนั้น สำหรับชายผู้นี้แล้ว คนทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศอังกฤษก็คือคนอังกฤษ (Anglians) เช่นเดียวกับผู้ที่มาเยือนประเทศสยามทุกคนที่คิดว่าคนไทย (Thai) ทุกคน คือ ชาวสยาม (Siamese)

ดังนั้น ถ้าผู้ที่อ่านหนังสือเล่มนี้จะพยายามคิดถึงสถานที่ อาทิจังหวัดเชียงใหม่ ลำปางว่ามิได้เป็นแบบลิเวอร์พูล และแมนเชสเตอร์ แต่ค่อนข้างจะมีลักษณะเช่นเดียวกับเอดินเบอร์ก และอาร์เบอร์ตันแล้ว เรื่องดังกล่าวก็คงจะไม่สร้างความสับสนให้แก่พวกเขา

บางทีในวันหนึ่งข้างหน้าเราอาจจะได้เห็นประเทศไทยกลายเป็นจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ อาจจะเกือบเทียบเท่ากับประเทศจีนก็เป็นได้ และรวมคนไทยกว่า ๒๐๐,๐๐๐ คน ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ธงช้างเผือกผืนเดียวกัน และต่างก็จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์องค์เดียว ขออย่าว่า พระมหากษัตริย์

ข้าพเจ้าได้รับคำแนะนำให้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับบทบาทของประเทศสยามในสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งข้าพเจ้าต้องยอมรับว่าข้าพเจ้าคงไม่สามารถทำได้ ข้าพเจ้าได้ให้อภัยกับบาดแผลจากสงครามที่สร้างความทุกข์ทรมานให้แก่ข้าพเจ้าไปนานแล้ว และความปรารถนาเพียงประการเดียวของข้าพเจ้าในเวลานี้ก็คือ ลืมเรื่องราวเหล่านั้นเสีย

ข้าพเจ้าใคร่ขอแสดงความขอบคุณมายังคุณไกรศรี นิมนานเหมินทร์ มิสเตอร์ เจ.เจ. โบเลส (Mr. J.J. Boeles) และมิสเตอร์ โอ. กอร์ดอน ยัง (Mr. O. Gordon Young) ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้า ซึ่งถ้าหากมิได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลเหล่านี้แล้ว ข้าพเจ้าก็คงจะไม่สามารถเขียนเนื้อหาในบทที่ ๑๓ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชนภูเขาได้สำเร็จ นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังขอแสดงความขอบคุณมายังสยามสมาคมที่ได้กรุณาอนุญาตให้ข้าพเจ้านำภาพที่ทางสยามสมาคมเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์มาจัดพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ด้วย

ดับเบิลยู. เอ. อาร์. ดับเบิลยู

เชียงใหม่

มกราคม ๒๕๐๘

สยามในวรรณคดีของกงสุลอังกฤษ

ย้อนอดีตกรุงเทพฯ

ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๓๙ ในฐานะนักเรียนล่ำม ขณะนั้นข้าพเจ้ามีอายุเพียง ๑๘ ปี ๖ เดือน ซึ่งนับเป็นเจ้าหน้าที่สถานกงสุลที่อายุน้อยที่สุดที่เคยมาประจำการในประเทศสยาม หรือข้าพเจ้าเชื่อว่าแม้แต่ดินแดนตะวันออกอื่นใด

ข้าพเจ้าเดินทางมาพร้อมกับนายเอ็ม. ซึ่งเป็นเพื่อนรุ่นพี่ข้าพเจ้า ๒ ปี ในสมัยนั้นเราได้รับเงินค่าจ้างปีละ ๒๐๐ ปอนด์ พร้อมบ้านพักที่ไม่มีเครื่องเรือนใดๆ เลย ดังนั้นในวันแรกที่เดินทางมาถึง เราจึงได้รับใบเสร็จเรียกเก็บค่าสิ่งของ ตกแต่งบ้านเป็นจำนวนเงิน ๗๕ ปอนด์ ซึ่งข้าพเจ้าจำไม่ได้แล้วว่าได้จัดการชำระค่าสิ่งของเหล่านั้นไปได้อย่างไร เพราะขณะนั้นเราไม่มีเงินติดตัวมาด้วยเลย แต่สำหรับข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เหล่านั้นข้าพเจ้ายังคงจำได้ดี

สำนักงานนักเรียนล่ำมเมื่อแรกเริ่มเดิมทีนั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าก่อตั้งขึ้นที่ลิแวนต์^๑ มาก่อน แต่เดิมนักเรียนล่ำมคือผู้ที่เข้ามาศึกษาเพื่อออกไปปฏิบัติงานเป็นล่ำม ตำแหน่งล่ำมนี้ข้าพเจ้าเชื่อว่าเคยมีมาก่อนในประเทศจีนแต่ได้ถูกรวมเข้ากับราชการแผนกงสุลโดยทั่วไปเมื่อนานมาแล้ว แต่สำหรับประเทศสยามไม่ปรากฏว่ามีตำแหน่งดังกล่าว ผลก็คือนักเรียนล่ำมได้กลายเป็นผู้ที่ทดลองปฏิบัติงานในตำแหน่งรองกงสุล และสิ่งหนึ่งที่พวกเขาไม่เคยต้องปฏิบัติเลยก็คือ แปลภาษาสยาม บางครั้งข้าพเจ้าเคยได้รับการขอร้องให้ไปช่วยงานล่ำมในศาลกงสุล แต่ภาษาที่ใช้กลับกลายเป็นภาษาฝรั่งเศสและเยอรมัน โดยไม่เคยต้องใช้ภาษาสยามเลย

โดยหลักการแล้ว เป็นที่เข้าใจกันว่าเราสองคนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในช่วง ๒ ปีแรกเพื่อเรียนรู้ภาษาสยามก่อน แต่ในทางปฏิบัติเราได้รับแจ้งว่าเราจะต้องช่วยงานในสถานกงสุล ช่วงเช้าสัปดาห์ละ ๓ วัน และมีเวลาว่างในช่วงบ่าย แต่หลังจากที่ปฏิบัติงานไปได้ ๑ สัปดาห์ เราก็พบว่างานบริการอันมีค่าของเราเป็นที่ต้องการในทุกๆ เช้า และ ๑ เดือนหลังจากนั้นเรายังต้องช่วยงานในช่วงบ่ายเพิ่มขึ้นอีกด้วย ด้วยเหตุนี้เราจึงเรียนภาษาสยามได้เท่าที่เวลาจะอำนวย เรามีครู ๒ คน

^๑ ลิแวนต์ (Levant) ดินแดนทางฝั่งตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน - สวป.

คนหนึ่งรู้ภาษาอังกฤษบ้าง ส่วนอีกคนไม่รู้เลย ทั้งสองคนไม่มีความรู้ในเรื่องการสอน เราจึงต้องจัดเตรียมบทเรียนของเราขึ้นเอง ข้าพเจ้าไม่เคยคิดว่าเราสองคนจะเรียนรู้อะไรได้มากมาย แต่ในความเป็นจริงแล้ว การเรียนของเราทั้งสองคนก็ผ่านพ้นไปด้วยดี ช่วงปลายปีที่สองเราสามารถพูด อ่านและเขียนภาษาสยามได้ตามสมควร และสอบผ่านไปได้อย่างงดงาม นายเอ็ม. ได้คะแนนมากกว่าข้าพเจ้าอยู่ ๕ คะแนน ข้าพเจ้าอยากจะทำว่าจริง ๆ แล้วมีรุ่นพี่ของเราเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในการเขียนภาษาสยาม

เราต้องทำงานทุกอย่างในสำนักงาน นายเอ็ม. มีหน้าที่ดูแลงานทั่ว ๆ ไปในศาลกงสุล ส่วนข้าพเจ้าช่วยงานด้านบัญชีและงานขนส่งสินค้าทางเรือ รวมทั้งงานพิมพ์และงานเลขานุการของท่านทูต ข้าพเจ้าเป็นพนักงานพิมพ์ติดคนแรกของสถานทูตซึ่งก็ใช้งานไม่มีใครได้สักเท่าไร แต่ท่านทูตก็ดูจะพอใจในความสามารถซึ่งไม่มีใครจะมีมากนักของข้าพเจ้าอยู่

ในสมัยก่อนโน้นงานขนส่งสินค้าทางเรื่อนับเป็นงานที่หนักหนาเอาการทีเดียว เนื่องจากเรือกลไฟที่เดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ กับสิงคโปร์หรือฮ่องกงส่วนใหญ่เป็นเรือของอังกฤษ แม้ว่าอีก ๒ - ๓ ปีต่อมาเรือเกือบทั้งหมดจะได้ถูกขายต่อให้กับบริษัท Norddeutscher Lloyd จำกัดไปแล้ว ถึงกระนั้นก็ยังมียู่อีกส่วนหนึ่งซึ่งแม้จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่เมื่อเข้ามาจอดเทียบท่าก็ทำให้ข้าพเจ้าต้องวุ่นวายอยู่กับการโต้เถียงระหว่างกัปตันและลูกเรือเสมอ

เมื่อมองย้อนกลับไปในตอนนั้น ข้าพเจ้าพบว่ามันเป็นเรื่องน่าประหลาดที่ข้าพเจ้า ซึ่งเมื่อหลายปีมาแล้วยังเป็นเพียงเด็กหนุ่มอายุอานามไม่เท่าไรได้เคยจัดการกับเรื่องราวยุ่งยากต่าง ๆ มากมาย ทั้งยังต้องบังคับขู่เข็ญผู้ขายอย่างกัปตัน Kettle โดยเฉพาะในยามที่เขาอยู่ในอาการมึนเมา ซึ่งมักจะเป็นเช่นนั้นอยู่บ่อย ๆ อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็สามารถผ่านพ้นเหตุการณ์เหล่านั้นมาได้ ครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้ร่วมงานกับเขาซึ่งอายุมากกว่าข้าพเจ้า ๔ ปี ข้าพเจ้าได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากเขามากมาย แม้ว่าจะไม่เคยจัดการอะไรเด็ดขาดกับความถืออำนาจของเขาได้สักทีเพราะจริง ๆ แล้วเขาก็มีความสามารถในการรับมือกับเหตุการณ์ยาก ๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์

ข้าพเจ้ายังจำได้ดีถึงกรณีของลูกเรือกลุ่มหนึ่งที่ร่วมกันพยายามสังหารกัปตัน โดยใช้ความพยายามถึง ๒ ครั้งก่อนที่เรือจะเข้าจอดเทียบท่าที่กรุงเทพฯ

เมื่อเรือมาถึงท่าเรือลูกเรือครึ่งหนึ่งถูกจองจำด้วยโซ่ตรวน ส่วนกัปตันอยู่ในสภาพถูกพันด้วยผ้าพันแผลรุงรัง เขาต้องการให้เราไล่ลูกเรือทั้งหมดออก แต่เราปฏิเสธเพราะเกรงว่าเราจะเป็นผู้ที่ทำให้คนเหล่านี้ตกอยู่ในสภาพยากลำบาก ข้าพเจ้ามีหน้าที่ต้องสืบหาตัวผู้ร่วมก่อการ หลังจากที่ไต่สวนกันยาวนานเราก็ตัดตัวผู้กระทำความผิดเป็นชาวจีน ๓ คน และเด็กหนุ่มชาวสยาม ๑ คนซึ่งถูกนำตัวมาจองจำไว้ที่ศาลกงสุล ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจกับเด็กหนุ่มชาวสยามที่ชื่อคำ (Kham) ซึ่งอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับข้าพเจ้า เขามีประสบการณ์ทางทะเลเป็นเพียงเด็กที่ติดออกไปกับเรือประมง ข้าพเจ้าพยายามกันเขาออกมา และขอร้องไม่ให้เขาออกทะเลไปกับกลุ่มวายร้ายพวกนั้น แต่ไม่สำเร็จ แม้ว่าเขาจะารู้จักความเลวร้ายของคนพวกนั้นแล้วก็ตาม แต่เขาก็มีจิตวิญญาณแห่งการผจญภัยอยู่ในตัว ซึ่งข้าพเจ้าจำได้ว่าเขาจากไปทั้งน้ำตา

หลายปีต่อมาเราได้รับการขอร้องจากคณะกรรมการการค้าแห่งลอนดอนให้ช่วยตามหาญาติของคำ เนื่องจากเขาได้เสียชีวิตลงที่ลิเวอร์พูล บังเอิญว่าข้าพเจ้าได้จดที่อยู่ของบิดามารดาของคำไว้ ข้าพเจ้าจึงเดินทางไปแจ้งข่าวการเสียชีวิตของบุตรชายของเขาด้วยตัวเอง คำมีเงินเก็บมากมาย ซึ่งข้าพเจ้าได้นำไปมอบให้แก่บิดาและมารดาของเขาด้วยในคราวเดียวกัน แต่ดูเหมือนพวกเขาจะมีได้ทุกสิ่งอะไรมากนัก เพราะครอบครัวของเขาเป็นครอบครัวใหญ่ และพวกเขาก็ดูจะลืมคำกันไปหมดแล้ว

ในกรุงเทพฯ กะลาสีเรือเสียชีวิตด้วยโรคทุกโรคยกเว้นโรคลมแดด เรามักจะพบเห็นพวกเขาเดินท่องเที่ยวไปทุกหนแห่งท่ามกลางอากาศที่ร้อนอบอ้าวในชุดผ้าขนสัตว์หนา และบ่อยครั้งที่ดื่มสุราจัดจนข้าพเจ้าอดสงสัยไม่ได้ว่าพวกเขาสามารถรอดพ้นจากการเป็นลมเนื่องจากถูกแดดเผาไปได้อย่างไร แต่มันก็เป็นไปแล้ว

บางครั้งบางคราวกะลาสีเรือบางคนที่ยายน่าไม่เป็นอย่างจะพลัดหล่นลงไป ในแม่น้ำจมน้ำตาย และบางครั้งก็หาศพไม่พบ ครั้งหนึ่งเคยมีศพของกะลาสีเรือคนหนึ่งลอยมาติดที่ท่าเทียบเรือของสถานกงสุล ข้าพเจ้าได้รับการขอร้องให้ช่วยนำศพขึ้นมาและนำมาใส่โลง ซึ่งก็ใช้เวลาในการจัดการอยู่นาน และเป็นงานที่หนักหนาสาหัสที่สุดสำหรับข้าพเจ้า เนื่องจากศพของกะลาสีเรือผู้น่าสงสารคนนั้นจมน้ำอยู่นานเป็นสัปดาห์ แขนทั้งสองข้างจึงกางออกและแข็งทื่อ ข้าพเจ้าเองก็ยังสงสัยอยู่ว่าได้จัดการนำศพของเขาบรรจุลงภายในโลงได้อย่างไร แต่ก็จำได้ว่าต้องอาศัยวิสกี้ชั้นดีจำนวนมากช่วยย้อมใจทั้งก่อนและหลังลงมือ

การจัดการทั้งหมดใช้เวลาเป็นวัน ในกรุงเทพฯ ถึงแม้จะมีผู้ที่รับเป็น
 ธุระจัดการเกี่ยวกับเรื่องศพอยู่คนหนึ่งเป็นชาวเยอรมัน แต่วิธีการในการจัดการ
 ของเขาก็จะไม่พิถีพิถันนัก และทำทุกอย่างเบ็ดเสร็จเพียงคนเดียว เด็กหนุ่มใน
 สถานกงสุลอย่างเราจึงต้องเป็นผู้ควบคุมและจัดการให้ศพถูกบรรจุลงภายในโลง
 ได้อย่างพอดี และจัดการให้ขั้นตอนทุกอย่างดำเนินไปอย่างเรียบร้อย โดยปกติ
 แล้วพิธีกรรมจะทำได้ง่าย ๆ ในกรุงเทพฯ นอกจากพระอารามหลวงอังกฤษ
 รูปหนึ่งแล้ว ก็ยังมีมิชชันนารีนิกายเพรสไบทีเรียนอีกหลายคนที่ประกอบพิธีได้
 แต่ในบางคราวที่เกิดเหตุขัดข้อง นายเอ็ม. และข้าพเจ้าก็จะทำหน้าที่อ่านบทสวด
 แทน สำหรับหน้าที่นี้นายเอ็ม. ทำได้ดีกว่าข้าพเจ้าด้วยเหตุผลที่ว่าบิดาของเขาเป็น
 บาทหลวงในคริสต์ศาสนา เคยมีเหตุการณ์ที่หญิงหม้ายคนหนึ่งปฏิเสธแข่งขันที่จะ
 ไม่ให้ข้าพเจ้าอ่านบทสวดให้ โดยกล่าวว่าข้าพเจ้ายังเด็กเกินไป ข้าพเจ้าจึงต้องกลับ
 ไปที่บ้านและพานายเอ็ม. มาประกอบพิธีแทน ถึงกระนั้นนางก็ดูจะไม่พอใจ และ
 บอกนายเอ็ม. ว่าเสียงของเขารู้สึกไม่ชัด สำหรับคนบางคนแล้วข้าพเจ้าเชื่อว่าเขา
 อาจจะไม่เคยพอใจในสิ่งใด ๆ เลยก็ได้

ในอีกกรณีหนึ่งในพิธีฝังศพเด็กเล็ก ๆ คนหนึ่ง มารดาของเด็กได้มา
 ขอร้องข้าพเจ้าเป็นกรณีพิเศษขอให้ช่วยอ่านบทสวดให้ ทั้ง ๆ ที่ที่นั่นก็มีบาทหลวงที่
 ประกอบพิธีอยู่แล้ว ทั้งนี้อาจจะเห็นว่าเป็นเพราะนางเห็นว่าข้าพเจ้ายังเด็กและดูไร้เดียงสา
 ข้าพเจ้าจึงทำตามความประสงค์ของนาง และยังจำได้ว่าตัวเองเป็นที่ชื่นชอบมาก
 ถึงแม้ว่าแท้ที่จริงแล้วข้าพเจ้าจะมีได้ไร้เดียงสาอย่างที่นางคิดเลย แม้แต่เมื่อใน
 อดีตอันยาวนานเช่นนั้นก็ตาม

เมื่อแรกที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เป็นที่ทราบกันดีว่าในช่วง
 เดือนมีนาคม เมษายน และพฤษภาคม เป็นช่วงที่หวาดกลัวโรคกำลังระบาด
 ในกรุงเทพฯ ไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำไว้สำหรับใช้ ส่งผลให้คนยากจนต้องอาศัยตึมน้ำ
 จากแม่น้ำเจ้าพระยา หรือลำคลองสายใดสายหนึ่งซึ่งมีอยู่มากมายภายในเขตพระนคร
 และชานเมือง ส่วนชาวต่างชาติอย่างพวกเราคุ้นเคยกับการกักเก็บน้ำฝนใส่โอ่งไว้ใช้
 และจะรู้สึกหวาดผวามากหากต้องตึมน้ำจากแหล่งที่เราไม่ทราบที่มา แม้ว่าหลักฐาน
 เกี่ยวกับจำนวนผู้เสียชีวิตที่เชื่อถือได้จะมีได้มีระบุไว้ แต่ในช่วงปีที่เกิดโรคระบาด
 รุนแรง เชื่อกันว่าจะต้องมีผู้เสียชีวิตจากอหิวาตกโรคอยู่เป็นจำนวนมาก และเหยื่อ
 ผู้เคราะห์ร้ายส่วนใหญ่มักเป็นชาวจีน ส่วนผู้คนที่เติบโตในเมืองหลวง และเคยชินกับ

การเติมน้ำจากแม่น้ำมาตั้งแต่เกิดค่อนข้างจะมีภูมิคุ้มกันเชื้ออหิวาต์ ในขณะที่ชาวจีนจะไม่มีภูมิคุ้มกัน เมื่อไม่มีแหล่งน้ำอื่นใดให้ดื่มนอกจากแม่น้ำลำคลอง จึงทำให้พวกเขาต้องจับชีวิตกันอย่างมากมายราวกับฝูงแมลงวัน หากคุณขับรถไปตามถนนเจริญกรุง* (New Road) ซึ่งเป็นที่เรียกขานกันว่าเป็นย่านใจกลางเมืองหลวง คุณจะได้พบเห็นชาวจีนเดินแบกโลงศพเป็นแถวไปตามท้องถนน ส่วนชาวยุโรปแม้ว่าจะมีการป้องกันไว้ก่อนแล้วล่วงหน้า แต่ความตายก็ยังมาเยือนพวกเขาอยู่บ่อยๆ ที่สโมสรในตอนเย็นๆ หากมีใครถามขึ้นว่า “จอห์นไปไหน” ก็จะได้รับคำตอบว่า “ตายแล้วด้วยอหิวาตกโรค” “แล้วบราวน์ล่ะ” “บราวน์ก็ตายแล้ว” “แล้วโรบินสันล่ะ” “โรบินสันกำลังอาการหนักด้วยอหิวาตกโรค”

สาเหตุที่ผู้คนติดเชื้ออหิวาตกโรคเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้นไม่เคยมีผู้ใดทราบแน่ชัด คนที่คุ้นเคยกับข้าพเจ้าคนหนึ่งไม่ยอมดื่มอะไรเลย นอกจากน้ำโซดาที่ส่งตรงมาจากสิงคโปร์ ส่วนน้ำที่ใช้ปรุงอาหารในครัวก็ต้องต้มต่อหน้าเขา และจานซามทุกใบก็ต้องนำลงจุ่มในน้ำเดือดก่อนที่จะนำมาใช้ แม้จนขนาดนี้แล้วเขาก็ยังไม่วายถูกอหิวาตกโรคเล่นงานจนเสียชีวิตอย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่กี่ชั่วโมง

บางครั้งเวลาที่มีนักโทษในคุกของศาลกงสุลติดเชื้ออหิวาตกโรค นายเอ็ม. และข้าพเจ้าเคยถูกเรียกตัวขึ้นมากลางดึกเพื่อไปคอยให้ความช่วยเหลือบุคคลเหล่านั้น ข้าพเจ้าจำได้ว่าคืนหนึ่งมีผู้คุมและนักโทษอีก ๓ คน ล้มป่วยด้วยอหิวาตกโรค ผู้คุมอาเจียนรดข้าพเจ้าเประเปื้อนไปทั้งตัว แม้ว่าแพทย์จะให้การยืนยันกับข้าพเจ้าว่าไม่เคยมีใครได้รับเชื้อด้วยสาเหตุนี้ แต่ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกไม่ชอบอยู่ดี และเมื่อกลับถึงบ้านก็ได้ให้น้ำยาฆ่าเชื้อโรคมารักษาร่างกายทั่วทั้งตัว

แม้ว่าข้าพเจ้าจะรู้สึกซึ่งผู้คนที่กลัวการติดเชื้อโรคทั้งในประเทศตะวันออกและตะวันตก แต่ข้าพเจ้าเองก็ยอมรับว่าข้าพเจ้ารังเกียจอหิวาตกโรคเช่นกัน ในระยะที่โรคกำลังแพร่ระบาดดูเหมือนผู้คนจะถูกบังคับให้หวาดระแวงในทุกสิ่งที่เขาดื่มกิน และทำให้พวกเขาหมดความสุขในชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นภาพของผู้ป่วยอหิวาตกโรคก็ดูเป็นที่น่าสังเวชยิ่งนัก ข้าพเจ้ายังจำได้ดีถึงคนรับใช้คนหนึ่งของเรา เขาอายุประมาณ ๒๐ ปี ล้มป่วยด้วยอหิวาตกโรคตั้งแต่เช้าวรุษของวันหนึ่งเมื่อข้าพเจ้าพบเขาอีกครั้งตอน ๙ โมงเช้า เขาดูราวกับชายชราอายุ ๘๐ ปี

* ถนนเจริญกรุง หรือที่ชาวตะวันตกนิยมเรียกว่า New Road สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นถนนสายแรกที่ใช้เทคนิคการสร้างแบบตะวันตก มีความยาวตั้งแต่ถนนสนามไชยถึงแม่น้ำเจ้าพระยาที่ถนนตก - สวป.

เมืองเล็กๆ ซึ่งแยกตัวออกไปโดดเดี่ยว เมื่อมีผู้เสียชีวิตจากกาฬโรคครั้งแรกที่ชุมชนแห่งนี้ ชาวบ้านไม่ยอมปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และพากันอพยพหลบหนีไปในกลางดึก โดยให้เหตุผลว่าพวกเขาไม่ได้รับอาหารที่พอเพียง ท่านทูตอังกฤษได้ส่งตัวข้าพเจ้าไปประจำอยู่ที่นั่นเป็นเวลาหลายวัน เพื่อคอยดูแลจัดการเรื่องการแจกจ่ายอาหาร รวมทั้งควบคุมให้ผู้คนปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของด่านกักกัน และยินยอมให้พวกเราเผากรรณโศกและเฟิงปัก และจัดการฆ่าเชื้อภายในบ้านพักของพวกเขา ครั้งแรกข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัดใจเล็กน้อยที่ต้องเดินเข้าไปภายในห้องที่มีผู้ป่วยกาฬโรคนอนเสียชีวิตอยู่ แต่ข้าพเจ้าก็สลัดความรู้สึกโง่ๆ นั้นไปได้เพียงในวันแรกของการทำงาน ชาวอินเดียพอใจที่จะให้ข้าพเจ้าอยู่ที่นั่นกับพวกเขา และพูดกับข้าพเจ้าอย่างเปิดเผยว่าถ้าหากข้าพเจ้าทิ้งพวกเขาไปพวกเขาจะไม่ยอมทำตามกฎข้อบังคับใด ๆ เลยแม้ว่าจะต้องถูกยิงตายก็ยอม ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงต้องไปเยี่ยมพวกเขาทุกวันจนกระทั่งโรคหยุดแพร่ระบาด

ก่อนหน้านี้จะมีการแพร่ระบาดของกาฬโรคที่ตึกขาว มีหนูและนกพิราบตายลงเป็นจำนวนมาก ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินเรื่องนี้ที่ใดมาก่อน แต่มันอาจจะเป็นเพียงเหตุการณ์บังเอิญก็เป็นได้

หนูทุกตัวที่เราจับได้จะถูกนำมาเผาไฟ ข้าพเจ้ายังจำได้ดีที่เจ้าหน้าที่การแพทย์ระดับหัวหน้าคนหนึ่งบอกให้ตำรวจชาวมาเลย์นำหนู ๒ ตัวไปเผาไฟ แต่แทนที่เขาจะใช้คำว่า burn เขากลับใช้คำว่า cook ตำรวจชาวมาเลย์คนนั้นจึงนำหนู ๒ ตัวลงทอดในน้ำมันเนย แล้วนำมาเสิร์ฟบนโต๊ะ ซึ่งแน่นอนว่าเขาคงคิดว่าเราจะรับประทาน ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่การแพทย์คนนั้นโกรธจัด และไม่เห็นเป็นเรื่องขบขันเลย

ครั้งหนึ่งโรคไข้ทรพิษเคยเกิดขึ้นจนถึงเป็นเรื่องปกติธรรมดาตามากในประเทศสยาม และจนบัดนี้ก็ยังระบาดอยู่ในกลุ่มคนชนบทที่ปฏิเสธการฉีดวัคซีนป้องกันโรค ข้าพเจ้าเคยดูแลผู้ป่วยโรคไข้ทรพิษมาแล้วมากมาย และยังคงปลุกผีให้ผู้คนหลายร้อยคนโดยใช้เข็มชุนผ้า นับเป็นเรื่องน่าประหลาดที่ผู้คนส่วนใหญ่รู้สึกหวาดผวากับการถูกปลุกผีแม้กระทั่งใช้เข็มชุนผ้า ชายหนุ่มชาวอังกฤษรูปร่างกำยำล่ำสันคนหนึ่งข้าพเจ้ารู้จัก หน้าซีดด้วยความตกใจกลัวเมื่อข้าพเจ้าเล็งเข็มฉีดยามาที่เขา แต่ข้าพเจ้าก็ชอบที่จะแทงเข็มฉีดยาลึกเป็นพิเศษเสียด้วยสำหรับคนที่ซีดตกใจกลัวทั้งหลาย

การเกิดโรคไข้ทรพิษในสยามได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนเกี่ยวกับข้อโต้แย้งประการหนึ่งในหมู่ผู้ที่ต่อต้านการฉีดวัคซีน ที่ว่าสาเหตุของการลดจำนวนลงของโรคไข้ทรพิษในยุโรปมิได้เป็นผลมาจากการฉีดวัคซีน แต่เป็นผลมาจากการปรับปรุงด้านการสุขาภิบาลและการสุขอนามัยของประชาชนมากกว่านั้นไม่เป็นความจริง เนื่องจากในยุโรปข้อแนะนำดังกล่าวมานี้มีขึ้นเกือบจะพร้อม ๆ กับการค้นพบวัคซีน ผลของมันจึงไม่ปรากฏชัดแจ้ง แต่สำหรับประเทศสยาม การรักษาโดยการฉีดวัคซีนได้มีมานานแล้วก่อนหน้านี้ที่จะมีการปรับปรุงด้านการสุขาภิบาลและภายหลังจากที่ประชาชนได้รับการฉีดวัคซีน การระบาดของโรคไข้ทรพิษก็ได้ลดจำนวนลงไปมาก แม้ว่าปัจจัยในด้านอื่นๆ ที่ส่งผลให้เกิดโรคจะยังคงมีอยู่ต่อมาเหมือนเช่นเมื่อหลายร้อยปีมาแล้วก็ตาม

สำหรับประเทศสยามไม่มีใครที่ไม่เห็นด้วยกับการฉีดวัคซีน เพราะผลของมันได้ปรากฏชัดแจ้งแล้ว ดังนั้นผู้คนส่วนใหญ่จึงพร้อมใจกันฉีดวัคซีน อันเป็นสาเหตุให้มีการแอบอ้างจากบรรดาหมอเก่ามละและนักต้มตุ๋นทั้งหลาย ในระหว่างที่ไข้ทรพิษกำลังแพร่ระบาดได้มีผู้คนที่แอบอ้างเป็นแพทย์นำวัคซีนซึ่งทำจากนมขันทองเทศไปฉีดให้ผู้คนในหมู่บ้านถึง ๓ แห่ง โดยคิดค่าบริการรายละ ๕ เซนต์

โรคเรื้อนก็เป็นอีกโรคหนึ่งที่พบเห็นบ่อยในประเทศสยาม และในสมัยนั้นกฎหมายยังมิได้กำหนดให้ผู้ป่วยโรคเรื้อนต้องแยกตัวออกไปจากสังคม ทั้งๆ ที่มีสถานสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคเรื้อนอยู่หลายแห่งด้วยกัน

โรคเรื้อนมิใช่โรคที่เป็นอันตรายร้ายแรง คนธรรมดาๆ ก็สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้ป่วยได้เป็นเวลาหลายปีโดยไม่ได้รับเชื้อ และโอกาสที่จะติดเชื้อจากการพบปะติดต่อกันแบบธรรมดาๆ ก็เป็นไปได้ยาก

เมื่อแรกที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าพบเห็นผู้ป่วยโรคเรื้อนหลายราย บางรายไม่มีทั้งนิ้วมือและนิ้วเท้า แต่ก็ยังสามารถพายเรือรับจ้างส่งคนข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยาได้โดยไม่มีใครเกรงกลัวว่าจะติดเชื้อ และผู้โดยสารบางคนยังแถมเงินพิเศษให้อีกนอกเหนือจากค่าโดยสารปกติ

ในประเทศสยามผู้ป่วยโรคเรื้อนจำนวนมากไม่สนใจที่จะเข้าไปพักอาศัยในสถานที่ที่ทางรัฐบาลและผู้ใจบุญทั้งชาวสยามและชาวต่างชาติจัดหาไว้ให้ พวกเขาไม่พอใจในกฎระเบียบเล็กๆ น้อยๆ ที่ทางการกำหนดไว้ และชอบที่จะเร่ร่อนขอทานไปตามที่ต่างๆ มากกว่า

ที่เกาะสีชัง บริเวณอ่าวสยามซึ่งเราเคยใช้เวลาในวันหยุดมาพักผ่อนกันที่นี่ มีครอบครัวผู้ป่วยโรคเรื้อนครอบครัวหนึ่ง ประกอบด้วยสมาชิกคือ หญิงชราคนหนึ่งกับบุตรสาวของนาง และหลานชายเล็กๆ อีก ๑ คน อาศัยอยู่รวมกันภายในกระท่อมทรุดโทรมหลังหนึ่ง หญิงชรามักจะนั่งอยู่ที่หน้าประตู ร้องเพลงคร่ำครวญถึงความทุกข์ยากของนาง ครั้งแรกที่ข้าพเจ้าเดินทางไปที่นี่ บุตรสาวของหญิงชราได้เสียชีวิตลง ข้าพเจ้ากับนายเอ็ม. จึงช่วยกันจัดการฝังศพให้นางและเสนอตัวที่จะซ่อมกระท่อมที่พังให้ แต่หญิงชราปฏิเสธโดยกล่าวว่า “ลูกสาวของฉันก็ตายไปแล้ว และตัวฉันเองก็กำลังจะตายจากไปอีกคน ส่วนเจ้าเด็กน้อยนั้นก็คงจะมีชีวิตอยู่ได้อีกไม่นาน” เมื่อข้าพเจ้ากลับไปที่นี่อีกครั้งในปีถัดมา ก็ได้พบว่าเด็กน้อยที่นำส่งสารเพ็ญจะเสียชีวิตไปได้ไม่นาน ส่วนหญิงชรายังคงคร่ำครวญถึงความทุกข์ยากของนางอยู่ที่เดิม กระท่อมที่พังของนางขณะนั้นอยู่ในสภาพโงนเงนพร้อมที่จะพังลงมาได้ในทันที ถึงกระนั้นนางก็ยังคงปฏิเสธที่จะให้ข้าพเจ้าซ่อมแซมให้ และในปีที่ ๓ ที่ข้าพเจ้าเดินทางไปที่นี่ก็ได้พบว่ากระท่อมที่พังของหญิงชราได้พังลงมาและข้าพเจ้าไม่พบนางที่นั่นแล้ว ชาวบ้านเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่านางเพ็ญจะเสียชีวิตไปเมื่อสัปดาห์ก่อน และกระท่อมได้พังลงมาในขณะที่ช่วยกันนำร่างของนางไปฝัง

ข้าพเจ้าอดสงสัยมิได้ว่า เจ้าหน้าที่สถานกงสุลทุกคนจะรู้สึกชังคนในบังคับอังกฤษที่ตกยาก (Distressed British Subjects) หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ดี. บี. เอส. (D.B.S.) มากเช่นที่ข้าพเจ้ารู้สึกหรือไม่ แน่่อนว่าคนในบังคับอังกฤษที่ตกยากจริงๆ ย่อมมีอยู่ และหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือบุคคลเหล่านี้ก็เป็นงานที่น่ายินดีที่ได้กระทำ บุคคลที่ข้าพเจ้าเรียกว่า ดี. บี. เอส. แท้จริงก็คือผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของสถานกงสุลซึ่งประสบเคราะห์กรรมกลายเป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัว สำหรับบุคคลเหล่านี้สำนักงานต่างประเทศอนุญาตให้กงสุลให้ความช่วยเหลือในการส่งกลับบ้านเกิดเมืองนอน และกงสุลส่วนใหญ่ก็ยินดีที่จะสละเงินส่วนตัวเล็กๆ น้อยๆ จ่ายให้หากจำเป็นจริงๆ ซึ่งกรณีเช่นนี้มีได้เกิดขึ้นบ่อยนัก แต่สำหรับ ดี. บี. เอส. โดยทั่วไปแล้ว ส่วนใหญ่มักจะเป็นคนพเนจรที่เที่ยวเร่ขอ ขอยืมหรือขโมยเงินจนได้จำนวนเพียงพอกับความต้องการแล้วก็จะย้ายถิ่นฐานไปยังเมืองท่าอื่นๆ ต่อไป หลังจากนั้นก็จะยื่นคำร้องต่อสถานกงสุลในท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อขอความช่วยเหลือด้านอาหาร ที่พักพิงและเสื้อผ้า และท้ายที่สุดก็จะขอให้สถานกงสุลส่งตัวพวกเขาไปยังที่ที่ใดก็ได้ที่พวกเขาจะสามารถ

สร้างพฤติกรรมเดิมๆ ได้ซ้ำอีก ด้วยเหตุนี้ สำนักงานต่างประเทศจึง “ไม่เห็นด้วย” อย่างยิ่งที่จะต้องจ่ายเงินสำรองให้คนเหล่านี้ ซึ่งการทำเช่นนี้ถือว่าถูกต้องแล้ว เพราะไม่มีเหตุผลที่ชาวอังกฤษซึ่งต้องแบกรับภาษีอันหนักอึ้งอยู่แล้ว จะต้องมาสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการเดินทางให้แก่ผู้คนที่ไร้คุณค่าเช่นนี้อีก แต่ในทางตรงกันข้ามกงสุล ผู้โชคร้ายจะทำได้ในเมื่อคนในบังคับอังกฤษซึ่งบ่อยครั้งเป็นคนที่มีการศึกษาเดินเข้ามาหาและพูดว่า “ผมไม่มีเงินเลยสักเพนนี หาบ้านให้ผมที หรือจะให้ผมนอนกลางถนน หาอาหารให้ผมด้วย หรือจะปล่อยให้ผมอดตายอยู่หน้าประตู ส่งผมไปที่อื่นสิ หรือจะเลี้ยงผมไว้และให้ที่พักพิงตลอดไป”

ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะมีผู้คนมากมายเพียงใดที่ได้มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวไปทั่วทุกหนแห่งในโลกโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ เลย บางครั้งพวกเขาอาจต้องเผชิญกับการดูถูกดูหมิ่นอย่างมาก และอาจไม่ได้รับความสะดวกสบายเท่าที่ควร แต่ไม่นานพวกเขาก็จะรู้สึกเคยชิน และเดินทางต่อไปได้เรื่อยๆ โดยมีกงสุลหรือเพื่อนร่วมชาติผู้ใจบุญเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้

แน่นอนว่าในที่สุดกงสุลก็ต้องส่งตัวคนเหล่านี้ต่อไปยังที่อื่น ๆ เพราะหากส่งตัวเขาไปได้เร็วเท่าใดก็จะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในระยะยาวน้อยลงเท่านั้น

ในสมัยก่อนเมื่อมีศาลกงสุล ความยุ่งยากเกี่ยวกับ ดี.บี.เอส. มักจะติดตามมาเสมอ หากเราหยิบยื่นเงินสักบาทสองบาทให้แก่พวกเขาและบอกให้มาพบเราใหม่ในวันรุ่งขึ้น เขาจะเดินออกไปอย่างเคร่งเครียดและอาจทုปหัวใครสักคน ซึ่งถ้าหากโชคดียิ่งก็จะได้เจอกับตำรวจ ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีระเบียบกำหนดไว้ว่า หากคนในบังคับอังกฤษกระทำความผิด พระเจ้าแผ่นดินสยามจะพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ศาลกงสุลเนรเทศบุคคลเหล่านี้ไปยังดินแดนอาณานิคมของอังกฤษได้ และด้วยเหตุนี้เอง ดี.บี.เอส. จึงพากันมาที่ศาลกงสุลเพื่อประทุษร้ายหรือก่อความผิดใด ๆ ก็ได้เพื่อให้ศาลพิพากษานำตัวไปจองจำสักช่วงระยะเวลาหนึ่ง หลังจากนั้นเขาก็จะถูกส่งตัวไปประเทศสิงคโปร์ทันที

เคยมี ดี.บี.เอส. กลุ่มหนึ่งเดินเท้ามาจากประเทศพม่าโดยใช้เวลาเดินทางในป่านานกว่า ๑ สัปดาห์ ดังนั้นถ้าหากเราจะแนะนำให้เขาเดินทางกลับไป เขาก็คงจะรู้สึกสะเทือนใจและแค้นใจมาก ซึ่งจริง ๆ แล้วก็มีเหตุผลสมควรมิใช่หรือ

ดี.บี.เอส. มักจะทำที่เป็น “มองหางานทำ” เสมอ ๆ แม้แต่ตามหมู่บ้านที่ห่างไกล ซึ่งแน่นอนว่าย่อมไม่มีงานที่ชาวยุโรปจะทำได้

มาถึงปัญหาเรื่องค่าโดยสารรถไฟที่ต้องจ่ายให้แก่ ดี.บี.เอส. พวกเขามักจะอ้างเสมอว่าเราจะต้องจัดการให้เขาเดินทางโดยตัวรถไฟชั้น ๒ เป็นอย่างน้อยที่สุด เพราะการเดินทางโดยรถไฟชั้น ๓ นั้นถือเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศของคนอังกฤษเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ เคยมี ดี.บี.เอส. บางคนทำเป็นเดินไม่รู้ไม่ชี้ถือกระเป๋าเข้ามาในบ้านพักของข้าพเจ้า มาขออาศัยอยู่ด้วย และเคยมีครั้งหนึ่งเมื่อข้าพเจ้ากลับมาถึงบ้านก็พบว่า มี ดี.บี.เอส. คนหนึ่งนำเหล่าของข้าพเจ้าออกมาตีมันจนเมามาย และยังนอนหลับสบายอยู่บนเตียงนอนของข้าพเจ้าด้วย

มี ดี.บี.เอส. คนหนึ่งบอกกับข้าพเจ้าว่าเขาเป็นนักแสดงละครเพลง ขอให้ข้าพเจ้าช่วยจัดหาโรงละครให้เขาและจัดหาผู้ชมมาชมด้วย ซึ่งจะช่วยให้เขามีรายได้เพียงพอเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางกลับ เหตุการณ์นี้มีได้เกิดขึ้นที่กรุงเทพฯ แต่เป็นที่เชียงใหม่ ซึ่งค่าใช้จ่ายในการส่งบุคคลอื่นไม่เป็นที่พึงปรารถนาให้กลับออกไปนั่นนับเป็นภาระที่หนักเอาการทีเดียว ข้าพเจ้าจึงยอมตกลงเช่าโรงละครให้เขา และขอความร่วมมือจากเจ้าของร้านค้า ๒ ราย ให้ช่วยแจกจ่ายใบปลิวและจำหน่ายตั๋วละครให้ มีผู้คนให้ความสนใจมากมาย แต่ปรากฏว่าเมื่อถึงเวลาแสดงจริง นักแสดงคนนั้นกลับมีอาการแน่น อึดอัดจนไม่สามารถขึ้นแสดงได้ ทำให้ข้าพเจ้าต้องคืนเงินค่าตั๋วทั้งหมดให้แก่ผู้ชม และยังต้องจ่ายเงินค่าเช่าโรงละครและส่งตัวนักแสดงคนนั้นกลับโดยออกค่าใช้จ่ายในการเดินทางให้ด้วย

ถึงกระนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่เคยเข็ดหลาบ มี ดี.บี.เอส. อีกคนหนึ่งมาหาข้าพเจ้าและบอกว่าเขาเป็นนักแสดง กลขอให้ข้าพเจ้าช่วยอนุเคราะห์ให้เขาได้มีโอกาสแสดงมายากลสักรอบหนึ่ง กลแรกที่เขานำมาแสดงก็คือเขาจะต้องแสดงการยิงปืนใหญ่ แต่เกิดการผิดพลาดเกี่ยวกับการใส่กระสุนปืน จึงกลายเป็นว่าเขายิงตัวเองถูกเข้าที่ขา ได้รับบาดเจ็บ การแสดงจึงต้องยุติลง ข้าพเจ้าต้องรับภาระจ่ายทั้งค่ารักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายในการเดินทางส่งตัวเขากลับ แต่ในกรณีนี้ข้าพเจ้าปฏิเสธที่จะจ่ายเงินค่าตั๋วคืนให้ เพราะคิดว่าการที่ได้มีโอกาสชม ดี.บี.เอส. ยิงตัวเองแม้เพียงที่ขา ก็ตามที โดยแลกกับเงินเพียงเล็กน้อยๆ เท่านั้นก็น่าจะเป็นการคุ้มค่าแล้ว

วันหนึ่งคงเป็นคราวเคราะห์ของกงสุลบางคนซึ่งอดรนทนไม่ได้ตรงเข้าไปจะบีบคอ ดี.บี.เอส. คนหนึ่ง เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจที่ได้ได้เงินจำนวนหนึ่งเพื่อช่วยเหลือเขาต่อสู้อย่างดี

ในสมัยแรก ๆ ที่ข้าพเจ้ามาอยู่กรุงเทพฯ เวลาที่มีการจัดงานอุทยาน สโมสรหรืองานสังคมอื่น ๆ ของสถานกงสุล ข้าพเจ้ามักจะได้รับมอบหมายให้ดูแล ความเรียบร้อยของงานโดยทั่ว ๆ ไป และในงานเลี้ยงครั้งหนึ่งซึ่งจัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ซึ่งในงาน มีแขกชาวต่างชาติมาร่วมชุมนุมกันเป็นจำนวนมาก ข้าพเจ้าและนายเอ็ม. ได้รับมอบหมายให้ดูแลแขกรับเชิญในส่วนของพระบรมวงศานุวงศ์และแขกผู้มีเกียรติเวลาที่ขึ้นลงรถม้า และเชิญไปพบกับท่านทูตและภริยาซึ่งรอคอยให้การต้อนรับอยู่แล้ว ก่อนหน้าที่จะมีการจัดงานอุทยานสโมสรครั้งที่สอง ท่านทูตได้กล่าวกับข้าพเจ้าว่า “วู้ด! เมื่อปีที่แล้วมีผู้ชาย ๒ คนดื่มเหล้าเมาและเข้ามาก่อความวุ่นวายภายในงาน ถ้าหากปีนี้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นอีก คุณช่วยจัดการพาตัวเขาออกไปด้วย” ข้าพเจ้า ได้ให้คำมั่นสัญญากับท่านทูตว่าจะปฏิบัติหน้าที่อย่างดีที่สุด และจะคอยนำรถม้า มาจอดเตรียมไว้ไม่ไกลจากจุดที่ท่านทูตและภริยารับแขกอยู่ และถ้าหากมีคนมาเดินเข้ามาเมื่อใด นายเอ็ม. จะส่งสัญญาณบอกให้ข้าพเจ้ารู้ด้วยการยกผ้าเช็ดหน้า ผ้าไหมสีแดงขึ้นลูบที่จมูก ไม่นานนักก็มีแขกรับเชิญคนหนึ่งอยู่ในสภาพเมามายเดินเข้ามาภายในงาน ข้าพเจ้าจึงรีบพาเขาเข้าไปจับมือทักทายกับท่านทูตและภริยาอย่างรวดเร็ว เสร็จแล้วจึงรีบพาลับมาที่รถม้า กล่าวคำอำลาและรีบส่งตัวเขาขึ้นรถม้าไปก่อนที่เขาจะรู้ว่าเกิดอะไรขึ้น ช่วงขณะเดียวกันนั้นเองข้าพเจ้าก็สังเกตเห็นนายเอ็ม. ยกผ้าเช็ดหน้าผ้าไหมสีแดงขึ้นลูบที่จมูกเป็นการส่งสัญญาณอีก ข้าพเจ้าไม่ได้เตรียมตัวมาก่อนว่าจะเกิดเหตุการณ์ในเวลาไล่เลี่ยกันทีเดียว ๒ รายเช่นนี้ แต่ข้าพเจ้าก็คงไม่สามารถทำอะไรได้นอกจากจัดการอะไรลงไปสักอย่าง ข้าพเจ้าจึงรีบเดินตรงไปที่ผู้ชายคนนั้น และพาเขามาพบกับท่านทูตและภริยา หลังจากนั้นก็รีบนำตัวเขากลับไปยังรถม้าที่จอดรออยู่ พร้อมกับเรียกพนักงานที่ข้าพเจ้ารู้จักให้มาพาแขกที่ไม่ได้รับเชิญคนนั้นกลับไปที่รถม้าของเขา แต่ปรากฏว่าเขาไม่ยอมและบอกว่าเขาเพิ่งจะเดินทางมาถึง ข้าพเจ้าจึงกล่าวกับเขาไปว่า “แขกทุกคนกำลังจะกลับกันหมดแล้ว รวมทั้งผมด้วย หรือจะต้องให้ผมพามาคุณออกไป” เขาจึงพูดกับข้าพเจ้าว่า “อะไรนะ ! คุณจะขับออกไปทั้ง ๆ ที่ไม่ได้สวมหมวกนี่ รอย่าเลยน่า มันไม่เหมาะสมหรอก” สาเหตุที่เขาพูดเช่นนั้นก็เพราะเป็นธรรมเนียมของผู้คนในสมัยนั้นที่นิยมสวมหมวกก่อนออกจากบ้าน

ข้าพเจ้าจึงรีบขอยืมหมวกทรงสูงจากพนักงานขับรถอีกคนหนึ่ง แต่ทว่าหมวกใบนั้นมีขนาดเล็กกว่าหมวกที่ข้าพเจ้าสวมอยู่ปกติถึง ๔ เบอร์ ข้าพเจ้าจึงวางผ้าเช็ดหน้าลงบนหมวกก่อน แล้วจึงสวมหมวกทับลงไปเพื่อกันไม่ให้เลื่อนหลุด หลังจากนั้นจึงลากตัวเจ้าหมอนั้นไปที่รถม้า แล้วขับพาเขาไปที่โรงแรมโอเรียนเต็ล เมื่อไปถึงก็ประคองเขาไปที่บาร์เหล้า ปลอ่ยให้เขาดื่มถวายพระพรแด่สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียกับพวกข้ามาคนอื่น ๆ และจนบัดนี้ข้าพเจ้าก็ยังไมรู้เลยว่าเขาเป็นใคร

ในสมัยนั้นมีเรือรบของอังกฤษลำหนึ่งมาจอดอยู่ที่ท่าเทียบเรือ เวลาที่ข้าพเจ้าสวมเสื้อผ้าสักหลาดสีน้ำเงิน กระดุม ๒ แถว และสวมหมวกแก๊ป จึงมองดูคล้ายกับพวกกะลาสีเรือ แต่สำหรับตัวข้าพเจ้าเองข้าพเจ้ามิได้คิดเช่นนั้นเลย

โดยปกติเวลาที่มีเรือรบของอังกฤษเข้ามาจอดเทียบท่าที่กรุงเทพฯ พวกเราจะคอยดูแลและจัดหาสิ่งบันเทิงให้แก่พวกลูกเรือเป็นอย่างดี ซึ่งลูกเรือหนึ่งในจำนวนนั้นในเวลาต่อมาก็คือ ท่านเอิร์ล Jellicoe ซึ่งเป็นที่รู้จักของผู้คนมากมาย

เรื่องราวอันน่าสลดใจเรื่องหนึ่งได้เกิดขึ้นเมื่อมีกะลาสีเรือคนหนึ่งมารับอาสาทาสีเสาธงที่หน้าสถานทูตให้เรา เสาธงต้นนี้เป็นหนึ่งในบรรดาเสาธงของสถานทูตที่มีความสูงมากที่สุด และเป็นที่น่ารำลึกกันว่ามิวัญญาณสิงสถิตอยู่ที่เสาธงต้นนี้ โดยปกติแล้วเรามักจะว่าจ้างชาวมาเลย์คนหนึ่งให้ทำงานนี้ให้เรา โดยก่อนหน้าที่จะลงมือปฏิบัติงาน ๑ วัน จะต้องมีการประกอบพิธีเซ่นไหว้วินญญาณด้วยเนื้อวัว ผลไม้ และดอกไม้ โดยจะนำไปวางไว้ที่โคนเสาและจุดธูปเทียนบูชาก่อนทุกครั้ง

เมื่อกะลาสีเรือคนดังกล่าวทราบข่าวว่าจะมีการทาสีเสาธงที่หน้าสถานทูต เขาได้มารับอาสาทำงานชิ้นนี้ให้เรา กับต้นเจ้านายของเขาได้อนุญาตให้เขาทำงานชิ้นนี้ และเขายอมรับค่าแรงเท่ากับที่เราเคยจ่ายให้แก่ชาวมาเลย์คนนั้น แน่แน่นอนว่าสำหรับกะลาสีเรือเช่นเขา การป็นเสาธงคงจะเป็นเรื่องง่ายๆ และไม่น่าจะมีอะไรยุ่งยาก คนรับใช้ชาวสยามของเราแสดงความเป็นห่วงเนื่องจากยังมิได้มีการประกอบพิธีเซ่นไหว้วินญญาณเหมือนเช่นที่เคยทำมาทุกครั้ง แต่เราก็ไม่ได้ให้ความสนใจกับเรื่องนี้มากนัก และยิ่งตัวเขาเองด้วยแล้วก็ยังไม่สนใจมากกว่าเราเข้าไปอีก

ชายหนุ่มผู้นำส่งสารเริ่มงานด้วยการผูกธอกเข้ากับเสาธง และเริ่มลงมือทาสีเสาธงส่วนบนก่อน ในระหว่างนั้นเองเขาได้ทำเชือกหลุดมือทำให้ร่างของ

เขาหล่นลงมากระแทกพื้นเสียชีวิตในชั่ววินาที เราคิดว่าบางทีสาเหตุน่าจะมาจากสภาพอากาศที่ร้อนอบอ้าว แต่แน่นอนว่าคนทั่วไปย่อมคิดว่าเกิดจากการกระทำของวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ที่เสาตรงต้นนั้นมากกว่า

นอกเหนือจากเรือรบของอังกฤษแล้วบ่อยครั้งก็ยังมีเรือรบของชาติอื่นๆ เข้ามาจอดเทียบท่าที่กรุงเทพฯ ด้วย เรือราวในสมัยแรกๆ ที่ข้าพเจ้าพอจะจดจำได้ก็คือ เรือของกัปตันเรือรบสัญชาติรัสเซียชื่อว่า Askold ผู้มีอารมณ์ดี ภายหลังเรือลำนี้ได้จมลงในสงครามระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น เฒ่าทะเลผู้นี้เคยมายืนอยู่ที่บาร์เหล้าของสโมสรชาวอังกฤษ และสั่งเหล้าให้ทุกคนดื่ม พร้อมกับแนะนำตัวกับคนแปลกหน้าว่า “ผมชื่อ Pantzoff มาพร้อมกับเรือรบ Askold แต่ผมยินดีเป็นมิตรกับทุกๆ คน”

สมัยก่อนนี้กรุงเทพฯ เคยมีขโมยและนักย่องเบาชุกชุมมาก และจนเดี๋ยวนี้ก็ยังมียู่จำนวนไม่น้อย ตัวข้าพเจ้าเองเคยพบกับเหตุการณ์ถูกขโมยขึ้นบ้านมาแล้วไม่น้อยกว่า ๑๒ ครั้ง วิธีที่ขโมยชอบทำก็คือจะแอบมาตุลาตเลาก่อนในช่วงเย็น และรอจนกระทั่งเจ้าของบ้านซึกม่านปิด ซึ่งนั่นหมายความว่าช่วงเวลานั้นเจ้าของบ้านและคนรับใช้จะต้องนอนอยู่กับการจัดการเรื่องอาหารเย็น ซึ่งต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่าครึ่งชั่วโมง และช่วงเวลานี้เองชั้นบนของตัวบ้านจะปลอดผู้คน ขโมยก็จะปีนเข้ามาทางระเบียง และขโมยสิ่งของมีค่าเท่าที่พอหยิบฉวยได้มิดรวมเป็นห่อ แล้วโยนต่อให้เพื่อนซึ่งรออยู่ด้านล่างอีกทอดหนึ่ง

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยตื่นขึ้นมากลางดึกและได้ยินเสียงกุ๊กกัก จึงจุดไม้ขีดไฟ ปรากฏว่ามีหัวขโมยคนหนึ่งยืนประจันหน้ากับข้าพเจ้าอยู่ที่ระเบียง เมื่อเขาเห็นข้าพเจ้าเข้าจึงรีบกระโจนหนีออกไปทางหน้าต่าง ซึ่งอยู่สูงจากพื้นดินไม่ต่ำกว่า ๒๕ ฟุต ข้าพเจ้าจึงรีบกดกริ่งและวิ่งลงไปข้างล่างเพราะคิดว่าเจ้าหัวขโมยคนนั้นคงนอนเสียชีวิตอยู่ที่พื้น แต่ปรากฏว่าเมื่อข้าพเจ้าไปถึงก็ไม่พบร่องรอยใดๆ เลย นอกจากรอยเท้าที่โค่นต้นชบาตรงบริเวณที่เขากระโดดลงมา

แน่นอนว่าที่สถานกงสุลของเราย่อมจะมียามรักษาการณ์คอยเฝ้าดูอยู่ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่คิดว่าพวกเขาจะป้องกันหรือจับพวกหัวขโมยได้ ยามรักษาการณ์เหล่านี้เป็นชาวอินเดีย เนื่องจากชาวสยามมีความเชื่อผิดๆ ว่าผู้ที่จะทำหน้าที่ยามรักษาการณ์ควรจะเป็นชาวอินเดีย ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น บางคนก็ให้เหตุผลว่า เพราะพวกเขามีรูปร่างสูงใหญ่และแข็งแรง แต่ถึง

อย่างไร ผู้คนก็ยินยอมพร้อมใจที่จะจ้างยามรักษาการณ์ที่ตัวเล็กและอ่อนแอเพียง เพราะว่าเขาเป็นชาวอินเดียเท่านั้น

ผู้จัดการชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งต่อว่าข้าพเจ้าอย่างรุนแรงว่าแขกยามที่บริษัทของเขาเคยใช้เคยแฉีไซ้เซฟไซ้เซฟเงินของเขาไปเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นก็หายตัวไป เขาคงคิดว่าข้าพเจ้าจะร่วมตำหนิตัว เพราะแขกยามคนนั้นเป็นคนในบังคับอังกฤษ ข้าพเจ้าจึงถามเขาว่า เขารับแขกยามคนนั้นมาจากที่ใด เขาก็บอกว่ามีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งไปพบเขาโดยบังเอิญในขณะที่เดินท่องไปในป่าทางเหนือแถบเมืองน่าน จึงว่าจ้างให้มาทำงานด้วยโดยให้เงินเดือนอย่างงาม เมื่อทราบคำตอบเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงมาคิดได้ว่าชายคนนั้นอาจจะเพิ่งออกมาจากคุกหลังจากที่ติดอยู่เป็นเวลานานอาจจะด้วยข้อหาลักขโมย และพยายามฆ่าก็เป็นได้

เพื่อนชาวฝรั่งเศสของข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการสมเหตุสมผลแล้วที่เขาว่าจ้างชายคนดังกล่าวมาปฏิบัติงาน เนื่องจากชายผู้นี้มีใบรับรองความเป็นคนอังกฤษ และเขาก็มีรูปร่างสูงมาก และไว้เคราดำยาว ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะเป็นเพราะเขาเป็นแน่แท้ที่ทำให้เขาตัดสินใจเลือกชายผู้นี้ โดยส่วนตัวแล้วข้าพเจ้าก็ยังถือว่าเขาโชคดีที่เพียงแต่สูญเสียเงินไปโดยมิได้โดนตัดคอ

ครั้งหนึ่งนายซี. เคยสั่งให้คนรับใช้ของเขานำรองเท้าไปซ่อมที่ร้านปรากฏว่าหลังอาหารค่ำคืนนั้นเราได้ยินผู้คนส่งเสียงร้องเอะอะ จึงวิ่งออกไปดูเมื่อไปถึงก็พบว่าชายผู้สูงอายุถูกรุมข่มขืนและจับตัวไว้ และไม่ยอมปล่อยเพราะเข้าใจว่าเขาจะไม่ยอมรองเท้าของนายซี

สัปดาห์ถัดมาเราก็ได้เผชิญหน้ากับขโมยตัวจริง ยามรักษาการณ์บอกกับเราหลังจากที่ถูกชักใช้ในวังรุ่งขึ้นว่าเขาเห็นผู้ชายคนหนึ่งแอบอยู่ในบ้านของเราตอนประมาณตี ๒ พร้อมด้วยข้าวของที่ลักขโมยมา ข้าพเจ้าจึงถามเขาว่า “แล้วทำไมนายไม่จับตัวไว้ล่ะ” เขาจึงบอกกับข้าพเจ้าว่า “คุณก็เห็นแล้วว่าเมื่ออาทิตย์ที่แล้วผมก็จับตัวคนขโมยรองเท้าพลาดไปแล้วครั้งหนึ่ง คุณยังสั่งให้ผมปล่อยตัวเขาไปเลย”

ในกรุงเทพฯ เหตุการณ์เพลิงไหม้มักจะเกิดขึ้นเสมอ จนถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังถือเป็นเรื่องธรรมดา สมัยก่อนเวลาที่เกิดเหตุเพลิงไหม้ การที่จะทำให้เพลิงสงบลงค่อนข้างทำได้ยากเพราะบ้านเรือนในสมัยนั้นล้วนแต่สร้างด้วยไม้สัก และยังมีบ้านเรือนอีกนับพันๆ หลังที่ใช้จากมุงหลังคา ดังนั้นเวลาที่เกิดเหตุเพลิงไหม้ ไฟจึง

ลูกถามออกไปเป็นที่น่าสนใจมาก ข้าพเจ้ารู้สึกสลดหดหู่ใจอย่างที่สุดในยามที่เห็นชาวบ้านผู้ยากจนชนชาวของเท่าที่พอจะหยิบฉวยได้วิ่งไปตามทางแคบ ๆ และพวกหิวโหยก็มักจะชอบสวมรอยทำเป็นมาช่วยชนชาวของของชาวบ้านแล้วก็หยิบฉวยข้าวของของผู้คนไปทุกครั้งที่เกิดเหตุเพลิงไหม้ แต่ก็ยังนับว่าโชคดีที่จำนวนผู้เสียชีวิตในกองเพลิงยังมีไม่มากนัก เนื่องจากบ้านเรือนส่วนใหญ่มักจะสร้างอยู่ไม่สูง พวกที่อาศัยอยู่ชั้นบนจึงสามารถหนีลงมาได้

สภาพบ้านเรือนผู้คนที่ถูกไฟไหม้นั้นมองดูน่าสลดหดหู่ใจยิ่งนัก บ้านเรือนนับร้อย ๆ หลังคาเรือนถูกไฟเผาดำเป็นตอตะโก ผู้คนที่สิ้นเนื้อประดาตัวพากันมาคู้เขี่ยหาสิ่งของที่พอจะหลงเหลืออยู่ในกองเพลิง แต่เป็นการยากที่จะหาพบ เพราะนอกจากเปลวไฟที่เผาผลาญแล้วพวกขโมยก็ยังมาสวมรอยปล้นเอาไปอีก

เหตุการณ์ที่น่าสนใจประจำปีอีกเหตุการณ์หนึ่งในหมู่พวกเราคือ งานเลี้ยงโต๊ะจีน ซึ่งจัดโดยเจ้าภีษณายาการซึ่งผูกขาดการจัดเก็บภาษีปลา (Fish Farmer)^๑ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในบังคับอังกฤษ เขาเป็นบุคคลที่รัฐให้อำนาจในการเรียกเก็บภาษีจากผู้ทำประมงในแม่น้ำ เช่นเดียวกับภาษีอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ที่เรียกเก็บกันในสมัยนั้น ดังนั้นคนพวกนี้จึงต้องการให้มีการจับปลาได้เป็นจำนวนมากในเขตพื้นที่ที่เขาดูแลอยู่ และมักจะนำปลามามอบให้พวกเราเสมอ งานเลี้ยงโต๊ะจีนที่ชาวจีนเหล่านี้จัดขึ้นถือเป็นงานเลี้ยงที่หรูหราโอ้อ่า ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าการที่จัดเลี้ยงมีมากมายเพียงใด แต่ก็น่าจะหลายร้อยชนิด และยังตบท้ายด้วยเหล้าองุ่นชั้นดีอีกด้วย

เป็นที่ทราบกันดีว่า เมื่อถึงฤดูจับปลาเจ้าภีษณายาการนี้จะนำปลามามอบให้เราโดยที่เจ้าหน้าที่สถานกงสุลสามารถรับไว้ได้โดยไม่ถือเป็นความผิด เรื่องของการรับของกำนัลนี้นับว่ายุ่งยากทีเดียว ที่อื่นเสียถ้าหากเป็นข้าราชการธรรมดา ๆ

^๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการปรับปรุงการจัดเก็บภาษีขึ้นใหม่ รวม ๓๔ ประเภท ทั้งนี้โดยเป็นภาษีที่เก็บจากการพนันและจากผลผลิตประเภทต่างๆ ซึ่งรวมถึงภาษีปลา และอากรบ่อนเบี้ยด้วย นอกจากนี้พระองค์ยังทรงนาระบบเจ้าภีษณายาการมาใช้ กล่าวคือ ให้มีการจัดเก็บภาษีเป็นการผูกขาดโดยเอกชน หากผู้ใดประสงค์จะรับเหมาผูกขาดการจัดเก็บภาษีประเภทใดก็จะเข้าร่วมประมูล ผู้ให้ราคาสูงสุดจะเป็นผู้ผูกขาดจัดเก็บ เรียกว่า เจ้าภีษณายาการ โดยผู้ประมูลจะต้องนำเงินภาษีอากรที่จัดเก็บมาส่งให้ครบจำนวนตามที่ประมูลไว้ - สวป.

การรับของกำนัลก็คงจะไม่มีปัญหาอะไร แต่ถ้าเป็นกรณีของเจ้าหน้าที่สถานกงสุล ก็คงจะต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อน แต่สำหรับประเทศสยาม การที่ผู้น้อยจะไปพบและนำสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ ไปมอบให้กับผู้ที่อาวุโสกว่าถือเป็นธรรมเนียมที่ทำกันตามปกติ โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเรื่องของราคาค่างวดแต่ประการใด สิ่งของที่มอบให้แก่กันอาจจะเป็นสิ่งหรือกล้วยเพียงไม่กี่ผล หรือขนมเค้กฝีมือของพวกเขาเอง หรือดอกไม้สักช่อก็ถือว่ามีความหมายแล้ว การปฏิเสธไม่ยอมรับสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ ที่มีผู้มอบให้ถือเป็นการไม่สุภาพและไร้มารยาท และไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับได้กับกรณีที่ข้าพเจ้าเคยพบมา ที่มีชาวจีนคนหนึ่งซึ่งเป็นคู่ความกันกับข้าพเจ้าพยายามจะยึดเหยียดนาฬิกาเรือนทอง ๑๘ เคให้ ซึ่งแตกต่างจากสิ่งของเล็กๆ น้อยๆ ที่มีผู้นามามอบให้ด้วยไมตรีจิตเช่นนี้

เพื่อนร่วมงานของข้าพเจ้าคนหนึ่งต้องการรักษาชื่อเสียงของตัวเองโดยไร้เหตุผล เขาปฏิเสธไม่ยอมรับสิ่งของใดๆ เลย แม้แต่สิ่งของเล็กๆ น้อยๆ ที่มีผู้นามามอบให้ ในกรณีนี้ข้าพเจ้าเกรงว่าแทนที่เขาจะได้รับความเคารพนับถือจากผู้คน เขาอาจจะถูกมองว่าเป็นคนหยาบค้าย และไร้มารยาทก็เป็นได้ มีชาวจีนคนหนึ่งมาหาเพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งที่บ้านแต่ไม่พบ เขาจึงฝากแดงโม ๒ ผลกับดอกกุหลาบช่อหนึ่งไว้ให้ เมื่อเพื่อนของข้าพเจ้ากลับมาถึงบ้านซึ่งเกือบจะทันกัน เขารีบให้เด็กส่งของที่สถานกงสุลพายเรือนำของทั้งหมดกลับไปคืนให้ชาวจีนคนนั้น บังเอิญว่าข้าพเจ้านั่งอยู่ที่ท่าเรือกับท่านทูตพอดี ข้าพเจ้าจึงสอบถามเขาว่า เขากำลังจะไปทำใ้ เมื่อทราบเรื่องราวทั้งหมด ท่านทูตได้แสดงอาการชื่นเคืองใจอย่างมาก ร้องตะโกนว่า “ให้ตายเถอะ หมดกันคราวนี้ชื่อเสียงของสถานกงสุลอังกฤษ เพราะนายเอ็กซ์. คนเดียว เกิดจะมากลัวอะไรกับแค่จะรับแดงโม ๒ ผลกับดอกไม้เหี่ยวๆ ช่อหนึ่งนี่ละ !”

เวลาที่กงสุลออกไปเยี่ยมเยียนผู้คนตามเมืองหรือหมู่บ้านในชนบท พวกคนในบังคับอังกฤษมักจะนำผลไม้ ดอกไม้ที่พวกเขาปลูกขึ้นเองมามอบให้ หรือหากเป็นพื้นที่ที่ทำได้ก็จะต้องตัดอ้อยมาฝาก จริงๆ แล้วอ้อยท่อนสองท่อนอาจจะดูไม่มีราคาค่างวดเท่าใดนัก แต่ข้าพเจ้าก็รู้สึกกระตือรือร้นเพราะเมื่อมีผู้นามามอบให้หลายๆ คน ก็จะรวมกันเป็นกองใหญ่ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรเพราะถ้าหากปฏิเสธไม่รับก็ดูจะใจดำเกินไป หรือหากจะทิ้งไว้ก็ดูเหมือนว่าไร้มารยาท

โดยธรรมชาติแล้ว ชาวพม่าและชาวไทยใหญ่ซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษจะมีนิสัยเรียบง่าย และสุภาพอ่อนโยน และดูจะเข้าใจในมารยาทในการให้ของผู้อื่น ผิดกับคนในบังคับอังกฤษชาติอื่นๆ บ่อยครั้งที่พวกเขายืนยันจะซื้อของกำนัลจำพวกอาหารกระป๋อง เบียร์ เหล้า หรือสิ่งของมีราคาอย่างอื่น ๆ มาให้เรา แต่เจ้าของร้านกลับใส่พวกนมข้นสักระป๋องสองกระป๋องติดมาด้วย ซึ่งจริงๆ แล้วก็ไม่ใช่เรื่องใหญ่โตแต่ประการใด แต่เมื่อคนซื้อต้องจ่ายค่าสิ่งของเป็นเงินจำนวนหลายปอนด์แล้วก็ไม่ใช่เรื่องที่น่าพอใจนัก โดยปกติแล้วกงสุลจะไม่สามารถรับของกำนัลที่มีค่าเช่นนี้ได้ แต่ในการปฏิเสธเขาจะต้องกระทำอย่างสุภาพ และหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความขุ่นเคืองใจกันขึ้น เพราะจริงๆ แล้วผู้ให้ก็มีได้มีเจตนาร้ายแต่ประการใด อีกนัยหนึ่งการปฏิเสธเช่นนี้ก็อาจจะทำให้ผู้ให้รู้สึกหงุดหงิด เพราะการที่จะต้องนำสิ่งของเหล่านั้นกลับไปก็คงจะสร้างความกระอักกระอ่วนใจให้เขามิใช่น้อยอยู่แล้ว และยังคงต้องทุกข์ใจจากการที่ถูกกงสุลปฏิเสธอีกด้วย

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยแวะไปที่เมืองๆ หนึ่ง ซึ่งราษฎรในท้องถิ่นนั้นได้แสดงน้ำใจด้วยการนำข้าวของซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกเครื่องกระป๋องและเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในท้องถิ่นใส่รถบรรทุกซึ่งประดับประดาอย่างสวยงามมามอบให้ข้าพเจ้า นำหน้ามาด้วยรถบรรเลงเพลง *Dead March in Saul* ซึ่งบางครั้งการให้สิ่งของกันอย่างเอิกเกริกเช่นนี้ สิ่งที่สร้างความเจ็บปวดให้กับทุกคนที่เกี่ยวข้องมากกว่าก็คือเวลาที่รถบรรทุกต้องวิ่งชนของกลับไป และในวันรุ่งขึ้นรถบรรเลงก็ยังกลับมาอีกรอบ และมาบอกว่าเขายังไม่ได้รับเงินค่าจ้างของเขาเลย ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงต้องไปบังคับขู่เข็ญให้ผู้ที่เกือบจะกลายเป็นผู้มีอุปการคุณของข้าพเจ้าให้จ่ายเงินให้กับผู้บรรเลงเพลง *Dead March* เหล่านั้น ซึ่งอาจจะมียุทธค่าสูงกว่าของกำนัลที่ข้าพเจ้าปฏิเสธไปด้วยซ้ำ

เรื่องราวทั้งหมดเหล่านี้ล้วนแต่สร้างความลำบากใจอย่างยิ่ง และยิ่งถือเป็นเรื่องที่ไร้สาระอย่างมาก เพราะดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไปแล้วว่ามารยาทที่เหมาะสมในการให้สิ่งของคนนั้นมิใช่เรื่องยากเลยที่จะเรียนรู้

เมื่อแรกที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ที่นี้มีโรงรับจำนำอยู่มากมายหลายแห่ง และทั้งหมดล้วนมีเจ้าของกิจการเป็นชาวจีน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนในบังคับอังกฤษหรือฝรั่งเศส และที่เป็นชาวจีนเชื้อสายโปรตุเกสจากมาเก๊าก็มีอยู่เป็นจำนวนมิใช่น้อย โรงรับจำนำในสมัยก่อนยังไม่มีกฎระเบียบที่เคร่งครัดเหมือนเช่น

ทุกวันนี้ และเจ้าของกิจการส่วนใหญ่ก็มักจะรับจำนำสิ่งของทุกอย่างโดยไม่เคยตั้งข้อสังเกตใด ๆ เลย ดังนั้นพวกหัวขโมยเวลาที่ขโมยของมาแล้วก็จะรอสักพักหลังจากนั้นก็จะมีคนเวียนแถว ๆ โรงรับจำนำ แล้วเราก็จะได้เห็นสิ่งของเหล่านั้นตั้งวางขายอยู่ในโรงรับจำนำ ข้าพเจ้ามีเพื่อนชาวจีนที่ทำธุรกิจนี้อยู่ ๒ - ๓ ราย จึงมักจะได้รับสิ่งของที่ถูกลักขโมยไปกลับคืนมาเสมอ ๆ ทั้งของตัวข้าพเจ้าเองและของเพื่อนชาวต่างชาติคนอื่น ๆ แต่ถ้าหากเป็นเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายธรรมดา ๆ ก็คงต้องเลือกเอาระหว่างการที่ต้องสูญเสียของไปเลยกับต้องซื้อของของตัวเองกลับคืนมาจากโรงรับจำนำ

โรงรับจำนำในกรุงเทพฯ เป็นแหล่งรวบรวมสิ่งของมีค่าที่น่าสนใจหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นพวกเครื่องประดับเพชรพลอย เครื่องทอง เครื่องเงิน เครื่องลายคราม ผ้าไหม และอื่น ๆ

ปัจจุบันโรงรับจำนำมีกฎระเบียบที่เคร่งครัดมาก ถ้าหากเจ้าของโรงรับจำนำคนใดทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้รับซื้อของโจร พวกเขาก็จะต้องกระทำกันอย่างเงียบ ๆ ไม่สามารถทำอย่างเปิดเผยเหมือนเช่นที่เคยทำมาเมื่อ ๖๐ ปีก่อนได้อีกต่อไป

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยไปพบแจกันเงินมีราคาของข้าพเจ้าซึ่งถูกลักขโมยไปอยู่ที่โรงรับจำนำ ข้าพเจ้าทราบดีว่าใครเป็นผู้ลักขโมยไป และเจ้าของโรงรับจำนำเองก็ย่อมทราบดีว่าบุคคลคนนั้นไม่สามารถที่จะเป็นเจ้าของแจกันใบนั้นได้อย่างแน่นอน ข้าพเจ้าจึงพูดจาต่อว่าเขาไป เจ้าของโรงรับจำนำมีที่ทว่าเสียใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และขอให้ข้าพเจ้ารับแจกันใบนั้นไว้โดยไม่คิดเงิน ข้าพเจ้ารับไว้เพราะคิดว่าเป็นของข้าพเจ้าและเจ้าของโรงรับจำนำเองก็คงจะสมรู้ร่วมคิดกับเจ้าหัวขโมยคนนั้น แต่ปรากฏว่า ๒ - ๓ วันต่อมา เจ้าของโรงรับจำนำได้มาพบข้าพเจ้าที่สถานกงสุล ขอให้ข้าพเจ้าช่วยจดทะเบียนรับเขาเป็นบุคคลในบังคับอังกฤษ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีหลักฐานใด ๆ มาแสดงเลย เขาคงคิดว่าเขามีบุญคุณกับข้าพเจ้าที่คืนแจกันใบนั้นให้ และข้าพเจ้าคงไม่สามารถปฏิเสธคำขอร้องของเขาได้ ข้าพเจ้าจึงจ่ายเงินค่าแจกันใบนั้นให้เขาจำนวนหนึ่ง ซึ่งเขารับไว้ด้วยความไม่เต็มใจอย่างยิ่ง และคงคิดว่าข้าพเจ้าเป็นลูกค้าที่เชื่อถือไม่ได้อย่างมาก

ในสมัยก่อนผู้คนส่วนใหญ่โดยเฉพาะชาวจีนต้องการใบรับรองเพื่อแสดงความเป็นบุคคลในบังคับอังกฤษอย่างมาก เพราะจะทำให้เขาได้รับสิทธิในการยกเว้นภาษี และสิทธิพิเศษอื่นๆ อีกหลายประการ ยกตัวอย่างในกรณีที่ผ่านมา

ต้องการตรวจค้นตัวเขาก็จะต้องขออนุญาตจากศาลกงสุลอังกฤษก่อน เจ้าหน้าที่เสมียนของสถานกงสุลคนหนึ่งรายงานให้ข้าพเจ้าทราบว่า มีพ่อค้าชาวจีนคนหนึ่งได้มาติดสินบนเขาโดยเสนอเงินให้ถึง ๑,๐๐๐ บาท เพื่อแลกกับใบรับรองแสดงความเป็นบุคคลในบังคับอังกฤษ และยังไม่รวมถึงเล่ห์เหลี่ยมนานัปการที่บุคคลเหล่านี้จะอาศัยมือเจ้าหน้าที่สถานกงสุลที่ขาดความระมัดระวังให้ออกใบรับรองให้แก่พวกเขา

ข้าพเจ้าจะยกตัวอย่างกรณีของชายชราชาวจีนคนหนึ่งซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษ เขามีลูกชายอายุประมาณ ๑๙ ปี ซึ่งเดินทางไปฮ่องกงและเสียชีวิตที่นั่นเมื่อเด็กหนุ่มชาวจีนซึ่งมีฐานะร่ำรวยอีกคนหนึ่งทราบข่าวจึงได้ติดสินบนบิดาของเด็กคนนั้น ขอให้เขาปลอมตัวเป็นเด็กหนุ่มที่เสียชีวิต และให้ชายคนนั้นพาไปแนะนำที่สถานกงสุลว่าเขาเป็นบุตรชาย เพื่อให้สถานกงสุลออกใบรับรองความเป็นบุคคลในบังคับอังกฤษให้ เจ้าหน้าที่สถานกงสุลไม่ทราบเรื่องจึงออกใบรับรองให้แก่ชายหนุ่มคนนั้น และเรื่องราวทั้งหมดก็คงจะผ่านพ้นไปด้วยดี ถ้าหากบุตรชายของเขาที่เสียชีวิตไปแล้วมิได้สมรสกับหญิงสาวชาวสยามโดยที่มิได้แจ้งให้พ่อแม่ของเขาทราบมาก่อน และเธอกำลังจะมีบุตร จึงไปขอเงินจากบิดาของสามีแต่หาว่าเขาปฏิเสธไม่ยอมรับ เธอจึงไปเรียกร้องสิทธิที่เธอควรจะได้จากสถานกงสุลอังกฤษ เป็นเหตุให้การฉ้อฉลทั้งหมดถูกเปิดเผยขึ้นในระหว่างขั้นตอนการสืบสวน และในอีกหลาย ๆ กรณีที่คล้ายคลึงกันนี้ ปรากฏว่าขั้นตอนต่าง ๆ สามารถดำเนินการได้จนเป็นผลสำเร็จก็มี

เมื่อปลายศตวรรษที่ผ่านมา การกีฬาในกรุงเทพฯ นับว่าได้รับความสนใจจากผู้คนมากกว่าในปัจจุบันนี้มาก ที่บริเวณทุ่งพระเมรุซึ่งเป็นที่โล่งกว้างไกล ๆ กับพระบรมมหาราชวังจะจัดให้มีการแข่งม้าเป็นประจำทุกปี และม้าที่นำมาแข่งขันก็จะต้องเป็นม้าพันธุ์สยาม และคนขี่ม้าแข่งส่วนใหญ่จะเป็นมือสมัครเล่น ข้าพเจ้าเองก็เคยขี่ม้าพันธุ์สยามขนาดเล็กชื่อ ไพลิน เข้าเป็นที่ ๓ ในการแข่งขัน ซึ่งความจริงแล้วข้าพเจ้ามั่นใจว่าน่าจะได้ลำดับที่ดีกว่านี้ ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ใช่เท้าแตะพื้นเพื่อทรงตัวบนหลังม้าในระหว่างการแข่งขัน

จริง ๆ แล้วการเลี้ยงม้าแข่งมิได้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากมายนัก และตัวข้าพเจ้าเองก็เลี้ยงม้าแข่งไว้ตัวหนึ่งชื่อ เจ้าพระยา ซึ่งสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเพียงปีละ ๒๐๐ ปอนด์ ข้าพเจ้าซื้อม้าตัวนี้มาในราคา ๑๐ ปอนด์ แต่โชคไม่ดีที่มันป่วยด้วย

โรค surra^๑ ตายไปก่อนหน้าที่จะนำลงแข่งขัน ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจเลิกเลี้ยงม้าแข่ง เพราะคงจะหาม้าที่ราคาเพียง ๑๐ ปอนด์ที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว

ส่วนผู้ที่ชื่นชอบกีฬาคริกเก็ต^๒ ซึ่งมีอยู่เพียงไม่มากนักก็เคยพยายาม ผลักดันให้มีการเล่นกีฬานี้กันอีกครั้งที่ทุ่งพระเมรุตอนเข้าวันอาทิตย์เช่นกัน แต่ทว่าไม่ได้รับความนิยมมากนัก สำหรับผู้เล่นที่มีความสามารถกีฬาคริกเก็ตอาจจะให้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลินและยังถือเป็นการออกกำลังกายไปด้วย แต่สำหรับผู้เล่นที่ด้อยความสามารถเช่นข้าพเจ้าก็คงไม่เกิดประโยชน์ทั้งสองด้าน สำหรับคนที่ยืนอยู่ที่ wicket (หมายถึง ไม้ ๓ อันซึ่งปักไว้ที่กลางสนาม) ประมาณ ๒ นาที แล้วมีใครสักคนร้องขึ้นมาว่า “ออก” คนผู้นั้นจะต้องออกจากสนามไปนั่งพักเป็นเวลาหลายชั่วโมง หรือบางทีอาจจะหลายวันเพื่อดูผู้อื่นเล่น บางครั้งหลังจากที่เล่นกันจนเหน็ดเหนื่อยแล้ว บางคนก็จะถูกวางตัวให้ไปรับลูก ซึ่งหน้าที่นี้ ข้าพเจ้าชอบมากกว่าที่จะจ้างให้เด็ก ๆ ไปทำแทน

สำหรับกีฬากอล์ฟแล้ว อาจจะยิ่งแย่เสียยิ่งกว่ากีฬาคริกเก็ตอีก เพราะยิ่งคุณมีความสามารถในการเล่นมากเท่าใด ก็ยิ่งเท่ากับคุณไม่ได้ออกกำลังกายมากเท่านั้น ในสมัยก่อนเราเคยเล่นกอล์ฟกันที่ทุ่งพระเมรุ ซึ่งมีผู้คนจำนวนมากพากันมาเดินขวกไขว่ ยังไม่รวมถึงบรรดาทหารที่พากันมาฝึกแถวอยู่บริเวณนั้น จึงนับเป็นเรื่องที่โกลาหลพอดู ด้วยเหตุนี้จึงไม่เคยปรากฏว่ามีนักกอล์ฟคนใดร้องตะโกนว่า “โฟ”^๓ ก่อนที่จะเริ่มตีลูกสักครั้ง เพราะถึงจะร้องไปก็คงไม่มีผู้ใดสนใจ หรือในสภาพเช่นนั้นเขาอาจจะต้องร้องตะโกนว่า “โฟ” ตลอดเวลาก็เป็นได้ เป็นที่ทราบกันดีว่าหากคุณตีลูกกอล์ฟไปถูกใครสักคนที่บริเวณส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายก็อาจจะไม่มีปัญหาใด ๆ เกิดขึ้น แต่ถ้าตีไปโดนที่ศีรษะหรือใบหน้า คุณจะต้องจ่ายเงิน ๑ บาท ให้เขาเป็นค่าทำขวัญ และถ้าหากตีไปถูกพระสงฆ์คุณก็อาจจะต้องเสียเงินมากไปกว่านั้นอีก และถ้าหากคุณโชคไม่ดีตีลูกกอล์ฟไปถูกผู้ที่มียศถาบรรดาศักดิ์เข้า อะไร ๆ ก็สามารถเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงสงสัยว่า

^๑ Surra เป็นโรคโลหิตน้อยที่มักเกิดกับปลูสัตว์ เนื่องจากแมลง - สวป.

^๒ คริกเก็ต เป็นกีฬานานหนึ่ง แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่ายๆ ละ ๑๑ คน ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ขว้างลูกบอลไปยังไม้ซึ่งปักอยู่ที่กลางสนามที่เรียกว่า wickets โดยอีกฝ่ายหนึ่งจะจัดคนมารักษา หากฝ่ายที่มารักษาตีลูกบอลก็จะวิ่งวนไปเพื่อเอาแต้มจนกว่าฝ่ายที่เป็นผู้ขว้างบอลจะนำลูกกลับมาได้ - สวป.

^๓ (โฟ) Fore เป็นคำที่นักกอล์ฟใช้ร้องบอกผู้คนให้หลบไปก่อนที่จะตีลูกกอล์ฟ - สวป.

เพราะเหตุใดผู้คนจึงชอบไปเล่นกอล์ฟที่ทุ่งพระเมรุกันนัก แต่สำหรับนักกอล์ฟส่วนใหญ่แล้ว ขอให้มีสนามสำหรับเล่นจะเป็นที่ใดก็ได้ พวกเขามักไม่ค่อยคำนึงถึงกันอยู่แล้ว

ตัวข้าพเจ้าเองมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องกอล์ฟค่อนข้างมาก เพราะเล่นกีฬานี้นี้มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๒๘ และเมื่อเดินเหินลำบากขึ้น ข้าพเจ้าก็ยังเริ่มเล่นกอล์ฟอย่างจริงจัง ในกรุงเทพฯ เคยมีชายชราคนหนึ่งที่ทำแบบเดียวกันนี้ เขาสุขภาพไม่แข็งแรงถึงขนาดไม่เพียงแต่เดินไม่ได้ แต่ยังไม่สามารถลุกขึ้นยืนได้โดยไม่มีคนพยุง เขาจึงคิดว่ากอล์ฟน่าจะเป็นกีฬาชนิดเดียวที่เหมาะสมสำหรับเขา เมื่อแรกที่เขาเริ่มหัดตีใหม่ ๆ เขาจะนั่งเก้าอี้รถเข็นไปยังจุดเริ่มต้นโดยมีคนรับใช้คอยพยุงให้ลุกขึ้นเวลาที่จะตีลูก เมื่อตีเสร็จก็จะนั่งลงบนรถเข็นให้คนรับใช้เข็นรถพาเขาไปต่อ ไม่นานนักเขาก็เล่นจนชำนาญถึงขนาดสามารถเอาชนะนักกอล์ฟรุ่นเด็ก ๆ หลายต่อหลายคนได้

ข้าพเจ้าเคยพูดถึงเรื่องของเจ้าภาษี ซึ่งผูกขาดการจัดเก็บภาษีปลาไปแล้วก่อนหน้านี้ ยังมีเจ้าภาษีและนายอากรที่สำคัญ ๆ อื่น ๆ อีกหลายราย และที่สำคัญที่สุดอีก ๒ รายก็คือ เจ้าภาษีฝิ่นและนายอากรบ่อนเบี้ย ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลบ่อนการพนันในย่านต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ และความบันเทิงอย่างหนึ่งของนักเดินทางที่เดินทางท่องเที่ยวไปรอบโลกก็คือ การได้ไปชมบ่อนการพนันที่ใดที่หนึ่งซึ่งภายในบ่อนการพนันเหล่านั้นจะเป็นแหล่งรวมของเกมส์การเสี่ยงโชคทุกชนิด ซึ่งการพนันที่ได้รับความนิยมมากที่สุดได้แก่ การพนันที่ชาวสยามเรียกว่า ถั่ว (Tua) สำหรับวิธีการเล่นนั้นง่ายมาก ข้าพเจ้าจะขออธิบายแต่เพียงสั้น ๆ เพราะคงมีผู้อื่นเขียนไว้แล้วมากมาย การเล่นเริ่มด้วยเจ้ามือจะหยิบเบี้ยขึ้นมากำหนึ่ง หลังจากนั้นก็จะแบ่งนับเป็นกอง ๆ กองละ ๔ ผู้เล่นจะต้องทายจำนวนเบี้ยที่เหลือในกองสุดท้ายว่ามีจำนวนเท่าใด คือ ๑ ๒ ๓ หรือ ๔ หรือจะเล่นทายจำนวนเบี้ยทั้งหมดที่เจ้ามือกำขึ้นมาก็ได้ ในกรุงเทพฯ เคยมีวิธีการนับที่แตกต่างไปจากนี้คือจะแบ่งเบี้ยครึ่งหนึ่งนับก่อน โดยเบี้ยครึ่งแรกนี้จะแบ่งนับเป็นกอง ๆ ละ ๕ แล้วหยุดพักให้ผู้เล่นแทง หลังจากนั้นจึงนับเบี้ยที่เหลือโดยแบ่งนับเป็นกอง ๆ ละ ๔ และให้ทายจำนวนเบี้ยที่เหลือในกองสุดท้าย

นายเอ็ม. และข้าพเจ้าเคยศึกษาหนังสือเล่มหนึ่งซึ่งว่าด้วยเรื่องของวิธีการเล่นพนันอย่างละเอียดจนเกือบจะเรียกได้ว่าเชี่ยวชาญแล้ว แต่โชคไม่ดีที่เรา

ไม่มีโอกาสได้ทดลองเล่นจริงบ่อยครั้ง เพราะถ้าหากเข้าไปในบ่อนการพนันบ่อยๆ ก็เกรงว่าจะเสียชื่อเสียง เราทดลองไปตามบ่อนต่างๆ ประมาณ ๑๒ แห่ง แต่ไม่นานนักเราก็คพบว่ามึ่นักเลงหัวไม้หลายคนที่มีพฤติกรรมเหมือนๆ กับเรา ดังนั้นเมื่อเขาพบเราบ่อยๆ เข้า เขาจึงเริ่มทักทายเราเหมือนกับเป็นเกลอเก่า เราจึงต้องล้มเลิกความพยายามที่จะศึกษาวิธีการเล่นทั้งระบบ แต่สิ่งหนึ่งที่เรารู้ได้ด้วยตัวเองก็คือ ผู้เล่นคนใดที่สามารถอดทนรอจนถึงวินาทีสุดท้ายแล้วค่อยแทง และแทงเลขที่เป็นที่ชื่นชอบของเจ้ามือมากที่สุด เขาก็จะมีโอกาสชนะซึ่งก็เป็นการสมเหตุสมผลดีแล้ว นักเล่นกลธรรมดาๆ ที่ฝึกฝนจนชำนาญยังสามารถทำให้นักพิราบ กระต่าย นาฬิกา หรือสิ่งของต่างๆ หายไปได้ ดังนั้นถ้าหากเจ้ามือชาวจีนที่ไม่สามารถจัดการทำให้เบี้ยตัวสองตัวหายไปได้ ก็คงจะเป็นเจ้ามือประเภทที่ไร้ฝีมือนั่นเอง

การยกเลิกบ่อนการพนันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณอันฉลาดหลักแหลมของพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงพระปรีชาสามารถพระองค์นี้ เนื่องจากบ่อนการพนันถือเป็นแหล่งมั่วสุมของอบายมุข และอาชญากรรมทุกประเภท มีเด็กหนุ่มมากมายที่ใช้ชีวิตกิน อยู่ หลับนอน วนเวียนอยู่แต่รอบๆ บ่อนการพนัน นักพนันบางคนเล่าให้ข้าพเจ้าฟังอย่างเปิดเผยว่า ชีวิตของเขาไม่เคยทำอะไรเลยนอกจากเล่นพนัน เวลาที่เงินหมดพวกเขา ก็จะออกไปเที่ยวลักเล็กขโมยน้อย หรือไม่ก็แบมือขอเงินจากนักพนันที่โชคดียิ่งก็พร้อมที่จะหยิบยื่นให้เสมอ

เรื่องประหลาดของนักพนันมีอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความชั่วร้ายในเกมสการเล่นของพวกเขา แน่แน่นอนว่าในการเล่นพนันถั่วโป เจ้ามือย่อมไม่มีโอกาสที่จะใช้กลโกงได้ เพราะเป็นเรื่องของโชคล้วนๆ แต่แม้แต่เกมสการพนันที่ต้องอาศัยโชคช่วยเช่นนี้ ความโง่เขลาของผู้เล่นก็ยังทำให้โอกาสที่จะเสียพนันเพิ่มขึ้นมาอยู่มากขึ้น

โดยปกติเรามักจะเรียกผู้คนที่นั่งอยู่ตามบ่อนการพนันว่า นักเลง (Nakleng) คนพวกนี้จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ผิดแปลกไปจากบุคคลอื่น โดยปกติพวกเขาจะนุ่งโจงผ้าไหมสีสด สวมเสื้อเชิ้ตผ้ามีสลิบบางๆ ลายดอก สวมหมวกปีกกว้างทำด้วยใยสับปะรด และนี่ก็คือเครื่องแต่งกายของพวกนักเลงหัวไม้เท่าที่จดจำกันได้

เรื่องที่นำแปลกอีกเรื่องหนึ่งสำหรับบ่อนการพนันในกรุงเทพฯ ก็คือพวกนักเลงการพนันเหล่านี้ดูจะเป็นคนที่มีอารมณ์ดีอยู่ตลอดเวลา แต่สังคมของนักพนันส่วนใหญ่ก็จะมีแต่คนที่ไม่เป็นโล้เป็นพาย ในขณะที่ถ้าเป็นนักพนันชาวอังกฤษและชาวอเมริกันแล้วเชื่อได้เลยว่าจะต้องเกิดเรื่องทะเลาะวิวาทกันทุก ๆ ๒ - ๓ นาที และบางครั้งผู้เล่นที่เป็นนักเลงโตสักหน่อยก็อาจจะล้มโต๊ะเองง่ายๆ ซึ่งแตกต่างจากในกรุงเทพฯ ที่ทุกสิ่งทุกอย่างสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ถ้าหากคุณชนะคุณก็ได้เงินไป แต่ถ้าคุณแพ้ก็แค่หมดตัวเท่านั้นเอง ข้าพเจ้าเคยพบเห็นการทะเลาะวิวาทกันภายในบ่อนการพนันเพียงครั้งหรือสองครั้ง และเพียงแค่ ๒ - ๓ นาที ผู้กระทำผิดก็จะถูกนำตัวออกไปที่นอกถนนโดยแทบจะไม่มีใครสังเกตเห็น และจะไม่สามารถกลับเข้าไปในบ่อนได้อีกแล้วในคืนนั้น

หากจะดูว่านักพนันคนใดเล่นมากหรือน้อยนั้นดูได้จากเงินเหรียญของพวกเข า เหรียญเงินนั้นทั้งหนาและหนักง่ายต่อการที่เจ้ามือจะใช้ไม้ไผ่กวาดเงินในวงพนัน ส่วนเหรียญเงินขนาดเล็กซึ่งมีขนาดบางกว่ามาก ก็สามารถเล็ดลอดเข้าไปตามซอกมุมได้ง่าย ซึ่งทำให้เสียเวลาอันมีค่าของบรรดานักพนันทั้งหลาย ดังนั้นเงินเหรียญขนาดเล็กเหล่านี้จึงถูกนำมาเจาะรูเพื่อร้อยเป็นพวงหรือเป็นก้อนสำหรับใช้ในวงพนันเสมอ ๆ จนทำให้เงินเหรียญที่มีได้ถูกเจาะรูไม่มีใช้แล้วในประเทศสยาม ยกเว้นเงินเหรียญที่เพิ่งจะผลิตออกมาจากโรงกษาปณ์

เมื่อแรกที่ข้าพเจ้าเดินทางมาถึงประเทศสยามใหม่ ๆ เงินพดด้วง^๑ ยังคงมีใช้อยู่ แม้ว่าจะเลิกผลิตไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๓ เงินพดด้วงมีลักษณะคล้ายกับลูกปิ่นมณ ฑ์ ปลายด้านในหยัก แต่เวลาที่จะนับหรือหยิบจับจะทำได้ไม่สะดวกอย่างยิ่ง และง่ายมากต่อการปลอมแปลง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเท่านั้นจึงจะสามารถตรวจจับได้ การพิสูจน์กระทำได้โดยนำเงินพดด้วงมาขีด แต่เงินที่ถูกขีดแล้วก็จะไม่

^๑ ต้นฉบับใช้ว่า bullet ticals หมายถึง เงินพดด้วง ซึ่งเป็นเงินตราของไทยในสมัยโบราณ ผลิตขึ้นใช้กว่า ๖๐๐ ปีมาแล้ว ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำจากแท่งเงินบริสุทธิ์ ทูบปลายทั้งสองข้างเข้าหากัน รูปร่างคล้ายลูกปิ่นโบราณ ชาวต่างประเทศเรียกเงินชนิดนี้ว่า Bullet Coins ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อการค้ากับต่างประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็ว จำนวนเงินพดด้วงซึ่งผลิตด้วยแรงคนไม่เพียงพอต่อความต้องการในตลาด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเครื่องผลิตเหรียญกษาปณ์เข้ามาใช้ แต่ก็ยังคงให้มีการใช้เงินพดด้วงต่อไปจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีประกาศให้เลิกใช้เงินพดด้วงอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ - สวป.

สามารถนำกลับมาใช้ได้อีก เพราะการที่เงินถูกชดเชยเท่ากับเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความสงสัย และก็คงไม่มีใครกล้าเสี่ยงที่จะรับไว้

ทั้งเงินพดด้วงและเงินเหรียญบาทซึ่งมีลักษณะแบนถึงแม้ว่าจะมีน้ำหนักเบาว่าเงินเหรียญดอลลาร์ แต่ก็นับว่าหนักมิใช่เล่นและยังหยิบจับลำบากอีกด้วย อย่างไรก็ตาม เงินทั้ง ๒ ชนิดนี้ก็ยังเป็นที่นิยมใช้กันมาก เพราะไม่สูญสลายเวลาที่ถูกไฟไหม้ และไม่เปลี่ยนสภาพเวลาที่พลัดหล่นลงไปในคูน้ำ

เรื่องปณิกะเกี่ยวกับชาวสยาม

ข้าพเจ้าเคยได้ยินชาวต่างชาติบางคนกล่าวหาชาวสยามเกี่ยวกับเรื่อง กิริยามารยาทที่ไม่เหมาะสมหลายประการ ซึ่งไม่เป็นการยุติธรรมเลย ความจริงแล้วชาวสยามจัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีความเพียบพร้อมไปด้วยกิริยามารยาทอันงดงาม เป็นธรรมชาติมากที่สุดชาติหนึ่งในโลกก็ว่าได้ แต่ทั้งนี้เป็นเพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากพวกเรา และความไม่เข้าใจในธรรมชาติของชาวสยาม ทำให้พวกเขามองเป็นเช่นนั้นไป

ยกตัวอย่างเช่น คนอังกฤษและคนอเมริกันซึ่งจัดว่าเป็นชนชาติที่มี วัฒนธรรม จะค่อนข้างรังเกียจพฤติกรรมการถ่มน้ำลายในที่สาธารณะ แต่สำหรับ ประเทศสยามพฤติกรรมดังกล่าวมิได้ถือเป็นความผิดร้ายแรง เพราะชาวสยามนิยม กินหมากเป็นที่แพร่หลายมาช้านานแล้ว ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงต้องบ้วนน้ำหมาก บ่อยมาก กระโถนจึงนับเป็นสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านที่จำเป็นยิ่ง และกระโถน ทองก็ถือเป็นเครื่องยศอย่างหนึ่งของชาวสยาม หากคุณเดินเข้าไปในบ้านเรือนของ ชาวสยามซึ่งเป็นคนรุ่นโบราณสักหน่อย ทันทีที่คุณนั่งลงคุณก็จะพบว่ามีการถ่ม หมากมายหลายขนาดตั้งวางอยู่ข้างๆ กายคุณ อาจจะ ๒ ใบ หรือบางครั้งอาจจะ ถึง ๓ ใบ ใบหนึ่งวางไว้ข้างๆ ตัว ส่วนใบเล็ก ๆ อีกใบวางไว้บนโต๊ะเพื่อหยิบฉวย ได้ไถล่มือ

ปัจจุบันชาวสยามไม่นิยมกินหมากกันมากเหมือนเช่นแต่ก่อนแล้ว เรา จึงไม่มีใครเห็นมีใครปลุกต้นหมาก หรือหากจะเรียกให้ถูกต้องก็คือผลหมากกัน เท่าใดนัก เวลานี้ชาวสยามและชาวลาวรุ่นเด็ก ๆ จึงมีฟันที่ขาวสวยงาม เมื่อแรกที่ ข้าพเจ้าเดินทางเข้ามาในประเทศสยามนั้น แทบจะหาผู้คนที่มีฟันขาวได้ยากเต็มที และถึงมีก็ดูว่าจะผิดแปลกไปจากคนทั่วๆ ไป สำหรับชาวต่างชาติอาจจะมองดูว่า น่าเกลียด แต่สำหรับชาวสยามแล้วพวกเขามิได้ถือว่าทำให้เสียความงดงามไปแต่ ประการใดเลย

สมัยก่อนเวลาที่ข้าพเจ้าให้การรับรองแขกชาวสยาม ซึ่งเป็นคนรุ่นเก่าที่ไม่ นิยมเดินทางไปไหนมาไหนไกล ๆ โดยไม่มีหมากรับประทาน ข้าพเจ้าจะจัดเตรียม หมากไว้คอยให้การต้อนรับด้วยเสมอ ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าสั่งเด็กรับใช้คนใหม่ซึ่ง ไม่ใคร่รู้ประสีประสาว่า หลังจากที่เรารับประทานอาหารคำกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว

ให้เขาเข้าไปหยิบเขียนหมากชุดสวยพร้อมกระโถนที่ข้าพเจ้าจัดเตรียมไว้ในห้องนอนออกมาวางที่ห้องรับแขกใกล้ๆ กับที่เขารับเชิญคนสำคัญของเรานั่งอยู่ เมื่อถึงเวลาเช้าจริงๆ พ่อหนุ่มน้อยของเรา ก็ยกเขียนหมากพร้อมกระโถนเดินเข้ามา แต่ทว่ากระโถนที่เขาถือมาด้วยมีไข่ใบที่เราเตรียมไว้ แต่กลับเป็นอีกใบซึ่งใช้กันคนละวัตถุประสงค์ เมื่อเขาวางลงท่ามกลางแขกรับเชิญทั้งหลายที่นั่งอยู่ สุภาพสตรีบางท่านจึงหันมามองด้วยความสงสัยถึงไม่พอใจ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะทำประการใด จึงได้แต่เพียงตำหนิเขาไปเล็กน้อยว่า “ไม่ไข่ใบนี้ ต้องอีกใบหนึ่งที่ไม่มีหู”

ข้าพเจ้าพบว่าชาวอังกฤษบางคนที่มีความคิดแคบๆ และรู้สึกทนไม่ได้กับพฤติกรรมการกินหมากและบ้วนน้ำหมากพรวดพราดของชาวสยาม มักจะมองข้ามความจริงที่ว่าบางครั้งพฤติกรรมบางอย่างของตัวเองก็เป็นที่น่ารังเกียจสำหรับชาวสยามเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่นการนั่งไขว่ห้าง ชาวสยามถือว่าการนั่งไขว่ห้างเวลาที่สนทนากับผู้อื่นนั้นดูไม่สุภาพ และจะยังไม่สุภาพมากขึ้นไปอีกถ้าหากหันเท้าไปทางคู่สนทนา สุภาพสตรีชั้นสูงชาวสยามคนหนึ่งเคยปรารภกับข้าพเจ้าว่า มีชาวอังกฤษคนหนึ่งปฏิบัติกับเธอด้วยความไม่สุภาพอย่างมาก ซึ่งข้าพเจ้ารู้จักชายผู้นั้นดีว่าจริง ๆ แล้วเขาเป็นคนที่มีความรยาตเรียบร้อยทีเดียว ข้าพเจ้าจึงรู้สึกประหลาดใจเมื่อเธอบอกว่า “เขานั่งไขว่ห้างตลอดเวลาที่คุยกับฉัน เท่านั้นยังไม่พอยังหันเท้ามาทางฉัน และยังกระดิกเท้าอีกด้วย”

แน่นอนว่ากิริยามารยาทอันสุภาพงดงามที่แท้จริงนั้นย่อมมิได้วัดกันตรงเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การบ้วนน้ำหมาก หรือนั่งกระดิกเท้า แต่ถ้าสิ่งที่เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงกิริยามารยาทอันงดงามคือ การเป็นคนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจไมตรีกับทุกๆ คนแล้ว ชาวสยามทุกคนชั้นถือได้ว่าเป็นชนชาติที่มีกิริยามารยาทงดงามมากที่สุดชาติหนึ่งในโลกทีเดียว ชาวสยามนั้นมิมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับทุกๆ คน และยังเป็นคนใจบุญอีกด้วย เขาพร้อมที่จะแสดงน้ำใจไมตรีกับใครก็ได้โดยไม่เลือกเวลา และเป็นเรื่องที่น่าแปลกที่แม้แต่คนที่มิฐานะยากจนที่สุดก็ยังมีน้ำใจและพร้อมที่จะยินดีต้อนรับแขกทุกคนที่มาเยือน ไม่ว่าจะจัดหาเสื้อให้แห้งพักหาหมอนให้เอนนอน หรือจัดหาน้ำชาอาหารไว้คอยต้อนรับ ยิ่งผู้คนในชนบทด้วยแล้วพวกเขายินดีที่จะต้อนรับแขกแปลกหน้าที่เดินทางผ่านไปผ่านมา และให้พักอาศัยอยู่ด้วยสักคืนสองคืนเป็นเรื่องธรรมดา

สิ่งที่น่าชื่นชมอีกอย่างหนึ่งในประเทศสยามก็คือ การที่ผู้คนที่เดินผ่านกันไปมาจะพูดจาทักทายกันอย่างเป็นกันเอง เป็นที่น่าเสียดายที่ทุกวันนี้เราไม่ใคร่จะได้พบเห็นภาพเหล่านี้แล้วในสังคมที่ได้ชื่อว่ามวัฒธรรม แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียุคนอีกเป็นจำนวนมากที่พร้อมจะส่งยิ้ม และพูดคุยอย่างเป็นมิตรกับผู้คนที่พวกเขาพบปะเจอเจอ

คนอังกฤษอย่างพวกเรานั้นค่อนข้างจะสงวนปากคำและไม่ชอบให้ใครมาซักถามเรื่องส่วนตัว แต่สำหรับชาวสยามแล้ว การซักถามเรื่องส่วนตัวถือเป็นการแสดงน้ำใจไมตรีอย่างหนึ่ง คำพูดที่ใช้ทักทายกันตามปกติของพวกเขาก็คือ “ไปไหน” ดังนั้นเวลาที่พูดคุยกับคนแปลกหน้าเขาจึงสามารถซักถามเรื่องอายุ การงาน เงินเดือน มีบุตรกี่คน ผู้หญิงหรือผู้ชาย ซึ่งนั่นมิได้ถือเป็นการแสดงความอยากรู้อยากเห็น และมีได้หมายความว่าเขายกถามคำตอบจริง ๆ แต่ถือเป็นการแสดงความห่วงใยในทุกข์สุขของคุณมากกว่า ดังนั้นคุณจึงไม่ต้องรู้สึกรำคาญใจเวลาที่ถูกละถามเช่นนั้น เพราะจริง ๆ แล้วผู้ถามก็ไม่ได้ต้องการคำตอบที่แท้จริงเลย

สุภาพสตรีชาวต่างชาติบางคนอาจจะรู้สึกประหลาดใจเวลาที่ถูกละถามเรื่องอายุต่อหน้าผู้คน ซึ่งจริง ๆ แล้วถือเป็นการคิดโง่ ๆ และสำหรับผู้หญิงสยามแล้ว พวกเธอมิได้รู้สึกเช่นนั้นเลย ข้าพเจ้าอยากจะทำด้วยว่าจริง ๆ แล้วไม่มีประโยชน์เลยที่พวกผู้หญิงจะต้องมาบอกอายุตัวเองให้น้อยลง เพราะหากทำเช่นนั้นก็อาจจะมีคนบอกกับเธออย่างสุภาพและจริงใจว่า เธอดูแก่กว่าอายุจริง สำหรับชาวสยามแล้วพวกเขาไม่พยายามที่จะทำให้ตัวเองดูอ่อนกว่าอายุจริง ในทางตรงกันข้ามผู้คนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะผู้ชายที่มีฐานะยากจนยิ่งต้องพยายามตรากตรำทำงานหนักในสวนในไร่เพื่อให้ดูแก่มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ข้าพเจ้าลองมาคิดว่าสาเหตุที่ชาวสยามมักจะชอบบอกอายุตัวเองเกินจริงนั้นน่าจะมีผลมาจากการที่ระบุให้บุคคลซึ่งมีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี หรืออายุ ๖๐ ปีขึ้นไปได้รับสิทธิในการยกเว้นภาษีก็เป็นได้ ดังนั้น ในสมัยก่อนจึงถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ผู้ชายเมื่ออายุย่างเข้า ๒๑ ปี เป้าหมายสำคัญในชีวิตของพวกเขาก็คือหาทางทำให้ตัวเองมีอายุ ๖๐ ปีอย่างรวดเร็ว และกลโกงทุกรูปแบบก็จะถูกนำมาใช้ เคยมีคนรับใช้ของเราคนหนึ่งสามารถเปลี่ยนอายุตัวเองจาก ๑๙ ให้เป็น ๓๒ ได้ภายในเวลา ๓ วัน บ่อยครั้งที่ผู้อพยพชาวไทยใหญ่มักจะพยายามทำให้กงสุลอังกฤษบันทึกอายุซึ่งเหลือเชื่อของ

พวกเขาลงในใบรับรองความเป็นบุคคลในบังคับอังกฤษของเขา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ชื่อของตัวเองหลุดพ้นจากทะเบียนผู้เสียภาษีของชาวสยาม สำหรับอายุที่เป็นที่นิยมของชาวไทยใหญ่เวลาที่แจ้งกับทางการก็คือ ๕๘ และการที่พวกเขาจะทำให้อายุของตัวเองไปถึง ๖๐ เพื่อให้ได้รับสิทธิในการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีบางครั้งก็เป็นเรื่องที่น่าสงสัย ดังนั้นบรรดาพวกที่โกงอายุเป็น ๕๘ ทั้งหลายจึงยอมที่จะเสียภาษีในปีนั้นเพื่อให้ได้ใบรับรองจากทางการสยาม และในปีถัดมาเขาก็จะยอมเสียภาษีเช่นเดิมอีก ซึ่งจะทำให้เขามีเอกสารยืนยันจากทางการสยามถึง ๒ ใบ และจากสถานกงสุลอังกฤษอีก ๑ ใบ เพื่อนำไปใช้ในการอ้างสิทธิเพื่อยกเว้นการเสียภาษีในปีที่ ๓ ข้าพเจ้าสามารถค้นพบเล่ห์กลโกงพวกนี้ได้ในเวลาไม่นาน และนับแต่นั้นเป็นต้นมาข้าพเจ้าก็สามารถกำหนดอายุของชาวไทยใหญ่ทุกคนได้ด้วยตัวข้าพเจ้าเอง เพราะข้าพเจ้ารู้ทุก ๆ อย่างเท่ากับที่พวกเขารู้

หากไม่คำนึงถึงเล่ห์เหลี่ยมในการโกงอายุเพื่อหลบเลี่ยงภาษีแล้ว ผู้คนในชนบทของสยามก็ยังชอบที่จะบอกอายุตัวเองเกินจริงอยู่เสมอ โดยเริ่มกันตั้งแต่การแจ้งเกิดเลย พวกเขาจะแจ้งเกิดกันตามความคิดของพวกเขาเองโดยไม่คำนึงถึงวันที่ที่เกิดจริง ยิ่งไปกว่านั้นพวกเขายังคาดคะเนอายุกันเป็นปี ๆ โดยไม่นับเป็นเดือน เช่นเด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่สามมาได้เพียง ๑ วัน^{*} เขาก็จะถือว่าเด็กคนนั้นมีอายุ ๓ ปีแล้ว เป็นต้น

การจดทะเบียนแจ้งเกิดอย่างเป็นทางการเพิ่งจะเริ่มขึ้นในสยามเมื่อไม่นานมานี้ และจนบัดนี้ก็ยังไม่ได้บังคับใช้ทั่วทุกพื้นที่ แต่ทางภาคเหนือของประเทศสยาม สำมะโนครัวจะถูกจารลงบนใบลาน ซึ่งผู้คนดูจะไม่ค่อยนิยมวิธีนี้กันเท่าใดนัก เพราะการทำเช่นนี้จะทำให้เราทราบวัน เดือน ปี และเวลาเกิดที่แท้จริงของคนคนนั้น และพวกเขาเชื่อกันว่าอาจถูกนำไปใช้ในทางมิติมิร้ายโดยพ่อมดหรือหมอผีก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม เวลาที่ข้าพเจ้าต้องให้ความช่วยเหลือคนในบังคับอังกฤษในการจัดการเรื่องมรดก ข้าพเจ้าก็จำเป็นต้องนำทะเบียนเกิดที่ว่านี้ไปใช้เป็นหลักฐานยืนยันด้วยเสมอ เพราะมีเช่นนั้นเด็กที่อายุ ๑๗ - ๑๘ ปีก็จะมาอ้างสิทธิในกองมรดก ซึ่งจริง ๆ แล้วเขาจะมีสิทธิได้รับก็ต่อเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี แต่ข้าพเจ้าก็ยังไม่เคยเห็นเลยว่าจะมีใครสักคนที่ไม่บอกอายุตัวเองเกินไปสักปีหรือสองปี ซึ่งก็ล้วนแต่ทำไปโดยมีเจตนาจะหลอกลวงข้าพเจ้าทั้งสิ้น

* น่าจะเป็นการนับอายุตามแบบจีน คือ นับตามปีย่าง ไม่ใช่นับเมื่อครบปี - สวป.

ในประเทศไทยนอกจากเรื่องอายุแล้วยังมีอีกหลายๆ เรื่องที่เราไม่สามารถเอาอะไรแน่นอนได้ ที่ประเทศอังกฤษถ้าหากมีคนถามว่า “ทำไมคุณถึงทำแบบนี้” และผู้ตอบๆ ว่า “ก็ทำไปแล้วนี่” คุณอาจตีความหมายได้ ๒ แบบ คือ ทำไปเพราะไม่รู้ หรือว่ารู้แต่ก็จะทำ แต่ถ้าหากเป็นชาวสยามคำตอบเดียวกันนี้ถือเป็นคำตอบที่มีเหตุผลถูกต้องแล้ว หากมีคนถามว่า “ทำไมคุณไม่ทำตามที่ฉันบอก” และผู้ตอบๆ ว่า “ครับ ผมไม่ได้ทำ” หรือ “ทำไมคุณถึงเอายาชัตรองเท้าสีดามาชัตรองเท้าสีน้ำตาล” และผู้ตอบๆ ว่า “ครับ ผมทำไปแล้ว” หรือ “เมื่อคืนนี้ทำไมคุณถึงดื่ม” “ครับ ผมดื่ม” ชาวสยามจะถือว่าคำตอบทั้งหมดนี้ถูกต้องสมเหตุผล และถ้าหากคุณยอมรับไม่ได้ก็ถือเป็นความผิดของคุณเอง

ข้าพเจ้าเคยรู้จักผู้ชายคนหนึ่งซึ่งรับไม่ได้กับคำตอบเช่นนั้น เขาส่งเสียงดังตะโกนถามคนรับใช้อยู่แต่ว่า “บอกเหตุผลมาสิ เหตุผล เหตุผล เหตุผล และในที่สุดเขาก็ต้องยอมแพ้ เพราะว่าคนรับใช้ของเขาไม่สามารถให้คำตอบตามที่เขต้องการได้ เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้เขาถึงกับสุขภาพจิตย่ำแย่ และต้องระเห็จกลับยุโรปไปในที่สุด

สำหรับตัวข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าทราบดีแต่แรกแล้วว่าถ้าหากทำใจยอมรับสภาพเช่นนี้ไม่ได้ ข้าพเจ้าก็เห็นจะต้องเข้าโรงพยาบาลหรือสถานพักพิงสำหรับคนวิกลจริตที่โดสีกแห่ง ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงยอมรับในความเป็นตัวตนของพวกเขา และเผื่อใจไว้ถึงผลที่จะตามมา เพราะเมื่อข้าพเจ้ายอมรับในลักษณะนิสัยประจำชาติของพวกเขาแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่จำเป็นต้องหาเหตุผล และจริง ๆ แล้วการยอมรับความจริงในเรื่องเหล่านี้เองคือการมีเหตุผลที่แท้จริง แต่ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็ต้องใช้เวลาถึง ๓๕ ปีครึ่งกว่าจะยอมรับในเรื่องเหล่านี้ได้ และข้าพเจ้าเองก็อยากทราบเช่นเดียวกันว่ายังมีชาวอังกฤษคนอื่น ๆ อีกหรือไม่ที่จะทนกับพฤติกรรมเหล่านี้ได้ เพื่อนชาวไอริชของข้าพเจ้าคนหนึ่ง แม้ว่าจะอยู่ที่นั่นมานานถึง ๑๗ ปีเศษแล้ว แต่เขาก็มาจากเมือง Cork เช่นเดียวกับข้าพเจ้า

ในประเทศไทยเรื่องราวลittle น้อย ๆ เหล่านี้สร้างความหงุดหงิดใจเป็นอย่างมากให้แก่ชาวต่างชาติที่เจ้าอารมณ์และช่างรำคาญ จนบางครั้งพวกเขาถึงกับต้องลงไม้ลงมือกับคนรับใช้ก็มี จริง ๆ แล้วพวกเขาอาจลืมไปว่าการทำร้ายคนที่ไม่สามารถตอบโต้กลับได้นั้นจะมีความหมายอะไร และเป็นพฤติกรรมที่น่ารังเกียจเพียงใดสำหรับเพื่อนชาวสยามของพวกเขา ชาวอังกฤษคนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ารู้จักบอก

กับข้าพเจ้าว่า โดยปกติแล้วชาวสยามจะไม่ชอบลงโทษเมียนตีข้าทาสบริวารของเขาด้วยตัวเอง ข้าพเจ้าจึงสรุปได้ว่าถ้าหากเป็นเจ้านายที่ดีแล้วจะไม่ทำร้ายหรือทรมานคนที่ต่ำต้อยกว่า แต่หากต้องการจะลงโทษ เขาก็จะใช้ให้ผู้อื่นทำแทน เพราะการลงโทษเมียนตีถือเป็นงานของไพร่ มีใช้งานที่สุภาพบุรุษจะพึงกระทำ

ข้าพเจ้าไม่คิดว่าชาวสยามจะรู้สึกเกลียดชังการถูกลงโทษด้วยวิธีทรมานร่างกายเหมือนเช่นที่ชาวมาเลย์รู้สึก แต่สิ่งที่พวกเขาไม่ชอบอย่างมากก็คือการถูกโบยหรือแม้แต่ตีด้วยหวายในกรณีของความผิดทางอาญา และจะรู้สึกแค้นมากเข้าไปอีกถ้าถึงกับถูกตีหรือฟาดด้วยไม้กวาด ซึ่งถือเป็นการกระทำที่ร้ายแรงมาก

การกระทำอีกอย่างหนึ่งที่คนรับใช้ทั้งชาวสยามและชาวลาวไม่ชอบเหมือนๆ กันก็คือ ไม่ชอบให้ใครมาโยนสิ่งของให้ ซึ่งในที่นี้มีได้หมายความว่าโยนแรงๆ เพราะหากทำเช่นนั้น ไม่ว่าจะเป็นใครก็คงจะไม่ชอบเช่นกัน แต่หมายถึงการโยนโดยไม่ระมัดระวัง ยกตัวอย่างเช่น เวลาที่ให้เงินทิปกับพนักงาน ถ้าหากโยนให้ผู้รับจะมีความรู้สึกไม่ยอมรับ ในประเทศสยามการส่งสิ่งของให้กัน และกันจะต้องกระทำอย่างสุภาพ เวลาที่ส่งของให้ผู้ถืออาวุโสกว่าจะต้องใช้ ๒ มือจับสิ่งของนั้นแล้วส่งให้ และการส่งของอย่างเป็นทางการถึงแม้จะส่งด้วยมือข้างเดียว แต่อีกมือก็ต้องตะแคงไว้ที่ข้อศอกอีกข้างหนึ่งด้วยเสมอ

ในการพูดคุยสนทนาของชาวสยาม ถ้าหากมีการพูดพาดพิงไปถึงอวัยวะบางส่วน เช่น ขา เท้า หรือท้อง ผู้พูดจะต้องกล่าวขอโทษผู้ฟังก่อน ซึ่งเรื่องเหล่านี้ถือว่าละเอียดย่อนเกินไปสำหรับเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องบางเรื่องที่ชาวตะวันตกคิดว่าไม่สมควรนำมาพูดกันอย่างเปิดเผย แต่ชาวสยามกลับมิได้รู้สึกใดๆ เลย ยกตัวอย่างเช่น รายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับอาการเจ็บป่วยของคนไข้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งชาวสยามมักจะนำมาพูดกันอย่างเปิดเผยต่อหน้าคนหมู่มาก บางครั้งเรื่องเหล่านี้ก็ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัดใจมากพอสมควรทีเดียว

แน่นอนว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นเรื่องของระเบียบแบบแผนโดยแท้ ข้าพเจ้ากลัวพอที่จะพูดว่าชาวสยามทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกประหลาดใจในการกระทำบางอย่างของพวกเขามากกว่าที่พวกเขาจะทำให้พวกเขาประหลาดใจ ความแปลกในเรื่องของภาษาที่เขาใช้ ตลอดจนเรื่องของการออกเสียงสูงต่ำ บางครั้งก็เป็นเรื่องที่ชาวต่างชาติอย่างพวกเรายากที่จะเข้าใจ และอาจพลาดได้ถ้าไม่ระวัง ข้าพเจ้าจำได้ว่าเคยได้ยินพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์หนึ่งตรัสถามสุภาพสตรีชาวอังกฤษ

คนหนึ่งว่า “ไปไหนมา” สุภาพสตรีผู้นั้นส่งยิ้มหวานและตอบเป็นภาษาสยามด้วยสำเนียงที่เธอคิดว่าดีที่สุดแล้วว่า “หม่อมฉันไปขี่ม้ามาเพคะ” (I have been out riding) ซึ่งความจริงแล้วเธอตั้งใจจะพูดว่า “เธอไปเข้าส้วมา (Lavatory) ซึ่งการที่ข้าพเจ้าจะนำมาถ่ายทอดให้เป็นที่น่าสนใจในที่นี้ก็คงจะเป็นการหยาบเกินไป

การแปลก็เป็นเรื่องหนึ่งที่สามารถพลิกแพลงได้เสมอ มิตรของข้าพเจ้าคนหนึ่งได้รับบัตรเชิญให้ไปร่วมในงานเลี้ยงอย่างเป็นทางการ โดยที่มุมหนึ่งของบัตรเชิญระบุว่า “Evening Dress with Decorations”^๑ (การแต่งกายชุดราตรีสโมสรเต็มยศ) แต่เลขานุการของเขากลับแปลเป็นว่า “Nightdress with Ribbon” (ชุดกลางคืนผูกโบ)

เรื่องของการนับถือศาสนานั้น ชาวสยามและชาวลาวนับว่าใจกว้างกว่าชาติอื่นใดในโลก พวกเขายินยอมเปิดโอกาสให้มิชชันนารีชาวต่างชาติเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในสยาม พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านต่างๆ เป็นอย่างดี มิชชันนารีชุดแรกที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในสยามก็คือชาวโปรตุเกส ซึ่งเดินทางเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒) พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้มีการประดิษฐานไม้กางเขนขนาดใหญ่ไว้กลางที่ชุมนุมในพระนคร จริงๆ แล้วพระเจ้าแผ่นดินสยามทุกพระองค์ก็ล้วนแต่ทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางในเรื่องของการนับถือศาสนาด้วยกันทั้งสิ้น ยกเว้น สมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. ๒๒๓๑ - ๒๒๔๖) พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงครองราชย์ด้วยการแย่งชิงราชสมบัติเพียงพระองค์เดียวที่ทรงขัดขวางการเผยแผ่ศาสนาของมิชชันนารีนิกายโรมันคาทอลิก แต่การขัดขวางดังกล่าวก็มิได้เป็นไปเพื่อการต่อต้านคริสต์ศาสนาอย่างแท้จริง แต่ทรงมีจุดมุ่งหมายที่จะจำกัดอิทธิพลของฝรั่งเศสซึ่งได้แผ่อำนาจเหนือสยามอย่างมากมาตั้งแต่รัชกาลก่อนหน้านี้อย่างแน่นอน ดังนั้น จึงเป็นการยุติธรรมหากจะกล่าวว่าการจ้องล้างจ้องผลาญชาวคริสต์แทบจะไม่เคยเกิดขึ้นเลยในสยามที่เรารู้จักไปถึงเครื่องทรงมานร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องดั่งขา เครื่องตอกเล็บ บ่วงแขวนคอ ขวาน หรือการตรึงด้วยหมุด สำหรับข้อหาหลบหลู่ศาสนานั้น

^๑ Evening Dress หมายถึง ชุดราตรีสโมสร สำหรับผู้ชายชนิดเต็มยศคือ Full Dress คือใช้เสื้อดำทวยยาว กางเกงดำมีแถบ ผ่าผูกคอหูกเรต้ายขาว ชนิดครึ่งยศ ใช้เสื้อดำทวยสั้น ผูกโบดำ ชนิดครึ่งยศนี้บางที่เรียกว่า Tuxedo - สวป.

สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ใช้กันในหมู่ชนที่ได้ชื่อว่าเป็นสานุศิษย์ของพระผู้เป็นเจ้าซึ่งต่างก็ถูกสั่งสอนมาให้มอบความรักแก่กันและกันเองทั้งสิ้น และเป็นความจริงที่น่าเศร้าที่ผู้สืบทอดศาสนาเดียวกันนี้กลับจ้องประหัตประหารกันเองอย่างโหดร้ายทารุณที่สุด

เวลาที่เราเดินทางขึ้นไปทางภาคเหนือของสยาม ถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่เรามักจะพบเห็นนักเดินทางส่วนใหญ่มาพักอาศัยค้างคืนกันภายในวัด ซึ่งความจริงแล้วภายในวัดทุกวัดจะจัดเรือนพัก ๑ - ๒ หลังไว้สำหรับนักเดินทางอยู่แล้ว ยิ่งไปกว่านั้นถ้าหากเป็นนักเดินทางที่พิถีพิถันซึ่งไม่พอใจในที่พักซึ่งทางวัดจัดไว้ให้ ในกรณีนี้บ่อยครั้งที่พระสงฆ์ก็จะอนุญาตให้พวกเขาเข้าไปอาศัยนอนภายในศาสนสถานสำคัญของวัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ แต่ทว่านักเดินทางเหล่านี้จะต้องไม่สร้างความขุ่นเคืองให้พระสงฆ์ด้วยการเข้าไปอาบน้ำชำระร่างกายภายในบริเวณวัด รวมทั้งห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิตภายในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ แม้ว่าบางครั้งพระสงฆ์อาจจะต้องยอมละเว้นการปฏิบัติบางอย่าง อาทิ การทำวัตรเย็นเพื่อเห็นแก่นักเดินทางผู้ยากไร้เหล่านี้ก็ตาม

คุณลองจินตนาการดูสิว่า จะมีพระโปรแตสแตนต์ชาวอังกฤษคนใดที่เชื่อเชิญให้นักเดินทางเข้าไปอาศัยพักพิงภายในโบสถ์ นอนในห้องฟังธรรม และรับประทานอาหารค่ำในห้องสวดมนต์

ข้าพเจ้ารู้สึกพอใจในวิถีชีวิตของชาวสยามมากที่สุด เพราะแม้แต่พระสงฆ์ก็ยังให้ความช่วยเหลือจัดหาที่พักพิงให้ผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยากเหล่านี้โดยไม่คำนึงถึงเกียรติยศ และความนับหน้าถือตาจากผู้คน มันช่างเป็นอะไรที่แตกต่างกันเสียจริง ๆ

ตามหลักพุทธศาสนา ผู้ชายทุกคนจะต้องผ่านการอุปสมบทเป็นพระภิกษุภายในช่วงระยะเวลาหนึ่งของชีวิต และในอดีตที่ผ่านมาก็มีผู้คนปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวนี้ด้วยกันเป็นจำนวนมาก ทางภาคใต้ของสยามถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ผู้ชายที่ผ่านการอุปสมบทมาแล้วจะได้รับการยอมรับว่าเป็นพระสงฆ์โดยสมบูรณ์ แต่สำหรับทางภาคเหนือนี้ถือเป็นธรรมเนียมว่าเด็กผู้ชายจะต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรก่อน และเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็อาจจะพากันสึกออกมา และไม่มีโอกาสได้ปฏิบัติตนขอบวชอีกเลย สำหรับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเร่งรีบและสภาวะตึงเครียดอยู่ตลอดเวลา เป็นการยากที่ผู้คนไม่ว่าจะภาคเหนือหรือภาคใต้จะหาเวลาแม้เพียงช่วงสั้น ๆ อุปสมบทเป็นพระภิกษุในศาสนา และยิ่งไปกว่านั้นในปัจจุบันรัฐบาลยังมีข้อกำหนดด้วยว่าผู้ที่ผ่านการ

อุปสมบทได้จะต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสม และผ่านการทดสอบจากทางการก่อน เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดจากพวกที่ต้องการหลบเลี่ยงภาษีและหลบหนีการเกณฑ์ทหาร ก่อนหน้าที่จะมีการออกระเบียบข้อบังคับดังกล่าว มีผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งได้รับคำสั่งให้รวบรวมรายชื่อชายหนุ่มที่อยู่ในข่ายต้องเข้ารับการเกณฑ์ทหาร เขาถูกบังคับให้รายงานว่ามีบ้านของเขาไม่มีบุคคลที่อยู่ในเกณฑ์เลย ในกรณีเช่นนี้ วัดในชนบทก็มีกุฏิหลายหลังที่เตรียมพร้อมไว้สำหรับพระสงฆ์และสามเณรที่แฝงเข้ามาในรูปแบบแปลกๆ เช่นนี้เสมอ

ข้อกำหนดที่มีมาช้านานแล้วว่าพระสงฆ์จะต้องโกนผมและคิ้วนั้นก็เพื่อให้พระสงฆ์หลุดพ้นจากสภาพที่ผู้คนจะสนใจ ซึ่งจะมีผลให้พระสงฆ์ไม่ถูกรุกเร้าด้วยสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การไม่มีผมและคิ้วก็ใช่ว่าจะทำให้มองดูน่าเกลียดเสมอไป บางครั้งสภาพเช่นนี้ก็มองดูรับกับจีวรสีเหลืองที่พระสงฆ์นุ่งห่ม และอาจจะทำให้ผู้ชายบางคนมีบุคลิกภาพที่ดูดีกว่าในยามปกติอีกด้วย อย่างไรก็ตามมาตรฐานในด้านศีลธรรมของพระสงฆ์และสามเณรสยามก็นับว่าอยู่ในเกณฑ์สูงมากทีเดียว ดังนั้นการที่พระสงฆ์ซึ่งมีอยู่จำนวนมากในสยามจะสร้างเรื่องอื้อฉาวที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นสงฆ์จึงแทบจะไม่เคยเกิดขึ้นเลย แม้ว่าชาวสยามจะเป็นคนเล็ดลอดที่ไวต่อความรู้สึกก็ตาม

มุมมองเรื่องความสวยความงามของชาวสยามนั้นมีความแตกต่างไปจากชาวยุโรปอย่างพวกเรา พวกเขาจะให้ความสำคัญกับเรื่องของผิวพรรณมากเป็นพิเศษ ดังนั้นผู้หญิงสวยในสายตาของชาวสยามจึงแทบจะหาคนที่ไม่มีผิวดำได้ยากเต็มที อย่างไรก็ตาม หญิงสาวชาวสยามที่ได้รับการประกาศนียบัตรทางด้านความงามก็ไม่เคยอยู่ในสายตาของชาวยุโรปเช่นกัน

ปัจจุบันหญิงสาวชาวสยามได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระอย่างแท้จริง ประเพณีนิยมในการที่ผู้ชายจะมีภรรยาหลายคนมิได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการเหมือนเช่นแต่ก่อนแล้ว แต่ถึงกระนั้นการที่ผู้ชายจะสรรหาผู้หญิงที่หน้าตาสวยงามมาเป็นภรรยาก็ยังถือเป็นเรื่องธรรมดา ในความเป็นจริงแล้วกฎหมายที่ว่าด้วยการสมรสของผู้ชายและผู้หญิงยังคงเป็นเรื่องของตัวบทกฎหมายมากกว่าที่จะมีการนำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง ยกตัวอย่างในกรณีของการจดทะเบียนสมรสนั้นนอกเหนือจากตามเมืองใหญ่ๆ แล้ว เราแทบจะหาผู้คนที่ยอมลำบากเดินทางไปจดทะเบียนสมรสกับเจ้าหน้าที่ที่อำเภอได้ยากเต็มที

ปัจจุบันเรื่องของสิทธิสตรีในสยามถือว่าได้รับการปกป้องอยู่ในเกณฑ์ดีพอควร ผู้หญิงเมื่อผ่านการสมรสแล้วก็มีสิทธิในทรัพย์สินสมบัติของสามีมากกว่าในกรณีของประเทศอังกฤษ ผู้หญิงสยามมีสิทธิที่จะเรียกร้องทรัพย์สินสมบัติทุกอย่างจากสามี และทุกวันนี้ธุรกิจส่วนใหญ่ของประเทศก็มีผู้หญิงเป็นเจ้าของกิจการ ผู้หญิงสามารถทำงานได้หลายอย่างไม่ว่าจะเป็นนักกฎหมาย แพทย์ ทันตแพทย์ พนักงานขับรถ หรือแม้แต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สำหรับเรื่องของธุรกิจนั้นข้าพเจ้าเชื่อมั่นในความสามารถของผู้หญิงว่าทำได้ แต่บางครั้งข้าพเจ้าก็พบว่าในการติดต่อธุรกิจกับผู้หญิงนั้นมีความยุ่งยากอยู่บ้างเหมือนกัน

ทางภาคใต้ของสยาม ผู้ชายถึงแม้ว่าจะผ่านการสมรสแล้วแต่พวกเขาก็ยังคงมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่ ตรงกันข้ามกับทางภาคเหนือที่ผู้ชายเมื่อสมรสแล้วก็มีสภาพไม่ต่างอะไรกับลูกไก่ในกำมือของแม่ยาย ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ผู้ชายที่สมรสแล้วจะต้องเข้าไปอาศัยอยู่ภายในบ้านของฝ่ายหญิง เพราะฉะนั้นถ้าหากแม่ยายเป็นคนที่ชอบวางอำนาจ ชีวิตของเขาก็เท่ากับต้องเผชิญกับความทุกข์อันใหญ่หลวงเลยทีเดียว เป็นเรื่องน่าเศร้าเมื่อคิดว่าจะมีคู่สมรสชาวลาวสักกี่คู่ที่สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันเล็กน้อย และสามารถกลับมาปรองดองกันได้อีกครั้ง เวลาที่มีเรื่องโต้เถียงกันระหว่างฝ่ายชายและฝ่ายหญิง แม่ยายจะเริ่มเข้ามาวุ่นวาย และเมื่อเธอทำได้สำเร็จเมื่อนั้นฝ่ายชายและฝ่ายหญิงก็จะตัดสินใจหย่าขาดจากกัน หลายครั้งหลายคราวที่เด็กหนุ่มซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษที่แต่งงานเข้าไปอยู่กับครอบครัวชาวลาวได้มาขอคำแนะนำจากข้าพเจ้าเวลาที่พวกเขามีปัญหากันภายในครอบครัว ข้าพเจ้าต้องทั้งขอร้องและอ้อนวอนให้พวกเขาพาภรรยาไปอยู่ที่ใดก็ได้ที่แม่ยายจะไม่สามารถตามไปวุ่นวายได้ บ่อยครั้งที่ภรรยาซึ่งเป็นเด็กสาวไม่กล้าตัดสินใจทำอะไรลงไป ในที่สุดแม่ยายก็จะพูดจาจนทำให้ความสัมพันธ์ของคนทั้งสองขาดสะบั้น แต่ถ้าหากเธอกำลังจะตัดสินใจเด็ดขาดลงไป ทุกอย่างก็จะลงเอยด้วยดี และในช่วง ๒ ปีแรกของการแต่งงาน ถ้าหากผู้เป็นแม่ของหญิงสาวทางภาคเหนือทุกคนจะถูกบังคับให้หนึ่งเฉยไม่พูดไม่จาอะไร จำนวนของคู่สมรสที่หย่าร้างก็คงจะลดน้อยลงไปมาก

หนุ่มไทยใหญ่คนหนึ่งสมรสกับหญิงสาวชาวลาวซึ่งมีฐานะร่ำรวยมาก หลังจากนั้นก็เข้าไปอาศัยอยู่ภายในบ้านของฝ่ายหญิง ซึ่งมีทั้งมารดาของฝ่ายหญิง ยาย ป้า ๓ คน น้องสาวของยาย ๒ คน และญาติผู้พี่ผู้หญิงอีก ๑ คน โดยมีน้องชาย

คนเดียวที่เป็นผู้ชายในบ้าน ก่อนแต่งงานข้าพเจ้าเคยเตือนเด็กหนุ่มคนนี้แล้วว่า เขาจะต้องเผชิญกับปัญหาแน่นอนเวลาที่เข้าไปอยู่ในบ้าน แต่เขาบอกว่าครอบครัวของฝ่ายหญิงฐานะดีมากจนทำให้เขาสามารถเตรียมใจรับสภาพต่างๆ ที่ต้องเผชิญได้ แต่ปรากฏว่าเพียง ๓ สัปดาห์แรกเท่านั้น เขาก็เผ่นออกไปจากบ้านพร้อมกับน้องชายของภรรยาไปทำงานเป็นลูกจ้างที่สถานีรถไฟและไม่เคยกลับเข้าบ้านอีกเลย ข้าพเจ้าคิดว่าทางฝ่ายภรรยา ตลอดจนแม่ยายและบรรดาพี่ป้าน้าอาทั้งหลายของเธอคงไม่พ้นที่จะต้องนึกถึงความอกตัญญูและนิสัยชอบผู้ชายด้วยกันของเธออย่างแน่นอน

ครั้งแรกที่เด็กหนุ่มคนนี้หายไป แม่ยายของเขาได้มาขอคำปรึกษากับข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าได้บอกเธอไปว่า ข้าพเจ้าคงไม่มีอำนาจอะไรที่จะไปบังคับให้เขากลับมา และได้พูดเป็นนัยๆ ให้เธอทราบ ว่า ถ้าหากข้าพเจ้าต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็จะทำแบบเด็กหนุ่มคนนั้นเช่นกัน ผลปรากฏว่าเธอโกรธมาก และต่อว่าข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าเป็นถึงกงสุลอังกฤษจะเพิกเฉยต่อเรื่องชั่วร้ายแบบนี้ได้อย่างไร และยังขู่ข้าพเจ้าด้วยว่าเธอจะรายงานความประพฤติของข้าพเจ้าไปให้พระเจ้าจอร์จที่ ๕ ทรงทราบ ซึ่งข้าพเจ้ายังสงสัยอยู่ว่าเธอจะทำเช่นนั้นจริงๆ หรือ จนบัดนี้ข้าพเจ้าก็ยังประหลาดใจอยู่ว่า เจ้าเด็กหนุ่มคนนั้นทนอยู่ได้อย่างไรตั้ง ๓ สัปดาห์ ไหนจะตัวแม่ยายเอง ยังไม่รวมถึงวงศาคณาญาติของเธออีกตั้งมากมาย

ข้าพเจ้าเคยอ่านพบเรื่องตลกเกี่ยวกับการที่ผู้ชายกล้ำมีภรรยาหลายคน ซึ่งจะต้องรวมถึงการมีแม่ยายหลายคนด้วย จริงๆ แล้วมันอาจจะเป็นเรื่องตลกที่ข้าพเจ้าไม่ค่อยออกสีกเท่าใด แต่ถือเป็นเรื่องคอขาดบาดตายเลยทีเดียว ตัวข้าพเจ้าเองเข้าใจสภาพนี้ดีเพราะถึงแม้ข้าพเจ้าจะมีแม่ยายเพียงคนเดียว (และแม่ยายของข้าพเจ้าก็เป็นคนมีเหตุผล) แต่ข้าพเจ้าก็เคยจัดการเรื่องมรดกให้กับพวกผู้ชายที่มีทรัพย์สินสมบัติมากมายมาแล้วหลายราย และพบว่าเป็นเรื่องยากลำบากมากที่จะจัดการแบ่งสมบัติให้ภรรยาหม้ายทั้ง ๕ - ๖ คนของผู้ตายได้อย่างยุติธรรมเนื่องจากภรรยาหม้ายทุกคนต่างก็พาแม่ของตัวเองมาด้วย ยังไม่รวมถึงพี่ป้าน้าอาที่ต่างคนก็มาช่วยกันโต้เถียงเพื่ออ้างสิทธิของตัวเอง

เป็นความจริงที่ไม่มีที่ไหนในโลกที่พ่อตาจะมีอิทธิพลเหนือแม่ยาย ซึ่งข้าพเจ้ากล่าวพูดได้เลยว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ สำหรับตัวข้าพเจ้านั้นสามารถ

รับประทานอาหาร พูดคุยกับพ่อตาได้อย่างเป็นกันเอง และบางครั้งเวลาที่ต้องรับหน้าที่ตัดสินปัญหาภายในครอบครัวให้ผู้อื่น ข้าพเจ้าก็มักจะขอร้องให้พ่อตาของคนเหล่านั้นช่วยออกความเห็นบ้าง แต่ก็พบว่าเป็นเรื่องยากที่จะได้มีโอกาสพูดคุยกับพวกเขาตามลำพัง โดยที่พวกผู้หญิงไม่ค่อยมากำกับดูแล

ผู้หญิงนั้นดูจะมีลักษณะเหมือนกันในทุกๆ ชชาติ คือ มีความละเอียดถี่ถ้วนมากกว่าผู้ชาย ผู้ชายอาจจะคำนวณสิ่งใด ๆ เป็นปอนด์ เป็นดอลลาร์ หรือเป็นบาท ในขณะที่ผู้หญิงจะลงลึกไปถึงฟาร์อิง^๑ เซนต์ หรือสตางค์ สำหรับประเทศสยามผู้ชายส่วนใหญ่มักไม่ใคร่ให้ความสำคัญในเรื่องของรายละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของเวลาและระยะทาง เวลาที่คุณเดินทางขึ้นไปทางภาคเหนือของสยาม การสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางนับว่ามีความสำคัญมาก ถ้าหากคุณถามใครสักคนถึงระยะทางของสถานที่ที่คุณจะไปว่า “ไปอีกไกลมั๊ย” คุณจะได้รับการตอบว่า “บ่พอไกล” (Baw Paw Kai) ซึ่งดูเหมือนจะมีความหมายว่า “ไม่ไกลนัก” แต่ในความเป็นจริงแล้วคุณไม่สามารถเอาสาระแน่นอนอะไรกับคำตอบดังกล่าวได้ เพราะเป็นคำตอบที่ไม่มี ความหมายใด ๆ เลย จริง ๆ แล้ว มันอาจจะอยู่ไกลสัก ๑ ไมล์ หรือ ๒๐ ไมล์ ก็เป็นได้ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่เคยได้ยินว่ามันอาจจะมีความหมายไปถึงพันไมล์ แต่ข้าพเจ้ากล้าพูดได้เลยว่ามันเป็นเช่นนั้นจริง ๆ และถ้าหากคุณถามมากไปกว่านั้น ผู้ตอบก็จะไม่ตอบแต่จะชี้ขึ้นไปบนฟ้าซึ่งหมายความว่า “เมื่อใดที่พระอาทิตย์โคจรไปถึงจุด ๆ นั้น คุณก็จะถึงที่หมายเอง” และเมื่อคุณไปถึงที่หมายแล้ว ถ้าหากพระอาทิตย์ยังไม่ลับขอบฟ้าไปเสียก่อน ก็คงมิได้อยู่ ณ จุดที่เขาชี้อย่างแน่นอน

ทางภาคเหนือของสยามยังมีเรื่องแปลกอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับการสอบถามเส้นทาง นั่นก็คือ บรรดาคนนำทางทั้งหลายที่ได้รับค่าจ้างเป็นรายวันมักจะพาเราไปตามเส้นทางที่แม้แต่พวกเขาเองก็ไม่เคยรู้จัก ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยว่าจ้างคนนำทางถึง ๒ คน เพราะถ้าหากเราว่าจ้างเขาคนเดียวเขาก็จะไม่ยอมเดินทางไปกับเรา โดยเขาคิดค่าจ้างในอัตราวันละ ๑ บาทต่อคน ในวันแรกของการเดินทางประมาณ ๑๐ โมงเช้า คนนำทาง ๒ คนลงนั่งข้าง ๆ ลำธารสายหนึ่งและบอกกับเราว่า “คุณจะต้องพักค้างคืนที่นี่เพราะอีก ๖ - ๗ ชั่วโมงข้างหน้าเราจะไม่พบแหล่งน้ำอีกแล้ว” ข้าพเจ้าเกือบจะทำตามที่เขาแนะนำอยู่แล้ว เพราะอากาศในช่วงกลางวันค่อนข้างร้อนอบอ้าวและข้าพเจ้าเองก็มีช้างไปด้วย แต่นั่งเฝ้าดูว่ามี

^๑ farthing เป็นหน่วยเงินของอังกฤษ มีค่าเท่ากับหนึ่งในสี่ของเพนนี - สวป.

ผู้ชายคนหนึ่งเดินสวนทางออกมา ข้าพเจ้าจึงสอบถามข้อมูลจากเขา และได้รับคำยืนยันว่าถัดจากเนินเขาข้างหน้าไปจะมีลำธารเล็ก ๆ อีกสายหนึ่ง พวกเราจึงตกลงเดินทางต่อ และเมื่อเดินมาถึงลำธารสายเล็ก ๆ ที่ว่านั้น คนนำทางทั้ง ๒ คนก็นั่งลงข้าง ๆ ลำธารอีก และยืนยันกับเราว่าจะไม่พบแหล่งน้ำอีกแล้วภายใน ๖ ชั่วโมงข้างหน้า แต่คราวนี้ข้าพเจ้าไม่ยอมเชื่อตามที่เขابอก และยืนยันว่าเราจะเดินข้ามเนินเขาข้างหน้าไปอีกไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม ไม่นานเราก็เดินมาถึงลำธารสายใหญ่สายหนึ่ง ซึ่งเราได้เดินเลียบลำธารสายนี้มาไกลถึง ๓๐ ไมล์แล้ว และยังเดินข้ามอีก ๓๒ ครั้งในวันนั้น รวมกับวันรุ่งขึ้นอีก ๘๗ ครั้ง คนนำทางทั้งสองคนอธิบายกับเราว่าเขาจำไม่ได้จริง ๆ เกี่ยวกับเรื่องลำธารแน่นอนว่าเขายังคงคาดหวังว่าจะได้รับเงินค่าจ้างจากเรา และยังคงกล่าวด้วยว่าที่เหตุการณ์เป็นเช่นนี้ก็เพราะสถานการณ์พาไป คนนำทางคนหนึ่งป่วยเป็นไข้ต้องขึ้นนั่งบนหลังช้าง ส่วนอีกคนมีอาการปวดระบบที่เท้า ข้าพเจ้าต้องช่วยทาน้ำมันแก้ปวดและพันผ้าให้ทั้งเข้าและเย็น เมื่อการเดินทางสิ้นสุดลงเขาทำท่าเสียใจที่ต้องแยกทางจากเรา และกล่าวว่าพวกเขารู้สึกพอใจอย่างยิ่งที่ได้ร่วมเดินทางไปกับเรา ถ้าหากโอกาสหน้าเราต้องการคนนำทางก็ขอให้เรียกใช้เขาอีก

ในอีกคราวหนึ่งข้าพเจ้าขอให้เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นชาวสยามช่วยหานคนนำทางให้ข้าพเจ้าคนหนึ่ง ซึ่งเขาก็ได้ช่วยกรุณาจัดหาให้ แต่หลังจากที่เขาพาเราเดินไปตามทางได้ไม่กี่ไกลสักเท่าใด คนนำทางก็ยอมรับกับข้าพเจ้าว่าเขาไม่เคยใช้เส้นทางสายนี้มาก่อนเลยในชีวิต ข้าพเจ้าจึงถามเขาไปว่า “แล้วทำไมคุณถึงมารับจ้างนำทางให้เราล่ะ” เขาตอบข้าพเจ้าว่า “เจ้าหน้าที่คนนั้นขอร้องให้ผมเดินทางไปกับคุณ ผมไม่ทราบจะทำอย่างไร เพราะผมเองก็เป็นผู้น้อยไม่กล้าขัดคำสั่ง” ข้าพเจ้าจึงถามต่อไปอีกว่า “แต่คุณคิดว่าถึงอย่างไรผมก็คงจะจ่ายเงินให้คุณใช่หรือไม่” เขาจึงตอบเสียงเศร้า ๆ ว่า “ผมเองก็ยากจนและคงลำบากถ้าหากคุณไม่ให้เงินผมเลย” แต่ทว่าตอนนั้นข้าพเจ้าทำใจแข็ง และไม่ยอมจ่ายเงินให้เขา ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อแน่วว่าจนบัดนี้เขาก็คงยังจำเหตุการณ์ที่ข้าพเจ้าเคยเบียดเขาได้ดี

เรื่องราวของคนนำทางเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงนิสัยของชาวลาวว่าชอบรับอาสาทำงานโดยที่ไม่มีความรู้ แต่หวังว่าตัวเองจะสามารถใช้ความพยายามหาวิธีทำได้จนเป็นผลสำเร็จ ยกตัวอย่างเช่น คนที่มีความรู้เกี่ยวกับรถยนต์อยู่บ้างก็จะรู้สึกสนุกสนานกับการถอดอุปกรณ์ต่าง ๆ ออกมาเป็นชิ้น ๆ และหากทำไม่สำเร็จก็จะรู้สึกผิดหวังเพราะว่ามันไม่ได้ง่ายดายอย่างที่เขาคิด หรือคนที่มีปมด้อยเรื่อง

รูปร่างก็ชอบที่จะทำงานหนักจนเกินกำลัง และตั้งใจอย่างจริงจัง แต่ก็รู้สึกเสียหน้าอย่างมากเวลาที่ทำไม่สำเร็จ

แต่เราคงต้องยอมรับกันว่าชาวสยามและชาวลาวส่วนใหญ่มีความสามารถรอบด้าน ตรงกันข้ามกับชาวอังกฤษและชาวอเมริกัน พวกเขาเกือบทุกคนสามารถทำงานสวน เย็บผ้า และทำอาหารได้ ในขณะที่ถ้าเป็นในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา หากคุณขอให้คนขับรถหรือคนสวนมาช่วยทำอาหารให้คุณ เขาอาจจะโทรศัพท์ไปเรียกจิตแพทย์ที่อยู่ใกล้ที่สุดให้มาช่วยตรวจดูอาการคุณก็ได้ แต่สำหรับชาวสยามแล้วขอเพียงมีอิฐสัก ๒ - ๓ ก้อน กิ่งไม้สักกอง พวกเขาสามารถปรุงอาหารเย็นให้คุณรับประทานได้อย่างสบาย ถึงแม้จะไม่อร่อยเหมือนกับอาหารที่สั่งตรงมาจาก Cecil^๑ หรือ Ritz แต่รสชาติก็ไม่น่าไม่เลวหรอก

เรื่องของการช่างไม้ก็เช่นกัน ชาวสยามเกือบทุกคนสามารถทำงานไม้ได้ และบ่อยครั้งที่เราพบว่างานซึ่งทำโดยมือสมัครเล่นบางครั้งก็งดงามจนน่าประหลาดใจ

ในประเทศสยามแน่นอนว่าใครๆ ก็สามารถปลูกสร้างบ้านเรือนสำหรับพักอาศัยได้ หรือแม้แต่คนที่มิได้มีความรู้มากมายแต่ประการใดก็ยังสามารถสร้างบ้านไม้หลังคามุงกระเบื้องหลังเล็ก ๆ สักหลังได้ด้วยตัวเอง ในขณะที่ชาวบ้านธรรมดาๆ ที่ไม่มีความรู้ใด ๆ เลย ก็สามารถปลูกสร้างบ้านไม้ได้ หลังคามุงจากได้เช่นกัน

บ้านที่สร้างด้วยไม้ไผ่หลังคามุงจากนั้นสามารถสร้างเสร็จได้ในเวลาไม่นาน และยังสวยงามเป็นที่น่าชื่นชมอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีบ้านบางหลังที่สร้างด้วยไม้ไผ่ทั้งหลังแถมยังใช้ไม้ไผ่ซีกมุงหลังคาด้วยก็มี

ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยไปพบบ้านพักหลังเล็ก ๆ หลังหนึ่งของคนงานก่อสร้างทางรถไฟเข้าโดยบังเอิญขณะเข้าไปหลบฝน เวลานั้นทางรถไฟสายเหนือกำลังอยู่ในระหว่างดำเนินการก่อสร้าง บ้านหลังนี้สร้างด้วยไม้ไผ่ทั้งหลัง ไม่ว่าจะเป็นเสาบ้าน พื้น ผนัง หน้าต่าง ประตู หรือแม้แต่หลังคา และเมื่อเข้าไปภายในบ้านข้าพเจ้าพบกองเศษไม้ไผ่สำหรับทำเชื้อเพลิงวางอยู่ใกล้ ๆ กัน มีผู้ชายคนหนึ่งกำลังประกอบอาหารอยู่ในหม้อซึ่งทำจากชิ้นส่วนของไม้ไผ่เช่นกัน

ข้าพเจ้าจึงถามเขาว่า “คุณกำลังปรุงอาหารอะไร”

เขาตอบว่า “หน่อไม้ครับ”

^๑ ชื่อเมืองในมลรัฐ Maryland มีชื่อเสียงทางด้านผลิตภัณฑ์อาหาร - สวป.

เยือนเชียงใหม่

ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๑

นางพรพรรณ ทองตัน
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

บรรดาเอกสารหรือบันทึกของชาวต่างชาติที่เคยเดินทางเข้ามาพำนักหรือปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ในประเทศไทยในอดีต ซึ่งผู้เขียนรวบรวมขึ้นจากประสบการณ์และสิ่งที่ได้พบได้เห็นมาด้วยตัวเอง รวมถึงข้อมูลที่ได้จากคำบอกเล่าของผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ล้วนเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญและมีคุณค่ายิ่ง สามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลในเอกสารของฝ่ายไทย เพื่อช่วยเพิ่มเติมความชัดเจนและถูกต้องของเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารเรื่อง “Extracts from a journal kept by Mr. W. J. Archer of a visit to Chiengtung” เป็นข้อมูลที่ตัดตอนมาจากบันทึกการเดินทางของนายดับเบิลยู. เจ. อาร์เชอร์ (W.J.Archer) อดีตรองกงสุลในสมเด็จพระราชินีแห่งอังกฤษ ประจำประเทศสยาม สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นเจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งในคณะกรรมการร่วมอังกฤษ - สยาม เพื่อดำเนินการสำรวจแนวเขตแดนสยามและพม่า นายดับเบิลยู. เจ. อาร์เชอร์ ได้ใช้เวลาในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๑ เดินทางสำรวจท้องถิ่นต่าง ๆ จากเชียงใหม่ขึ้นไปทางเหนือผ่านเชียงราย ข้ามแม่น้ำสายออกจากแนวชายแดนสยาม เข้าสู่รัฐฉานจนถึงเมืองเชียงตุง ระหว่างการเดินทางเขาได้บันทึกเรื่องราวที่น่าสนใจไว้มากมาย เรื่อง อาทิ สภาพภูมิประเทศ สภาพสังคม ชีวิตความเป็นอยู่และขนบธรรมเนียมท้องถิ่นของชุมชนต่าง ๆ รวมถึงได้บรรยายเหตุการณ์ที่เขามีโอกาสเข้าพบปะกับผู้ปกครองระดับสูงของเชียงตุงด้วย ซึ่งล้วนเป็นข้อมูลที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในการแปลต้นฉบับภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยเพื่อพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้ให้ชื่อเรื่องว่า “เยือนเชียงตุง ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๑ โดย นายดับเบิลยู. เจ. อาร์เชอร์ รักษาการรองกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่”

อนึ่ง ในการแปลและเรียบเรียงเอกสารเรื่องดังกล่าว ผู้แปลได้จัดทำเชิงอรรถอธิบายความเพิ่มเติมเนื้อหาบางแห่งเพื่อให้ผู้อ่านมีความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมทั้งได้เรียบเรียงเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเชียงตุงกับประเทศไทยในอดีตและจัดหาภาพประกอบจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นข้อมูลเพิ่มเติมไว้ต่อบทนำด้วย เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ต่อไป

หอคำหรือคุ้มหลวง ที่ประทับของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

เมืองเชียงตุงและความสัมพันธ์กับไทยในอดีต

เชียงตุง หรือเขมรัฐ เขมราชภูร์ หรือเชิน เป็นเมืองเก่าแก่ขนาดใหญ่ มีพื้นที่กว้างขวาง ตั้งอยู่ทางเหนือของแคว้นล้านนา และอยู่ระหว่างแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวิน ในอดีตเชียงตุงมีอาณาเขตทางเหนือติดต่อกับสิบสองปันนา ตะวันออกติดต่อกับล้านช้าง ตะวันตกติดต่อกับเมืองนายนและรัฐไทยใหญ่ ส่วนทิศใต้ติดต่อกับล้านนา เชียงตุงมีสภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูงยาวจากเหนือจดใต้ แหล่งที่ตั้งของตัวเมืองเหมือนอยู่ในแอ่งกลางขุนเขา และสูงประมาณ ๘๗๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล มีทางระบายน้ำออกได้ทางเดียวคือ ลำน้ำเชิน ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขง สภาพอากาศของเชียงตุงมีความหนาวเย็น ต้องมีไฟอยู่กลางเรือนสำหรับผิงในฤดูหนาว และเนื่องจากเชียงตุงมีป่าเขาและหนองน้ำมาก จึงมีคำพูดเป็นปริศนาบอกลักษณะเมืองว่า “เจ็ดเชียง เก้าหนอง สิบสองประตู” มีความหมายว่า เชียงตุงมีหมู่บ้านที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า เชียง ๗ แห่ง มีหนองน้ำ ๙ หนอง และมีประตูเมือง ๑๒ ประตู ชาวเชียงตุงมีขนบประเพณีที่ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า แต่ก็ยังมีวัฒนธรรมบางอย่างคล้ายชาวล้านนาไทย ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ชาวเชียงตุงนิยมทำการค้าขายติดต่อกับชาวดอยและพ่อค้าต่างถิ่นมากกว่าการทำไร่ทำนา เพราะเชียงตุงมีที่ราบน้อย ในสมัยก่อนผู้ปกครองของเชียงตุงมีตำแหน่งเป็นเจ้าฟ้าหรือซอบวา (Sawbwa) ตามที่พม่าเรียกกัน แต่ทางเชียงตุงมีคำเรียกผู้ครองเมืองว่า “เจ้าเหนือหัว” หรือเรียกเป็นทางการว่า “สมเด็จพระเป็นเจ้า” ที่อยู่ของเจ้าฟ้าเรียกว่า “หอคำ” หอคำของเจ้าฟ้าเชียงตุงตั้งอยู่กลางเมือง ใกล้กับหอคำเป็นที่ตั้งบ้านพักของพวกขุนนาง บรรดาขุนนางและเจ้าหน้าที่ของเชียงตุงจะเป็นที่ปรึกษาแนะนำเรื่องราชการบ้านเมืองแก่ผู้ปกครองของเชียงตุง

เชียงตุงกับไทยเคยมีความสัมพันธ์กันมายาวนาน โดยในอดีตเชียงใหม่ซึ่งอยู่ใต้การปกครองของสยามมีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับเชียงตุงมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ตามตำนานเมืองเชียงตุงกล่าวว่า เดิมดินแดนที่ตั้งเมืองเชียงตุงปัจจุบันเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวลัวะ (หรือละว้า หรือไทยเชิน) มาก่อนต่อมาพระยามังรายได้แผ่เดชานุภาพขยายอาณาเขตไปทั่วล้านนา และรุกเข้าครอบครองดินแดนนั้นได้ตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๓๙ แล้วได้สร้างเมืองเชียงตุงขึ้น แต่ได้ส่งบรรดาเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางที่ไว้วางใจขึ้นไปครอง เชียงตุงอยู่ภายใต้การปกครองของเชียงใหม่เป็นเวลายาวนานจวบจนเมื่อพม่าแผ่อิทธิพลเข้าครอบครอง

ล้านนาได้ เชียงตุงก็ตกไปอยู่ใต้อำนาจของพม่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนอง ราว พ.ศ.๒๑๐๓

เชียงตุงได้วางเว้นความเกี่ยวข้องกับไทยต่อมาเป็นเวลานาน จนถึงสมัย รัตนโกสินทร์ราว พ.ศ.๒๓๔๕ เมื่อพระเจ้ากาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่ยกทัพไปตี เชียงตุงมาได้ แต่ไม่นานก็ถูกพม่าตีกลับคืนไป ล่วงมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์ทัพจากทางเหนือ มี เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน รวม ๗,๕๐๐ คน ยกไปตีเชียงตุง แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเป็นแม่ทัพใหญ่ เจ้าพระยายมราชเป็น แม่ทัพหน้า ยกกำลังออกจากกรุงเทพฯ ในเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๓๙๕ เข้าตีเมือง เชียงตุง แต่ไม่สำเร็จเนื่องจากไทยเสียเปรียบเรื่องภูมิประเทศและภัยธรรมชาติ ต้องยกทัพกลับใน พ.ศ.๒๓๙๗

เมื่อไทยกับอังกฤษทำสนธิสัญญาทางการทูตและการค้าอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ.๒๓๙๘ ประเทศทางตะวันตกอื่นๆ ก็ได้ทยอยมาขอ ทำสัญญากับไทยเช่นเดียวกันอีกหลายประเทศ จากนั้นมาจึงมีชาวต่างชาติเดินทาง เข้ามาประเทศไทยมากขึ้น ทั้งบรรดานักท่องเที่ยว พ่อค้าวานิช และมิชชันนารีที่ เข้ามาเผยแผ่ศาสนาจำนวนมาก ขณะเดียวกันอังกฤษก็ได้แผ่อิทธิพลเข้าสู่พม่าจน ต้องทำสงครามกันหลายครั้ง แต่ในที่สุดพม่าก็เสียเอกราชตกเป็นอาณานิคมของ อังกฤษและถูกรวมเข้ากับเขตปกครองอินเดียของอังกฤษ (British India) ตั้งแต่ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๒๔ จากนั้นอังกฤษได้รุกเข้าไปถึงรัฐฉาน ซึ่งอุดมด้วย ทรัพยากรป่าไม้และสินแร่ และเมื่อยึดรัฐฉานทั้งหมดได้แล้ว อังกฤษกำหนดให้ รัฐฉานเป็นดินแดนอารักขาของอังกฤษ หรือ British Superintendent โดยแบ่ง รัฐฉานเป็น ๒ ส่วน ตอนล่างมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองตองยี มีข้าหลวงใหญ่ควบคุม ตอนบนมีศูนย์กลางที่ลาเซียว มีรองข้าหลวงควบคุม ต่อมา พ.ศ.๒๔๓๓ ก็สามารถ ยึดครองเชียงตุงได้พร้อมทั้งส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปรักษาความปลอดภัยกับดูแลกิจการ ต่างประเทศของเชียงตุงอย่างถาวร โดยอนุญาตให้เชียงตุงมีระบบเจ้าฟ้าเหมือน เดิม อังกฤษได้สร้างถนนและทางรถไฟจากพม่าเข้าสู่รัฐฉานเพื่อเชื่อมโยงแหล่ง ทรัพยากร และได้ส่งข้าราชการอังกฤษไปยังล้านนา เชียงตุง และเชียงรุ่งด้วย เพื่อ เปิดเส้นทางการค้าสู่ตลาดจีน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เชียงตุงมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางการค้าของรัฐบาล ขณะเดียวกันก็เกิดเหตุความไม่สงบขึ้นเนื่องๆ ในหัวเมืองชายแดนล้านนา อันได้แก่ เมืองหาง เมืองสาต เมืองต่วน เมืองทา และเมืองจวด เนื่องจากขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์สัมปทานทำป่าไม้ ส่วนหัวเมืองชายแดนของพม่าซึ่งถูกอังกฤษเข้าครอบครองก็เกิดแข็งข้อตั้งตัวเป็นอิสระสะสมกำลังรบพุ่งกัน และมักจะล้ำแดนเข้ามาเกณฑ์ราษฎรของหัวเมืองล้านนาในปกครองของเชียงใหม่ไปสู้รบอยู่เสมอ สถานการณ์เลวร้ายลงอย่างต่อเนื่องจึงทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนกันไปทั่ว เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม นอกจากนี้ยังมีการปล้นสะดมที่อยู่อาศัยของคนในบังคับอังกฤษอีกด้วย

ต่อมาอังกฤษได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยส่งกำลังไปคุ้มครองคนในบังคับอังกฤษและเรียกร้องให้เจ้านครเชียงใหม่ในฐานะผู้ปกครองดินแดนหัวเมืองล้านนาชำระค่าเสียหายที่คนในบังคับอังกฤษต้องสูญเสียผลประโยชน์ หากรัฐบาลไทยไม่เร่งดำเนินการให้เรียบร้อยอังกฤษอาจเข้าดำเนินการเอง ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงจำเป็นต้องเข้าดำเนินการแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งเป็นที่มาแห่งการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ คือ ยกเลิกหัวเมืองประเทศราชในล้านนารวมเข้ากับส่วนกลาง มืองค์พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจเพียงแห่งเดียวเพื่อจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ในเวลาต่อมา เหตุการณ์รุนแรงต่างๆ ในล้านนาจึงคลี่คลายลง หลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ และการเดินทางทำการค้าขายระหว่างเชียงตุงกับไทยก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ล่วงมาถึงสมัยที่เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา หรือสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อไทยจำเป็นต้องเข้าร่วมกับญี่ปุ่นทำสงครามกับฝ่ายพันธมิตร กองทัพไทยได้ส่งกำลังขึ้นไปตีเชียงตุง โดยมีพลตรีหลวงชำนาญยุทธศาสตร์ (ผืน ชุนพะวัน ยศครั้งสุดท้ายเป็น จอมพล) เป็นผู้บัญชาการกองพลที่ ๓ ยกทัพเข้ายึดเชียงตุงได้เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๘๕^๑ และได้ตั้งชื่อแคว้นเชียงตุงซึ่งรวมรัฐบาลทั้งหมดว่า “สหรัฐไทยเดิม” โดยมีฐานะเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งของไทย รัฐบาลไทยได้ส่งทหาร ตำรวจ ข้าราชการพลเรือนและประชาชนไทยจำนวนมากเข้าไปปฏิบัติงานในสหรัฐไทยเดิม มีการจัดการบริหารราชการ ตั้งศาลพิจารณาคดีตัดสินคดีความ

^๑ เรื่อง จอมพลผืนยึดเชียงตุง ดูประวัติศาสตร์การสงครามของไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา ของกรมยุทธศึกษาทหาร ฉบับพิมพ์ พ.ศ.๒๔๘๐ หน้า ๑๔๕, ๑๖๔ - สวป.

และจัดหน่วยการปกครองเป็นอำเภอ เช่น อำเภอเมืองเชียงตุง เมืองพยาก เมืองยอง เมืองเลน ฯลฯ มีตำรวจประจำการดูแลความสงบเรียบร้อยและมีโรงเรียนสอนภาษาไทย ไทยเข้าปกครองเชียงตุงเป็นระยะเวลา ๒ ปีเศษ ถึง พ.ศ.๒๔๘๘ แต่หลังจากที่ฝ่ายพันธมิตรได้รับชัยชนะและสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง เชียงตุงก็ต้องกลับคืนไปเป็นมณฑลหนึ่งในรัฐฉาน ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ และเมื่ออังกฤษยอมคืนเอกราชให้แก่พม่าใน พ.ศ.๒๔๙๑ เชียงตุงจึงกลับไปรวมอยู่กับสหภาพพม่าดังเดิม

นอกจากความเกี่ยวข้องกับเชียงตุงทางด้านการเมืองแล้ว ทางราชวงศ์ของเชียงตุงก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเกี่ยวโยงเป็นเครือญาติกับราชวงศ์ทางเหนือของไทยด้วย นับตั้งแต่อังกฤษเข้าปกครองพม่าและเชียงตุงแล้ว บรรดาราชวงศ์ของเชียงตุงได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดทางเหนือของไทยจนมีลูกหลานสืบสกุลมาหลายรุ่น ที่สำคัญได้แก่ เจ้านางสุคันธา พระธิดาแห่งเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินทรแถลง (เจ้าหอคำผู้ครองนครเชียงตุง สมัยที่อังกฤษปกครองพม่า) ได้สมรสกับเจ้าอินทนนท์ ณ เชียงใหม่ (ราชบุตรของพลตรี เจ้าแก้วนริรัฐ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๙) เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๖ และเจ้าฟ้าพรหมลือ ราชบุตรคนหนึ่งของเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินทรแถลงก็ได้สมรสกับเจ้าทิพวรรณ ณ ลำปาง ซึ่งเป็นหลานสาวของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เจ้าหลวงลำปางองค์ที่ ๑๓ ด้วยเช่นกัน จึงเห็นได้ว่านอกเหนือจากสัมพันธ์ภาพทางการเมืองแล้ว เชียงตุงกับไทยในอดีตยังเกี่ยวดองกันอย่างใกล้ชิดในฐานะเครือญาติอีกด้วย

บรรณานุกรม

- กองบัญชาการทหารสูงสุด, กรมยุทธศึกษาทหาร. ประวัติศาสตร์การสงครามของ
ไทยในสงครามมหาเอเชียบูรพา. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๐.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชจักรีวงศ์กับนครเชียงใหม่.
กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
๒๕๓๙.
- ทวี สว่างปัญญางกูร. พงศาวดารเมืองเชียงตุง. ม.ป.ท., ม.ป.ป. (หนังสือแจก
เป็นบัตรปลีงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง ณ วัด
สวนดอก (๒๗ มกราคม ๒๕๓๓)).
- ทวี สว่างปัญญางกูร. “เมืองเชียงตุง : อดีตและปัจจุบัน”. วารสารเมืองโบราณ.
๑๗, ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๓๔) : ๓๐ - ๓๙.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ไทยสิบสองปันนา เล่ม ๑ - ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
บุญสิงห์ บุญคำ. เที้ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน. พิษณุโลก : โรงพิมพ์
รัตนสุวรรณ, ๒๔๙๙.
- ประพัฒน์ ตรีณรงค์. “เชียงตุง”. สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม
๑๐. (๒๕๒๔) ๖๔๖๕ - ๖๔๗๓.
- ศึกเชียงตุง. กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชนจำกัด, ๒๕๕๒. (เอกสารสัมมนาทาง
วิชาการ เรื่อง ตามรอยจดหมายเหตุทัพเชียงตุง พ.ศ.๒๓๙๕ - ๒๓๙๗
๒๔ มีนาคม - ๒ เมษายน ๒๕๕๒ ณ จังหวัดเชียงรายและเมืองเชียงตุง
สหภาพพม่า).
- ชัชชาติ อ่องสกุล. “เจ้านางสุคันธา ณ เชียงใหม่ : สายใยรักสองราชสำนัก เชียงใหม่
- เชียงตุง”. วารสารศิลปวัฒนธรรม. ๒๔, ๕ (มีนาคม ๒๕๕๖) : ๑๖๐
- ๑๖๔.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หมายเลข
ภ ๐๐๓ หวญ ๗๗/๑ เรื่องประมวลภาพการปฏิบัติการของกองทัพไทย
รบเชียงตุง พ.ศ.๒๔๘๕ ชื่อภาพหอคำหรือคุ้มหลวงของเจ้าผู้ครองนคร
เชียงตุง (หจข) ๘๗๒ - ๓๐๒๕๐

เยือนเชียงใหม่

จากเชียงใหม่ไปเชียงตุง

วันที่ ๒ - ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๑

ข้าพเจ้าส่งบรรดาผู้ร่วมคณะและช้างจำนวนหลายเชือกออกเดินทางไปในตอนเช้า ส่วนข้าพเจ้าตามไปที่หลังในช่วงบ่าย แต่ก็ไปหลงทางอยู่กลางทุ่งนา จึงจำเป็นต้องเข้าพักค้างคืนอยู่ที่บ้านของชาวคริสเตียนพื้นเมืองบริเวณเชิงเขาเส้นทางทั้งหมดตัดผ่านที่ราบข้ามนาข้าว เรียงรายไปด้วยบรรดาหมู่บ้านและสวนจำนวนมากมาย

เช้าวันต่อมา ข้าพเจ้าได้พบที่พักร่มของคณะเดินทางกลุ่มอื่นๆ และพบถนนใหญ่ พวกเราเดินทางออกจากที่ราบมาถึงลำธารเล็กๆ ที่ระบายน้ำส่งให้กับซีกตะวันออกของที่ราบ เรียกว่า แม่ดอกแดง (Me Dok Deng) จากบริเวณนี้เหนือเขาเตี้ย ๆ ไปถึงแม่ไล (Me Lai) และแม่กวง* (Me Kuang) จะเป็นลำน้ำใหญ่สองสาย เส้นทางจากลำน้ำแม่กวงทอดขึ้นสู่สันปันน้ำแม่ปิง^๒ (Me Ping) และแม่ลาว^๓ (Me Lao) ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะพบเนินสูงของทางเดินที่สูงเกือบ ๒,๐๐๐ ฟุต เหนือระดับพื้นราบ แต่ความชันก็เพียงเล็กน้อย ทางลงก็ลาดลงไปที่ละน้อยเช่นกัน ข้าพเจ้าคิดว่ามันไม่น่าจะก่อให้เกิดอุปสรรคมากมายต่อการก่อสร้างถนนหรือทางรถไฟที่ดี ถนนที่นี้ทอดยาวไปไกลถึงเชียงราย (Chienghai) ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มของแม่น้ำลาว แม่น้ำลาวเป็นลำน้ำขนาดใหญ่สายหนึ่งที่ไหลตัดกับทางลาดเชิงเขาที่ราบลุ่มแม่น้ำกว้างออก ถนนหนทางมีสภาพดีไปถึงเมืองปาเปา^๔ (Papao) เมือง

* แม่น้ำกวง เป็นแควหนึ่งของแม่น้ำปิง ไหลลงแม่น้ำปิงทางฝั่งซ้าย - สวป.

^๒ แม่น้ำปิง สมัยก่อนเรียกแม่น้ำมิงหรือแม่ปิง ยอดน้ำเกิดจากตอยถ้าย ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของช่องเมืองนะ ในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไหลไปทางทิศใต้ผ่านอำเภอต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ เข้าเขตจังหวัดลำพูน ตาก กำแพงเพชร เข้าเขตจังหวัดนครสวรรค์ ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำวัง ยม น่าน ที่ตำบลปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ - สวป.

^๓ แม่ลาวหรือแม่น้ำลาว ยาวประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขานางแก้ว (ดอยนางแก้ว) ในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า ไหลคดเคี้ยวตามซอกเขาผ่านอำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่สรวยและอำเภอเมืองเชียงราย มาบรรจบกับแม่น้ำกก ตรงรวมน้ำที่เรียกว่า “สบลาว” ไหล่ตำบลแม่ข้าวต้ม - สวป.

^๔ ปัจจุบัน คือ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย - สวป.

นี้เป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่ไกลจากเชียงใหม่ไปประมาณ ๖๐ ไมล์ หรือเพียงครึ่งทางไป เชียงราย เมื่อ ๔๐ ปีที่แล้ว เชียงรายได้รับการก่อตั้งขึ้นใหม่ตรงบริเวณเมืองเก่าที่มีชื่อเดียวกัน เมืองป่าเป้าแวดล้อมไปด้วยทุ่งนาและกลุ่มหมู่บ้านเล็ก ๆ จำนวนมากมาย แลดูอุดมสมบูรณ์ดี แต่ที่ราบลุ่มแม่น้ำไม่กว้างขวางพอที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนามากขึ้น

หลังจากผ่านตัวเมืองไป แลเห็นเนินเขาอยู่ในระยะใกล้เข้ามาและไม่ค่อยพบเห็นการเพาะปลูกอีก มีประชากรเพียงเล็กน้อยอาศัยอยู่ในหมู่บ้านชาวละว้า (Luwas) ๒ - ๓ แห่ง ซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองเดิมในท้องถิ่น แม่น้ำลาวขยายกว้างใหญ่ขึ้น ไหลผ่านระหว่างฝั่งแม่น้ำที่แคบ ถนนราบไปตลอดถึงแม่สุย (Me Sui) ซึ่งเป็นแควใหญ่สายหนึ่งของแม่น้ำลาว อยู่ใกล้ ๆ กับหมู่บ้าน ๒ - ๓ แห่ง และ ณ ที่นั้นพวกเราเดินทางห่างจากแม่น้ำลาวไปทางขวาเล็กน้อย แต่ไม่ได้ข้ามแม่น้ำอีก บุกไปตามถนนเลี้ยวตัดผ่านทางโค้งระยะไกลแห่งหนึ่งที่ทอดผ่านเหนือเนินเขาเตี้ย ๆ และลาดต่ำลงสู่ที่ราบ เชียงราย เนินเขาเหล่านี้มีเสืออาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และม้ากลบของเราก็กินสัตว์หนึ่งลอบเข้ามากัดกินในที่พักของเรายามค่ำคืน เช้าวันต่อมาข้าพเจ้าก็พบกวางตัวหนึ่งตายอยู่บริเวณนั้นเช่นกัน

เมื่อเดินทางมาถึงที่ราบ เชียงราย ทศนิยภาพที่ได้เห็นคือ มีนาข้าวอันกว้างขวางและหมู่บ้านจำนวนมากมายั่งเรียงรายติดต่อกันไปในระยะสั้น ๆ ของตัวเมือง ข้าพเจ้าขึ้นมาถึงเชียงรายวันที่ ๙ พฤษภาคม มีโอกาสแวะไปชมตัวเมือง แต่ไม่ได้พักแรมที่นั่น ต้องออกเดินทางทันที มุ่งหน้าสู่เชียงแสนไปตามถนนที่ข้าพเจ้าเคยเดินทางผ่านเมื่อปีที่แล้ว*

ข้าพเจ้าได้พบแหล่งตั้งถิ่นฐานในเชียงแสนรอบ ๆ รัฐเดียวกันกับที่ได้รับการพัฒนาเมื่อปีที่แล้ว แม้ว่าจะเจริญมั่งคั่งขึ้นมากกว่าเดิมหลังจากมีพืชผลดีในปี

* ผู้เขียนเคยเดินทางมาทำการสำรวจบริเวณแถบนี้ และได้เขียนบันทึกการเดินทางไว้ดังนี้

๑. Siam No. ๑ มี ๒ ชุด คือ

ปี ค.ศ. ๑๘๙๒ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ชื่อ Report on a journey in the Me -Kong valley.

ปี ค.ศ. ๑๘๘๙ (พ.ศ. ๒๔๓๒) ชื่อ Extracts from a journal kept by Mr. W.J. Archer of a visit to Chiengtung.

๒. Siam No. ๒ มี ๑ ชุด คือ

ปี ค.ศ. ๑๘๘๘ (พ.ศ. ๒๔๓๑) ชื่อ Report by Mr. W.J. Archer of a journey in the vice - consular district of Chiangmai, Siam. - สวป.

นี้ แต่ก็มีความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยมากขึ้นกว่าเดิมเมื่อปีที่แล้ว เพราะเกิดการปล้นขึ้นเมื่อเร็วๆ นี้ กลุ่มพวกโจรได้รอนแรมไปตามตำบลชายแดน และใช้เวลาเดินทางเพียงวันเดียวก็ไปถึงทางใต้ป้อมปราการของสยาม ข้าพเจ้าเดินทางผ่านเข้าไปในหมู่บ้านหนึ่งซึ่งถูกไฟไหม้และถูกโจรกลุ่มนี้เข้าปล้นเมื่อสองสัปดาห์ที่ผ่านมา ข้าพเจ้าได้พบชาวบ้านหลายคนกำลังเริ่มโยกย้ายจะไปตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านอื่นที่อยู่ไกลลงไปทางใต้และยังไม่เคยถูกรบกวน กลุ่มโจรยังได้เดินทางเข้าปล้นหมู่บ้านอื่นๆ ตามรายทางไปจนถึงป้อมปราการของสยาม ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่มีกองทหารใดๆ ตั้งอยู่ แต่ประชาชนก็เตรียมพร้อมรับสถานการณ์ไว้ กลุ่มโจรจึงมิได้เข้าโจมตีโจรเหล่านี้เป็นพวกเงี้ยว* (Ngios) ที่มาจากแคว้นเชียงตุง กล่าวกันว่ามิชชาวลาวคนหนึ่งที่เคยในท้องถิ่นนี้เป็นสายนำทางให้พวกโจร ผู้คนยากจนที่เคยอาศัยอยู่เมื่อ ๒-๓ ปีที่ผ่านมาถูกบังคับให้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตตำบลนี้ และพากันออกมาหาที่ทำกินโดยการถางป่า พวกเขาท้อแท้ใจมากและตระหนักดีว่าความยากจนขัดสนคือสิ่งเดียวที่ช่วยพิทักษ์ชีวิตของพวกเขา อำนาจอื่นใดไม่สามารถปกป้องคุ้มครองพวกเขาได้ เรื่องที่ตำบลนี้ถูกเข้าปล้น อย่างน้อยที่สุดต้องมีเจตนาร้ายทางการเมืองแฝงอยู่อย่างแน่นอน เพราะปรากฏว่ามีเพียงหมู่บ้านชาวลาวเท่านั้นที่ถูกเข้าโจมตีแต่ไม่เกิดกับหมู่บ้านชาวเงี้ยว อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าได้ยินมาว่าถนนสายที่ไปถึงเชียงตุง เหนือจากนี้ขึ้นไปจะอันตรายมากเพราะมีโจรผู้ร้ายชุกชุม ซึ่งก็เป็นที่น่าขนลุกว่าความปลอดภัยมีลดน้อยลงกว่าเดิมหลายปีก่อนมาก

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม เมื่อออกจากป้อมปราการของสยามแล้ว พวกเราได้เดินทางข้ามแม่น้ำสาย^๒ (Me Sai) ผ่านทางหมู่บ้านชาวเงี้ยว เข้าสู่แคว้นเชียงตุงได้อย่างปลอดภัย ถนนทอดสูงขึ้นทีละน้อยลงสู่แม่เขา (Me Kho) ด้วยระยะทางไม่ไกลนัก แต่หลังจากผ่านลำน้ำสายนี้แล้วถนนก็กลับเลวลง ซึ่งไม่เพียงแต่ขรุขระและเต็มไปด้วยทางที่สูงชันขึ้น แล้วกลับดิ่งลงต่ำเท่านั้น แต่ยังมีต้นไม้ที่โคนล้มอีก

* เงี้ยว เป็นชื่อเรียกชนชาติไทยใหญ่ ซึ่งเรียกตนเองว่าไทยใหญ่ ไทยหลวงหรือไตหลวง เพื่อให้แตกต่างจากไทยทางใต้ พม่าเรียกว่าฉานหรือชาน ในประเทศไทยเรียกไทยใหญ่ว่า เงี้ยว ไทยใหญ่อาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำและภูเขาในเขตประเทศพม่า ทางเหนือของยะไข่ (อาระกัน) และตะนาวศรี ส่วนในประเทศไทยพวกเงี้ยวอาศัยอยู่มากที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน และจังหวัดตาก - สวป.

^๒ แม่น้ำสาย มีต้นน้ำอยู่ในสหภาพพม่า ไหลจากทางทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก กั้นเขตแดนไทยกับสหภาพพม่า ตั้งแต่บริเวณถ้ำผาจม ตำบลแม่สาย ไปบรรจบกับแม่น้ำรวก บริเวณบ้านป่าแดง หมู่ที่ ๑๑ ตำบลเกาะช้าง - สวป.

เป็นจำนวนมากขวางทางอยู่ ทอดสูงจากถนนเพียงแค่ ๒ - ๓ ฟุต ดูราวกับมีเจตนาจะกีดขวางถนนเช่นนั้น สิ่งนี้ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการสัญจรโดยใช้ลาหรือวัว แต่สำหรับช้างไม่สามารถผ่านไปได้ ชาวบ้านบอกว่าถนนไม่เรียบเพราะไม่มีช้างเป็นพาหนะสัญจรมาทางนี้ในช่วงหกปีที่ผ่านมา นอกจากจะมีต้นไม้โคนล้มเป็นจำนวนมากแล้ว ป่าใหญ่ในหลายจุดยังหนาแน่นและมีดกทึบ พวกเราต้องตัดต้นไม้ทำทางให้ช้างผ่าน การเดินทางจึงไปได้ล่าช้ามาก ไม่มีที่หยุดพักบริเวณนี้อีกทั้งที่ตั้งค่ายพักแรมดี ๆ ก็มีน้อย

พวกเราเดินทางมาถึงเขตตำบลที่ไม่มีใครรู้จัก เป็นบริเวณที่ขึ้นชื่อว่าไม่ปลอดภัย ข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรจะระมัดระวังไว้หากมีการบุกเข้าทำร้าย จึงจัดคนอยู่เวรยามเฝ้าตรวจตราในเวลากลางคืน ซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยคิดมาก่อนว่าจะมีความจำเป็นในดินแดนสยาม อย่างไรก็ตามพวกเราที่ประสบอุปสรรคเพียงเล็กน้อย เนื่องจากคนที่ไปกับกลุ่มของเราทำหน้าที่เป็นทั้งคนแบกหามและเป็นผู้รับใช้ส่วนตัว และถึงแม้บางคนจะมีอาวุธ แต่ไม่มีใครสักคนที่ข้าพเจ้าสามารถวางใจได้ แม้เพียงจะป้องกันตัวเขาเอง

ข้าพเจ้าประหลาดใจที่พบว่ามีการสัญจรเบาบางเพียงใดบนถนนนี้ เพราะไม่ได้พบพานบรรดาพ่อค้าเลย ผู้นำทางกล่าวว่าพวกผู้ร้ายกลุ่มเล็กๆ ที่มีอาวุธที่เราได้พบมาเป็นพวกโจรนิสัยไม่ดี คอยติดตามอารักขาหัวหน้าคนก่อนแห่งจุเซ้า* (Yautsauk) แม่น้ำเฮม (Me Hem) และแม่น้ำออน (Me On) ที่เราเดินทางข้ามมาในวันที่สองนั้นเป็นลำธารขนาดใหญ่หรือแม่น้ำสายเล็กๆ ต่อมาคือแม่น้ำฮวก** (Huok) มีขนาดใหญ่กว่าและสงบนิ่ง อันที่จริงบรรดาลำธารและแม่น้ำที่มีอยู่บริเวณที่ลุ่มฝั่งแม่น้ำโขง เมื่อเปรียบเทียบแล้วดูเหมือนจะใหญ่กว่าเหลาลำธารและแม่น้ำบริเวณที่ลุ่มฝั่งแม่น้ำปิง

ในคืนที่สอง พวกเราตั้งค่ายพักแรมที่เมืองไฮ (Muang Hai) มีหมู่บ้าน ๒ - ๓ แห่งตั้งกระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มอันกว้างขวางของแม่น้ำฮวก ไหลจากทางเหนือผ่านบริเวณนี้ลงสู่ทางใต้ หลังจากผ่านที่ราบลุ่มแม่น้ำที่มีระดับสูงชันนี้แล้ว ต่อไปอีกไม่กี่กิโลเมตรพวกเราข้ามผ่านเนินเขาที่สูงชัน ฝนที่ตกหนักทำให้น้ำนั้นล้นและเดินไปได้ยาก ทางที่ลาดต่ำลงสู่ที่ราบสูงแม่น้ำปัน (Me Pan) ซึ่ง

* ในแผนที่ปัจจุบันมีเมือง Kyusauk อยู่ทางตอนกลางของรัฐฉาน - สวป.

** แม่น้ำปันแดนระหว่างไทยกับรัฐฉานตะวันออกหรือเชียงตุง ประเทศพม่า - สวป.

เป็นลำธารใหญ่สายหนึ่ง บริเวณที่ตั้งค่ายพักแรมที่สบยุม (Sob Yum) คือแหล่งที่มาบรรจบกันของแม่น้ำยุม (Me Yum) กับแม่น้ำป็น มีถนนสายหนึ่งแยกจากแม่น้ำป็นลงไปทางใต้สู่เมืองพยาก* (Payak) ระยะทางไกลกันเพียงครึ่งวัน และอีกสายหนึ่งแยกไปทางเหนือของแม่น้ำป็น สู่เมืองสาด^๒ (Muang Sat) ถนนที่ไปเชียงตุงทอดสูงชันสู่ที่ราบลุ่มเล็กๆ ของแม่น้ำยุม และผ่านเหนือเนินเขาที่มีความสูงขนาดเดียวกับที่เดินทางข้ามมาเมื่อวันก่อน ต่อมาจึงลาดลงต่ำสู่แม่น้ำเฮต (Me Het) ซึ่งเป็นลำธารที่เต็มไปด้วยหิน จากที่นี่เราสามารถเดินทางลัดตัดขึ้นสูงสู่ด้านเหนือของที่ราบลุ่มแม่น้ำเฮต ก่อนที่จะเริ่มชันขึ้นสู่แนวสูง ทางเดินในบางที่แคบมากและคดเคี้ยวไปตามทางของหน้าผา แต่โชคดียี่ที่มีป่าใหญ่หนาแน่นลดลง เมื่อสองวันที่ผ่านมารถลุยห้วยและมักมีสิ่งกีดขวางบ่อยๆ รวมทั้งมีฝนตกทุกวัน

* เมืองพยากหรือพะยาก ตั้งอยู่บนเนินเขา กึ่งกลางเส้นทางระหว่างท่าซี้เหล็กกับเชียงตุง ห่างจากท่าซี้เหล็กประมาณ ๘๐ กม. เมืองพยากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีถนนสายใหญ่เป็นเส้นทางเลียบบแม่น้ำตัดผ่านไปถึงเชียงตุง มีบ้านเรือนร้านค้าและวัดหลายแห่ง ตามตำนานเมืองพยากกล่าวว่า เดิมเป็นชุมชนชาวลัวะ - สวาป.

^๒ เมืองสาด ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ระหว่างเขตแดนเชียงใหม่กับพม่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีฐานะเป็นหัวเมืองชายแดนของจังหวัดเชียงใหม่ เรียกว่าหัวเมืองเจ็ยทั้งห้า ประกอบด้วยเมืองหางหรือหาง (Hang) เมืองสาด (Sat) เมืองต่วน (Tuen) เมืองทา (Tha) และเมืองจาวตหรือจาวต (Chwat) เมืองเหล่านี้ไทยต้องเสียให้แก่อังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ในช่วงเวลานั้นไทยถูกอิทธิพลฝรั่งเศสคุกคามอย่างหนัก จึงได้ติดต่อหยั่งเชิงนโยบายของอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่อังกฤษได้เสนอให้ไทยทำสนธิสัญญากับอังกฤษเรื่องชายแดนตะวันออกของแม่น้ำสาละวินให้เรียบร้อยก่อน

อังกฤษประสงค์จะผนวกดินแดนหัวเมืองเจ็ยทั้งห้าและหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก (กะเหรี่ยงยางแดง) ซึ่งประกอบด้วยเมืองต่างๆ ๑๓ เมืองคือ เมืองทา เมืองจาวต เมืองหาง เมืองต่วน เมืองสาด เมืองยวม เมืองแจะ เมืองตู เมืองกวาน เมืองไซ บ้านร่องลึก เมืองใหม่และเมืองโตไปเป็นของอังกฤษเนื่องจากอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สัก หลังจากที่ได้เปิดการเจรจากันหลายครั้งแล้ว ในที่สุดรัฐบาลไทยและอังกฤษก็ตกลงกันได้ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยไทยต้องยอมยกหัวเมืองเจ็ยทั้ง ๕ และหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกให้อังกฤษ โดยอังกฤษยอมยกเชียงแขงซึ่งมีเมืองสิงห์เป็นเมืองสำคัญกับดินแดนทางตะวันตกของเชียงแสนให้ไทยเป็นการแลกเปลี่ยน หรืออีกนัยหนึ่งคือ ขอคืนแดนที่มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สักแลกเปลี่ยนกับดินแดนที่เต็มไปด้วยข้อยุ่งยาก เพราะในปีต่อมา (พ.ศ. ๒๔๓๖) ฝรั่งเศสก็เข้ายึดเมืองสิงห์ที่อังกฤษยกให้แก่ไทยไป

ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมจากหนังสือ ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ หน้า ๑๐๖ - สวาป.

ก่อให้เกิดความยุ่งยากอย่างยิ่ง เมื่อเดินทางเข้ามาถึงแคว้นเชียงตุง มีถนนทอดผ่านสันเขาและที่ราบลุ่มแม่น้ำหลายแห่งต่อเนื่องกันไป ขณะที่เส้นการเดินทางของเรามุ่งหน้าเกือบตรงไปทางเหนือติดกับลำธารสำคัญๆ หลายสายที่ไหลไปทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้สู่แม่น้ำโขง

จากแม่น้ำเฮต ทางเริ่มชันตามแนวที่สูงที่สุด ซึ่งข้าพเจ้าพบว่าสูงถึง ๔,๔๐๐ ฟุต เหนือระดับน้ำทะเล แม้ว่าจะมีความสูงชัน แต่ก็ไม่ได้ไกลและทางเดินราบเรียบดี พืชพันธุ์ไม้มีน้อยเพราะอยู่ในระดับสูง เมื่อมองจากบริเวณบนสุดทัศนียภาพของแนวเขาทอดไปทางทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงใต้ ชนบททั้งหมดปรากฏเป็นกลุ่มของภูเขาหลาย ๆ ลูกในทุกด้าน หุบเขาที่นี่ไม่มีผู้คนตั้งถิ่นฐาน แต่มองเห็นหมู่บ้าน ๒ - ๓ แห่งของพวกข่าคิน (Kha Kins) อะคิน (Akin) และพวกมูเซอ (Musos) ตั้งอยู่บนภูเขา ตามถนนสายหลักไม่ปรากฏบ้านเรือนหรือสิ่งก่อสร้างที่แสดงว่ามีผู้คนอาศัยอยู่ หลังจากเดินทางออกจากเมืองโฮมา ไม่มีที่พักสักแห่งเดียว ทั้งยังได้พบพวกพ่อค้าน้อยมาก และปรากฏว่าพื้นที่ระหว่างเชียงตุงและบริเวณทางใต้เกือบจะเป็นทะเลทรายโดยตลอดในช่วงฤดูฝน

ในบริเวณตอนเหนือของเขตเมืองฝาง^{*} (Muang Fang) ซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของที่ตั้งประเทศสยาม ข้าพเจ้าได้พบคนกลุ่มหนึ่งเดินทางกลับมาจากเชียงตุง ประกอบด้วยผู้มีตำแหน่งพญา (Phya) หรือเจ้าเมือง (Governor) ร่วมด้วยกลุ่มชายหญิงกลุ่มเล็ก ๆ อีกกลุ่มหนึ่ง มีสตรีอายุน้อยคนหนึ่งถืออาวุธเช่นเดียวกับเพื่อน ๆ ที่เหลือในกลุ่มของเธอ ข้าพเจ้าไม่เคยพบเห็นสตรีถืออาวุธในอาณาบริเวณใด ๆ ของสยามเลย ภาพเหตุการณ์นี้เป็นเสมือนตัวอย่างแสดงถึงความไม่มั่นคงในชนบทย่านนี้ ข้าพเจ้าได้ยืนยันว่าบรรดาเจ้าหน้าที่ของเชียงตุงมีการพิจารณาเรื่องความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้แล้ว ผลก็คือมีการประกาศว่าพวกโจรผู้ร้ายทั้งหมดที่เข้ารุกรานหมู่บ้านจะต้องถูกยิง ซึ่งดูเหมือนจะเป็นคำประกาศที่ค่อนข้างปราศจากเหตุผลอยู่บ้าง

ข้าพเจ้าเดินทางข้ามแนวทั้งหมดในเวลา ๑ วัน จากแม่น้ำเฮตไปยังเชิงเขาทางเหนือเนื่องจากขาดแคลนน้ำและหญ้าสำหรับเป็นอาหารสัตว์ แต่เป็นการเดินทางที่ยาวนานและเหนื่อยล้าสำหรับช้าง ทางที่ลาดลงจากแนวสูงของดอยแม่เฮต (Doi Me Het) ไปถึงหุบเขาหรือที่ราบสูงของเมืองปาก (Muang Pak) ไม่

^{*} ปัจจุบันเมืองฝางเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ - สวป.

ใหญ่โตมากดังบริเวณที่สูงขึ้นไป ข้าพเจ้าพบว่าระดับความสูงเฉลี่ยของที่ราบสูงคือ ๓,๐๐๐ ฟุต เหนือระดับน้ำทะเล เมืองปากเป็นตำบลขนาดเล็ก ประกอบด้วยหมู่บ้านเล็กๆ สภาพหอมช่อของพวกเงี้ยว ๒ - ๓ แห่งเช่นเคย ตั้งอยู่กระจัดกระจายเหนือพื้นดินที่เป็นลูกคลื่นของที่ราบสูง บริเวณใกล้เคียงแวดล้อมไปด้วยมวลหมู่ภูเขาที่ไร้พืชพันธุ์ปกคลุม มองดูคล้ายเป็นภูเขาหัวโล้น เราใช้เวลาครึ่งวันเดินทางข้ามที่ราบสูง ถัดมาเป็นเนินที่ลาดชันสู่แนวเขาใหญ่โตอื่นๆ แต่ก็ไม่สูงเท่าแนวเขาที่ผ่านมาก็เดี๋ยวนัก ถนนสะดวกดี ทอดผ่านเหนือเนินเขาเตี้ยๆ และสันเขา ก่อนที่จะลงต่ำในแนวโค้งสู่ที่ราบสูงเชียงตุง จากยอดเขาสุดท้ายจะมองเห็นทัศนียภาพอันงดงามของที่ราบเชียงตุงและทิวทัศน์ตัวเมืองที่ลางเลือน แต่แลเห็นที่ราบโล่งสู่ทางเหนือปรากฏอย่างเด่นชัดในระยะไกล เมืองเซิม (Chem) เป็นกลุ่มของหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่บนระยะสั้นๆ จากแนวเชิงเขา ข้าพเจ้ารู้สึกผิดหวังที่ไม่มีเจ้าหน้าที่ของเชียงตุงมาพบข้าพเจ้าที่นี่เลย ทั้งๆ ที่ควรจะมาพบข้าพเจ้าเพราะข้าพเจ้าได้ส่งคนถือจดหมายไปแจ้งแก่เขาแล้วว่าข้าพเจ้าจะมาเยือน และข้าพเจ้าก็ได้พบคนถือจดหมายที่เมืองปากด้วย ขณะที่เขาเดินทางกลับ หลังจากส่งจดหมายให้ข้าพเจ้าแล้ว เจ้าเมืองเซิมได้เดินทางมาพบข้าพเจ้าทันทีที่ข้าพเจ้ามาถึง แต่เขากล่าวว่า เขาไม่ได้รับจดหมายแจ้งเรื่องการมาเยือนเชียงตุงของข้าพเจ้าเลย เจ้าเมืองคนนี้เป็นคนฉลาด และเคยเดินทางไปเชียงใหม่หลายครั้ง เขาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าหมู่บ้านเมืองเซิมมีผู้คนอาศัยอยู่ ๕๐ หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นคนเขิน (Khons) เขาไม่อนุญาตให้พวกเงี้ยวมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี่เพราะคนเหล่านั้นหัวแข็ง ไม่เชื่อฟัง ในเขตตำบลนั้นยังมีหมู่บ้านอื่นๆ อีก ซึ่งมีลูกบ้านเป็นชาวข่าคิน และมุเซอ เพาะปลูกฝ้ายอยู่บนภูเขา เจ้าเมืองเล่าว่ามีขบวนกองเกวียนบรรทุกสินค้าของชาวฮ่อ หรือชาวยูนนานเดินทางกลับจากประเทศสยามเมื่อปีกลายโดยใช้เส้นทางสายนี้ การเดินทางผ่านครั้งหลังสุดมุ่งไปทางเหนือเมื่อประมาณสองสัปดาห์ที่แล้วมา การค้าขายกับสยามโดยเส้นทางนี้ต้องใช้สัตว์เป็นพาหนะในการเดินทาง เฉลี่ยแล้วราว ๕๐ ตัว ใช้ล้อและม้า ๖๕๐ ตัว มีพ่อค้าจำนวนมากที่เดินทางมาโดยใช้เส้นทางเมืองพยาก ซึ่งเป็นถนนที่มีสภาพดี ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องการค้า โดยทางเชียงตุงจะเป็นผู้เก็บค่าธรรมเนียมผ่านทาง

เมืองเชียงตุง
วันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๑

จากเมืองเซิมไปเชียงตุงระยะทางเพียง ๒ - ๓ ไมล์ เดินทางข้ามชนบทที่ราบโล่ง พื้นดินไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ มีการเพาะปลูกบ้างเล็กน้อยและมีหมู่บ้านเล็กๆ เพียง ๑ - ๒ แห่ง เส้นทางสู่เชียงตุงแสดงให้เห็นข้อแตกต่างอย่างชัดเจนของพื้นที่ราบที่มีการเพาะปลูกองงามดี เรียงรายไปด้วยหมู่บ้านที่เจริญรุ่งเรืองมากมายด้วยเรือสวนหลากหลายพืชพันธุ์ มีอาณาบริเวณกว้างขวางไปจดแม่น้ำเซต สภาพภูมิอากาศใกล้เคียงกับอากาศทางภาคเหนือของสยาม แต่ชนบททางเหนือของแม่น้ำเซตมีลักษณะเหมือนของรัฐบาลจากสาละวินถึงพม่า ระดับความสูงเฉลี่ยของที่ราบสูงเชียงตุง คือ ๒,๗๐๐ ฟุต เหนือระดับน้ำทะเล พื้นดินเป็นที่โล่งแต่สูงๆ ต่ำๆ คล้ายกับที่ราบสูงเมืองโมนเ° (Moné) และรัฐทางตะวันตกของเนินเขาเดียวกัน

ข้าพเจ้าได้ส่งผู้ช่วยจากเมืองปากไปแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบกำหนดการที่ข้าพเจ้าจะเดินทางมาถึง แต่มีเจ้าหน้าที่ออกมาต้อนรับข้าพเจ้านอกเมืองเพียงคนเดียว เมื่อเดินทางมาถึงเชียงตุง ไม่มีการตระเตรียมใดๆ สำหรับการเดินทางของข้าพเจ้า พวกเราได้รับการต้อนรับที่ค่อนข้างโหดร้าย เจ้าหน้าที่ได้กล่าวขอโทษข้าพเจ้าต่างๆ นานา ที่นี้หาที่พักในเวลากลางคืนได้ยากเต็มที มีเพียงแห่งเดียวตั้งอยู่กลางตลาด เป็นที่สาธารณะที่สกปรกมาก ดังนั้นข้าพเจ้าจึงตกลงใจตั้งค่ายพักแรมอยู่ภายนอกกำแพงใกล้กับที่พักเล็กๆ แห่งหนึ่ง แต่ก็สกปรกมากเช่นกัน

ตกกลางวันก็ยังไม่ปรากฏว่ามีเจ้าหน้าที่มาพบข้าพเจ้าเลยสักคน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการต้อนรับที่ประหลาดไม่เหมือนสถานที่อื่นใดที่ข้าพเจ้าเคยเดินทางมา ทั้งในสยามและรัฐบาล การแสดงออกเช่นนั้นสื่อให้เห็นอิทธิพลรุนแรงต่อต้านข้าพเจ้า ในตอนบ่ายข้าพเจ้าส่งคนถือจดหมายไปให้เจ้าเมืองคัง^๒ (Muang Kang) เพื่อจะแจ้งให้ทราบว่าข้าพเจ้ามีความประสงค์จะเข้าพบกับหัวหน้าระดับผู้บริหารและบรรดาเจ้าหน้าที่ของเชียงตุงเพื่อปรึกษาหารือสร้างความคุ้นเคยด้วยโดยมิได้มีจุดประสงค์จะติดต่อกิจธุระใด ๆ เป็นพิเศษ เจ้าเมืองคังเป็นเจ้าหน้าที่

^๑ คือเมืองนาย อยู่ในรัฐฉานตอนใต้ บนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองตองยี (Taunggyi) - สวป.

^๒ อยู่ในรัฐฉานตอนใต้ ทางทิศเหนือของเมืองนาย - สวป.

คนสำคัญของรัฐและมีอิทธิพลมากที่สุดได้ตอบมาว่า “พญา” (หรือเจ้าหน้าที่) ที่ประจำอยู่ที่ “สนาม”^๑ จะมาประชุมกันทั้งหมด พวกเขาจะส่งคนมาพาข้าพเจ้าไปยังลานประชุมเพื่อสนทนาและปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ที่นั่น หลังจากนั้นข้าพเจ้าจึงจะเข้าพบหัวหน้าได้ พวกเขาอ้างด้วยว่าบางคนต้องนำ “ของกำนัล” (Offerings) มาให้หัวหน้าด้วย แต่ข้าพเจ้าแย้งว่าการมอบของกำนัลไม่ใช่ประเพณีของพวกเรา นอกจากจะให้ระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูงที่รู้จักสนิทสนมและชอบพอซึ่งกันและกันเท่านั้น

เมืองเชียงตุง

วันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๓๑

ในเวลาบ่ายอ่อน ๆ เจ้าหน้าที่ที่ “สนาม” มาเชิญข้าพเจ้าไปที่นั่น ข้าพเจ้าขี่ม้าไปกับผู้ช่วยของข้าพเจ้า พร้อมด้วยผู้ร่วมคณะเป็นชายอีก ๒ คน พวกเราเดินทางไปตามถนนสายหลัก ผ่านเข้าไปในตลาดซึ่งมีสภาพเลวร้ายกว่าที่ข้าพเจ้าคิดไว้มาก ดูเหมือนจะเป็นเพียงกลุ่มของกระท่อมเล็ก ๆ เท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับที่เชียงใหม่ ส่วนภายนอกของทั้งลานบ้าน (Court-house) และทำเนียบนั้นชั่วรูดขาด การซ่อมแซม เมื่อเดินขึ้นไปถึงลานบ้าน ข้าพเจ้าได้พบกับบรรดาพญา^๒ (Phyas) จำนวนประมาณ ๑๕ คน นั่งเป็นแถวตอนอยู่บนพื้นแต่ละด้านของทางเดินตรงกลางที่ถูกแบ่งเป็นส่วนด้วยเสา ๒ แถว ยาวเหยียดลงไปตามความยาวของห้องเจ้าเมืองคังผู้เป็นประธานของสนามนั่งอยู่ด้านหนึ่งแต่ห่างไปจากประตู พวกเขาปูเสื่อลักษณะธรรมดา ๆ ผืนหนึ่งให้ข้าพเจ้านั่งตรงกลางระหว่างแถวของเจ้าหน้าที่ทั้งสองฟาก โชคดีที่ข้าพเจ้าคิดไว้ล่วงหน้าแล้วว่าพวกเขาอาจจะให้ข้าพเจ้านั่งในที่ที่ไม่เหมาะสม ข้าพเจ้าจึงนำที่นั่งสำหรับออกค่ายมาด้วย ข้าพเจ้าเริ่มการสนทนาโดยกล่าวว่าข้าพเจ้าได้เคยเดินทางท่องเที่ยวมาแล้วในรัฐฉานจนถึงทางตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ครั้งนี้ข้าพเจ้าตั้งใจที่ได้มาเยือนเชียงตุง ข้าพเจ้าได้บันทึกทัศนคติอันลือลั่นของเจ้าเมืองคังมาก่อนที่จะเดินทางมาที่นี่ และข้าพเจ้าก็มีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสมาพบท่านที่เชียงตุง

^๑ สนาม หรือสนามหลวง เป็นที่ว่าการเมือง - สวป.

^๒ พญา (Phya) เป็นตำแหน่งข้าราชการระดับสูงของเชียงตุง ทำหน้าที่กำหนดนโยบายเรื่องภาษีและตัดสินคดีความ ตลอดจนออกต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง คำว่า “พญา” ในภาษาม้าเป็นคำยกย่องใช้เรียกชื่อผู้ปกครองหรือนักปราชญ์ผู้มีความรู้มาก - สวป.

การประชุมพบปะกันยาวนานไปร่วมชั่วโมง ถกเถียงกันด้วยเรื่องทั่วไป ท่านพญาทั้งหลายพูดสอดขึ้นเป็นบางครั้งบางคราว ประเด็นในการสนทนาที่ถูกตั้งขึ้นได้รับเลือกมาถกเถียงด้วยความตกลงใจโดยเห็นพ้องกันเป็นเอกฉันท์ บรรดาพญาพูดโต้ตอบได้อย่างชาญฉลาด เจ้าเมืองคังดูเป็นบุคคลที่ฉลาดและทำทางสละสลวยคนหนึ่ง พูดน้อย แต่แสดงออกอย่างเป็นมิตร ข้าพเจ้าพูดภาษาลาวออกสำเนียงแตกต่างจากภาษาของพวกเขาน้อย แต่พวกเขาก็เข้าใจ มีคนรู้จักภาษาพม่ากันน้อย ยกเว้นพวกชนพื้นเมืองชาวเมืองนายจำนวนมากที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่น การพบปะครั้งนี้เป็นไปอย่างเปิดเผย ประชาชนจำนวนมากมาร่วมชุมนุมที่สนามแต่ละด้าน รวมทั้งด้านหลัง ซอบวา^{*} (Sawbwa) หรือเจ้าฟ้าคนก่อนแห่งจุเข้าไม่ได้มา แต่มีผู้บอกว่าประชาชนในความปกครองของเจ้าฟ้าก็เข้าร่วมฟังการประชุมอยู่ด้วย

เมืองเชียงตุง

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๓๑

ในวันแรกที่ข้าพเจ้ามาถึง ข้าพเจ้าได้รับความลำบากมากจากกลุ่มฝูงชนที่พากันมามุงดูกระโจมที่พักของข้าพเจ้า แต่มาบัดนี้เจ้าหน้าที่ที่สนามได้ออกประกาศห้ามประชาชนไปรบกวนข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงมีเวลาอยู่ตามลำพังบ้าง แต่ก็ยังมีผู้คนเชื้อสายไทยเหนือ (Thai Nua) หรือฉานเหนือนำเครื่องประดับพื้นเมืองมาขายข้าพเจ้า พวกเขาเป็นชาวพื้นเมืองของเมืองคา (Muang Ka) เมืองคาเป็นรัฐเล็กๆ ตั้งอยู่ไกลราวครึ่งทางระหว่างเชียงตุงและตาลีฟู^๖ (Talifoo) ห่างจากเมืองลา (ซูเมา - Zumow)* ไปทางทิศตะวันตก ๒๐ วัน และห่างจากคองนา (Kungna) ไปทางตะวันออก ๘ วัน มีรัฐ ๓ รัฐที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน คือ เมืองคา

^{*} ซอบวา (Sawbwa) เป็นภาษาไทยใหญ่ ตรงกับคำว่า Prince หรือ Shan ruler คือ เจ้าชายหรือเจ้าฟ้า มีตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองไทยใหญ่ การปกครองในระดับบนของเชียงตุง เริ่มจากตำแหน่งเจ้าฟ้าซึ่งมีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด รองลงมาคือ ตำแหน่งอุปราชหรือรัชทายาท - สวป.

^๖ เมืองตาลีฟูหรือตาลี คือเมืองหนองแส ตั้งอยู่ติดกับทะเลสาบเออนือ หรือทะเลสาบตาลี ตอนกลางของมณฑลยูนนาน บนเส้นทางสายพม่า-ยูนนาน ห่างจากเมืองคุนหมิงไปทางตะวันตกค่อนเหนือ อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล ๖,๙๐๐ ฟุต ใกล้เคียง กับดินเขาทางตะวันตก ซึ่งมีความสูง ๑๔,๐๐๐ ฟุต พลเมืองส่วนใหญ่เป็นชาวจีน - สวป.

* ตามปกติดอกเสียง “ซูเมา” (Szumao) (ต้นฉบับ)

เมืองปัน (Muang Pan) และเมืองวอ (Muang Wo) (ภาษาฉานและสยามอ่านว่า บอ -Bo) ซึ่งเป็นแหล่งที่มีเหมืองเกลืออยู่หลายแห่ง รัฐเหล่านี้คล้ายกับรัฐใหญ่รัฐหนึ่งของคุนนาที่เป็นแคว้นขึ้นอยู่กับยูนนาน หรือที่พวกเขาพูดกันว่าขึ้นกับเมืองวิทติฮา* (Wittiha) เช่นเดียวกับเมืองฮ่อ อยู่ทางตะวันออกของตาลี (Tali) กล่าวกันว่าพวกฮ่อจะเดินทางลงมาจากตาลีบ่อย ๆ เพื่อเข้ามาปล้น และในช่วงฤดูนี้ประชาชนที่มีเชื้อสายไทยเหนือ ซึ่งมีความเกรงกลัวพวกฮ่อได้อพยพไปอยู่เมืองเชียงตุง ภาษาพูดของพวกเขามีความคล้ายคลึงกับภาษาของเชียงรุ่งและเชียงใหม่อย่างมาก แสดงว่าต้องมีเชื้อสายเดียวกันอย่างแน่ชัด ส่วนผิวเนื้อของพวกเขาซึ่งใสสะอาดกว่าอาจเป็นเพราะมีสายเลือดโยงโยกับชาวจีน เลื้อยขึ้นนอกกับเครื่องตกแต่งบนศีรษะ รวมทั้งเครื่องประดับเงินของสตรีแตกต่างจากของชาวฉาน นอกจากนี้พวกเขายังสวมรองเท้ากับหมวกแบบจีนด้วย พวกเขาเล่าว่าบ้านเมืองของพวกเขาหนาวมาก ถูกตัดขาดจากตาลีด้วยแนวภูเขาสูงหลายลูก และเจ้าฟ้าของพวกเขาก็ยังเป็นชายหนุ่ม ได้เข้ามาพำนักอยู่ที่นี้เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง

ในตอนเช้า มีชาย ๒ - ๓ คนมาพบข้าพเจ้า พวกเขาบอกว่ารองเจ้าเมืองเลิม ชื่อเจ้าแคเมือง (Chao Ke Muang) ส่งพวกเขามา เจ้าแคเมืองเป็นน้องชายเจ้าฟ้าของเมืองเลิม เมื่อไม่นานมานี้เจ้าแคเมืองได้หญิงสาวชาวเชียงตุงเป็นภรรยา และขณะนี้กลับมาพำนักอยู่ที่เมืองเลิม แต่ก็จะพักอยู่เพียงไม่นาน พวกคนที่มาพบข้าพเจ้าเล่าให้ฟังว่าเมืองเชียงตุงกับเมืองเลิมเคยทำศึกสงครามต่อกันในช่วงห้าปีมานี้ แต่ในที่สุดเมืองเลิมได้รับชัยชนะ และเมืองทั้งสองก็กลับสู่ความสงบเมื่อสองปีที่ผ่านมา เมืองเลิมยังคงรักษาความเป็นอิสระไว้ได้ แต่ความผูกพันที่มีต่อกันอย่างมากระหว่างเชียงตุงกับเมืองเลิมมิได้สูญสิ้นไป ทั้งเมืองเลิมและเชียงตุงต่างก็ต้องส่งเครื่องบรรณาการไปยังพม่าและจีน แต่ชาวพม่าก็ไม่เคยเดินทางไปเมืองเลิมเลย กล่าวกันว่าเมืองเลิมมีที่ราบลุ่มเปิดโล่งสู่ทุ่งนาที่กว้างใหญ่ อยู่ห่างไปทางตะวันตกเฉียงเหนือของภาคเหนือเมืองเชียงตุงราว ๙ วัน และห่างจากเชียงรุ่งไปทางตะวันตกราว ๑๒ วัน ประชาชนที่อาศัยอยู่ที่นั่นเรียกกันว่าชาวเลิม แต่มีลักษณะคล้ายกันมากกับคนจีนที่อาศัยอยู่ในเชียงตุง ภาษาพูดก็เหมือนกันอีกด้วย แต่มีสำเนียงภาษาที่แตกต่างกัน ส่วนลักษณะตัวเขียนก็ใช้แบบเดียวกัน

* หรือวิเตหะ, วิเทหะ คือนมณฑลยูนนาน - สวป.

คนนำทางชาวเชียงตุงและผู้ติดตามข้าพเจ้าได้ขอร้องว่าพวกเราไม่ควรกลับโดยใช้เส้นทางเดิมเมื่อเดินทางมา เพราะมีโจรผู้ร้ายเข้าปล้นอยู่เสมอ ข้าพเจ้าจึงตกลงใจจะกลับทางสายเมืองพยาก เพราะได้ทราบว่ามีเส้นทางที่ยาวกว่าเล็กน้อยแต่มีภูเขาไม่มาก และถนนหนทางมีสภาพดี นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังจะได้มีโอกาสพิจารณาเปรียบเทียบถึงข้อดีของเส้นทางทั้งสองสาย และจะได้เห็นภูมิประเทศบริเวณที่ใกล้แม่น้ำโขงมากกว่า

เชียงตุงเป็นเมืองที่มีกำแพงล้อมรอบ ตั้งอยู่เกือบจะตรงมุมทางตอนใต้ของที่ราบสูง ปิดล้อมด้วยภูเขาสูงทั้งทางด้านตะวันตกและตะวันออก แต่ดูประหนึ่งว่าจะเปิดออกสู่ทางเหนือ มีภูมิประเทศเป็นทุ่งหญ้าสูง ๆ ต่ำ ๆ แวดล้อมตัวเมืองพื้นที่หลายแห่งได้รับการปรับระดับเพื่อการปลูกข้าว ผลผลิตสำคัญรองจากข้าวคือฝ้าย ชาวเขาที่อยู่บนภูเขาใกล้เคียงปลูกฝิ่นบนเนินเขาทางเหนือและส่งออกไปขายในปริมณฑลมาก มีการปลูก “เมียง” (Mieng) หรือชาบนเนินเขาเช่นกัน สินค้าที่นำเข้าส่วนใหญ่คือสินค้าพวกฝ้ายจากเมะลาลัง^{*} (Moulmein) เกลิอ ไหม และสิ่งของเบ็ดเตล็ดจำนวนมากจากยูนนาน เช่น หมวก กระจก รองเท้า เป็นต้น ไม่มีการปลูกโกโก้และหมากที่นี่ แต่มีการนำเข้ามาจากเชียงของ^๒ (Chiengkong) และเชียงราย แม้ว่าจะมีดินแดนที่กว้างใหญ่แต่เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าประชากรของเชียงตุงมีจำนวนน้อยมากและยากจน ภูมิประเทศเต็มไปด้วยภูเขาจำนวนมาก ที่นี่ไม่ปรากฏลักษณะของความเจริญรุ่งเรืองอย่างที่มียู่ทางภาคเหนือของสยาม จะเห็นได้ชัดว่าความเจริญรุ่งเรืองใดๆ ที่เมืองหลวงของเชียงตุงมีอยู่นั้นเนื่องมาจากตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ไม่มีคู่แข่งทางด้านตลาด และ

^{*} Moulmein สมัยก่อนเรียกเมืองเม้าดำเล็มหรือเมะลาลัง ปัจจุบันคือมะละแหม่งเป็นเมืองหนึ่งของประเทศพม่า ตั้งอยู่ปากอ่าวมะตะบัน ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมะตะมะ หรือมะตะบัน (Martaban) - สวป.

^๒ เชียงของ เดิมมีฐานะเป็นเมือง เรียกว่า “เมืองเชียงของ” ขึ้นอยู่ในความปกครองของนครน่าน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๓ กระทรวงมหาดไทยให้ยุบเมืองเชียงของแล้วตั้งเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดเชียงราย มาจนถึงปัจจุบัน

อำเภอเชียงของเป็นอำเภอชายแดน ตั้งอยู่เหนือสุดของประเทศไทย ทางด้านที่ติดต่อกับประเทศลาว อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดเชียงราย ห่างจากอำเภอเมืองเชียงราย ๑๔๑ กิโลเมตร - สวป.

เป็นเส้นทางคมนาคมสู่เมืองอื่นได้ ประชากรส่วนใหญ่เป็นพวก “เขิน”^๑ (Khon) เช่นเดียวกับตระกูลของผู้ปกครอง แต่ก็มีพวก “เงี้ยว” หรือชาวจานตะวันตกอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีคนเลิมซึ่งเป็นชนชาวเชียงรุ่ง^๒ (Chienghung) และชาวเขาเผ่าต่างๆ ได้แก่ พวกคิน ข่า และมุเซอ พวกเขามีภาษาเขียนแตกต่างจากภาษาเขียนในตระกูลของภาษาจานหรือภาษาไทยโดยสิ้นเชิง ผู้ชายชาวเชียงตุงสวมกางเกงขายาวหลวมๆ แบบชาวจานและมีผ้าโพกศีรษะ ผู้หญิงบางคนสวมกระโปรงยาวหรือทาเมน (Tamein) ซึ่งเปิดออกได้อย่างชาวจานและชาวพม่า บางคนก็ปิดอย่างชาวลาว มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างพวกเงี้ยว และเขิน เช่น เสื้อชั้นนอกที่มีลักษณะแตกต่างกัน มีสวมกันโดยทั่วไป แต่ผ้าพันคอแบบปล่อยหลวมๆ ที่เป็นเครื่องแต่งกายธรรมดาๆ ของชาวสยามไม่มีปรากฏให้เห็น ส่วนเครื่องประดับเงินมีจำนวนมากมาย สตรีมักจะสวมกำไลไว้เหนือข้อศอกและรอบข้อมือ บรรดาบ้านเรือนของผู้คนดูยากจนพอๆ กับบ้านเรือนทั้งหมดของชาวจานทางเหนือ เป็นกระท่อมไม้ไผ่หลังคามุงจากอย่างง่าย ๆ และอนาถา บางทีสภาพเช่นนี้อาจจะเนื่องมาจากความขาดแคลนไม้สำหรับการก่อสร้าง และความไม่อุดมสมบูรณ์ของพื้นดินที่ทำให้การเพาะปลูกสวนรอบๆ บ้านไม่ได้ผล ดังที่มีให้เห็นอยู่ทั่วไปทางตอนใต้ลงมา สิ่งที่สื่อให้เห็นถึงความยากจนอีกอย่างหนึ่งก็คือสิ่งก่อสร้างหยาบๆ เหมือนโรงเก็บของลักษณะซอมซ่อจำนวนหลายแห่งในหมู่บ้านแทนที่จะเป็นวัดสร้างด้วยอิฐที่เห็นกันโดยทั่วไปในสยาม

^๑ เขิน เป็นเชื้อสายไทยใหญ่ที่อาศัยอยู่ทางตะวันออกของแคว้นเชียงตุง ประเทศพม่า ติดกับประเทศไทยทางจังหวัดเชียงราย ซึ่งมีการติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างกันมาช้านาน ชาวเขินจึงมีขนบธรรมเนียมประเพณีและสำเนียงภาษาพูดใกล้เคียงกับชาวไทยพวนมาก ปัจจุบันมีชาวไทยเขินอยู่มากทางภาคเหนือของประเทศไทย เช่น จังหวัดเชียงใหม่ ที่เขตอำเภอสันกำแพง สันป่าตอง ป่าสัก แม่แตง ดอยสะเก็ด เป็นต้น - สวป.

^๒ เชียงรุ่ง มีความหมายว่าเมืองแห่งอรุณ ภาษาพูดเรียกว่าเชียงฮุ้ง ในแผนที่ชาวดะวันตกเขียนเป็น เจียงฮอง หรือเชียงฮง เมืองเชียงรุ่งตั้งอยู่บนเนินเขาหลายลูกทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง และอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา อันมีเขตแดนติดต่อกับประเทศไทย จีน พม่า มีพลเมืองชาวลื้ออยู่เป็นจำนวนมาก - สวป.

จากเชียงตุงไปเชียงใหม่

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม - ๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๑

หลังจากช้างที่ข้าพเจ้าส่งขึ้นไปกินหญ้าบนภูเขาได้กลับลงมาแล้ว ข้าพเจ้าได้เดินทางออกจากเชียงตุงในตอนเช้า ท่ามกลางสายฝนที่ตกลงมาอย่างหนัก และเมื่อเดินทางมาถึงปลายแนวเขาถัดเมืองเซิมไป พวกเรามุ่งหน้าต่อไปทางด้านขวาของถนนที่เดินทาง ซึ่งเริ่มทอดตัวสูงขึ้นทีละน้อยตามด้านข้างของหุบเขาเล็ก ๆ หลังจากข้ามสันเขาบางแห่งมาแล้วก็ถึงลงสู่หุบเขาห้วยพุงเมา (Huei Pung Mao) และเข้าตั้งค่ายพักแรมตรงลานโล่ง ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นที่อาศัยของฝูงช้างป่า และบางครั้งพวกมันก็ถูกล่าไป วันต่อมาเราเดินทางข้ามสันเขา ๒ แห่ง ที่มีความสูงถึง ๔,๒๐๐ ฟุต แต่ถนนมีสภาพดีต่อเนื่องกันไป หลังจากนั้นการเดินทางเป็นไปอย่างเหนื่อยล้ามากเพราะถนนขรุขระหลายที่ บางแห่งมีสิ่งกีดขวางมาก หลังจากข้ามสันเขาสูงมาแล้ว พวกเราก็เดินทางลงสู่หุบเขาห้วยโพ (Huei Po) หลังจากนั้นก็มีทางลาดชันเล็กน้อยแต่ก็ค่อยทอดต่ำลงเป็นระยะ ๆ ไปจนถึงเชียงแสน (Chiengsen)

พวกเราพบนักเดินทางหรือพ่อค้าบ้างเล็กน้อยตามเส้นทาง แต่หลังจากผ่านเมืองเซิมมาแล้วก็ไม่พบบ้านเรือนหรือที่พักแรม ชนบทแถบนี้ไม่มีผู้คนอยู่อาศัย ในวันที่สี่พวกเราเดินทางมาถึงเมืองพยาก ที่มีหมู่บ้านเล็ก ๒ - ๓ แห่ง ลักษณะเป็นแบบของชาวฉานทั่วไป กระจายอยู่เหนือหุบเขาที่มีความยาวประมาณ ๑๐ ไมล์ กว้าง ๔ ไมล์ หลังจากนั้นใช้เวลาเดินทางอีก ๒ วัน ก็ถึงเมืองเลิม เราต้องข้ามแนวเขาเตี้ย ๆ แล้วเดินทางไปตามที่ราบลุ่มแม่น้ำเลน (Me Len) ซึ่งเป็นแม่น้ำที่มีขนาดราว ๆ แม่น้ำโขง ที่ราบลุ่มแม่น้ำแคบและไม่มีทางข้ามแม่น้ำ มีแต่ทางเดินทอดแนวเลียบริมฝั่ง มีลักษณะสูง ๆ ต่ำ ๆ ไปตามความชันของไหล่เขา ถนนมีสภาพดีและไม่มีสิ่งกีดขวางมากนัก ช้างฝูงสุดท้ายที่เดินทางผ่านเส้นทางนี้คือฝูงช้างที่ทางเชียงตุงส่งไปพบกับเจ้ามินซา (Minza) เมื่อ ๒ - ๓ ปีที่แล้ว เจ้ามินซาเป็นกบฏเจ้าชายพม่าที่สิ้นพระชนม์ก่อนที่เจ้าชายลิบบิน (Limbin) จะได้รับการสถาปนาจากรัฐฉาน ที่นี้พวกเราได้พบพ่อค้าบางคนเดินทางจากเชียงใหม่ไปเชียงตุง พวกเขาบอกว่าบรรดาพ่อค้าหรือผู้เดินทางกลุ่มเล็ก ๆ จะไม่ใช่เส้นทางเมืองไฮ (Muang Hai) แต่จะใช้เส้นทางนี้แทน

เมืองเลิมมีสภาพบ้านเรือนเจริญรุ่งเรืองมากกว่าเขตท้องถิ่นใด ๆ ของเชียงตุงที่ข้าพเจ้าเคยผ่านพบมา ที่ราบลุ่มมีบริเวณกว้าง มากมายด้วยบรรดา

หมู่บ้านและทุ่งนาข้าวไกลสุดตา แหล่งตั้งถิ่นฐานเหล่านี้ได้รับการก่อสร้างขึ้นใหม่ หลังจากการล่มสลายของเชียงแสนเมื่อ พ.ศ.๒๓๔๖ เชียงใหม่ได้ยกกำลังรุกขึ้นไป ถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงและกวาดต้อนผู้คนที่ย้ายอยู่ทั้งหมดมาเป็นเชลย

จุดบรรจบกันของแม่น้ำเลนกับแม่น้ำโขงอยู่ห่างจากหมู่บ้านที่พวกเรา ตั้งค่ายพักแรมไปประมาณ ๑ วัน ข้าพเจ้าตั้งใจมากที่ได้พบผลมะเดื่อป่าและผล อัลมอนต์ป่าที่นี่ เพราะนับเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้พบเห็นพืชพันธุ์ดังกล่าวใน ดินแดนตะวันออกนี้

เส้นทางทอดสูงขึ้น บ่ายหน้าไปทางทิศใต้ถึงตะวันออกเฉียงใต้ จาก เมืองเลนไปหัวพง (Hua Pong) เป็นเขตท้องถื่นที่มีความเจริญรุ่งเรือง ใช้เวลา เพียง ๑ วัน เดินทางไปตามถนนที่มีสภาพดี ส่วนใหญ่จะเป็นป่าไผ่ ในวันต่อมา คือวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พวกเราก็มายัง hong luk (Hong Luk) เดินทางข้ามแม่น้ำ สายต่อมาถึงบ้านถ้ำ* (Ban Tham) ในเชียงแสน ซึ่งอยู่ห่างป้อมปราการของ สยามไปทางใต้ประมาณ ๑๐ ไมล์ ข้าพเจ้าเดินทางกลับจากเชียงตุงมาเชียงแสน ใช้เวลาเท่ากับเมื่อข้าพเจ้าเดินทางเที่ยวไป ที่จริงแล้วเส้นทางสายเมืองไฮ่สั้นกว่า แต่เส้นทางสายเมืองพยากสะดวกกว่าและมีสิ่งกีดขวางน้อยกว่า ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่า จะเป็นทางที่ดีกว่าสำหรับช้างอย่างแน่นอน hong luk เป็นเขตตำบลที่มีพลเมืองอยู่ หนาแน่น มีการเพาะปลูกอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งและเป็นที่พำนักของพญาคำดาส (Phya Khamdas) ท่านผู้นี้เป็นเจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งจากทางเชียงตุงให้ปกครอง เขตตำบลชายแดนที่มีชาวสยามตั้งบ้านเรือนอยู่ในเชียงแสน จาก hong luk เดินทาง ไปอีก ๑ วัน จะถึงเมืองพง (Muang Phong) ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขงและเป็น แหล่งตั้งถิ่นฐานของชาวเชียงตุงอีกแห่งหนึ่ง จากที่นี่ใช้เวลาเดินทางอีก ๓ วันจะ ถึงเมืองเซ (Muang Se) เมืองนี้อยู่ภายใต้การปกครองของเชียงตุง มีคนพื้นเมือง ชาวเชียงทอง (Chiengthong) และรัฐอื่นๆ ทางตะวันออกตั้งถิ่นฐานอยู่

เมื่อเดินทางผ่านเวียงพาน^๒ (Wieng Phan) ที่อยู่ถัดทางใต้ของแม่น้ำ สายใกล้กับป้อมปราการของสยาม ข้าพเจ้าได้เห็นนิคมของชาวเมืองเชียงตุงแห่ง หนึ่งอยู่ในป่าใหญ่ พวกเขากำลังร่นวายุอยู่กับการปลูกสร้างบ้านเรือน เราเดินทาง ต่อไปถึงหมู่บ้านชาวลาวที่อยู่ถัดไปทางใต้ หัวหน้าหมู่บ้านได้มาพบข้าพเจ้าและ

* บ้านถ้ำหรือบ้านต้า เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย - สวป.

^๒ บ้านเวียงพาน ตำบลแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย - สวป.

คร่ำครวญให้ฟังมากมายเรื่องที่ถูกพวกเชียงตุงรุกราน เขาเล่าว่า เมื่อไม่นานมานี้ก็มีการสร้างนิคมแห่งหนึ่งของพวกเงี้ยวด้วยเหมือนกัน อยู่ใกล้ ๆ กับเชียงแสน บนถนนสู่เมืองฝาง และมีการเก็บค่าผ่านทางที่นั่น ข้าพเจ้าคิดว่าพวกเขามีสิทธิที่จะทำเช่นนั้นได้ เพราะถนนจากที่ราบเชียงแสนไปแม่น้ำกก (Me Khok) ในเมืองฝางตัดผ่านแคว้นเชียงตุง แต่เรื่องที่พวกเงี้ยวได้จัดตั้งนิคมขึ้นทางใต้ของแม่น้ำสายและอยู่ทางตอนใต้ของนิคมลาวออกไปจนสุดเขตป้อมปราการของสยาม ข้าพเจ้าคิดว่าชาวลาวย่อมมีสิทธิที่จะฟ้องร้องได้ การที่ไม่ได้กำหนดเขตแดนให้เจาะจงลงไปรวมถึงการมีผู้คนภายใต้การปกครองที่แตกต่างกันเข้ามาอยู่ร่วมกันเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ความลำบากยุ่งยากในที่สุด ประชาชนชาวเชียงตุงที่นี้ดูจะไม่รู้จักเรื่องกฎหมายเลย และแม้ว่าจะตั้งบ้านเรือนรวมอยู่ข้างในหรือบริเวณใกล้ ๆ กับนิคมของชาวลาว แต่ก็ปฏิเสธที่จะอยู่ภายใต้กฎหมายการปกครองของชาวลาว เมื่อพวกเขาไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับของกฎหมายจึงมีโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นชุกชุม หัวหน้าหมู่บ้านชาวลาวได้รายงานเรื่องถูกชาวเชียงตุงเข้ารุกรานล้ำเขตแดนเมื่อเร็ว ๆ นี้ต่อเจ้าหน้าที่ระดับสูง แต่เจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้จัดการอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้

ข้าพเจ้ากล่าวอำลาผู้นำทางที่ข้าพเจ้าเห็นว่ามินิสัยดี พวกเขาร้องขอความคุ้มครองจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้าแนะนำไปว่าหากถูกพวกโจรเข้ารุกรานอีกขอให้แจ้งข้าพเจ้าทราบทันที คนกลุ่มนี้เป็นชาวจานตะวันตกที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านท่าขี้เหล็ก* (Tha Khilek) ติดกับป้อมปราการของสยามถัดไปทางเหนือแม่น้ำสายเล็กน้อย เป็นถิ่นฐานแห่งแรกซึ่งชาวเชียงตุงที่พำนักอยู่ในเชียงแสนเป็นผู้สร้างขึ้น วิวัฒนาการในการตั้งถิ่นฐานของชนกลุ่มนี้นับเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและควรแก่การบันทึกไว้อย่างยิ่ง ราว ๕๐ ปีมาแล้วที่ชาวเชียงตุงได้สร้างเมืองไฮ (Muang Hai) ขึ้นทางเหนือ ขณะที่ชาวเชียงใหม่ยังไม่ได้สร้างเมืองเชียงราย (Chianghai) ขึ้นทางตอนใต้ หลังจากนั้นไม่นานเมืองไฮก็ถูกเข้ายึดครอง เชียงตุงได้ขยายอาณาเขตต่อลงมา ทางเชียงใหม่ก็ขยายอาณาเขตจากเชียงรายขึ้นไปทางเหนือเมื่อราว ๑๐ ปีที่แล้ว และบัดนี้ปรากฏว่านิคมทั้งหมดของเชียงตุงที่อยู่ทางตอนใต้ของแม่น้ำสายเป็นอาณาเขตบริเวณที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ที่สุด ชาวลาวชุด

* ท่าขี้เหล็ก เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศพม่า ติดต่อกับอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยมีลำน้ำแม่สายเป็นเส้นกั้นพรมแดน ปัจจุบันมีสะพานข้ามแม่น้ำจากไทยไปพม่าตรงจุดนี้ การข้ามไปท่าขี้เหล็กต้องติดต่อที่ด่านตรวจคนเข้าเมืองอำเภอแม่สายก่อน โดยมีกำหนดเวลาเปิด-ปิดเส้นทางสำหรับผู้เดินทางเข้า-ออกชายแดนทั้งสองประเทศ - สวป.

ใหม่กำลังโยกย้ายเข้าไปตั้งถิ่นฐานบริเวณนั้น อีกทั้งประชาชนชาวเชียงตุงก็กำลังอพยพเข้ามารอบๆ บริเวณนั้นด้วย

ตั้งแต่เดินทางออกจากเชียงตุง มีฝนตกลงมาตลอดทาง และตกหนักมากที่เชียงแสนและเชียงรายจนน้ำท่วมทุ่งนา จากเชียงแสนข้าพเจ้าเดินทางกลับโดยถนนสายเดิมที่เดินทางมา ระหว่างทางข้าพเจ้ามิได้แวะสถานที่ใดๆ อีก จนกระทั่งกลับถึงเชียงใหม่วันที่ ๙ มิถุนายน ใช้เวลาเดินทางจากเชียงตุงถึงเชียงใหม่ ๑๗ วัน แต่ก็แทบจะไม่สามารถเดินทางโดยใช้ช้างได้ ซึ่งจะมีความสะดวกสบายและใช้เวลาน้อยกว่า ๒๐ วัน

(ลงนาม) ดับเบิลยู. เจ.อาร์เซอร์
รักษาการรองกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่

เชียงใหม่, ๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๑

เอกสารประกอบรายงาน ฉบับที่ ๑

รายชื่อสถานที่ที่เดินทางผ่าน
จากเชียงใหม่สู่เชียงตุง

วันที่ ๒	พฤษภาคม ถึง	บ้านเมืองหลวง (Ban Muang Lueng)	๑๒	ไมล์
๓	"	ที่พักแรมริมแม่ไล่ (Camp on Me Lai)	๑๐	"
๔	"	แม่ฟง (Me Phong)	๑๕	"
๕	"	บ้านป่าหิน (Ban Pa -hin)	๒๐	"
๖	"	ท่ากอ (Thako)	๑๖	"
๗	"	ศาลาแม่สุย (Sala Me Sui)	๑๘	"
๘	"	ห้วยसान (Huei San)	๑๓	"
๙	"	เชียงราย (Chienghai)	๒๑	"
๑๐	"	แม่กะท่อม (Me Katom)	๑๒	"
๑๑	"	แม่คำ (Me Kham)	๑๒	"
๑๒	"	แม่สาย (Me Sai)	๑๘	"
๑๓	"	ปางสุต (Pang Sut)	๑๔	"
๑๔	"	เมืองไฮ (Muang Hai) หรือไต (Tai)	๑๖	"
๑๕	"	สบยุ้ม (Sob Yum)	๑๗	"
๑๖	"	แม่เฮต (Me Het)	๑๓	"
๑๗	"	ดอยปางดิน (Pangtin Doi)	๑๔	"
		(เมืองปาก - Muang Pak)		
๑๘	"	บ้านพนหลวง (Ban Pon Luang)	๙	"
๑๙	"	เมืองเชิม (Muang Chem)	๑๕	"
๒๐	"	เชียงตุง (Chiengtung)	๗	"

รวมระยะทางจากเชียงใหม่ไปเชียงตุง

๒๗๒ ไมล์

จากเชียงตุงสู่เชียงใหม่

วันที่ ๒๔	พฤษภาคม ถึง	พุงเมา (Pung Mao)	๒๑	ไมล์
๒๕	"	ท่าไชโย (Tha Chio)	๑๕	"
๒๖	"	ห้วยโพธิ์ (Huci Po)	๒๐	"
๒๗	"	แม่โขง (เมืองพยาก)	๑๑	"
๒๘	"	ปางข้าหลวง (Pang Kha Luang)	๑๕	"
๒๙	"	เมืองเลน (Muang Len)	๑๗	"
๓๐	"	บ้านปางปะหัด (เมืองคอ)	๑๘	"
๓๑	"	แม่ถ้ำ (Me Tham)	๑๙	"
๑	มิถุนายน	แม่จัน (Me Chan)	๑๕	"
๒	"	เชียงราย	๑๘	"
๓	"	ห้วยสาน	๒๑	"
๔	"	ศาลาแม่สุย	๑๓	"
๕	"	ใกล้แม่ลาว	๒๑	"
๖	"	แม่เจดีย์	๑๙	"
๗	"	แม่กวง (ทางเดินเท้า)	๑๘	"
๘	"	บ้านเมืองหลวง (Ban Muang Lueng)	๒๑	"
๙	"	เชียงใหม่ (Chiangmai)	๑๒	"

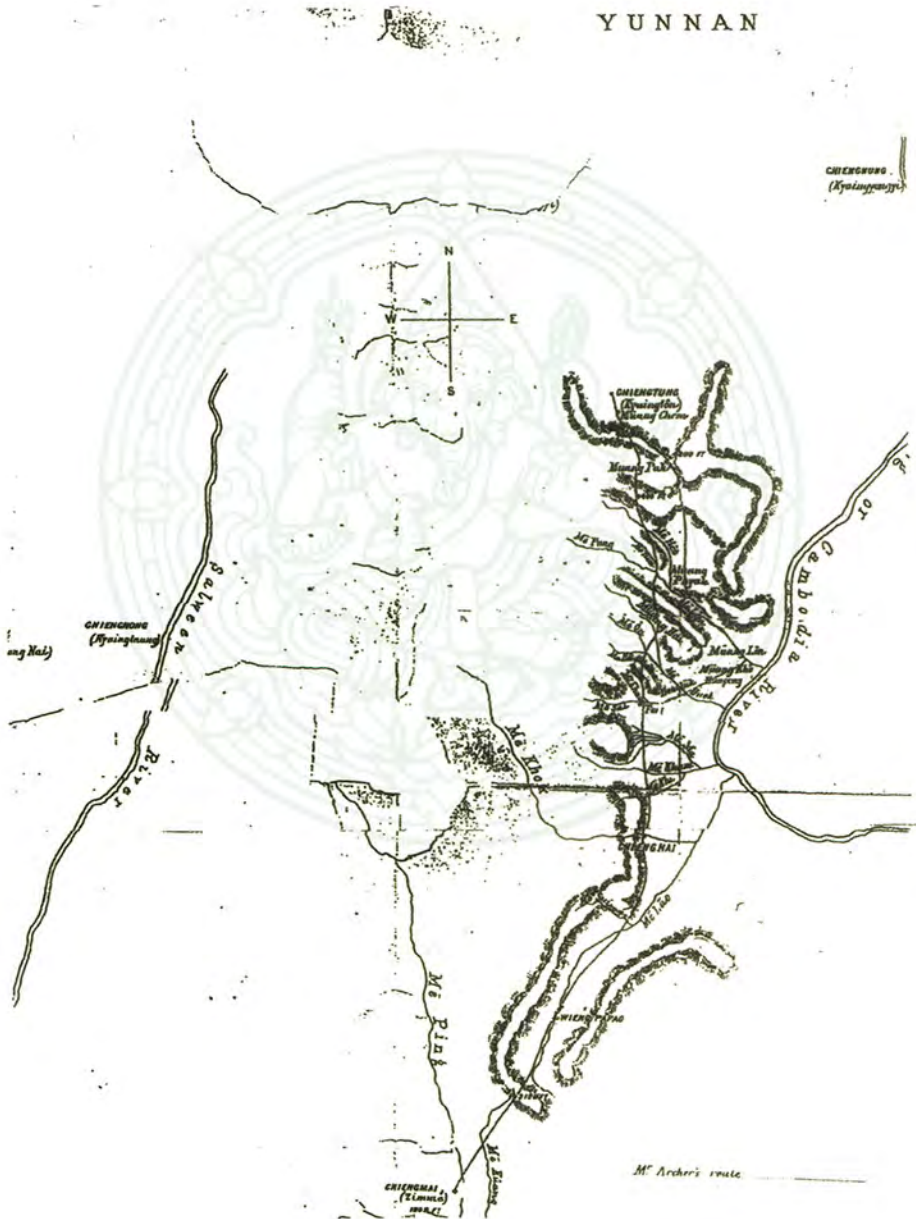
รวมระยะทางจากเชียงตุงไปเชียงใหม่

๒๙๔ ไมล์

(ลงนาม) ดับเบิลยู. เจ. อาร์เซอร์

เอกสารประกอบรายงาน ฉบับที่ ๒

แผนที่แสดงเส้นการเดินทาง

ข้อมูลบางประการเกี่ยวกับประเทศสยาม

และพระมหากษัตริย์สยาม

จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสวีเดน
เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๔๐

นางพรพรรณ ทองตัน

แปลและเรียบเรียง

บทนำ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นยุคที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกต่างแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมจากดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากอิทธิพลจักรวรรดินิยมของประเทศมหาอำนาจในขณะนั้นด้วย พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยการเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่าง ๆ และพยายามรักษามิตรภาพเหล่านั้นไว้อย่างดีเพื่อความอยู่รอดของชาติ ขณะเดียวกันก็ทรงรับเอาวิทยาการตะวันตกสมัยใหม่เข้ามาปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปิดประตูประเทศสู่โลกภายนอก โดยการเสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ ทั้งในแถบเอเชียและยุโรป ด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะทอดพระเนตรและทรงนำแบบอย่างความเจริญก้าวหน้าของประเทศเหล่านั้นมาพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยขึ้น ทั้งเพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ชาวโลกได้รู้จักและยอมรับฐานะของประเทศไทยว่าเป็นประเทศเอกราช มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับประเทศอื่น ๆ ในสังคมนานาชาติ ในขณะเดียวกันก็เป็นการแสวงหามิตรประเทศเพิ่มขึ้น ไว้คอยช่วยเหลือป้องกันมิให้ชาติมหาอำนาจเอารัดเอาเปรียบและล่วงล้ำอธิปไตยของชาติไทยได้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปอย่างเป็นทางการครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๔๐ โดยได้เสด็จฯ เยือนประเทศต่าง ๆ จำนวน ๑๓ ประเทศ ได้แก่ ประเทศอิตาลี สวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรีย-ฮังการี รัสเซีย สวีเดน เดนมาร์ก อังกฤษ เบลเยียม เยอรมนี ฮอลแลนด์ ฝรั่งเศส สเปนและโปรตุเกส ตั้งแต่วันที่ ๗ เมษายน ถึงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ รวมเวลาในการเสด็จฯ นานถึง ๙ เดือน ในระหว่างนั้นพระองค์ทรงได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติจากพระมหากษัตริย์ประเทศต่าง ๆ ซึ่งในบรรดา ๑๓ ประเทศนั้น ประเทศสวีเดนนับเป็นประเทศหนึ่งที่ได้ถวายการต้อนรับพระองค์อย่างสมพระเกียรติและเอิกเกริกยิ่ง เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์แห่งประเทศในเอเชียอาคเนย์พระองค์แรกที่เสด็จฯ เยือนสวีเดนในรัชสมัยของพระเจ้าออสการ์ที่ ๒ และโดยเฉพาะเป็นปีที่พระเจ้าออสการ์ที่ ๒ ทรงครองราชสมบัติครบ ๒๕ ปี ชาวสวีเดนจึงถือว่าการ

เสด็จฯ เยือนสวีเดนครั้งนั้นเป็นของขวัญอันมีค่ายิ่งสำหรับพระมหากษัตริย์และพสกนิกรชาวสวีเดนทั้งประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยือนประเทศสวีเดนระหว่างวันที่ ๑๓ กรกฎาคม - ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ขณะที่ประทับอยู่ในประเทศสวีเดน พระมหากษัตริย์สวีเดนทรงนำเสด็จทอดพระเนตรบ้านเมืองและสถานที่ที่น่าสนใจ ตลอดจนศิลปวิทยาการต่างๆ ที่ทันสมัย พระองค์ทรงชื่นชมและประทับใจพระราชหฤทัยในพระราชไมตรีแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอเนกอนันต์ และในช่วงเวลาดังกล่าว ประเทศสวีเดนได้จัดพิมพ์บทความขึ้นเผยแพร่ชื่อ Siam and the Siamese King : a Few Sketches Published in Honour of the Visit of H.M. King Chulalongkorn to Sweden, July, 1897” เพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยือนประเทศสวีเดนในคราวนั้น บทความมีเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศสยาม พระมหากษัตริย์และประชาชนชาวสยาม อาทิ เรื่องการเมือง การปกครอง สภาพเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนชาวสยาม เรื่องพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งได้กล่าวสรรเสริญพระอัจฉริยภาพและพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านไว้อย่างมาก นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเหตุการณ์ในงานพระราชพิธีถวายการต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสด็จฯ เยือนประเทศสวีเดน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ด้วยเรื่องราวทั้งหมดนายเซอร์แมน เอ. ริง (Herman A. Ring) เขียนเรียงเป็นภาษาสวีเดนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยนาย ดี.โอ. เบลล์ (D.O. Bell)

บทความเรื่อง “Siam and the Siamese King : a Few Sketches Published in Honour of the Visit of H.M. King Chulalongkorn to Sweden, July 1897.” เป็นเอกสารต่างประเทศที่น่าสนใจและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เนื่องจากมีเนื้อหาสาระที่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดของมิตรประเทศตะวันตกชาติหนึ่งที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ประชาชน และประเทศสยามโดยรวม เป็นสื่อสำคัญในการเผยแพร่ชื่อเสียงของประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักแก่ชาวโลก และจะเป็นหลักฐานที่ยืนยันถึงความสำเร็จแห่งพระราชภารกิจด้านการต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเสด็จประพาส

ยุโรป เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๐ ได้เป็นอย่างดี ในการแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยครั้งนี้ให้ชื่อเรื่องภาษาไทยว่า “ข้อมูลบางประการเกี่ยวกับประเทศสยาม และพระมหากษัตริย์สยาม จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสวีเดน เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๔๔๐” ผู้แปลและเรียบเรียงได้จัดทำเชิงอรรถอธิบายความเพิ่มเติมในบางแห่ง พร้อมจัดหาภาพประกอบจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาได้อย่างชัดเจน

บทความดังกล่าวนับเป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จากปลายปากกา และมุมมองของชาวต่างชาติที่จะช่วยเพิ่มเติมข้อมูลในเอกสารฝ่ายไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ต่อไป

ประเทศสยามและพระมหากษัตริย์สยาม

ในช่วงระยะเวลานี้ นับเป็นโอกาสอันพิเศษ และเป็นเกียรติยศอย่างสูง ที่มหานครของเราได้จัดถวายการต้อนรับองค์พระประมุขแห่งประเทศสยาม ดินแดนแห่งช้างเผือก ซึ่งได้เสด็จพระราชดำเนินมาเยือนเมืองสตอกโฮล์มของเรา ในฐานะพระราชอาคันตุกะต่างประเทศของพระเจ้าออสการ์ (Oscar) พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระมหากษัตริย์แห่งพระราชอาณาจักรสยามตอนเหนือ ตอนใต้และดินแดนทั้งหลายในอารักขาของสยาม อันได้แก่ ลาวเฉียง (Laos Chiang), ลาวกา (Laos Koa), มาเลย์ และบรรดาเกาะเหวี่ยง (Careans) เป็นต้น พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ชาวเอเชียพระองค์แรกที่เสด็จฯ เยือนประเทศสวีเดน^{*} และในบรรดาพระมหากษัตริย์แห่งประเทศทางแถบเอเชียตะวันออกทั้งหลาย พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสด็จฯ เยือนยุโรป หากไม่นับพระเจ้า Nasr - ed Din ชาห์แห่งเปอร์เซีย ซึ่งพระราชอาณาจักรตั้งอยู่ใกล้กับประเทศของเรามากกว่าประเทศสยามแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าจะมีองค์พระประมุขของประเทศในเอเชียพระองค์ใดทรงเคยเสด็จฯ เยือนยุโรปเลย

แม้พระองค์จะทรงห่วงใยในประเทศชาติและพลนิกรของพระองค์อย่างยิ่ง แต่ก็ยังทรงยอมปลีกพระองค์เสด็จฯ จากบ้านเมืองมา ซึ่งเป็นสิ่งที่แม้แต่สมเด็จพระจักรพรรดิแห่งญี่ปุ่น ผู้ทรงให้ความสนพระทัยในวัฒนธรรมตะวันตกก็มีได้

^{*} ประเทศสวีเดนตั้งอยู่บนคาบสมุทรสแกนดิเนเวีย ทางตอนเหนือของทวีปยุโรป แต่เดิมเป็นประเทศเอกราชมีกษัตริย์ปกครอง เมื่อถึงสมัยพระเจ้าอัลเบิร์ต ทรงทำการไม่เป็นที่พอใจแก่ชาวสวีเดน พวกขุนนางจึงรวมตัวกันปลดจากราชบัลลังก์ และยกราชสมบัติถวายแด่พระนางมาร์เกรเต (Margrethe) วัลติมาร์ แห่งเดนมาร์ก ซึ่งได้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าฮารัลด์ที่ ๘ แห่งนอร์เวย์ แต่พระเจ้าฮารัลด์ สิ้นพระชนม์ลงเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๘ พระนางมาร์เกรเต จึงมีอำนาจเหนือแผ่นดินเดนมาร์กและนอร์เวย์ และเมื่อได้รับการถวายราชสมบัติจากสวีเดนอีกแห่งหนึ่ง พระนางก็ได้รวมนอร์เวย์และสวีเดนเข้ากับเดนมาร์กใน พ.ศ. ๑๙๔๐ ราว พ.ศ. ๒๐๖๕ คีส์ตาวัส วาซา (Gustavus Vasa) ขุนนางสวีเดน ได้ก่อการกบฏต่อสู้การกดขี่ของพระเจ้าคริสเตียนที่ ๒ แห่งเดนมาร์กจนประสบความสำเร็จ สามารถแยกตัวจากเดนมาร์กได้ ต่อมา พ.ศ. ๒๓๔๗ สภาคองเกรสแห่งกรุงเวียนนามิให้แยกนอร์เวย์ออกจากเดนมาร์กเพื่อไปรวมกับสวีเดน โดยมีกษัตริย์ของประเทศสวีเดนเป็นพระประมุขเพียงพระองค์เดียว แต่เดนมาร์กก็พยายามต่อสู้เพื่อการปกครองตนเองตลอดมา จนประสบความสำเร็จได้รับเอกราช และแยกตัวออกจากสวีเดนอย่างถาวรในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๔๘ - สวป.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงเคยปฏิบัติเช่นนี้มาก่อน จึงนับว่าเป็นการเปิดศักราชใหม่แห่งประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและทางด้านการเมือง การเสด็จฯ เยือนครั้งนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับบรรดามหาอำนาจที่แสวงหาอาณานิคม สำหรับประชาชนชาวสวีเดนแล้ว การเสด็จฯ มาเยือนของพระองค์มีความสำคัญทางการพาณิชย์ มากกว่าผลทางด้านการเมือง และขณะเดียวกันก็ถือเป็นของขวัญอันมีเกียรติยศยิ่งที่พระมหากษัตริย์และประชาชนชาวสยามทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระเจ้าออสการ์^๑ ในการเฉลิมฉลองวาระครบรอบ ๒๕ ปี แห่งการครองราชย์ของพระองค์

ประชาชนชาวสวีเดนมีความรู้สึกปีติยินดีอย่างยิ่งในองค์พระมหากษัตริย์แห่งดินแดนตะวันออกไกล พวกเขาขอกราบทูลถวายการต้อนรับแด่พระองค์ในโอกาสที่ได้เสด็จฯ มาเป็นพระราชอาคันตุกะของพระมหากษัตริย์แห่งสวีเดน ชาว

^๑ คือพระเจ้าออสการ์ที่ ๒ พระเจ้าแผ่นดินสวีเดนอร์เวย์ขณะนั้น พระราชสมภพวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๑ อภิเษกสมรสกับพระนางโซเฟียแห่งราชวงศ์นัสเซา เสวยราชสมบัติวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๕ และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ด้วยพระชนมายุ ๗๙ พรรษา ทรงครองราชสมบัติ ๓๕ ปี - สวป.

สวีเดนล้วนมีความชื่นชมและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่เปี่ยมไปด้วยพระราชไมตรีจิต พระอัจฉริยภาพอันโดดเด่นของพระองค์เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าพระองค์ทรงมีคุณลักษณะที่ทำให้พสกนิกรล้วนถวายความเคารพรักและยกย่องเทิดทูน ในช่วงรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ทรงเปิดประเทศสยาม ดินแดนอันไกลโพ้นให้ปรากฏและเป็นที่รู้จักแก่โลกยุคใหม่ โดยการติดต่อกับประเทศทางตะวันตก ซึ่งแต่ก่อนมาถือเป็นชาวต่างชาติ การเปิดประเทศดังกล่าวมีความสำคัญยิ่งต่อการส่งเสริมและพัฒนาประเทศสยาม ทำให้โลกตะวันตกได้รู้จักวัฒนธรรมของสยาม ทั้งทางด้านวัตถุธรรมและจริยธรรม อันนำมาซึ่งประโยชน์อย่างมากต่อประเทศชาติและประชาชนชาวสยาม จากการที่ประเทศสยามตั้งอยู่ห่างไกลจากประเทศสวีเดน ประชาชนของทั้งสองประเทศจึงมีโอกาสติดต่อกันเพียงเล็กน้อย และในภูมิภาคทางเหนือของโลกเช่นนี้ประชาชนชาวสวีเดนเองก็มิได้ทราบเรื่องราวเกี่ยวกับสยามมากนัก ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจหากประชาชนชาวสวีเดนจะได้ทราบข้อมูลบางประการเกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์แห่งสยามและประชาชนชาวสยาม ภายใต้การปกครองในรัชสมัยของพระองค์

ประเทศสยามตั้งอยู่ระหว่างประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศสทางด้านหนึ่ง และพม่ากับตะนาวศรีของอังกฤษอีกด้านหนึ่ง ส่วนทางตอนใต้มีเขตแดนจดกับคาบสมุทรมลายู ประเทศสยามมีพื้นที่ ๖๓๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร และถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนด้วยอ่าวสยาม ส่วนใหญ่คือภูมิภาคทางเหนือหรือสยามตอนบน อีกส่วนหนึ่งมีลักษณะแคบยาว พื้นที่ทอดแนวครอบคลุมอาณาบริเวณทางตะวันออกเฉียงเหนือและตอนกลางของคาบสมุทรมลายู เราเรียกสยามส่วนนี้ว่าสยามตอนล่าง พื้นที่ตอนกลางของสยามประกอบด้วยที่ราบลุ่มอันเกิดจากดินโคลนที่แม่น้ำพัตมาทับถมไว้ พื้นที่ตอนกลางถูกแบ่งเป็นสามส่วนสำคัญ ได้แก่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ราบลุ่มอันกว้างขวางทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง และที่ราบลุ่มบริเวณอ่าวสยามตอนใต้กับที่ราบสูงโคราชในตอนเหนือ บรรดาที่ราบเหล่านี้ถูกแวดล้อมและแบ่งแยกจากกันด้วยแนวภูเขาที่ยาวต่อเนื่องไปดังลูกโซ่ ซึ่งมีความสูงมากในบางที่ และยังมีที่ราบสูงกว้างใหญ่อีกแห่งหนึ่งอยู่ในภาคเหนือของสยาม บริเวณใกล้กับเขตแดนพม่า

จุดศูนย์กลางของสยามคือดินแดนอันอุดมสมบูรณ์เป็นพิเศษบริเวณใกล้เคียงกับอ่าวสยาม ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำโขง

หลายปีที่ผ่านมาบริเวณที่ราบลุ่มเหล่านี้ได้รับการปรับปรุงด้านการชลประทานจนพื้นดินมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดทุ่งนาข้าวอันกว้างใหญ่ ซึ่งเป็นผลผลิตที่สำคัญของประเทศสยาม ในบริเวณใกล้ที่ราบสูงโคราชมีป่าไม้ที่มีค่าจำนวนมากอยู่หนาแน่น ได้แก่ ไม้สักและไม้อื่น ๆ ซึ่งนับเป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งที่สยามมีอย่างอุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรประเภททองและเหล็กอยู่แถบภูเขาในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะที่อกเขาจันทบูรณ์ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ เป็นแหล่งอัญมณีที่มีค่าจำนวนมาก เช่น ทับทิม บุษราคัมและมรกต เป็นต้น ผลผลิตทางการเกษตรของสยาม ได้แก่ น้ำตาล ข้าวโพด ถั่วลิสง และผลไม้เมืองร้อนประเภทอื่น ๆ อีกในปริมาณมาก จะเห็นได้ว่าสยามมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าอยู่เหลือคณานับ จึงมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาประเทศ แต่สภาพอากาศในเขตพื้นที่เปียกชื้นมีแหล่งน้ำเช่นนี้ มีลักษณะร้อนและไม่สบายคล้ายกับประเทศทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคร้อน แต่ก็มิได้ร้อนอยู่ตลอดเวลาเหมือนอย่างในอินเดีย เนื่องจากความร้อนถูกกระแสนลมทะเลพัดพาให้อ่อนตัวลงเดือนที่อากาศร้อนที่สุดของปีคือเดือนเมษายน เดือนที่อากาศเย็นที่สุดคือเดือนธันวาคมและมกราคม แต่สภาพภูมิอากาศในเขตเมืองกรุงเทพฯ มีลักษณะพอเหมาะสำหรับชาวยุโรป

ตามสภาพภูมิอากาศจริง ๆ ของสยามนั้นในหนึ่งปีมีสองฤดู ได้แก่ ฤดูแล้งและฤดูฝน ฤดูฝนเกิดจากกระแสนลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และฤดูแล้งเกิดจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีกำลังแรงพัดมาสู่พื้นที่ในระหว่างสองฤดูนี้ หลังจากที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้หยุดพัด และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือยังมีได้เริ่มต้นพัดมา มีช่วงเวลาสั้น ๆ ที่อากาศร้อนมากอย่างต่อเนื่อง แต่จะมีลมประจำถิ่นพัดมาจากอ่าวสยาม*

เราได้กล่าวอย่างย่อ ๆ ถึงผลผลิตสำคัญของสยามไปแล้ว แต่ก็ยังมีรายละเอียดที่น่าสนใจอยู่อีกมาก ในบรรดาแร่ธาตุ ดีบุกเป็นทรัพยากรที่สำคัญเป็นอันดับหนึ่ง แหล่งดีบุกที่อุดมสมบูรณ์ของสยามอยู่บนคาบสมุทรมลายู ซึ่งนับว่าเป็นภูมิภาคที่มีดีบุกมากที่สุดในโลก คนงานส่วนใหญ่ในเหมืองแร่ดังกล่าวเป็น

* ที่จริงช่วงนี้ลมประจำถิ่นคือ ลมวาว จะพัดจากเหนือลงใต้ ส่วนตอนจะเปลี่ยนเป็นฤดูร้อน ลมประจำถิ่นคือลมตะเภา พัดจากใต้ขึ้นเหนือ ลมนี้ใช้เล่นว่า - สวาป.

ชาวจีน พวกเขามีความอดทนต่องานหนักและสภาพอากาศของสยาม ผลผลิตแร่ดีบุกของสยามปีหนึ่งๆ มีมูลค่า ๑ ๑/๒ - ๒ ล้านโครเนอร์ (Kronor)* มีแหล่งทองคำในบริเวณภูเขาทั่วทั้งภูมิภาคทางเหนือของประเทศ ตั้งแต่ปริมาณมากไปจนปริมาณน้อย และถูกชะล้างลงสู่แม่น้ำต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะแม่น้ำสายใหญ่ ๆ เช่น อีรวดี สะโตง สาละวิน และแม่น้ำโขงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงแม่น้ำสายเล็กสายน้อยจำนวนมากอีกด้วย

สยามมีทับทิมและบุษราคัมอยู่เป็นจำนวนมากในเขตพื้นที่เมืองจันทบูรณ และเขา Krat มีบริษัทเหมืองแร่แห่งหนึ่งของอังกฤษได้รับสัมปทานและเปิดทำเหมืองอยู่ที่นั่น โดยมีคนงานในเหมืองเป็นชาวพม่า

นอกจากนี้ ในพื้นที่อื่นๆ เช่น ในแม่น้ำที่ไหลมาจากเขาสระบาปหรือภูเขาแห่งอัญมณีก็ยังมีอัญมณีอื่นมีค่านานาชนิดอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ทับทิม บุษราคัม พลอยโตปาช (Topaz) และหินโมรา เป็นต้น ส่วนเพชรพบมากในพื้นที่ตามแนวแดนกัมพูชา ทรัพยากรแร่ธาตุอื่นๆ ที่สยามมีในปริมาณมาก ได้แก่ เหล็ก ถ่านหิน เกลือ เงิน พลวง และทองแดง รวมทั้งน้ำมันดิบด้วย

พืชพันธุ์ธัญญาหารประเภทผักของสยาม คล้ายคลึงกับผลิตผลของอินเดียและพม่า ในบรรดาพรรณไม้นิยต้นชนิดต่างๆ ของประเทศสยาม ไม่สักระบบว่ามีความสำคัญและมีค่ามากที่สุด นอกจากนี้ยังมีไม้ฝาง ไม้มะเกลือ ไม้หอม ไม้เนื้อแข็ง ไม้มันฮ่อ (Walnut) และยางอินเดีย รวมทั้งไม้ที่ใช้ทำเครื่องหอม (Myrtle) มาก มะพร้าว มะเดื่อ กล้วยหอม ส้ม ส้มจีน และมะม่วง เป็นต้น สยามมีการเพาะปลูกคราม กระวาน พริกไทย กาแฟ ยาสูบ มันสำปะหลัง และปาล์มสาธุในปริมาณมากบนพื้นที่ลาดเชิงเขาจันทบูรณ ต้นขามขึ้นเองบ้างในป่าทางภาคเหนือ และเพาะปลูกกันในรัฐลาวระหว่างระแหงและยูนนาน มีการปลูกข้าวโพดเช่นกัน แต่ผลิตผลสำคัญที่สุดที่สยามผลิตได้มากคือข้าว และมีพันธุ์ข้าวแตกต่างกันไม่น้อยกว่า ๔๐ ชนิด

ประเทศสยามมิได้มีแต่เพียงผลิตผลประเภทพืชผักผลไม้ที่ล้วนมีประโยชน์ยิ่งต่อมวลมนุษยชาติเท่านั้น แต่สยามยังมีพืชพรรณไม้ดอกเมืองร้อนอีกมาก ทั้งดงามดังหญิงสาวแรกแย้ม ล้วนให้ความรู้สึกชื่นตาชื่นใจยามพบเห็นและ

* Krona, Kronor เงินเหรียญของประเทศเดนมาร์ก นอร์เวย์ และสวีเดน เป็นหน่วยแลกเปลี่ยนเงินตราของประเทศสวีเดน - สวป.

ไค้กลิ่นอาย มีทั้งดอกมณฑา ดอกอาคาเซีย (Acacias) เวอร์บีนา (Verbenas) ยี่โถ และไม้ดอกต้นเดี่ยวชนิดอื่น ๆ อีกหลากหลายพันธุ์ ล้วนมีเสน่ห์ดึงดูดสายตาชวนให้มองทุกครั้งที่ได้เห็น นอกจากนี้ยังมีดอกบัว ดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์สำหรับการสักการบูชาในพระพุทธศาสนา ที่โน้มดอกโสนเอนอยู่ท่ามกลางเกลียวคลื่นในลำน้ำ

ในบรรดาสัตว์ท้องถิ่นของสยาม ช้างเป็นสัตว์ที่ชาวสยามให้ความเคารพสักการะและใช้เป็นตราสัญลักษณ์ของประเทศด้วย ช้างสยามเป็นสายพันธุ์ที่ฉลาดและเชื่องเช่นเดียวกับช้างในประเทศอินเดีย นอกจากนี้สยามยังมีล่อ ม้าแคะ และกระบืออยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนในท้องถิ่นที่รกร้างไม่มีผู้อยู่อาศัยจะมีพวก เสือ แมวป่า แรด สุนัขจิ้งจอก วัวกระทิง และสมเสร็จ สัตว์จำพวกนกของสยามเป็นประเภทที่อาศัยอยู่ในเขตร้อน มีขนสีนวลแต่ไม่ใช่ประเภทที่มีชื่อเสียงในทางขับร้องเพลง

ประชากรของสยามมีชีวิตชีวาเป็นธรรมชาติอย่างยิ่ง พวกเขาเชื่อสายชาวมองโกล กล่าวกันว่าประชากรของประเทศมีจำนวนถึงเก้าล้านคน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นชาวสยามสามล้านคน ชาวจีนสามล้านคน ชาวจาน ชาวลาว พม่าและพะโค สองล้านคน ชาวกัมพูชาและอันนัมห้าหมื่นคน ที่เหลืออีกห้าหมื่นคนเป็นชาวมลายูและฮินดู

ชาวสยามมีความงามด้วยลักษณะเฉพาะของชนเชื้อสายมองโกล รูปร่างเล็กแต่อ่อนโยนและแข็งแรง มีผิวเนื้อสีเหลืองอมน้ำตาลและผมดำ พวกเขา มีความอดทน รักสงบ ยึดถือและปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด จึงมักไม่ค่อยเกิดคดีอาชญากรรมในหมู่ชนชาวสยามนัก ชาวสยามเป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีน้ำใจดีต่อผู้แปลกหน้า อีกทั้งมีความใจกว้างยอมรับในเรื่องทางศาสนา แต่ไม่ใช่คนกล้าได้กล้าเสียมากนัก ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาประเทศสยามมีความก้าวหน้าไปมาก อันเนื่องจากการนำเอาผลดีที่ได้รับจากวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากมายหลายแนวทางที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ทรงริเริ่มและส่งเสริมความก้าวหน้าดังกล่าวก็คือ องค์พระมหากษัตริย์แห่งสยาม โดยที่ประชาชนของพระองค์มิได้มีการต่อต้านหรือขัดขวางเลย สิ่งนี้ถือเป็นข้อดีประการหนึ่งของชาวสยาม พวกเขายอมรับความก้าวหน้าทั้งมวลโดยดีด้วยความสงบราบรื่น ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากสภาพภูมิอากาศของประเทศ และอีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับอุดมการณ์แห่งชีวิตที่พวกเขาได้รับการซึมซับมาจากพระพุทธศาสนา

พระบรมมหาราชวัง

เรื่องที่จะกล่าวต่อไปคือเรื่องสภาพสังคมและการเมืองของสยาม ซึ่งจำเป็นต้องอธิบายถึงขนบธรรมเนียมและประเพณีต่างๆ ของชาวสยาม รวมถึงการจัดแบ่งการบริหารในชนบทและในเมืองหลวงเสียก่อน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าสยามมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ บ้านเมืองจึงมีวัดวาอารามและโบสถ์วิหารอยู่มากมาย ศาสนสถานจำนวนมากได้รับการก่อสร้างอย่างงดงามโดดเด่นยิ่ง แต่ก็มิได้เป็นสถานที่เก็บสะสมทรัพย์สมบัติที่น่าสนใจ ส่วนการศึกษาของสยามนั้นยังคงอยู่ในระดับต่ำ ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงก่อตั้งโรงเรียนต่างๆ อย่างมิทรงรู้จักเหน็ดเหนื่อย เมื่อการศึกษายังไม่พัฒนาประชาชนจึงยังมีความเชื่อในเรื่องวิญญาณ ภูตผีปีศาจและโชคลาง ผสมผสานควบคู่ไปกับศาสนา ชาวสยามเป็นชาติที่เคร่งครัดในขนบธรรมเนียม พวกเขาจึงไม่หลงใหลวัฒนธรรมต่างชาติโดยง่าย ดังนั้นจริยธรรมของชนชาวตะวันออกจึงเป็นไปตามลักษณะวัฒนธรรมของชาวตะวันออก พวกเขาได้รับการยินยอมให้มีภรรยาหลาย

คนในเวลาเดียวกัน และในหมู่คนรวยถือเป็นเรื่องปกติ ส่วนคนยากจนโดยทั่วไปก็ยังพึงพอใจในการมีภรรยาเพียงคนเดียว สำหรับรูปแบบของการมีเหย้าเรือนจะแตกต่างกันไป แต่ที่ปฏิบัติกันเป็นนิมิตลักษณะคล้ายกับการซื้อ กล่าวคือ ฝ่ายชายต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้แก่บิดามารดาของหญิงที่ตนพอใจ ซึ่งเงินจำนวนนี้บิดามารดาก็มักจะคืนให้ภายหลังเมื่อภรรยาคลอดบุตรคนแรก การฉลองงานแต่งงานมิได้มีพิธีที่ยุ่งยาก และการทำพิธีทางศาสนาต่อหน้าพระก็ไม่มี ความจำเป็นนัก ส่วนกรณีอื่นๆ ออกจะง่ายดายและโบราณ แต่อย่างน้อยก็ยังเป็นรูปแบบการแต่งงานที่ดูปกติธรรมดาอยู่มาก คือ เมื่อคู่รักพากันหนีและหลบซ่อนตัวอยู่สักสามวัน จากนั้นจึงกลับบ้าน ส่วนบิดามารดาซึ่งก็เคยปฏิบัติเช่นนั้นมาเมื่อสมัยหนุ่มสาวก็มิได้ทำประการใด และไม่สามารถจะช่วยเหลืออะไรได้มากไปกว่ารักษาสถานการณ์ไว้ให้ดีที่สุด พวกเขาจำต้องยกโทษให้ลูกๆ ที่หนีตามกันไปโดยมิได้เรียกร้องค่าสินสอดสำหรับเจ้าสาว

ลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของชาวสยามคือ ติดอยู่กับการเล่นเกมกีฬา และงานเลี้ยงเฉลิมฉลองต่าง ๆ ซึ่งความบันเทิงทั้งหลายล้วนเกี่ยวข้องกับศาสนา และเป็นการปฏิบัติตามศาสนาด้วยความใส่ใจอย่างยิ่ง

หากเราจะผ่านไปกล่าวถึงเรื่องทางด้านการเมืองการปกครองของสยาม สิ่งสำคัญประการแรกที่จะต้องอธิบายก็คือสยามแบ่งส่วนการบริหารออกเป็นระบบเมือง (หรือจังหวัด = Province) มีเมือง ๓ ประเภทที่แตกต่างกัน ได้แก่ หัวเมืองชั้นใน (Interior) หัวเมืองชั้นนอก (Exterior) และหัวเมืองประเทศราช (Dependent) หัวเมืองประเภทแรกเป็นส่วนที่ตั้งอยู่รอบ ๆ เมืองหลวง หัวเมืองประเภทที่สองตั้งอยู่ติดเขตชายแดน หัวเมืองประเภทที่สามแบ่งเป็นหัวเมืองต่าง ๆ อีก ๔ ประเภท

หัวเมืองชั้นในมีเมืองที่สำคัญดังนี้คือ อโยธยา ปากลัด ปากน้ำเพชรบุรี และแปดริ้ว (Petrieu) หัวเมืองชั้นนอกมีเมืองสำคัญดังนี้คือ โคราชนครศรีธรรมราช (Langor) สงขลา (Singora) ระแหง พิชัย พิชณุโลก และพระตะบอง เมืองหลวงเก่าของสยามคือกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในจังหวัดอยุธยา เมืองหลวงของสยามปัจจุบันคือ กรุงเทพฯ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างจากอ่าวสยามขึ้นไปทางเหนือราว ๒๓ ไมล์ กรุงเทพฯ มีประชากรอาศัยอยู่ราวสี่แสนคน

ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยามีป้อมปราการ ปราสาทราชวัง และอาคารบ้านเรือนของมหานครตั้งอยู่ ที่อยู่อาศัยของคนพื้นถิ่นที่ยากจนมัก

ก่อสร้างด้วยไม้ไผ่ มีเสาสูงราว ๒ - ๓ เมตร ภายในบริเวณพระบรมมหาราชวัง ประกอบด้วยบรรดาสวนและสิ่งก่อสร้างต่างๆ จำนวนมาก เราสามารถมองเห็น ลานพระบรมมหาราชวัง โรงละคร หอพระสมุดหลวง โรงทหารม้ารักษาพระองค์ โรงช้างเผือก พระมหาเจดีย์ และพระมหาปราสาททั้งดงาม สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ รวมทั้งวัดวาอาราม ตลอดจนบ้านเรือนของผู้คนชาวสยามที่มีสถาปัตยกรรมศักดิ์และมีฐานะดีล้วนก่อสร้างด้วยศิลาอย่างแข็งแรง

ลักษณะพิเศษของกรุงเทพฯ ก็คือ เป็นเมืองที่เต็มไปด้วยบรรดาวัดวาอารามในพุทธศาสนาจำนวนมาก ซึ่งมียอดแหลมสูง บางแห่งสูงราว ๓๐-๔๐ เมตร ประดับประดาหลังคาและหน้าจั่วด้วยทองเหลืองอร่าม กระเบื้องมุงหลังคาเคลือบสีเขียว สีเหลืองแวววาวเหมือนแก้ว ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ลักษณะทั่วไปที่แสดงเอกลักษณ์แห่งชาติทางตะวันออกของกรุงเทพฯ ได้รับการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากด้วยสิ่งใหม่ๆ จากโลกตะวันตก ดังที่ปรากฏให้เห็นได้ตามทางแยกทุกแห่ง ทั้งที่ทำการไปรษณีย์ โทรศัพท์ ไฟฟ้า ทางรถราง รถไฟ เป็นต้น เมืองหลวงของสยามเป็นเมืองที่มีชีวิตชีวา เป็นศูนย์กลางการพาณิชย์ และนับเป็นเมืองหนึ่งในบรรดาสถานที่ที่สำคัญที่สุดในเอเชียตะวันออก การค้าของกรุงเทพฯ เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว สังเกตได้จากการเปรียบเทียบมูลค่าการส่งออกและการนำเข้าที่เพิ่มขึ้นของปีที่ผ่านมา เช่น สถิติใน พ.ศ.๒๔๓๗ และ พ.ศ.๒๔๓๘ ดังนี้

พ.ศ.๒๔๓๗ สินค้าส่งออกมีมูลค่า ๒๔,๖๖๘,๙๕๐ ปอนด์ ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ เพิ่มขึ้นเป็น ๒๕,๒๘๐,๖๙๘ ปอนด์ สินค้านำเข้าใน พ.ศ.๒๔๓๗ มีมูลค่า ๑๗,๐๘๔,๔๕๖ ปอนด์ และใน พ.ศ.๒๔๓๘ มีมูลค่า ๑๙,๓๘๔,๕๑๓ ปอนด์ ดังนั้นมูลค่าการส่งออกจึงเพิ่มขึ้น ๖๑๑,๗๔๘ ปอนด์ และมีมูลค่าการนำเข้าเพิ่มขึ้น ๒,๓๐๐,๐๕๗ ปอนด์ สินค้าส่งออกที่สำคัญของสยามคือ ข้าว มีมูลค่า ๑๔,๖๔๙,๙๗๕ ปอนด์ และไม้สัก มีมูลค่า ๑,๘๓๕,๘๑๘ ปอนด์ ส่วนสินค้านำเข้าที่สำคัญคือ ผ้า เครื่องจักร เครื่องเหล็ก น้ำมันและพริกไทย เป็นต้น โดยเฉพาะบริษัทการค้าของเยอรมันและอังกฤษซึ่งพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะเข้าครอบครองตลาดการค้าของสยาม และแล้วก็ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม แต่ก็น่าประหลาดใจที่บริษัทการค้าของสวีเดนมิได้อยู่ในระดับแนวหน้า ทั้งที่ความจริงแล้ววงสูลใหญ่ของสยามที่ประจำอยู่ที่นี้ได้พยายามทำทุกวิถีทางตามอำนาจที่มีเพื่อช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ด้านการค้าระหว่างประเทศสวีเดนและสยาม เมื่อเร็วๆ นี้มีเรื่อง

เกี่ยวกับบริษัทการค้าที่มีชื่อเสียงที่สุดของเราหลายแห่งมิได้ให้ความสนใจในการติดต่อกับสยามอย่างน่าเสียดาย ประเทศสยามขอทราบความเห็นทางบริษัทของเราจะสามารถจะสร้างรถไฟและหัวรถจักรเพื่อใช้คู่กับเส้นทางรถไฟที่กำลังก่อสร้างเลียบแนวคลองขุดใหม่ในสยามได้หรือไม่ ทางบริษัทของสวีเดนให้คำตอบว่าเครื่องจักรรถไฟมีราคาแพงเกินไปที่จะส่งมาสยาม และร้านเครื่องจักรก็แจ้งว่าพวกเขาไม่รู้จักยุ่งมากเกินกว่าที่จะบริหารจัดการเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ดังกล่าวคงจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นในไม่ช้า และเรายังคงมีความหวังอยู่ว่าเราจะมีตลาดการค้าดี ๆ ในประเทศที่มีความก้าวหน้าและการพัฒนาอย่างรวดเร็วเช่นนี้เพื่อรองรับผลิตภัณฑ์นานาชนิดจากประเทศเรา

การพัฒนาที่สยามดำเนินมาโดยตลอดในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้จำกัดอยู่แต่เพียงการพัฒนาด้านการคมนาคมที่ดีขึ้น กับความก้าวหน้าทางด้านวัตถุ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเท่านั้น แต่สยามได้มุ่งสู่วิถีทางใหม่ที่น่ามาซึ่งความก้าวหน้าและผลประโยชน์ทางการเมืองและสังคมอีกด้วย ข้อมูลที่แน่ชัดของประวัติศาสตร์สยามคือ ย้อนหลังไปเมื่อ พ.ศ.๑๘๔๕^๑ สมเด็จพระรามาธิบดี (P'ra Ramah T'ibaudée) พระมหากษัตริย์ในอดีตของสยาม ทรงสถาปนาอาณาจักรอยุธยาเป็นราชธานี ราชวงศ์ของพระองค์มีพระมหากษัตริย์สืบทอดราชสมบัติติดต่อกันมา ๒๐ พระองค์ ทรงปกครองบ้านเมืองมาจนถึง พ.ศ.๒๑๕๑^๒ เมื่อพระเจ้าทรงธรรม (P'ra Chow Song T'am) ทรงตั้งราชวงศ์ขึ้นใหม่ โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงปกครองสืบมาถึง พ.ศ.๒๓๐๙^๓ จากนั้นอยุธยาถูกรุกรานและเผาทำลาย จนต้องจบบสิ้นราชธานีและราชวงศ์ไปในที่สุด ราชธานีใหม่ต่อจากกรุงศรีอยุธยาคือ กรุงธนบุรี กษัตริย์ผู้ทรงก่อตั้งกรุงธนบุรีคือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (P'rayah Tahk-sin) หลังจากนั้นจึงเข้าสู่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ เป็นพระราชโอรสในพระบาท

^๑ ปีที่ระบุในต้นฉบับภาษาอังกฤษคลาดเคลื่อนจากข้อมูลในเอกสารฝ่ายไทย ที่ถูกต้องคือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.๑๘๙๓ - สวป.

^๒ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสวยราชสมบัติเมื่อ พ.ศ.๒๑๕๓ - ๒๑๗๑ - สวป.

^๓ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐ - สวป.

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ.๒๓๙๖ และเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดาใน พ.ศ.๒๔๑๑ เมื่อพระชนมพรรษาเพียง ๑๕ พรรษา แม้ว่าในรัชสมัยแห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถของพระองค์ สยามได้เปิดรับวัฒนธรรมตะวันตกมากมายหลายประการที่สามารถนำมาปรับปรุงใช้กับประเทศชาติได้ แต่การพัฒนาทางด้านการเมืองของสยาม นับจากระบบการปกครองแบบสิทธิขาดแห่งพระมหากษัตริย์แต่ดั้งเดิม มาสู่รัฐประเพณีที่ทันสมัย เช่นทุกวันนี้ได้มีขึ้นเมื่อเริ่มรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันนี้เอง

แต่ก่อนประเทศสยามมีการปกครองแบบราชาธิปไตย ประชาชนของประเทศล้วนเป็นข้าทาสของพระมหากษัตริย์ และถูกบังคับกดขี่ให้ทำงานโดยมิได้หยุดพัก ผืนแผ่นดินตลอดทั้งประเทศถือเป็นสมบัติในการครอบครองของพระมหากษัตริย์ ส่วนราษฎรคือผู้อาศัย ซึ่งเป็นระบบการปกครองที่คล้ายคลึงกับระบบขุนนางในยุโรปสมัยกลาง อย่างไรก็ตาม การปกครองเช่นว่านี้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันของสยามเสด็จขึ้นครองราชย์ และนับจากนั้นมา ประชาชนชาวสยามก็ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้มีอิสระทางด้านการเมืองการปกครอง ด้วยการออกกฎหมายที่มีประสิทธิภาพ และแม้ว่าพระมหากษัตริย์ของสยามยังทรงปกครองบ้านเมืองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ แต่ประเทศสยามก็มีรูปแบบการปกครองอีกหลายอย่างคล้ายคลึงกับรูปแบบการปกครองที่นานาประเทศในยุโรปใช้กัน ยกตัวอย่างเช่น พระมหากษัตริย์สยามทรงมีคณะเสนาบดีเป็นที่ปรึกษาของพระองค์นอกเหนือจากสภาเสนาบดีขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน ๑๑๐ คน โดยสมาชิกจำนวนครึ่งหนึ่งของสมาชิกสภานี้มาจากสภาที่ปรึกษาในพระองค์ที่ได้รับการคัดเลือกใน พ.ศ.๒๔๑๗^{*} และ

^{*} หนังสือ “ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ.๒๔๗๕” จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พ.ศ.๒๕๒๕ ได้อธิบายคำว่าสภาที่ปรึกษาในพระองค์ หรือ Privy Council ไว้ในหน้า ๑๔๕ ว่า ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๑๗ มีจำนวนสมาชิกไม่จำกัด “ตามแต่พระราชประสงค์” ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมาชิกสภานี้มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาข้อราชการและข้อคิดเห็นต่างๆ ที่จะทรงนำเข้าที่ประชุมสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) เพื่อพิจารณาและใช้ปฏิบัติราชการต่างๆ ที่ตรัสสั่งเป็นพิเศษ - สวป.

สมาชิกอีกครั้งหนึ่งมาจากสภาที่ปรึกษาการแผ่นดิน^๑ นอกจากนี้ยังทรงแต่งตั้ง
สภานิติบัญญัติ หรือ Legislative Council^๒ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่มาจาก
คณะเสนาบดี และสมาชิกที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง โดยมีหน้าที่ถวายคำปรึกษา
ซักถามและพิจารณาข้อราชการต่างๆ ตลอดจนสามารถแสดงความคิดเห็นได้
อย่างอิสระ อย่างไรก็ดีตาม ถึงแม้จะเป็นการปกครองแบบราชาธิปไตย แต่องค์
พระมหากษัตริย์สยามก็ยังทรงรับฟังการตัดสินใจของบรรดาสมาชิกสภาทั้งหลาย
ก่อนที่จะทรงอนุมัติให้ตราเป็นกฎหมายต่างๆ หรือทรงสามารถชี้ขาดให้กฎหมาย
ต่างๆ ไม่มีผลบังคับใช้หรือเป็นโมฆะได้

ในปัจจุบัน สยามแบ่งการบริหารราชการออกเป็นกระทรวงต่างๆ โดยมี
มีเสนาบดีว่าการแต่ละกระทรวงดังนี้คือ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวง
มหาดไทย กระทรวงพระคลัง กระทรวงวัง กระทรวงกลาโหม กระทรวงยุติธรรม
กระทรวงนครบาล กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงธรรมการและศึกษาธิการ
กระทรวงเกษตรพาณิชย์การ แต่ละกระทรวงจะมีคณะผู้บริหารซึ่งประกอบด้วย
เสนาบดีว่าการกระทรวงหนึ่งคน ที่ปรึกษาการสองคน และผู้ช่วยเสนาบดีที่
ไม่ประจำตำแหน่งสองคน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงหลักศีลธรรมที่สยามนำ
มาใช้ในการปกครองได้อย่างดีเยี่ยม เราคงต้องอัญเชิญพระราชปรารภของพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน ในเรื่องการตัดสินใจพระทัยแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการ
ระหว่างการเสด็จประพาสยุโรปคราวนี้มากล่าวไว้ พระองค์มีพระราชดำรัสต่อหน้า
มหาสมาคมทั้งหลายดังนี้:-

^๑ - ^๒ สภาที่ปรึกษาการแผ่นดิน หรือ Council of State ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๔๑๗ มีสมาชิกจากราชตระกูล ข้าราชการและผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๑๐ - ๑๒ นายขึ้นไป โดย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์ประธาน สภานี้ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาและ
ความคิดเห็นต่างๆ หากที่ประชุมมีมติเห็นชอบก็จะตราออกเป็นกฎหมายใช้บังคับได้ Council of
State จึงทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติโดยตรง ซึ่งทรงเรียกว่า Legislative และมีได้มีการตั้ง Legislative
Council ขึ้นอีกตั้งที่ผู้เขียนกล่าวถึง - สวป.

“การที่ข้าพเจ้าให้ท่านทั้งปวงมาประชุมพร้อมกันในเวลานี้ ก็เพื่อจะแสดงความประสงค์ที่ข้าพเจ้าได้มีความมุ่งหมายมาแล้วช้านานว่าจะแสวงหาโอกาสไปเยือนนานาประเทศในยุโรป ด้วยหวังใจว่าจะเป็นคุณประโยชน์แก่พระราชอาณาจักรของเราและตัวข้าพเจ้าด้วย

บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควร ทั้งพร้อมด้วยความเห็นชอบแห่งที่ปรึกษาราชการทั้งหลายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงมีกำหนดจะออกเดินทางจากพระราชอาณาจักรของเราในเร็ววันนี้

ด้วยการเดินทางของข้าพเจ้าครั้งนี้เป็นระยะทางไกลและใช้เวลายาวนาน จึงจำเป็นต้องคิดหาทางป้องกันรักษาพระราชอาณาจักรนี้ไว้ ไม่เพียงแต่การป้องกันมิให้เกิดเหตุอันตรายขึ้นเท่านั้น แต่จะต้องจัดการให้ราชการทั้งปวงปฏิบัติหน้าที่ต่อไปโดยสม่ำเสมอ การเปลี่ยนแปลงอันใดที่ข้าพเจ้าได้จัดแล้วหรือได้เริ่มขึ้นใหม่ให้ดำเนินไปโดยดี ตามความมุ่งหมาย เพื่อให้มีความมั่นคงในการปกครองรักษาชาติและดูแลระวางทุกข์สุขของราษฎรทั้งปวงให้สงบเรียบร้อยเหมือนดังเวลาที่ข้าพเจ้าอยู่

ดังนั้น ข้าพเจ้าและที่ปรึกษาทั้งหลายของข้าพเจ้าจึงได้ให้มีการตั้งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างองค์พระมหากษัตริย์ ตามที่ระบุในพระราชกำหนด กับทั้งให้มีที่ปรึกษาของผู้สำเร็จราชการแผ่นดินด้วย โดยความชอบธรรมแห่งข้าพเจ้า และโดยคำแนะนำของที่ปรึกษาราชการอันเป็นที่ไว้วางใจทั้งหลายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้ตั้งพระอรรคราชเทวี ซึ่งเป็นพระราชมารดาขององค์กุฎราชกุมารผู้ซึ่งจะได้สืบราชสันตติวงศ์ต่อจากข้าพเจ้าให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญยิ่งนี้ รวมทั้งบรรดาท่านทั้งหลายอันเป็นที่ไว้วางใจอย่างยิ่งของข้าพเจ้าให้เป็นที่ปรึกษาราชการอันมีหน้าที่ที่ใดกำหนดไว้ชัดเจนแล้วในพระราชกำหนด

ข้าพเจ้าทราบว่าท่านทั้งหลายล้วนมีความรักใคร่ซื่อตรงต่อข้าพเจ้ายิ่งนัก จึงเชื่อว่าท่านทั้งปวงคงจะเต็มใจพร้อมกันรับปฏิบัติดำเนินการตามพระราชกำหนดซึ่งข้าพเจ้าได้ตั้งขึ้นไว้แล้ว ให้ความเคารพและจงรักภักดีในองค์พระอรรคราชเทวีผู้ซึ่งข้าพเจ้าได้ตั้งไว้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเหมือนที่ท่านทั้งหลายมีความเทิดทูนและจงรักภักดีในตัวข้าพเจ้าเองทุกประการ

ข้าพเจ้าได้สั่งให้พระอรรคราชเทวี รักษาราชการในหน้าที่อันสำคัญ
ยี่งนี้ด้วยการปฏิบัติอธิฐานพระทัยให้ตั้งอยู่ในความสัตย์ธรรมอัน
ประเสริฐ ซึ่งเป็นธรรมอันพระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ทรงยึดถือปฏิบัติ
เพื่อมิให้อคติทั้งหลายสืประการมาครอบงำในพระองค์ได้ เพื่อให้มี
ความกรุณาปรานีและตั้งพระทัยทำนุบำรุงบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์
ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน อีกทั้งสมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎร์
ทั่วพระราชอาณาจักร และเพื่อให้มีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารี มีคุณธรรม
ต่อผู้คนทั้งหลายที่จะมายังบ้านเมืองนี้ ตลอดจนดูแลรักษาสัญญาทั้งปวง
ที่ได้ทำไว้แล้ว เหมือนดังที่ข้าพเจ้าได้ประพฤติปฏิบัติต่อท่านทั้งหลาย
๒๙ ปีมาแล้วนั้น

ข้าพเจ้าหวังใจว่า ด้วยความสุจริตที่มีอยู่แล้วในพระทัยแห่งองค์
พระอรรคราชเทวี และด้วยความจงรักภักดีที่พระนางมีต่อข้าพเจ้าคงจะ
ประพฤติตามที่ข้าพเจ้าหวังใจและที่ได้แนะนำนี้ทุกประการ” *

จากข้อความข้างต้น เราจึงต้องยอมรับว่าหลักศีลธรรมและพระจริยธรรม
ขององค์พระประมุขแห่งสยามเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระลักษณะที่เปี่ยมไปด้วย
คุณธรรมอันสูงส่ง พระมหากรุณาธิคุณอันล้นเหลือ และน้ำพระทัยที่โอบอ้อมอารีของ
พระองค์ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้นานาชาติทางตะวันตกต่างเชื่อถือและยอมรับ
ในพระปรีชาสามารถของพระองค์

องค์สมเด็จพระราชินีนาถผู้ที่จะทรงสำเร็จราชการแทนพระองค์ใน
ระหว่างเสด็จประพาสต่างประเทศครั้งนี้คือ สมเด็จพระอรรคราชเทวี มีพระนาม
ว่า สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี ผู้เป็นพระราชมารดาขององค์มกุฎราชกุมาร

* รายละเอียดของคำแปลตอนนี ผู้แปลได้ยกมาจากจดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. ๑๑๖
เล่ม ๑ เรื่อง พระราชปรารภในการจะเสด็จประพาสยุโรป และประกาศตั้งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ของ
พระยาศรีสหเทพ (เส็ง), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร), ๒๔๕๐ เนื่องจากต้นฉบับ
ภาษาอังกฤษได้แปลมาจากคำปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีรายละเอียด
เช่นเดียวกับในหนังสือเล่มดังกล่าว - สวป.

พระองค์ทรงพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๕^๑ สมเด็จพระอรรคราชเทวี มิได้ทรงมีแต่เพียงพระสิริโฉมที่งดงามเท่านั้น แต่ยังทรงเป็นสมเด็จพระราชินีที่เพียบพร้อมด้วยพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง ทรงให้การยอมรับและสนับสนุนการปฏิรูปบ้านเมืองของพระราชสวามีด้วยน้ำพระทัยที่กว้างขวาง ส่วนสมาชิกในคณะที่ปรึกษาผู้สำเร็จราชการประกอบด้วย สมเด็จพระอนุชา ๒ พระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย ประสูติเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๐^๒ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ประสูติเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๓^๓ ร่วมด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ^๔ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ^๕ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และมีเจ้าพระยาอภัยราชา^๖ เป็นที่ปรึกษาราชการทั่วไป

ประเทศสยามเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสหภาพสากลไปรษณีย์ (Postal Union) ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๒๘ ปัจจุบันสยามมีสายโทรเลขอยู่ไม่น้อยกว่า ๙ สาย มีสถานีโทรเลขอยู่ ๒๑ สถานี นอกเหนือจากที่มีอยู่แล้วอีกหลายแห่งในนครหลวง เส้นทางรถไฟของสยามในปัจจุบันมีความยาว ๒๒๕ กิโลเมตร และยังมีการก่อสร้างเพิ่มขึ้นทุกปี

ในบรรดาหน่วยงานกรมกองต่าง ๆ ของสยาม มีการแบ่งหน้าที่และจัดระบบการทำงานของคณะราชการคล้ายคลึงกับลักษณะการจัดระบบการทำงานของประเทศในยุโรป ดังเช่นหน่วยงานในความรับผิดชอบของกระทรวงเกษตร พณิชการ คือ คณะกรรมการเหมืองแร่ (Board of Mines) หน่วยงานในความ

^{๑-๓} หนังสือราชสกุลวงศ์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.๒๕๓๖) ของกรมศิลปากร ระบุว่า สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประสูติวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๖ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดัย ประสูติวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ.๒๓๙๙ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ประสูติวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๒ สาเหตุที่ พ.ศ.ไม่ตรงกับเอกสารฝ่ายไทยเนื่องจากสมัยนั้นคนไทยเริ่มนับวันขึ้นศักราชใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน มิใช่วันที่ ๑ มกราคม ดังเช่นปัจจุบัน ดังนั้น ถ้านับแบบตะวันตกจะต้องมากกว่า ๑ ปี - สวป.

^๔ พระอิสริยยศขณะนั้น - สวป

^๕ พระอิสริยยศขณะนั้น - สวป.

^๖ คือมอชิงเออร์ โรแลง ยัคมินส์ (Monsieur Rolin Jacquemyns) เป็นชาวเบลเยียม เข้ามาเมืองไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๓๕ - พ.ศ.๒๔๔๔) รับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการทั่วไป ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ สกลนิตยธรรม ศาสตราจารย์มหิบาลมหาสวามิภักดิ์ ปรปักษ์ภวนตริ อภัยพิริยบรากรมพาหุ - สวป.

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

รับผิดชอบของกระทรวงยุติธรรม (The Law Department) ได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลกงสุล (International court) ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา (King's Supreme court of appeal) หน่วยงานในความรับผิดชอบของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (Department of Finance) ได้แก่ โรงกษาปณ์ โรงสุลการ และสรรพากร หน่วยงานในความรับผิดชอบของกระทรวงโยธาธิการ ได้แก่ กองงานวิศวกรรม งานสถาปัตยกรรม งานก่อสร้างถนน สะพาน งานไฟฟ้า รวมทั้งงานด้านการรถไฟ และการไปรษณีย์โทรเลขด้วย

เมื่อกล่าวถึงเรื่องทางการเมืองการปกครองของสยามไปแล้ว ต่อไปจะขออธิบายลักษณะธงประจำชาติและลำดับชั้นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของสยามดังนี้

ธงประจำชาติของสยามมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นธงสีแดง ตรงกลางมีรูปช้างเผือกยืนหันหน้าเข้าหาคันธง ส่วนธงของกระทรวงกลาโหมมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าเช่นกัน แต่พื้นสีน้ำเงิน ตรงกลางมีช้างเผือกประดับหลังช้างด้วยพัสดราภรณ์ยืนอยู่บนแท่นทองและหันหน้าเข้าหาคันธง สำหรับธงประเภท

อื่นๆ ของประเทศสยาม ได้แก่ ธงประจำพระองค์พระมหากษัตริย์^๑ ซึ่งจะเชิญขึ้นสู่เสาใหญ่ของเรือรบหรือเรือพระที่นั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่บนเรือนั้น ธงมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม พื้นสีแดงและมีรูปสี่เหลี่ยมสีน้ำเงินอยู่ภายใน ตรงกลางธงมีรูปโล่ตราแผ่นดินตั้งอยู่บนแท่นสี่เหลี่ยม ภายในโล่แบ่งออกเป็น ๓ ช่อง ช่องบนขนาดใหญ่สุดเป็นรูปช้างเผือกสามเศียรอยู่บนพื้นสีเหลือง แสดงความหมายถึงดินแดนสยามตอนเหนือ ตอนกลางและตอนใต้ ช่องล่างด้านขวาเป็นรูปช้างเผือกหันหน้าเข้าหาคันธง ยืนอยู่บนพื้นสีชมพู หมายถึงประเทศลาว ส่วนช่องล่างด้านซ้ายเป็นรูปกริชสองอันไขว้กันบนพื้นสีแดง หมายถึงดินแดนมลายู

บนตราโล่แผ่นดินมีจักรและตรีไวกันอยู่ และเหนือขึ้นไปมีพระมงกุฎ^๒ สวมอยู่บนจักรและตรีอีกทีหนึ่ง รวมทั้งมีเครื่องหมายแสดงพระอิสริยยศ^๓ ตั้งอยู่บนแท่นตรงด้านข้างของตราโล่แผ่นดินทั้ง ๒ ข้างด้วย

ส่วนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ของสยามมี ๕ ประเภทคือ^๔ เครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปรีถีนราชวราภรณ์ เครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก และเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย

^๑ เริ่มมีเป็นครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะพื้นนอกสีแดง พื้นในสีขาว (สีน้ำเงินแกมอม่วง) กลางธงเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎ มีเครื่องสูง (ฉัตร) ๗ ชั้นอยู่สองข้าง ใช้สำหรับชักขึ้นบนเสาเรือพระที่นั่ง เป็นเครื่องหมายว่าเสด็จพระราชดำเนินโดยเรือลำนั้น ธงรูปพระมหามงกุฎนี้เรียกกันในขณะนั้นว่า “ธงจอมเกล้า” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ยังทรงใช้ธงจอมเกล้านี้ต่อมา โดยเพิ่มรูปโล่ตราแผ่นดินลงภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ ซึ่งสวมอยู่บนจักรและตรีอีกทีหนึ่ง สองข้างโล่เป็นเครื่องสูง ๗ ชั้น มีรายละเอียดอื่นๆ อยู่ในโล่ตราแผ่นดิน ทรงให้ชื่อว่า “ธงบรมราชวิชัยมหาสยามินทร์” และใน พ.ศ.๒๔๔๐ โปรดให้เปลี่ยนชื่อเป็น “ธงมหาราช” แต่ยังมีลักษณะต่าง ๆ ดังเดิม และยังใช้เป็นธงประจำพระองค์พระมหากษัตริย์ตลอดมาจนกระทั่งสิ้นรัชกาล - สวป.

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือเรื่อง ธงไทย ของฉวีงาม มาเจริญ กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ.๒๕๒๐ - สวป.

^๒ เรียกว่า พระมหาพิชัยมงกุฎ - สวป.

^๓ ต้นฉบับใช้ Royal Emblem - สวป.

^๔ ศึกษารายละเอียดเรื่องเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้จาก สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย (กรุงเทพฯ : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์), ๒๕๓๖ - สวป.

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์พระมหากษัตริย์แห่งสยาม ซึ่งขณะนี้ได้เสด็จฯ มาทรงเยี่ยมเยียนพระมหากษัตริย์ของเรา คือผู้ทรงส่งเสริมการพัฒนาประเทศสยามให้เจริญก้าวหน้า ทรงแสดงให้เห็นทุกคนได้ประจักษ์แล้วว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็ง มีสายพระเนตรอันแหลมคม ทั้งยังเข้าพระทัยในความต้องการของอาณาประชาราษฎร์และชาติบ้านเมืองในรัชสมัยของพระองค์ได้เป็นอย่างดี นับเป็นพระปรีชาสามารถที่มีอยู่เพียบพร้อมในพระองค์ท่าน พระมหากษัตริย์แห่งบุรพประเทศผู้มีพระคุณลักษณะที่ควรแก่การถวายคำสรรเสริญ แม้จะทรงแวดล้อมด้วยผู้คนที่เฝ้าประจบสอพลอ มากด้วยเล่ห์เหลี่ยมและบรรดาข้าทาสทั้งมวล เหล่าพสกนิกรล้วนกล่าวว่า พระองค์มิได้ทรงเป็นเพียงมหาราชชาติที่มีพระอัจฉริยภาพสูงส่งและพระสติปัญญาล้ำเลิศเท่านั้น แต่ยังมีพระราชหฤทัยโอบอ้อมอารีเปี่ยมล้นด้วยพระคุณธรรมอันประเสริฐยิ่งอีกด้วย พระองค์มีพระบรมวงศานุวงศ์ที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีและมีความเฉลียวฉลาดมาช่วยในงานบริหารราชการ รวมทั้งสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินดังที่ได้กล่าวมาแล้วด้วย ในบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นกำลังสำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้แก่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงจัดระเบียบการศึกษาของสยามเป็นอย่างดี และอีกพระองค์หนึ่งคือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เป็นต้น

ในการเสด็จฯ เยือนกรุงสตอกโฮล์มครั้งนี้ พระมหากษัตริย์สยามเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร และพระอนุชา ๒ พระองค์คือ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ^๑ และพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล^๒ นอกจากนี้ยังมี

^๑ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิชิต เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่สมเด็จพระปิยมมาวดี เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงเคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม - สวป.

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศราชหฤทัย ประสูติเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาหังเป็นพระมารดา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงเคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ - สวป.

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เสด็จออกประทับที่ประชุมผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

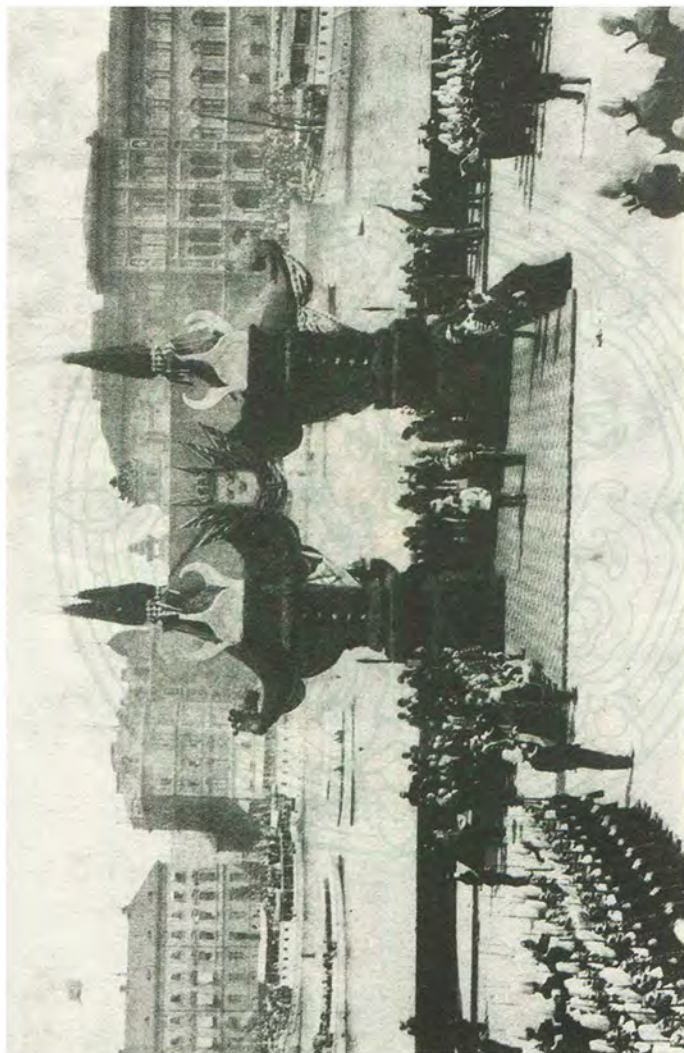
พระราชโอรสอีก ๒ พระองค์ร่วมเสด็จด้วย คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช^๑ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนมหิสฺริยสงขลา^๒ พระราชโอรสดังกล่าวทรงได้รับการศึกษาจากประเทศในยุโรป กล่าวคือ องค์กุฎราชกุมารทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรฯ ทรงศึกษาในประเทศเยอรมนี และพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดชทรงศึกษาในประเทศเดนมาร์ก

^๑ จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาทับทิมเป็นพระมารดา ประสูติเมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๙ ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารบกจากประเทศเดนมาร์ก ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงเคยดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ - สวป.

^๒ จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่สมเด็จพระนางเจ้าสุทธมาลมารศรี พระอัครราชเทวี เมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๔ ทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารบกจากประเทศเยอรมนี ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงเคยดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารเรือ - สวป.

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร, ราชสกุลวงศ์ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖). - สวป.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่ง
ที่ทุ่งสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๖
โดยมีพระเจ้าน้องสาคาท ๒ แห่งสวีเดนและบอรัยและพระราชโอรสเสด็จ

พระมหากษัตริย์ประเทศสยามเสด็จฯ เยือนกรุงสตอกโฮล์ม

การเสด็จประพาสของพระมหากษัตริย์สยามสู่นครหลวงแห่งสวีเดน ได้รับการพิจารณาให้จัดเป็นงานรับรองที่ยิ่งใหญ่ ทั้งจากพระเจ้าแผ่นดินสวีเดนเอง และจากพสกนิกรชาวสวีเดนทั้งหลาย การถวายการต้อนรับอย่างจริงใจและโอ้อ่าสง่างามย่อมเป็นสิ่งพิสูจน์ให้เห็นชัดเจนที่สุด ผู้คนในมหานครแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สวยงามยิ่ง พระราชวังก็ได้รับการประดับประดาตกแต่งอย่างงดงามเช่นกัน ประชาชนต่างพร้อมใจกันถวายความเคารพด้วยความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริราชฯ ผู้มีเกียรติยศเป็นที่เลื่องลือขจรขจาย และพร้อมด้วยพระสติปัญญาอันล้ำเลิศ ผู้ซึ่งได้เสด็จฯ มาเป็นพระราชอาคันตุกะของพระเจ้าแผ่นดินแห่งสวีเดน บรรดาหนังสือพิมพ์จากหลายสำนักล้วนมีความกระตือรือร้นพร้อมใจกันลงข่าวถวายการต้อนรับองค์พระมหากษัตริย์จากแดนไกล และตีพิมพ์ข้อมูลเกี่ยวกับประเทศสยามขึ้นเผยแพร่ทั่วไป

ในการนี้ หนังสือพิมพ์ Nya Dagligt Allehanda ซึ่งเป็นปากเสียงสำคัญ ของพรรคการเมืองฝ่ายอนุรักษนิยมก็ได้ตีพิมพ์บทความติดต่อกันหลายตอนเกี่ยวกับประเทศสยาม ประชาชนและพระมหากษัตริย์สยาม ซึ่งเรียบเรียงโดยนายเฮอรัแมน เอ.ริง และได้รับการนำมาเผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษ นอกจากนั้นยังได้เสนอบทความพิเศษในวันที่พระมหากษัตริย์สยามได้เสด็จฯ มาถึงกรุงสตอกโฮล์มด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

“ในวันอันเป็นมหามงคลศุภฤกษ์นี้ พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่จากดินแดนตะวันออกไกลได้เสด็จฯ มาเยือนยุโรป เพื่อทรงศึกษาความเจริญก้าวหน้าแห่งนานาอารยประเทศ และมีพระราชประสงค์จะได้ทำความรู้จักคุ้นเคย นำมิตรไมตรีจากพสกนิกรชาวสยามมาพระราชทานแด่พระมหากษัตริย์และประชาชนชาวสวีเดน พระองค์เสด็จฯ มาเยือนมหานครของเราในฐานะพระราชอาคันตุกะของพระเจ้าแผ่นดินสวีเดน อาณาประชาราษฎร์ภายใต้ร่มมหาเศวตฉัตรของพระองค์เป็นชนชาติเอเชีย และตลอดเวลาที่ผ่านมาได้พยายามอย่างยิ่งยวดในการรับเอาวัฒนธรรมของชาวยุโรปไปพัฒนาประเทศสยามให้เกิดความรุ่งเรืองทัดเทียมกับชนชาติตะวันตกทั้งหลาย การเสด็จฯ เยือนซีกโลกตะวันตกของพระองค์นับเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความสนพระราชหฤทัยใฝ่รู้ในเรื่องกิจการบ้านเมืองของประเทศต่างๆ ความมุ่งหมายดังกล่าวหากดูเพียงผิวเผินอาจเป็นเรื่องธรรมดา แต่ในความเป็นจริงแล้วการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้เป็นการเปิดประตูสู่ความก้าวหน้าครั้งสำคัญของประเทศชาติและนำมาซึ่งประโยชน์สุขแห่งสังคมโดยรวม”

“ความยุติธรรมของชาติที่เจริญแล้ว เป็นหลักยึดถือที่สำคัญของมวลมนุษย์ทั้งหลายในสากลโลก แต่หากชาติที่เจริญแล้วนำสิ่งนั้นไปปฏิบัติเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ชาติตนเองก็ถือเป็นความผิดอย่างมหันต์และควรได้รับการจำกัดขอบเขต”

ด้วยเหตุนี้ การแผ่อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจในปัจจุบันจึงถือสิทธิการพิจารณาตัดสินความเอาเองในกลุ่มชนระหว่างชาติ ยึดเอาดินแดนที่ชนผิวขาวมิได้ครอบครอง รวมทั้งดินแดนที่ติดต่อกับอาณาเขตของตนมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองอย่างเสรี นำมาแบ่งแยกจัดสรรในหมู่มหาอำนาจด้วยกันโดยพลการ

การต่อต้านการขยายอำนาจทางอาณานิคม และการดำเนินนโยบายเข้าครอบครองดินแดนอื่น ๆ ที่กำลังรุดหน้าต่อไปอย่างไม่มีขอบเขต จะก่อให้เกิดความบาดหมางระหว่างชาติมหาอำนาจและชาติเล็กชาติน้อย ประเทศเล็ก ๆ เหล่านั้นยังคงมีฐานะด้อยกว่าและล่อแหลมต่อการถูกคุกคาม ในความเป็นจริงแล้วไม่มีความช่วยเหลืออื่นใดดีไปกว่าการได้ติดต่อยุติธรรมกับประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลกัน เพื่อผูกไมตรีกับนานาชาติซึ่งเป็นมหาอำนาจยุโรป โดยได้รับการสนับสนุนจากชนชาติผิวขาวที่เจริญแล้วและได้รับสิทธิต่าง ๆ เช่นเดียวกับประเทศที่มหาอำนาจให้การยอมรับ ซึ่งจะเป็นเครื่องป้องกันการถูกคุกคามประเทศของตนได้เป็นอย่างดี

ประเทศในเอเชีย และแอฟริกา ได้ดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวอย่างอาจหาญจนบรรลุผลสำเร็จมาแล้ว และความเพียรพยายามเหล่านั้นเป็นผลให้เกิดความสัมพันธ์สืบเนื่องต่อกันมา ทั้งในส่วนประชุมของประเทศและประชาชนทั่วไป ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างกันเป็นอย่างดี อีกทั้งจะเป็นสิ่งที่รับรองได้ว่าจะสามารถขัดขวางนโยบายแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจได้ดีที่สุด เพื่อที่จะได้รับการยอมรับในฐานะเดียวกับนานาชาติอารยชนทั้งหลายในสากลด้วย

“การเสด็จประพาสยุโรปของบรรดาพระมหากษัตริย์ประเทศต่าง ๆ นับว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะนอกจากจะได้รับความรู้และประสบการณ์ ซึ่งสามารถแสวงหาได้จากการศึกษาวิชาการต่าง ๆ แล้ว ยังนับเป็นวิถีทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น สามารถส่งเสริมฐานะพระมหากษัตริย์ทั้งหลายเหล่านั้นให้ได้รับประโยชน์จากการประสานสัมพันธ์ไมตรีกับนานาชาติประเทศทั่วโลก และสามารถก้าวขึ้นมายืนหยัดอยู่ในระดับแนวหน้าทัดเทียมกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปได้”

“ทุกชาติที่เจริญแล้วต่างให้ความสนใจและเห็นชอบกับความพยายามของบรรดาพระมหากษัตริย์จากแดนไกลในการดำเนินตามแนวทางดังกล่าว เพื่อ

สร้างความเป็นอารยะแก่ประชาชนของชาติเหล่านั้นทั้งหมด”

“หนึ่งในบรรดาผู้แทนที่มีความโดดเด่นที่สุดแห่งความเพียรพยายามที่จะสร้างความวัฒนาสถาพรให้เสมอกับชาวยุโรปดังที่ได้กล่าวมาก็คือ องค์พระมหากษัตริย์จาก “ดินแดนแห่งช้างเผือก” ผู้เสด็จมาเป็นพระราชอาคันตุกะของพระเจ้าแผ่นดินและประชาชนชาวสวีเดนในวันนี้ ตลอดระยะเวลาาร่วม ๓๐ ปีแห่งการเกลี้ยกล่อมราชสมบัติ พระองค์ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจอย่างไม่ทรงรู้จักเหน็ดเหนื่อย เพื่อที่จะทรงนำพาประชากรผู้มุ่งสู่ความเจริญก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับนานาอารยประเทศในยุโรป ทรงเสริมสร้างราชอาณาจักรที่อยู่ไกลโพ้นของพระองค์ให้กลายเป็นประเทศหนึ่งที่มีความรุ่งเรืองในภูมิภาคตะวันออกไกลและอยู่รอดปลอดภัยในสังคมนานาชาติ”

“ดังนั้น ประเทศสวีเดนของเราจึงมีความยินดีที่จะร่วมกับชาติต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ทั้งบรรดาพสกนิกรและองค์พระประมุขจากประเทศสาธารณรัฐสวิตเซอร์แลนด์ ราชอาณาจักรรัสเซีย ในการขอรุณเกล้าฯ ถวายความเคารพยกย่องอย่างจริงใจต่อองค์พระมหากษัตริย์แห่งสยาม”

ทางด้านการเตรียมพระราชพิธีถวายการต้อนรับพระมหากษัตริย์แห่งสยามในการเสด็จฯ เยือนกรุงสตอกโฮล์ม นั้น มีรายละเอียดของคำกล่าวและพิธีถวายการต้อนรับในวันดังกล่าว ดังนี้

“ในปีมหามงคล อันเป็นฤกษ์วาระครบรอบ ๒๕ ปี แห่งการเกลี้ยกล่อมราชสมบัติของพระเจ้าออสการ์ที่ ๒ ประเทศสวีเดนได้เชิญชวนให้ผู้คนต่างถิ่นจากทุกสารทิศเดินทางมาเยี่ยมเยือนประเทศเรา เพื่อสร้างความรู้จักคุ้นเคยแก่ประเทศสวีเดนและประชาชนชาวสวีเดนทั้งหลาย ตลอดจนเพื่อให้ทราบถึงธรรมชาติอันงดงามของประเทศเรา นอกเหนือจากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนตามปกติทั่วไป ซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี แล้วนิทรรศการที่จัดขึ้นนี้^{*} ยังได้รับความสนใจจากบรรดาชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก อีกทั้งผู้แทนจากหน่วยงานต่าง ๆ ก็ได้ให้การสนับสนุนการจัดนิทรรศการเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าวมาเป็นอย่างดี นอกจากนิทรรศการที่น่าสนใจเหล่านี้แล้ว ในปีนี้ยังมีบรรดาองค์พระประมุขจากประเทศต่าง ๆ ได้เสด็จฯ มาเยี่ยมเยือนประเทศเราในโอกาสเช่นกัน ซึ่งนับเป็นเกียรติยศอย่างยิ่งแก่ประเทศสวีเดน และองค์พระมหากษัตริย์ของเรา ประชาชน

* คือ General Art and Industry Exhibition จัดขึ้นที่ตำบล Skansen ในกรุงสตอกโฮล์ม จัดแสดงนิทรรศการวิชาช่างต่าง ๆ โรงเครื่องจักร เครื่องเหล็ก และโรงแสดงกิจการทหารบกและทหารเรือของสวีเดน เป็นต้น ซึ่งพระมหากษัตริย์สวีเดนได้นำเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรสถานที่นั้นในวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ - สวป.

ชาวสวีเดนทั่วทั้งมหานครลันนาบซึ่งในพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์จากต่างแดนทุกพระองค์ บรรดาประชาชนต่างแสดงความยินดีร่วมถวายการต้อนรับพระราชอาคันตุกะของพระเจ้าแผ่นดินสวีเดนอย่างเอิกเกริก ในโอกาสดังกล่าวนี้นี้มีความสำคัญยิ่งเมื่อพระมหากษัตริย์แห่งสยามจะเสด็จฯ โดยเรือพระที่นั่ง “Polstjernen” ของพระเจ้าแผ่นดินกรุงรัสเซียมาถึงกรุงสตอกโฮล์มก่อนเที่ยงวันนี้ ภาพองค์พระมหากษัตริย์จากตะวันออกไกลที่เกือบจะคุ้นตาทำให้เราคิดว่าพระองค์เปรียบประดุจเทพยดาที่ช่วยปลุกประกายความสนใจของชาวเมืองสตอกโฮล์มได้อย่างวิเศษยิ่ง”

“ทำเทียบเรือ Skeppsbron ของเรามีความสง่างามน่าชม ผุ่ชนชาวสวีเดนเข้าแถวเรียงรายอยู่บนฝั่งและสองข้างทางเดินบนท่าเทียบเรือ บรรดาเรือกลไฟลั่นติดธงชาติประดับประดา ประชาชนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสวยงามมารอเฝ้าชมพระบารมีกันล้นหลาม ต่างชูมือขึ้นโบกไปมาท่ามกลางกระแสนลมโชยอ่อนๆ มีการปิดการจราจรทางน้ำบริเวณท่าเรือ บริเวณพระราชวัง บ้านเรือน และสิ่งก่อสร้างบนสองฟากทางเดินบนท่าเรือและด้านทิศใต้ ล้วนได้รับการตกแต่งด้วยธงชาติตลอดเส้นทาง ทำให้ทัศนียภาพบนท่าเรือ Skeppsbron มีสีสันสวยงามสุดที่จะพรรณนา บริเวณท่าเทียบเรือพระที่นั่งโลการ์ด์ (Logård) ก็เช่นกัน มีบรรดาสตรีสูงศักดิ์จำนวนมากมายืนเฝ้ารอรับเสด็จ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของสตรีเหล่านั้นมีสีสันสดใส ตัดกับสีเขียวของใบไม้ดงดงมานัก บริเวณลานพระราชวังมีทหารจากกองทหารรักษาพระองค์ Svea และ Gota จำนวนไม่น้อยกว่า ๑,๔๐๐ คน และจากกองพันทหารม้าอีกจำนวนหนึ่ง เข้าร่วมเดินสวนสนามในโอกาสนี้ด้วย ถัดจากเชิงบันไดขึ้นบนสุดของท่าเทียบเรือพระที่นั่งโลการ์ด์ มีการจัดทำขุ้มเกียรติยศเพื่อถวายการต้อนรับพระมหากษัตริย์สยามด้วยรูปแบบทางตะวันออกไว้อย่างวิจิตร ลักษณะขุ้มนี้นี้นียอดคล้ายยอดปราสาทตั้งอยู่บนขุ้มทางด้านซ้ายและด้านขวารวม ๔ ยอด ประดับด้วยธงชาติสยาม ซึ่งมีรูปช้างเผือกอยู่บนพื้นสีแดง โบกสะบัดพลิ้วไหวไปตามลม ท่ามกลางท้องถนนฟ้าสดใสที่ปราศจากรั้วรอยแห่งเมฆหมอกมาปิดบัง ดวงอาทิตย์เดือนกรกฎาคมทอดลำแสงลงมายังทัศนียภาพที่มีชีวิตชีวา สาดส่องผ่านผุ่ชนลักษณะต่างๆ นานาที่เนืองแน่นอยู่บนท่าเทียบเรือ สะท้อนรังสีกับหมวกเหล็กอันแวววาวของเหล่าทหาร และเปล่งรัศมีสีทองลงกระทบกับเกลียวคลื่นเป็นประกายระยิบระยับอยู่บนท้องน้ำบริเวณท่าเทียบเรือพระที่นั่งขณะเดียวกันลมอ่อนๆ ที่พัดโชยมาก็ทำให้ชนนกลีชาวที่ปักอยู่บนหมวกของเหล่าทหารลั่นพลิ้วไหวไปตามแรงลม คล้ายกับกลุ่มปุยเมฆสีขาวที่ล่องลอยไปมาอย่างไม่หยุดหย่อน ปรากฏเป็นภาพที่น่าชื่นชม เต็มไปด้วยสีสันและชีวิตชีวา

กรุงสตอกโฮล์มตั้งตระหง่านอยู่ท่ามกลางความงดงามของสรรพสิ่งทั้งปวงที่ได้เตรียมไว้เพื่อคอยต้อนรับการเสด็จฯ มาเยือนของพระราชอาคันตุกะจากดินแดนตะวันออกไกล”

“เรือพระที่นั่งวาซา ออร์เดน (Vasa Orden)^๑ ของพระเจ้าแผ่นดินสวีเดนงดงามด้วยลวดลายสีขาวและสีทอง จอดเทียบท่ารออยู่ พร้อมทั้งจะนำเสด็จพระเจ้าแผ่นดินสวีเดนไปทรงต้อนรับพระราชอาคันตุกะของพระองค์ มีพวกลูกเรือวัยหนุ่มและแข็งแรงสวมเครื่องแต่งกายชุดขาวเตรียมพร้อมสำหรับหน้าที่ฝายประจำอยู่บนเรือ มีเจ้าพนักงานเรือหนุ่ม รูปร่างผอมบางคนหนึ่งประจำอยู่ตอนท้ายเรือคอยรอรับคำสั่งในการปล่อยเรือ ส่วนพระเจ้าออสการ์ทรงฉลองพระองค์เต็มยศประทับยืนทอดพระเนตรทัศนียภาพอันงดงามดังกล่าวอยู่บนพระราชวังทางปีกด้านตะวันออกเฉียงเหนือ”

เมื่อถึงเวลา ๑๐.๕๕ นาฬิกา ทหารบนป้อมแคสเทลโฮลเมน (Castellholmen) ยิงปืนใหญ่ ถวายความเคารพเป็นเกียรติยศและเป็นสัญญาณถวายการต้อนรับเรือ Polstjernen เรือพระที่นั่งดังกล่าวค่อยๆ ล่องผ่านระหว่างป้อมแคสเทลโฮลเมน ทางด้านทิศใต้และเข้าทอดสมอที่ท่าเรือ ต่อจากนั้นพระเจ้าออสการ์แห่งสวีเดนได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยองค์มกุฎราชกุมาร (Crown Prince)^๒ เจ้าชายคาร์ล^๓ เจ้าชายออสเอน^๔ และเจ้าชายเบนอดอต^๕ ติดตามด้วย

^๑ พระยาศรีสหเทพ (เส็ง) ได้บรรยายไว้ในจดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. ๑๑๖ ว่า “...เรือพระที่นั่ง เปนเรือโบตขนาดใหญ่อย่างโบราณ ชื่อว่า วาสะ ออเดน ยาวสัก ๑๐ วา กว้างสัก ๕ ศอก เปนเรือพระที่นั่งสำหรับใช้ในการพระราชพิธี มีเก๋งค่อนข้างตอนท้าย มีลวดลายทองอันงาม หลังเก๋งเปนรูปมงกุฎของกรุงสวีเดนปิดทอง มีฝายแต่งตัวเสื้อผ้าขาวอย่างกะลาสีกรมทหารเรือ กรุงเทพฯ ๑๔ คน ตอนท้ายต่อเก๋งมีที่นั่งได้พอข้างละ ๖ คน...” - สวป.

^๒ ต่อมาคือพระเจ้ากุสตาฟที่ ๕ เป็นองค์รัชทายาทอันดับ ๑ แห่งสวีเดน (Prince Gustaf Duke of Wermland) ทรงพระราชสมภพวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๑ อภิเษกสมรสกับควีนวิกตอเรียเจ้าแห่งเมืองบาเดน พระองค์เสวยราชสมบัติสืบต่อจากพระเจ้าออสการ์ที่ ๒ พระราชบิดา ตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ - สวป.

^๓ Prince Karl, Duke of Westergotland เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓ ของพระเจ้าออสการ์ที่ ๒ แห่งสวีเดน ประสูติเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๓ อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงอิงเคอร์ บอคแห่งเดนมาร์ก เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ - สวป.

^๔ Prince Eugen, Duke of Nerike พระราชโอรสองค์ที่ ๔ ของพระเจ้าออสการ์ที่ ๒ แห่งสวีเดน ประสูติเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ - สวป.

^๕ Prince Oscar Bernadotte พระราชโอรสองค์ที่ ๒ ของพระเจ้าออสการ์ที่ ๒ แห่งสวีเดน ประสูติเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๒ - สวป.

นายพลลาเจอร์เบิร์ก (Lagerberg) และเคานต์ ซี.จี. ฟอน โรเซน (Count C.G. Von Rosen) จางวางกรมวัง ตามเสด็จพระราชดำเนินผ่านชุมเกียรติยศที่สร้างขึ้นเพื่อถวายการต้อนรับพระราชอาคันตุกะจากประเทศสยาม วงดนตรีบรรเลงเพลงสวนสนาม เมื่อพระเจ้าออสการ์เสด็จฯ ถึงท่าเทียบเรือพระที่นั่งโลการ์ด ทหารประจำป้อม Skeppsholm ยิงปืนใหญ่ถวายค่านับหนึ่งนัด นายท้ายส่งสัญญาณให้ฝีพายออกเรือ จากนั้นเรือพระที่นั่งวสา ออร์เดนค่อยๆ เคลื่อนออกจากท่าโลการ์ดเพื่อเข้าเทียบเรือพระที่นั่ง Polstjerman

“ในระหว่างที่พระเจ้าออสการ์เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งวสา ออร์เดน มายังเรือพระที่นั่ง Polstjerman มีบรรดาข้าราชการชั้นสูงจำนวนมากมาเฝ้ารอรับเสด็จอยู่บริเวณท่าเรือโลการ์ด ซึ่งบรรดาผู้มีเกียรติในจำนวนนั้นได้แก่ ฯพณฯ บารอน มาแชล ฟอน เอสเซน (Marshal Von Essen) ข้าหลวงแคว้นแอนคาร์ โครนา (Ankar Krona) ท่านเคานต์วอชท์มิสเตอร์ (Count Wachtmeister) เจ้ากรมวัง ท่านเคานต์ ซี.จี. ฟอนโรเซน จางวางกรมวัง ท่านบารอน คาร์ล บอนด์ (Baron Carl Bonde) เจ้ากรมพระราชพิธี ท่านเคานต์กิลเดน สโตลป์ (Count Gylden Stolpe) หัวหน้าราชองครักษ์ ท่านเคานต์ Printzskold เจ้ากรมพระคลัง ผู้บังคับการ เคานต์ ทอปี (Taube) ข้าหลวงแคว้นทาม (Tamm) นายพัน ลาเจอร์เครนทซ์ (Lagerkrantz) ราชองครักษ์หลวงรูดเบคและซาเจอร์ (Rudebeck and Sager) ท่านอินดซ์ หัวหน้าตำรวจเบเนสันและผู้ที่กำกับการตำรวจ ตลอดจนผู้มีเกียรติอื่นๆ อีกด้วย”

หลังจากพระเจ้าออสการ์ทรงมีพระราชดำรัสต้อนรับและทรงทักทายปราศรัยกับพระมหากษัตริย์สยามบนเรือพระที่นั่ง Polstjerman แล้ว พระมหากษัตริย์สยามทรงแนะนำข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายสยามที่ตามเสด็จฯ เข้าเฝ้าฯ พระเจ้าออสการ์ จากนั้นพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งวสา ออร์เดนมายังท่าเทียบเรือพระที่นั่งโลการ์ด เมื่อเวลา ๑๑.๓๐ นาฬิกา

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่แผ่นดินประเทศสวีเดน พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ต่างถวายค่านับด้วยการสวมกอดฉันทมิตรไมตรี พระเจ้าออสการ์ที่ ๒ ทรงแนะนำข้าราชการชั้นระดับสูงและผู้ตามเสด็จฯ ฝ่ายสวีเดน

วงดนตรีบรรเลงเพลงสวนสนาม พระมหากษัตริย์สยามและพระเจ้าแผ่นดินสวีเดนมีพระราชปฏิสันถารกับบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท จากนั้นทั้งสองพระองค์ทรงตรวจแถวทหารกองเกียรติยศ

รถพระที่นั่งเทียมม้า มีเครื่องตกแต่งประดับประดาอันวิจิตรงดงาม จอดรออยู่อย่างสงบ รถคันแรกเทียมด้วยม้าสีน้ำตาลเพลิง ทั้งหมด ๖ คู่ มีพลขับ ๒ นาย กับผู้คุมรถ ๒ นาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ขึ้นประทับยังราชรถคันที่ ๑ เคียงข้างพระเจ้าออสการ์ ทางเบื้องพระหัตถ์ขวา ส่วนราชรถคันที่ ๒ มีเจ้าชายกุสตาฟ องค์รัชทายาทแห่งสวีเดนประทับนั่งเคียงข้างกับองค์มกุฎราชกุมารของสยาม

กองทหารรักษาพระองค์เดินแถวล่วงหน้าไปก่อน อีกกองหนึ่งตามมาหลังขบวนรถพระที่นั่งซึ่งเสด็จพระราชดำเนินมุ่งหน้าสู่พระราชวัง ผ่านประตูโค้งทางเข้าทิศใต้ ตัดผ่านลานพระราชวัง และตรงไปยังห้องถวายการรับรองของพระเจ้าออสการ์ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชวัง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เต็มยศชุดจอมทัพสยาม ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับชุดนายทหารราบของสวีเดนและทรงเครื่องราชอิสริยาภรณ์เซราฟิม (Seraphim) พระมหากษัตริย์ของเราทรงฉลองพระองค์ชุดเครื่องแบบจอมทัพเรือ องค์มกุฎราชกุมารกุสตาฟทรงฉลองพระองค์ชุดนายพล เจ้าชายคาร์ลทรงฉลองพระองค์ชุดนายทหารม้ารักษาพระองค์ ส่วนเจ้าชายออกเซินทรงเครื่องแบบชุดทหารราบและเจ้าชายเบอนาโดตทรงฉลองพระองค์ชุดนายทหารเรือ

สยามและความสัมพันธ์กับมาเก๊า

นางสาวเสาวลักษณ์ กิจานนท์
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

สยามและความสัมพันธ์กับมาเก๊า แพลและเรียบเรียงจากเรื่อง Siam and Its Relations with Macau ของ Leonor de Seabra นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ชาวโปรตุเกสแห่งมหาวิทยาลัยมาเก๊า อันเป็นหนึ่งในบทความศึกษาค้นคว้าที่รวบรวมมาประกอบการจัดพิมพ์ต้นฉบับหนังสือเรื่อง The Embassy of Pero Vaz de Siqueira to Siam (๑๖๘๔ - ๑๖๘๖) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับ เปรู วาซ ดี ซิโกร่า (Pero Vaz de Siqueira) ทูตชาวโปรตุเกสผู้ได้นำคณะทูตเดินทางจากมาเก๊ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศสยามเมื่อ พ.ศ.๒๒๒๗ (ค.ศ. ๑๖๘๔) ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และเป็นช่วงเวลาหลังจากที่ชาวโปรตุเกสได้เข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศสยามครั้งแรก (พ.ศ.๒๐๕๔) มาแล้วเป็นเวลา ๑๗๓ ปี เปรู วาซ ดี ซิโกร่า ได้บันทึกเอกสารการติดต่อกับสยามไว้ด้วยภาษาโปรตุเกสและมหาวิทยาลัยมาเก๊าได้ดำเนินการจัดแปลและพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษในเวลาต่อมา

บทความเรื่องสยามและความสัมพันธ์กับมาเก๊านี้ เรียบเรียงขึ้นโดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทั้งของไทยและต่างประเทศหลายฉบับ โดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยากับต่างประเทศในภาพรวม โดยเฉพาะกับประเทศโปรตุเกสอันเป็นเหตุสืบเนื่องที่ทำให้สยามได้มีความสัมพันธ์กับมาเก๊าด้วย นับเป็นบทความที่น่าเสนอข้อมูลประวัติศาสตร์ในยุคสมัยนั้นในแง่มุมที่หลากหลายและแตกต่าง ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการต่อยอดการศึกษาประวัติศาสตร์ของช่วงเวลานั้นได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น มหาวิทยาลัยมาเก๊าได้จัดพิมพ์เอกสารนี้เมื่อพ.ศ.๒๕๔๘ กรมศิลปากรเห็นว่าเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่ง จึงได้ทำหนังสือถึงมหาวิทยาลัยมาเก๊าผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ตามกฎหมายเพื่อขออนุญาตแปลและเรียบเรียงเอกสารดังกล่าวเป็นภาษาไทยและจัดพิมพ์เผยแพร่ในนามกรมศิลปากร และได้นำมาจัดพิมพ์รวมเล่มไว้ในหนังสือรวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ ๕ นี้ เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลใหม่ให้แก่สาธารณชนผู้สนใจงานวิชาการประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยและต่างประเทศได้ในอีกทางหนึ่ง

สยามและความสัมพันธ์กับมาเก๊า

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.๑๘๙๔^๑ นับตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๙๔ ถึงพ.ศ.๒๓๑๐ ที่ธรรมเนียมปฏิบัติของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาจะได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อในเรื่องสมมุติเทพ ด้วยเหตุนี้พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงปฏิบัติตามพิธีพราหมณ์ กษัตริย์สยามแต่ละพระองค์ทรงได้รับการจารึกพระนามเป็นภาษาฮินดู ตัวอย่างเช่น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ผู้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยา มีพระนามที่สืบเชื้อสายมาจากองค์ราม่า ซึ่งอวตารมาจากพระวิษณุผู้ทรงเป็นวีรบุรุษในกลอนมหากาพย์ฮินดูเรื่องรามายณะ^๒

อยุธยาครอบครองดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำ (เจ้าพระยา) ตลอดจนอาณาจักรลุ่มน้ำตอนเหนือ ได้แก่ สุโขทัย เชียงใหม่ อาณาจักรเขมร (รวมทั้งนครวัด) และบรรดาเมืองประเทศราชที่มีเจ้านายปกครอง บริเวณทิศใต้และตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นสงครามระหว่างอาณาจักรที่อยู่ใกล้ชิดกันนับเป็นสถานการณ์ปกติ แต่ละอาณาจักรต่างขับเคี่ยวกันเพื่อช่วงชิงผลประโยชน์สูงสุดทางทรัพยากรและความเป็นใหญ่ในภูมิภาคนี้ ผลจากสงครามเหล่านั้นอยุธยาสามารถก้าวสู่จุดสูงสุดในการขยายอาณาจักรในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ โดยสถาปนาตนเองอย่างมั่นคงในฐานะศูนย์กลางของอาณาจักรไทย^๓

หลังจากการพ่ายแพ้ของกัมพูชาใน พ.ศ.๑๙๗๔ อิทธิพลของชาวสยามได้ขยายออกไปจนทั่วทั้งคาบสมุทรมาลายู อาณาจักรตะนาวศรี (The Kingdoms of Tenasserim) และลิกอร์^๔ ต่างก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรสยาม ทั้งปาหัง ปาดัง (Padang) ตรังกานุ กลันตัน เกดะห์ สลังงอร์ เป็นเมืองที่ส่งเครื่องราชบรรณาการให้สยามเช่นเดียวกับมะละกา^๕ ในขณะนั้นมะริดคือเมืองท่าอันเจริญรุ่งเรืองที่สุดของชาวสยามที่อยู่ใกล้กับตะนาวศรีในอ่าวเบงกอล

^๑ แปลตามต้นฉบับภาษาอังกฤษ คือ ค.ศ.๑๓๕๑ ปีที่ถูกต้องคือ ค.ศ.๑๓๕๐ (พ.ศ.๑๘๙๓) - สวป.

^๒ Mary Somers Heidhues, *Southeast Asia : A Concise History*, London, Thomas & Hudson, 2000, p. 61. - ต้นฉบับ

^๓ Leonor Diaz de Seabra, *Relações entre Macau e o Sião (Séculos 18 - 19)*, Masters dissertation, Macau, Universidade de Macau, 1999, p.13 - ต้นฉบับ

^๔ นครศรีธรรมราช - สวป.

^๕ มะละกาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของโปรตุเกสในสมัยอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ - สวป.

ทั้งพ่อค้าชาวจีนและชาวสยามสามารถขนส่งสินค้าจากที่นี่ไปยังเมืองท่าต่างๆ ในอินเดียและจากนั้นก็ส่งต่อไปยังยุโรป สินค้าหลักได้แก่ ผ้าไหม และกระเบื้องเคลือบจากจีน รวมทั้งไม้ ทองเหลือง งาช้าง ช้างและควายจากสยาม และจะนำสินค้าซึ่งเป็นผลผลิตต่างๆ ของอินเดีย (ส่วนใหญ่คือผ้าฝ้าย) กลับสู่สยามในเที่ยวกลับ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (Menam River) ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางอำนาจสำหรับอยุธยา เป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางเกษตรกรรมแร่ธาตุ และผลผลิตอื่นๆ ความเจริญรุ่งเรืองในฐานะสถานีการค้าของอยุธยาเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะพออยู่พอกินมาอย่างยาวนานในที่ราบลุ่มแม่น้ำทางตอนใต้ โดยเปลี่ยนบริเวณดังกล่าวให้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญทางการค้าขาย ในขณะที่เมืองต่างๆ ที่เคยยิ่งใหญ่ที่สุดในยุคทวารวดีต่างพากันล่มสลาย เมืองที่ตั้งตัวเองขึ้นใหม่ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทแทน และสานต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจการค้า

การค้าขายผลิตผลทางธรรมชาติในช่วงรัชกาลต่าง ๆ ทำให้ชาวสยามสามารถขยายเครือข่ายการติดต่อทางการค้าไปสู่ตะวันตกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปไกลถึงเมืองท่าแถบชายฝั่งโคโรมานเดล อินเดีย เปอร์เซีย และแม้แต่ยุโรป

ในฐานะประเทศเกษตรกรรมที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์และมหาอำนาจการค้าขายทางทะเล นโยบายต่างประเทศจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อผลประโยชน์ของสยาม ความสัมพันธ์กับภายนอกดำเนินไปโดยผ่านการค้า การทูต และการสงครามเป็นหลัก การค้าและการทูตเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดและปรากฏให้เห็นแพร่หลายในเอเชียขณะนั้นโดยอาศัยความสัมพันธ์ในลักษณะประเทศราช เหล่าประเทศราชจะมอบเครื่องราชบรรณาการให้แก่กษัตริย์ผู้ปกครองเพื่อหวังจะได้รับสิทธิพิเศษทางการค้า

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ.๒๐๓๔ อยุธยาเริ่มที่จะแสวงหาความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับชาติมหาอำนาจตะวันตก อย่างไรก็ดีสันนิษฐานได้ว่าพ่อค้าชาวเปอร์เซียได้มาถึงอยุธยาหลังการสถาปนาเมืองได้ไม่นานนัก รัฐแรกๆ ที่ได้มีความสัมพันธ์กับอยุธยาก็คือบรรดา

* Plubplung Kongchana, "Ayuthya as a Port City", in *Ayuthia Historical Centre*, Bangkok, Allied Printers, 1990, p. 38. – ดันฉับ

เพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกันมากที่สุด ดังนั้นในหมู่พ่อค้าที่ได้ตั้งรกรากอยู่ในอยุธยาหรือพวกที่ยังคงติดต่อกำขายด้วยจึงพบผู้คนจากสุโขทัยหรืออาณาจักรขอมแห่งกัมพูชา (people from Sukhothai or the Khmer Kingdom of Cambodia) ชาวจีน เลกิโอส^๑ (Lequios) ญี่ปุ่น และอื่น ๆ^๒

ในฐานะเมืองศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศ อยุธยาเป็นตัวเชื่อมสำคัญสำหรับการค้าของเอเชียที่มีรัฐเป็นผู้ดำเนินการ และในการค้า “สำเภาจีน” ระหว่างประเทศโดยมีจีนเป็นผู้นำทางการค้าทั้งสองรูปแบบ^๓ จีนนับเป็นอาณาจักรอันยิ่งใหญ่แห่งแรกที่มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับอยุธยาอย่างสม่ำเสมอ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เมื่อจีนถูกรุกรานจากพวกมองโกล ได้มีชาวจีนจำนวนมากอพยพมาสู่กัมพูชา และสยาม จักรพรรดิจีนจากราชวงศ์หยวนได้ส่งคณะราชทูตมายังกรุงสุโขทัยเมื่อ พ.ศ.๑๘๒๔ จากนั้นเป็นต้นมาอารยธรรมจีนก็ได้เริ่มหลั่งไหลเข้าสู่สยาม ในสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงก็ยังคงมีการสานต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองกับสยามโดยผ่านทางทางการแลกเปลี่ยนคณะราชทูตซึ่งกันและกัน จักรพรรดิจีนทรงยินดีที่จะรับเครื่องราชบรรณาการจากราชทูตสยามที่นำไปถวาย ณ กรุงปักกิ่งผ่านทางกวางตุ้งในฐานะ “ราชบุตรแห่งสรวงสวรรค์” จักรพรรดิจีนทรงได้รับเครื่องราชบรรณาการจำนวนมากจากพ่อค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้อยู่ภายใต้การปกครองของอยุธยา ถึงแม้จะถือว่าชาวสยามเป็นประเทศราชของจีน^๔ แต่เรือสำเภาในเที่ยวกลับของพวกเขาก็บรรทุกสินค้าจีนกลับมาเต็มลำ เช่น ผ้าไหมและกระเบื้องเคลือบ ใน พ.ศ.๑๙๑๓ หลังจากพระเจ้าฮงวู (Hung Wu) ทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ส่งทูตออกไปยังอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายแห่งเพื่อแจ้งให้อาณาจักรต่างๆ รับรู้สถานะการเป็นรัฐบรรณาการของจีน

^๑ น่าจะหมายถึงหมู่เกาะริวกิว (Ryukyu) ซึ่งอยู่ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น และมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับอยุธยา - สวป.

^๒ Dhiravat na Pomberjra, “Ayutthaya and Its External Relations”, in *Ayutthaya Historical Centre*, Bangkok, Allied Printers , 1990, pp.109 - 114. - ต้นฉบับ

^๓ Donald F.Lach, *Asia in the Making of Europe III : A Century of Advance (Vol.3)*, 4 volumes, Chicago, The University of Chicago Press, 1993, p.1168. -- ต้นฉบับ

^๔ ในความเป็นจริง แม้ไทยจะรู้ว่าจีนถือว่าการถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิจีนเป็นสัญลักษณ์แห่งการสวามิภักดิ์ แต่ไทยถือเป็นเพียงธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อแสดงอหิยาศัยไมตรีและเพื่อผลในการติดต่อกำขายมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมายกเลิกในสมัยรัชกาลที่ ๔ - สวป.

สยามเป็นหนึ่งในอาณาจักรเหล่านั้นและได้สนองตอบข่าวของราชวงศ์ใหม่อย่างรวดเร็วและอย่างสามารถ จาก พ.ศ.๑๙๑๔ ถึง พ.ศ.๑๙๗๐ สยามได้ส่งทูต ๖๒ นาย พร้อมเครื่องราชบรรณาการเป็นไม้ที่เปลือกใช้ทำความสะอาดแทนสบู่ (soap-wood) และพริกไทยไปยังราชสำนักของพระเจ้าจักรพรรดิ จำนวนทูตที่ส่งไปนั้นมากกว่าอาณาจักรอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตรงกันข้ามกับความกระตือรือร้นของชาวสยาม จักรพรรดิพระองค์ใหม่แห่งราชวงศ์หมิงกลับให้ความสนใจพระทัยในราชอาณาจักรชาวพุทธแห่งนี้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น จริงๆ แล้วไม่เคยมีคณะราชทูตอย่างเป็นทางการที่ราชวงศ์หมิงส่งมายังสยามอีกเลย นับตั้งแต่การมาครั้งแรกใน พ.ศ.๑๙๑๔ จักรพรรดิหยงเล่อ (Yung Le) (พ.ศ.๑๙๔๖ - ๑๙๖๗) ทรงเปลี่ยนแปลงทัศนคติในแง่ลบที่มีต่อสยามเสียใหม่ และพระองค์ทรงส่งเจิ้งเหอ (Zeng He) เดินทางไปยังประเทศต่างๆ รวมทั้งการเดินทางสู่ราชอาณาจักรสยามด้วย*

ในช่วงการติดต่อทางการทูตระหว่างอยุธยาและชนชาติตะวันตก การค้าแทบจะเป็นเรื่องสำคัญที่สุดเสมอ โดยวิธีการควบคุมการค้าไว้อย่างเข้มงวด รัฐบาลสยามจึงไม่เคยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากธุรกิจที่มีกำไรงดงามนี้ได้น้อยกว่าผู้มาเยือน ซึ่งก็คือพ่อค้าชาวต่างชาติ^๒ โปรตุเกส คือชาวยุโรปชาติแรกที่เดินทางมาถึงใน พ.ศ.๒๐๕๕^๓ ในปีเดียวกันพวกเขายึดมะละกาได้ ซึ่งสยามถือว่าเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของตน อฟงซู ดี อัลบูแควร์ (Afonso de Albuquerque) จึงได้ส่ง ดูอาร์ตี ฟินานดีซ (Duarte Fernandes) มายังสยามและนับเป็นชาวยุโรปคนแรกที่เดินทางมาถึง^๔ ดูเสมือนว่า อฟงซู ดี อัลบูแควร์ ได้ขอการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์สยามผู้ทรงมีอำนาจการปกครองเหนือมะละกา อย่างไรก็ตามการเข้า

* Sarasin Viraphol, *Tribute and Prot : Sino-Siamese Trade, 1652 - 1853*, Harvard University Press, 1977, pp. 7-27. - ต้นฉบับ

^๒ Donald F. Lach, *Asia in the Making of Europe, III : A Century of Advance* (Vol.3), 4 Volumes, Chicago, The University of Chicago Press, 1933, p. 1168. - ต้นฉบับ

^๓ เลขพ.ศ.นี้คลาดเคลื่อน ปีที่โปรตุเกสส่งทูตมาขณะกำลังปิดล้อมมะละกาคือ พ.ศ.๒๐๕๔ - สวป.

^๔ “Carta de Rui de Brito Patalim a Afonso de Albuquerque” (Malaca, 6 de Janeiro de 1514) in *Documentos para a História das Missões do Padroado Português do Oriente - Insulindia*, col. e anot. por Artur Basilio de Sá I vol. (1506 - 1549), Lisboa, Agência geral do Ultramar, 1954, p.43 - ต้นฉบับ.

ครอบครองเมืองนั้นก็ไม่ได้รับการโต้แย้งจากกษัตริย์สยาม อาจเป็นเพราะพระองค์ยังทรงมีภาระการสงครามที่ติดพันกับเมืองเชียงใหม่อ^๑ และพยายามที่จะปกป้องอาณาจักรทางเหนือ จึงไม่มีความต้องการที่จะเปิดศึกกับชาวโปรตุเกส^๒ สยามเป็นประเทศทางการเกษตร ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องค้าขายสินค้า อย่างไรก็ตามสยามมีทรัพยากรมากมายที่จะสร้างความร่ำรวยซึ่งกระตุ้นความละโมภของผู้คนจากประเทศอื่นๆ เรื่องนี้มีนักเขียนในยุคสมัยเดียวกันกล่าวถึงไว้หลายคน เช่น ดูอาร์ตี บาร์โบซา (Duarte Barbosa), โตเม ปิรีซ (Tomé Pires), จูเอา ดี บาร์อส (João de Barros), ฟือร์เนา โลปีซ ดี คาสตานเฮตา (Fernão Lopes de Castanheda) และฟือร์เนา เมนติซ ปินตู (Fernão Mendes Pinto)

อฟงซู ดี อัลบูแกร์ เริ่มใช้นโยบายเพื่อเป้าหมายในการสถาปนาความสัมพันธ์อันดีกับราชอาณาจักรบ้านใกล้เมืองเคียงของมะละกา ดังนั้นชาวโปรตุเกสจึงสามารถค้าขายอยู่ในภูมิภาคนี้ได้อย่างสันติ นโยบายที่เป็นมิตรซึ่งโปรตุเกสนำมาใช้กับสยามนี้มีแรงจูงใจมาจากสาเหตุหลายประการ ประการแรก มะละกาต้องพึ่งพาสยามในเรื่องข้าวและสินค้าบริโภคอื่นๆ ประการที่สอง คือการขาดความรู้เกี่ยวกับกำลังรบโดยสิ้นเชิงของชาวสยามทั้งทางบกและทะเล และประการสุดท้าย โปรตุเกสก็ไม่ได้ต้องการที่จะเข้าเกี่ยวข้องกับการสู้รบจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้^๓

ในบรรดาชนชาติยุโรปทั้งหมดนั้นชาวโปรตุเกสเป็นชนชาติแรกที่เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยา พวกเขาได้เป็นผู้วางรากฐานความรู้ความชำนาญหลายอย่างให้อาณาจักรนี้ ทั้งเทคนิคทางการทหารและเทคโนโลยีอันทันสมัย รวมทั้งศิลปะและกลวิธีของการสู้รบสมัยใหม่ และการสร้างป้อมปราการต่างๆ เพื่อใช้ในการป้องกัน การโจมตี การ “ปฏิวัติยุทธวิธีการรบ” ดังกล่าวนี้ได้แพร่กระจายไปทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่พ่อค้าชาวโปรตุเกสได้นำอาวุธปืนของพวกเขาเข้ามาเผยแพร่ พวกเขาไม่เพียงแต่ขายอาวุธเหล่านั้นให้แก่กษัตริย์ชาวเอเชียเท่านั้น

^๑ เชียงใหม่ หรือ เชียง ใหม่ เป็นอาณาจักรทางเหนือของอยุธยา - ต้นฉบับ

^๒ Ronald Bishop Smith, *Siam or the History of the Thais from Earliest Times to 1596 A.D.*, Bethesda Maryland, Decatur Press, 1966, p.72. - ต้นฉบับ

^๓ Leoner Diaz de Seabra, *Relações entre Macau e o Sião, (Séculos XVIII-XIX)*, Masters dissertation, Macau, Universidade de Macau, 1999, p.4. - ต้นฉบับ

แต่พวกเขายังเข้ามาเป็นทหารรับจ้างที่ร่วมปฏิบัติการสู้รบในกองทัพด้วย นั่นคือ เหตุผลที่มีหลักฐานการพบทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสในราชอาณาจักรสยามและ ในที่อื่นๆ ทั้งทั้งเอเชีย ซึ่งอาณาจักรอื่นๆ ต่างก็ได้มีการพัฒนากองทัพไปด้วย เช่นกัน^๑

จากการติดต่อกันเป็นครั้งแรกระหว่างชาวโปรตุเกสและชาวสยามนั้น บทบาทที่สำคัญระหว่างชาวสยามและฝ่ายปกครองของโปรตุเกสในดินแดนตะวันออกที่นับว่าสำคัญยิ่งก็คือ บทบาทการให้ความช่วยเหลือในกองทัพ และเพื่อแลกเปลี่ยนกับการช่วยเหลือนี้ ผู้ปกครองของโปรตุเกสก็พยายามทำให้มั่นใจว่าจะได้รับการอนุเคราะห์จากราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้เกี่ยวกับการเข้ามาของโปรตุเกสในภูมิภาค ในทางหนึ่งโปรตุเกสก็ให้พันธะสัญญาในการให้ความสนับสนุนด้านอาวุธและดินปืน พระมหากษัตริย์สยามในอีกทางหนึ่งก็ทรงยินยอมให้ชาวโปรตุเกสเข้ามาก่อตั้งสถานค้าขายที่ด่านที่อยู่ห่างไกลของสยามและทรงอนุญาตให้พวกเขาเข้ามาดำเนินงานทางศาสนาได้อย่างเสรี^๒

แม้กระนั้นยังไม่เป็นการเพียงพอสำหรับชาวสยามที่เพียงแต่จะซื้ออาวุธสมัยใหม่จากโปรตุเกส โดยที่พวกเขาไม่รู้วิธีจะจัดการกับอาวุธเหล่านั้น ดังนั้นมะละกา^๓ จึงได้ให้การสนับสนุนพระมหากษัตริย์สยามทั้งทางด้านอาวุธและกำลังคนที่ใช้อาวุธดังกล่าว ซึ่งความช่วยเหลือนี้เป็นตัวชี้ขาดในสงครามกับชาติศัตรู ความช่วยเหลือทางการทหารที่ชาวโปรตุเกสได้มอบให้ชาวสยามหลายครั้ง เพื่อใช้ในการต่อสู้กับชาวพม่านี้ได้รับการรับรองโดยผ่านการยินยอมมอบดินแดนส่วนหนึ่งให้ชาวโปรตุเกสเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และนี่ก็คือบทเริ่มต้นของ ชุมชนชาวโปรตุเกส ในสยาม^๔

^๑ Prince Damrong Rajanuphab, *The Introduction of Western Culture in Siam*, Bangkok, 1925, p.107. – ต้นฉบับ

^๒ W.A.R Wood, *A History of Siam*, Bangkok, Siam Barnavich Press, 1933, pp. 98-99. – ต้นฉบับ

^๓ มะละกา เมืองท่าในสเตรตส์ซึ่งใช้ชื่อเดียวกับเมืองทางชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมาลายู – ต้นฉบับ

^๔ Leonor Diaz de Seabra, *Relações entre Macau e o Sião (Séculos XVIII – XIX)*, Masters dissertation, Macau, Universidade de Macau, p.4. – ต้นฉบับ

ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์หลังจาก พ.ศ.๒๑๐๘ นั้นได้ครอบคลุมไปถึงการค้าขายของสำเภากิจเงินในทะเลจีนใต้ มันได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายรวมทั้งการทหารและการเผยแพร่ศาสนาของชาวสเปนไปด้วย^๑

สงครามครั้งแรกกับพม่าเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๘๑ และติดตามมาด้วยสงครามใน พ.ศ.๒๐๙๒^๒ พ.ศ.๒๑๐๖ และ พ.ศ.๒๑๑๑^๓ ผลของการศึกครั้งสุดท้ายทำให้กรุงศรีอยุธยาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเป็นเวลาถึง ๑๕ ปี ใน พ.ศ.๒๑๒๗ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพ หลังจากที่สมเด็จพระมหาธรรมราชาสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.๒๑๑๓ สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงเป็นผู้สืบทอดราชสมบัติ พระองค์ทรงนำพากรุงศรีอยุธยาไปสู่ความเจริญรุ่งโรจน์ถึงขีดสุด หลังจากทรงได้ปฏิบัติการทางทหารต่อต้านพม่าหลายครั้ง พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ทรงรวบรวมราชอาณาจักรของพระองค์ให้คงไว้ซึ่งอิสรภาพและเป็นปึกแผ่นมั่นคงตลอดระยะเวลา ๑๖๐ ปี ตามความเป็นจริงในช่วงรัชสมัยนี้สยามอยู่ในฐานะอาณาจักรที่ทรงอำนาจที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีทั้งระบบสถาบันการเมืองซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของอำนาจทางเศรษฐกิจและการทหารที่เข้มแข็ง^๔

สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ตามข้อตกลงซึ่งมีกับมะละกาและจีนภายหลังจากที่ทรงนำสันติสุขกลับมาสู่พระราชอาณาจักร ได้ปรากฏข้อเท็จจริงที่ว่า เมื่อผ่านไปสองถึงสามปีนับตั้งแต่ครั้งสุดท้ายที่ชาวโปรตุเกสได้ไปยังสยามนั้น พระองค์ทรงส่งจดหมายไปยังเมืองมะละกาเพื่อขอรับรองพระโรมันคาทอลิกนิกายฟรานซิสกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นชาวโปรตุเกสให้เดินทางมาเผยแพร่ศาสนา บาทหลวงอันเดร ดู เอสปิริตู ซานตู (Fr. André do Espírito Santo) เป็นผู้ได้รับการคัดเลือกให้เดินทางมา เขาได้ออกเรือมาพร้อมกับคณะราชทูต ซึ่งกัปตันฟิออร์เนติ อัลบูเกร์ ได้ส่งมาเจริญสัมพันธไมตรีกับพระมหากษัตริย์ของสยาม ในนามของพระมหากษัตริย์โปรตุเกส บาทหลวงผู้นี้ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

^๑ Donald F.Lach, *Asia in the Making of Europe, III : A Century of Advance* (Vol.3), 4 Volumes, Chicaco, The University of Chicago Press, 1933, p.1169 - ต้นฉบับ

^๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ ค.ศ. ๑๕๔๙ (พ.ศ.๒๐๙๒) ซึ่งคลาดเคลื่อน ที่ถูกต้อง พ.ศ.๒๐๙๑ สงครามครั้งที่ ๒ คราวสมเด็จพระสุริโยทัยขาดคอช้าง - สวป.

^๓ เป็นปีที่เริ่มของสงคราม แต่ปีที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าคือ พ.ศ.๒๑๑๒ - สวป.

^๔ David Wyatt, *Thailand: A Short History*, Bangkok, Transvin Publications, 1984, pp.100-101 - ต้นฉบับ

จากพระมหากษัตริย์สยาม เขาได้สร้างโบสถ์และอาศัยอยู่ที่นั่นเป็นเวลาหลายปี ดูเหมือนว่าบาทหลวงที่มารับช่วงต่อจากเขาก็คือบาทหลวงอันเดร ดี ซานตา มาริอา (Fr. André de Santa Maria) (ในฐานะหัวหน้าบาทหลวง) และบาทหลวงอันโตนิอู มาดาลีนา (Fr. António Madalena) ซึ่งทั้งสองเป็นพระจากนิกายเดียวกัน^๑

หลังจากที่สมเด็จพระเอกาทศรถ (พ.ศ.๒๑๔๔ - ๒๑๕๓) ทรงขึ้นสืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สยาม (ภายหลังเมื่อสมเด็จพระนเรศวรฯ พระเชษฐาของพระองค์สวรรคต) พระองค์ทรงมีพระราชสาส์นไปถึงผู้ว่าราชการเงาะกาลแห่งรัฐอินเดียของโปรตุเกส ดอม อเลซุ ดี เมเนซ (Dom Aleixo de Meneses) โดยทรงขอร้องที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ตริสเตา กูไลยู (Tristo Golaio) พ่อค้าซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ในเมืองเมลิอาปอร์ (Meliapor) จึงได้มุ่งหน้ามายังสยามเมื่อ พ.ศ.๒๑๔๙ พร้อมกับบาทหลวงเยซุอิต บัลตาซาร์ ซีไกรา (Baltasar Sequeira) ซึ่งนับเป็นบาทหลวงเยซุอิตคนแรกที่เข้ามาสถาปนาความสัมพันธ์และมีที่พำนักอยู่ที่นั่นใน พ.ศ.๒๑๕๐^๒

พ.ศ.๒๑๕๑ ได้มีการส่งคณะราชทูตสยามคณะแรกไปยังเนเธอร์แลนด์ นับเป็นคณะทูตชาวสยามคณะแรกที่เดินทางไปสู่ยุโรป^๓ จริง ๆ แล้วชาวดัตช์ซึ่งได้มาสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับปัตตานี (ซึ่งเป็นรัฐบรรณาการของสยาม) ตั้งแต่ พ.ศ.๒๑๔๕ กำลังเป็นชนชาติที่มีบทบาทในอ่าวสยามเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ใน พ.ศ.๒๑๔๗ พวกเขาได้ส่งคณะราชทูตเพื่อมาสถาปนาความสัมพันธ์กับสยาม ซึ่งเป็นอาณาจักรบรรณาการของจีนที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคนี้ ในพ.ศ.๒๑๕๓ พระมหากษัตริย์ของสยามทรงเปิดโอกาสให้ VOC (บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์) สร้างป้อมขึ้นที่เมืองมะริด ซึ่งเป็นเมืองท่าที่อยู่ติดกับตะนาวศรี (เมืองท่าสำคัญในการค้าขายกับอินเดียตั้งแต่เมื่อ พ.ศ.๒๑๓๖)^๔

^๑ Fr.Paulo da Trindade, *Conquista Espiritual do Oriente, III Parte*, Lisboa, Centro de Estudos Históricos Ultramarinos, 1967, p. 440. - ต้นฉบับ

^๒ António da Silva Rêgo, *Curso de Missionologia*, Lisboa, Agência - Geral do Ultramar, 1956, p.584. - ต้นฉบับ

^๓ J.J.L. Duyvendak, "The First Siamese Embassy to Holland", in *T'Oung Pao - Archives*, Vol.XXXII, dir. Paul Pelliot, Nendin/Liechtenstein, 1975, pp. 285 - 292. - ต้นฉบับ

^๔ David Wyatt, *Thailand : A Short History*, Bangkok, Transvin Publications, 1984 , pp. 100 -101 - ต้นฉบับ

อังกฤษคือชนชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.๒๑๕๕ แม้ว่าชาวต่างชาติจะไม่เห็นด้วยและแม้ว่าอังกฤษจะได้เข้ามาแทรกแซงการค้าระหว่างชาวสยามและชาวญี่ปุ่นก็ตาม^๑ สยามและญี่ปุ่นได้มีการลงนามในสนธิสัญญาครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๑๖๔ การค้าขายจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าเครื่องเงินและทองแดงของญี่ปุ่นกับผลผลิตพื้นเมืองของชาวสยาม (โลหะที่มีส่วนผสมของตะกั่วและดีบุก น้ำตาล น้ำมันมะพร้าว ไม้จันทน์ และอื่น ๆ) ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ญี่ปุ่นได้กลายเป็นตลาดสำคัญสำหรับผลผลิตจากสยาม สินค้าหลัก ๆ ที่นำเข้าคือ ไม้ซึ่งมีปริมาณมากและหนังสือต่าง ๆ ซึ่งเรือสำเภาของชาวสยามได้นำไปค้าขายยังเมืองท่าต่าง ๆ ของญี่ปุ่น เช่น นางาซากิ ยิ่งไปกว่านั้นเรือสำเภาของชาวญี่ปุ่นก็ยังคงเดินทางมาจนถึงกรุงศรีอยุธยาด้วยเหตุผลเพื่อการค้าขาย เนื่องจากการที่ถูกข่มเหงทางศาสนา ชาวญี่ปุ่นหลายคนจึงพากันอพยพออกไปต่างถิ่น บางคนก็มาตั้งรกรากอยู่ที่อยุธยา และก็ได้สร้างชุมชนเล็ก ๆ ของพ่อค้าและทหารรับจ้างขึ้นมาด้วย^๒

พ.ศ.๒๑๕๙ คณะราชทูตจากพระมหากษัตริย์สยาม^๓ ได้เดินทางไปยังเมืองกัว ในซาลัวบราซเดอมา เจโรนิโม ดี อเซเวดู (Dom Jernimo de Azevedo) ได้ส่งบาทหลวงฟรานซิสกู ดา อานันเซียซา (Fr.Francisco da Anunciao) เดินทางกลับมาด้วยในฐานะทูต เขาคือบาทหลวงนิกายโดมินิกันซึ่งได้มาตั้งรกรากอยู่ในสยามเป็นเวลาหลายปี นับแต่นั้นมาการค้าระหว่างชาวโปรตุเกสและชาวสยามก็ได้รับการสถาปนาขึ้นอีกครั้ง เช่นเดียวกับการส่งบาทหลวงนิกายต่าง ๆ มาเผยแผ่ศาสนา สยามในยุคนั้นมีสงครามทั้งกับประเทศเพื่อนบ้านและสงครามภายใน ยิ่งไปกว่านั้นทั้งชุมชนชาวต่างชาติและอังกฤษต่างก็มีอคติด้านการค้ากับชาวโปรตุเกส รวมทั้งคริสต์ศาสนาเองด้วย^๔ ผลที่ตามมาก็คือ ได้มีการติดต่อดังกล่าวทั้งสองราช

^๑ D. K. Basset, "Early English Trade and Settlement in Asia, 1602 - 1690", in *Historiography of Europeans in Africa and Asia, 1450 - 1800*, ed. Anthony Disney, Hampshire, Variorum, 1995, pp. 86 - 92 - ต้นฉบับ

^๒ Dhiravat na Pombejra, "Ayutthaya and Its External Relations", in *Ayutthaya Historical Centre*, Bangkok, Allied Publications, 1990, pp. 105 - 106. - ต้นฉบับ

^๓ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.๒๑๕๔ - ๒๑๗๑) - สปป.

^๔ António da Silva Rego. *Documentação para a História das Missões do Padroado Português no Oriente - Índia*, Vol. VII, Lisboa, Agência - Geral do Ultramar, 1952, pp.462 - 463. - ต้นฉบับ

อาณาจักรขึ้นอีกครั้งเพื่อเร่งรัดการเจรจาในเรื่องการค้าขายที่มะละกาให้บรรลุผล
บาทหลวง อันเดร เปร์รา (André Pereira) (S.J. อดีตเจ้าคณะเขตการปกครองใน
โบสถ์แห่งวิทยาลัยที่มะละกา จาก พ.ศ.๒๑๕๑ ถึง พ.ศ.๒๑๕๒) จึงได้ถูกส่งมายัง
กรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.๒๑๖๒ โดยมีคอนสแตนติน ฟอลคอน นักบวชของแสวงการ
ปกครองของบิชอปแห่งเมลีอาปู (Diocese of Meliapo) และกัสปาร์ ปาเชโก เดอ
เมสกีตาร์ (Gaspar Pacheco de Mesquita) ซึ่งสมรสแล้วและอาศัยอยู่ที่โคจิงจีน
ร่วมติดตามมาด้วย การกิจของเขาก็คือการเจรจาในเรื่องสนธิสัญญาสันติภาพกับ
พระมหากษัตริย์ของสยาม ในพ.ศ.๒๑๖๘ บาทหลวงเยซุอิต ได้แก่ เปโดร มอร์
จอน (Pedro Morejón) อันโตนิโอ การ์ดิม (António Cardim) และชาวญี่ปุ่น ชื่อ
โรมา นิกิ (Romão Nixi) ได้แล่นเรือจากมาเก๊ามายังสยาม โดยมาถึงและพำนัก
อยู่ที่นั่นใน พ.ศ.๒๑๖๙ พ.ศ.๒๑๗๐ บาทหลวงจูเลีย มากิซุ (Júlio Marguico) ถูก
ส่งไปจากมะละกาให้ไปเป็นพระอธิการของคณะมิชชันนารีที่นั่น*

อย่างไรก็ดี ในพ.ศ.๒๑๗๑ ได้เกิดการเป็นปรปักษ์ครั้งใหม่ระหว่าง
ชาวสยามและชาวไอบีเรียน (Iberians) ซึ่งประกอบด้วยสเปนและโปรตุเกส พ.ศ.
๒๑๗๒ การ์ดิม (Cardim) ได้เดินทางกลับสู่มะนิลาพร้อมกับคณะทูตสเปนที่ได้ถูก
ส่งมาเพื่อแก้ปัญหาทางด้านความสัมพันธ์กับอยุธยา บาทหลวงมาร์กิซุ (Marguico)
และพี่ชายชาวญี่ปุ่นของเขาได้ถูกจับกุมเป็นนักโทษ ใน พ.ศ.๒๑๗๕ บาทหลวงชาว
ญี่ปุ่นได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมชาติ แต่บาทหลวงมาร์กิซุนั้นเสียชีวิตใน
คุก บาทหลวงเยซุอิตไม่ได้กลับมาสู่สยามอีกเลยจนกระทั่งถึง พ.ศ.๒๑๙๘ เมื่อ
พวกเขาได้กลับมาสร้างที่พำนักแห่งใหม่ขึ้นที่นั่น^๒ กระนั้นก็ตามทั้งการค้าและความ
สัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการดูเหมือนจะดำเนินต่อไปจนถึง พ.ศ.๒๑๗๖

พ.ศ.๒๑๗๓ สยามได้มีราชวงศ์ใหม่คือราชวงศ์ของสมเด็จพระเจ้า
ปราสาททอง (พ.ศ.๒๑๗๓ - ๒๑๙๘) ที่ทรงขึ้นครองราชย์แทนราชวงศ์เก่าของ
สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่สิ้นสุดลง สยามเคยทำสงครามกับชาวโปรตุเกสมาตั้งแต่
สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สาเหตุของสงครามนี้มาจากการที่ชาวโปรตุเกสได้

* Manuel Teixeira "A Missão Portuguesa no Sião", in *Boletim Eclesiástico da Diocese de Macau*, Vol. LX, no. 696, Abril de 1962, pp. 330 - 334. ดันฉบับ

^๒ Donald F. Lach, *Asia in the Making of Europe, III : A Century of Advance* (Vol. 3), 4 Volumes, Chicago, The University of Chicago Press, 1993, pp.1180 - 1181. - ดันฉบับ

ยึดเรือของชาวดัตช์ไว้ ตั้งแต่โปรตุเกสตกอยู่ภายใต้การปกครองของสเปน (พ.ศ. ๒๑๒๓ - ๒๑๘๓) สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้มีพระราชหัตถเลขาถึงผู้ว่าราชการของฟิลิปปินส์เพื่อแสดงถึงพระราชประสงค์ที่จะกลับมาสถาปนาความสัมพันธ์กับชาวโปรตุเกสอีกครั้ง สงครามระหว่างทั้งสองประเทศสิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๖ พร้อมกับการที่ทูตโปรตุเกสเดินทางเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา^๑

ในช่วงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ชาวดัตช์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญยิ่งทั้งทางด้านการเมืองและการทหารของสยาม ในพ.ศ. ๒๑๗๗ บริษัท VOC ได้ให้การสนับสนุนสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายต่อต้านสเปน - โปรตุเกส และทำสงครามสู้รบกับปัตตานี โดยได้รับการมอบสัมปทานการค้าให้เป็นการตอบแทน^๒

ในพ.ศ. ๒๑๗๙ พระมหากษัตริย์ของสยามพระราชทานสัมปทานการค้าครั้งใหม่ให้ชาวโปรตุเกสในมะละกาและชาวสเปนในฟิลิปปินส์ ในพ.ศ. ๒๑๘๔ โปรตุเกสก็เสียมะละกาทอดจนอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูให้แก่ชาวดัตช์ ในช่วงปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง บริษัท VOC ในกรุงศรีอยุธยาตกอยู่ในภาวะอ่อนแอ^๓

ในพ.ศ. ๒๑๘๒ ดอม ซีบาสเตา ลูบู ดา ซิลไวรา (Dom Sebastião Lobo da Silveira) ผู้ว่าราชการมาเก๊าได้ส่งทูตซึ่งเป็นผู้สมรสแล้วและมีถิ่นพำนักในมาเก๊าชื่อฟรานซิสกู ดี อาเกีย อีวานเกลยู (Francisco de Aguiar Evangelho) มายังกรุงศรีอยุธยา เขาเป็นผู้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าขึ้นอีกครั้ง ทั้งยังได้รายงานถึงเรื่องคำขอร้องของพระมหากษัตริย์สยามในเรื่องการจัดส่งบาทหลวงเข้ามา บาทหลวงอันโตนิอู ดี เอส.ดุมิงกูซ (Fr. António de S. Domingos) ตำแหน่งหัวหน้าบาทหลวง^๔ แห่งมาเก๊าได้ตัดสินใจเดินทางมายังสยามพร้อมกับบาทหลวงจาซินตู ซิเมเนซ (Fr. Jacinto Ximenes) และทูตคนดังกล่าว พวกเขามาถึงสยาม

^๑ Rong Syamananda, *History of Thailand*, Bangkok, Taiwatana Panich, 1990, p.70. - ต้นฉบับ

^๒ Donald F. Lach, *Asia in the Making Europe, III : A Century of Advance* (Vol. 3), 4 Volumes, Chicago, The University of Chicago Press, 1993, p. 1184. - ต้นฉบับ

^๓ Donald F. Lach, *ob. cit.*, p. 1184. - ต้นฉบับ

^๔ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ Vicar - สวป.

เมื่อ พ.ศ.๒๑๘๓ และก็ได้รับการต่อต้านจากเหล่าเสนาบดีชาวสยามเหมือนเช่นเคย เสนาบดีถูกยุยงปลุกปลั่นโดยชาวดัตช์ และยังไปกว่านั้นจากสิ่งที่เรียกกันว่า *chincheo* หลังจากนั้นบุคลากรทางศาสนาคนอื่น ๆ ก็ได้ถูกส่งตัวไปปฏิบัติภารกิจในสยาม จำนวนชาวคริสเตียนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการล่มสลายของมะละกาใน พ.ศ.๒๑๘๔ บาทหลวงลูอิส ดู โรซาริโอ (Fr. Luís do Rosário) ได้สร้างโบสถ์ขึ้นอีกหลังหนึ่งพร้อมทั้งก่อตั้งคณะบาทหลวงซานติสซิมู โรซาริโอ (Santissimo Rosário) ขึ้น^๑

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงขึ้นครองราชย์หลังจากมีเหตุการณ์วุ่นวายในการสืบราชสมบัติ พระองค์ทรงเริ่มรวบรวมพระราชอำนาจเป็นปึกแผ่นและทรงเปิดรับพ่อค้าชาวยุโรป รวมทั้งเหล่ามิชชันนารี ในขณะเดียวกันทั้งพระองค์และพ่อค้าของพระองค์ต่างก็เป็นผู้ผูกขาดทางการค้าขายกับต่างประเทศในกรุงศรีอยุธยา และทรงพัฒนาการค้าขายโดยตรงกับญี่ปุ่น จีน และไต้หวัน ในพ.ศ. ๒๒๐๗ ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ระหว่างสยามกับชาวดัตช์ แต่อย่างไรก็ดี สถานการณ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อชาวดัตช์ก็ได้เริ่มแปรเปลี่ยนไปเมื่อคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสและพ่อค้าชาวอังกฤษได้เดินทางเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา บริษัทอีสต์อินเดียตะวันออกได้ตั้งสถานีการค้าในกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๒๑๗ แต่ต่อมาภายหลังก็ได้ปิดตัวลงอันเนื่องมาจากการขยายอิทธิพลของชาวฝรั่งเศส^๒

ในพ.ศ.๒๒๑๑ ได้มีการส่งคณะราชทูตไทยไปยังเปอร์เซีย ส่วนคณะราชทูตจากเปอร์เซียและอาละหักก็ได้เดินทางมาสู่สยามเป็นการแลกเปลี่ยน เมื่อเข้าสู่ช่วงปลายทศวรรษที่ ๑๖๗๐ หรือช่วงปลายพ.ศ.๒๒๑๓ - ๒๒๒๒ ชาวเปอร์เซียมีอิทธิพลอย่างมากในตะนาวศรีและมะริด ส่วนในภูเก็ตก็มีชาวอินเดียเข้ามาเป็นผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญเช่นเดียวกับชาวเติร์กในกรุงเทพฯ^๓

^๑ António da Silva Rego, *Documentação para a Historia das Missões do Padroado Português no Oriente - Índia*, Vol. VII, Lisboa, Agência - Geral do Ultramar, 1952, pp.465 - 466 - ดันฉบับ

^๒ Donald F. Lach, *Asia in the Making of Europe, III : A Century of Advance* (Vol. 3), 4 volumes, Chicago, University of Chicago Press, 1993, pp.1184 - 1185. - ดันฉบับ

^๓ Muhammad Ismail Marcinkowski, "Persian Religious and Cultural Influences in Siam, Thailand and Maritime Southeast Asia in Historical Perspective : A Plea for a Concerted Interdisciplinary Approach", in *Journal of the Siam Society*, Vol.88, Parts 1 & 2, Bangkok, 2000, pp.186 - 194. - ดันฉบับ

หลังการสถาปนา สมาคมมิชชันนารีต่างประเทศแห่งกรุงปารีส (the Society of the Foreign Missions of Paris) ก็ได้เริ่มแทรกแซงเข้ามาในพื้นที่ซึ่งคณะผู้อุปถัมภ์สงฆ์แห่งโปรตุเกส (Portuguese Ecclesiastical Patronage) จัดตั้งอยู่ สมาคมของฝรั่งเศสที่กล่าวถึงนี้ได้แข่งขันกับคณะผู้อุปถัมภ์ของโปรตุเกสทั่วบริเวณตั้งเกีย จิน และโคจินจิน และดูเหมือนจะมีแนวโน้มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ หลังจากทีสำนักงานของสันตะปาปา (The Holy See) ได้กำหนดสูตรแนวคิดในการแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าบาทหลวงที่เป็นตัวแทนขององค์สันตะปาปา^๑ ซึ่งขึ้นตรงต่อพระสันตะปาปา และไม่ได้อยู่ภายใต้ผู้อุปถัมภ์ใดๆ ทั้งสิ้น^๒

แม้โปรตุเกสจะประท้วงแต่ก็ไม่ได้เกิดประโยชน์ใดๆ และในขณะนั้นก็เหมือนจะเป็นช่วงตกต่ำของโปรตุเกส นับตั้งแต่เมื่อสำนักงานของสันตะปาปาไม่ได้ให้การรับรองการมีเอกราชของพวกเขา ใน พ.ศ.๒๔๘๓ การยอมรับนั้นเพิ่งจะมาเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๑ ดังนั้นใน พ.ศ.๒๕๒๘ ผู้ดำรงตำแหน่งเอกอัครสมณทูตบาทหลวงคนแรกก็ได้รับการแต่งตั้งให้ไปควบคุมดูแลการเผยแผ่ศาสนาในตั้งเกียและโคจินจิน รวมทั้งประเทศต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง หลังจากเกิดความขัดแย้งนานปีการ ขอบเขตอำนาจของคณะบาทหลวงชาวโปรตุเกสในสยามก็ได้สิ้นสุดลงในพ.ศ.๒๕๑๒^๓ นับตั้งแต่ที่คณะมิชชันนารีแห่ง Propaganda Fide Congregation^๔ ได้รับการคุ้มครองจากสมเด็จพระนารายณ์ฯ และคอนสแตนติน ฟอลคอนซึ่งเป็นเสนาบดีของพระองค์ อิทธิพลของชาวโปรตุเกสในสยามก็ได้เริ่มเสื่อมสลายนับแต่นั้น

ชาวฝรั่งเศสได้กรุยทางเข้ามาสู่ดินแดนเอเชียโดยผ่านทางคณะมิชชันนารีแห่ง Propaganda Fide Congregation ทั้งคณะมิชชันนารีและพ่อค้าชาวฝรั่งเศสต่างต้องการที่จะได้เข้ามามีส่วนในการค้าของชาวเอเชีย The Propaganda Fide

^๑ ต้นฉบับภาษาอังกฤษใช้ว่า Apostolic Vicar - สวป.

^๒ António da Silva Rego, *Lições de Missionologia*, Lisboa, Estudos Cient. Politic. E.Soc., no 56, 1961, pp.174 - 175. - ต้นฉบับ

^๓ António da Silva Rêgo, *Le Patronage Portugais de l'Orient*, Lisboa. Agência - Geral do Ultramar, 1957, หน้า 55 -56. - ต้นฉบับ

^๔ หรือ Sacred Congregation of Propaganda คือ หน่วยงานที่ก่อตั้งขึ้นในกรุงโรมเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ภายใต้การบริหารงานของพระสันตะปาปา ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศที่ไม่ได้เป็นคาทอลิก - สวป.

ตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เพื่อปลดปล่อยคณะมิชชันนารีต่างๆ จากการควบคุมจากบรรดารัฐของฝ่ายอาณาจักรทั้งหลาย ได้มีการตกลงอย่างไม่เต็มใจนักที่จะส่งเอกอัครสมณทูตบาทหลวง ๓ องค์ไปยังดินแดนตะวันออก และมีการก่อตั้งสมาคมมิชชันนารีต่างประเทศแห่งกรุงปารีส และเพื่อเป็นการส่งเสริมการทำงานของ Propaganda Fide ในระหว่างการจัดตั้งสมาคมฯ จึงได้มีการรวบรวมเงินในฝรั่งเศสและส่งไปยังบรรดาหัวหน้าบาทหลวงที่เป็นตัวแทนขององค์สันตะปาปาทั่วทุกเขตการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเอเชีย คนแรกที่ส่งออกไปคือ ลังแบร์ต เดอ ลา มอตต์ (Lambert de La Motte หรือ บิชอปแห่งเบรุต (Bishop of Beirut) เขาได้รับมอบอำนาจการควบคุมดูแลคณะสงฆ์ทั่วทั้งโคจีนจิน ๔ มณฑลในภาคใต้ของจีนและเกาะไหหลำ ลังแบร์ต เดอ ลา มอตต์ พร้อมผู้ร่วมทาง ๒ คน ได้ออกเดินทางจากเมืองมาร์เซิลล์ (Marseille) ประเทศฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ.๒๒๐๓ และเดินทางถึงกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.๒๒๐๕ เนื่องจากการต่อต้านชาวคริสเตียน พวกเขายังจำต้องอยู่ต่อในกรุงศรีอยุธยา ในขณะนั้นอยุธยามีชาวคริสเตียนอยู่ประมาณ ๒,๐๐๐ คน และเป็นเมืองที่ประชาชนมีขนัตติธรรมทางศาสนา เพราะคนไทยนั้นมีความเชื่อเสมอมาว่า “ทุกศาสนานั้นสอนให้เป็นคนดี” ฌาคส์ เดอ บอร์ก (Jacques de Bourges) ที่ร่วมเดินทางมากับลังแบร์ต และเป็นพระที่อาศัยอยู่นอกวัดหมอสอนศาสนาได้รับคำสั่งให้เดินทางกลับหลังจากที่อยู่ในสยามได้ ๑ ปี เขาเดินทางถึงกรุงโรมเมื่อ ค.ศ.๑๖๖๔ จากนั้นจึงได้จัดทำรายงานสถานการณ์การปฏิบัติงานของคณะมิชชันนารี ในรายงานนั้นเขาได้ให้การร้องทุกข์ถึงการเป็นปฏิปักษ์ของชาวโปรตุเกสและบาทหลวงเยซูอิต ในขณะเดียวกันที่กรุงปารีสทั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสและสมาคมมิชชันนารีต่างประเทศแห่งกรุงปารีส (Foreign Missions of Paris) ก็ได้ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ ฟรังซัวส์ ปาลู (François Pallu) ตำแหน่งบิชอปแห่งเฮลิโอโพลิส (Bishop of Héliópolis) ก็ได้เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาในปีเดียวกัน (พ.ศ.๒๒๐๗) เขามีอำนาจในการดูแลเหนือดินแดนตังเกี๋ย ลาว และอีก ๕ มณฑลในประเทศจีน หลังจากได้ประเมินสถานการณ์แล้วชาวฝรั่งเศสก็ได้ตัดสินใจที่จะตั้งมั่นในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางศาสนาในเอเชียอาคเนย์ ในพ.ศ.๒๒๑๑ สมเด็จพระนารายณ์ฯ พระราชทานที่ดินให้แก่ชาวฝรั่งเศสเพื่อสร้างโรงเรียนศาสนาและโบสถ์ ในพ.ศ.๒๒๑๖ พวกเขาก็ได้รับพระราชทานที่ดินอีกผืนหนึ่งในลพบุรีจากพระมหากษัตริย์สยาม ในช่วงเวลาเดียว

กับเหตุการณ์ดังกล่าว พระสันตะปาปาก็ได้สั่งการไปยังพระในนิกายต่าง ๆ ในทุกดินแดนที่ไม่ขึ้นตรงต่อการควบคุมดูแลของโปรตุเกสให้เชื้อฟังหัวหน้าบาทหลวงที่เป็นเอกอัครสมณทูตตัวแทนขององค์พระสันตะปาปา และท้ายที่สุดใน พ.ศ.๒๒๒๐ บาทหลวงเยซุอิตในสยามจึงได้ยอมรับอำนาจหน้าที่ของหัวหน้าบาทหลวงฝรั่งเศส

ในระหว่าง พ.ศ.๒๒๒๑ ถึงพ.ศ.๒๒๒๒ หลังจากที่ชาวดัชต์ได้เดินทางออกจากกรุงศรีอยุธยา บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส (French East India Company) ก็ได้ก่อตั้งสถานการค้าขึ้นที่นั่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งคณะราชทูตไปยังฝรั่งเศสใน พ.ศ.๒๒๒๔ และอีกครั้งใน พ.ศ.๒๒๒๗ คณะมิชชันนารีที่ปฏิบัติหน้าที่ในสยามต้องการให้พระองค์เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนา พวกเขาเชื่อมั่นว่าคอนสแตนติน ฟอลคอนจะช่วยเหลือพวกเขาเนื่องจากสุภาพบุรุษชาวกรีกผู้นี้ใกล้ชิดสมเด็จพระนารายณ์ฯ และตัวเขาเองก็เพิ่งเข้ารับเมื่อไม่นานมานี้^๑

เพื่อเป็นการตอบสนองการริเริ่มของพระมหากษัตริย์สยาม พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสจึงทรงส่งคณะราชทูตชาวฝรั่งเศสชุดแรกมายังประเทศสยามเมื่อ พ.ศ.๒๒๒๔ โดยมีคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสร่วมเดินทางมาด้วย ราชทูตฝรั่งเศสคือ เชอวาลิเยร์ อเลซานเดร เดอ โชมองต์ (Chevalier Alexandre de Chaumont) และฟรังซัวส์ เดอ ชัวซี (Francois de Choisy) ซึ่งรู้จักกันในนามบาทหลวงเดอ ชัวซี เดินทางมาในฐานะผู้ช่วย ในคณะของเดอ โชมองต์ประกอบด้วย บาทหลวงที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ที่กำลังมุ่งหน้าไปยังเมืองจินจ้านวน ๖ คน หนึ่งในนั้นคือ กียี เดอ ตาชาด (Guy de Tachard) ได้เดินทางกลับสู่ประเทศฝรั่งเศสพร้อมกับเดอ โชมองต์ เพื่อไปเกณฑ์บาทหลวงเยซุอิตที่เป็นนักวิทยาศาสตร์ให้มาปฏิบัติหน้าที่ในประเทศสยาม ใน พ.ศ.๒๒๓๐ ฝรั่งเศสได้ตัดสินใจที่จะส่งกองทหารมาตั้งค่ายที่ประเทศสยาม ส่วนบาทหลวงคนอื่นๆ ก็ยังคงปฏิบัติภารกิจเพื่อให้สมเด็จพระนารายณ์ฯ และราชอาณาจักรของพระองค์เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ ดังนั้นจึงมีการส่งคณะราชทูตคณะใหม่ไปยังประเทศสยาม นำโดย คลอด์ เซเบเรต์ ดู บูลเลย์ (Claude Ceberet du Boullay) ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้นำของบริษัท

^๑ Jurien van Goor, "Merchant in Royal Service : Constant Phaulkon as Phraklang in Ayutthaya, 1683 - 1688," in *Historiography of Europeans in Africa and Asia, 1450 - 1800*, edited by Antony Disney, Hampshire, Variorum, 1995, pp. 317 - 465. - ต้นฉบับ

ฝรั่งเศส (French Company) คณะราชทูตชุดนี้ยังประกอบไปด้วย ซิมง เดอ ลาลูแบร์ (Simon de la Loubère) และบาทหลวงยูเซบิอัสอีก ๑๕ คน ทั้ง ๆ ที่ความเป็นปฏิปักษ์ของข้าราชการสำนักต่อฟอลคอนและเหล่ามิตรชาวฝรั่งเศสเพิ่มมากขึ้น แต่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็ทรงลงพระนามในความตกลงทางการค้ากับชาวฝรั่งเศสในปีเดียวกัน พ.ศ.๒๒๓๑ คณะทูตฝรั่งเศสก็ได้ออกจากสยามพร้อมกับบาทหลวงเยซูอิต กียี ตาชาต์ ซึ่งรัฐบาลสยามได้ส่งเขาไปยังฝรั่งเศสในฐานะผู้แทนของรัฐบาลสยามเพื่อไปเจรจาเป็นพันธมิตรทางการเมืองกับฝรั่งเศส^๑

อย่างไรก็ดีใน พ.ศ.๒๒๓๑ เมื่อสบโอกาสที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงพระประชวร ข้าราชการสยามจึงสมคบคิดร่วมกันเพื่อต่อต้านฟอลคอน ซึ่งนำไปสู่การประหารชีวิตฟอลคอนและการขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกจากสยาม^๒

ในปีเดียวกัน สภามาเก๊า (Macau Senado) ได้ถกเถียงกันในเรื่องการส่งเรือไปยังราชอาณาจักรสยาม เนื่องมาจากการสิ้นพระชนม์ของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุที่ว่า “เมืองหลวงแห่งนี้ต้องการผูกมิตรและสัมพันธภาพกับราชอาณาจักรดังกล่าว (.....)” และการได้รับความอนุเคราะห์เป็นสิ่งที่ชนชาติโปรตุเกสโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองแห่งนี้รู้สึกเป็นหนี้บุญคุณอยู่^๓ มีการกล่าวอ้างอย่างชัดเจนถึงเงินก้อนหนึ่งที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงให้คณะเสนาบดีมาเก๊ากู้ยืม ซึ่งต้องใช้เวลาหลายปีในการจ่ายเงินก้อนนั้นคืน การผ่อนชำระหนี้สินครั้งสุดท้ายสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ.๒๒๖๕^๔

“การปฏิวัติใน พ.ศ.๒๒๓๑” เป็นเครื่องหมายแห่งการสิ้นสุดนโยบายเปิดกว้างของประเทศสยาม และสยามก็ได้ยุติการค้าขายกับชาวยุโรปมานับแต่นั้น

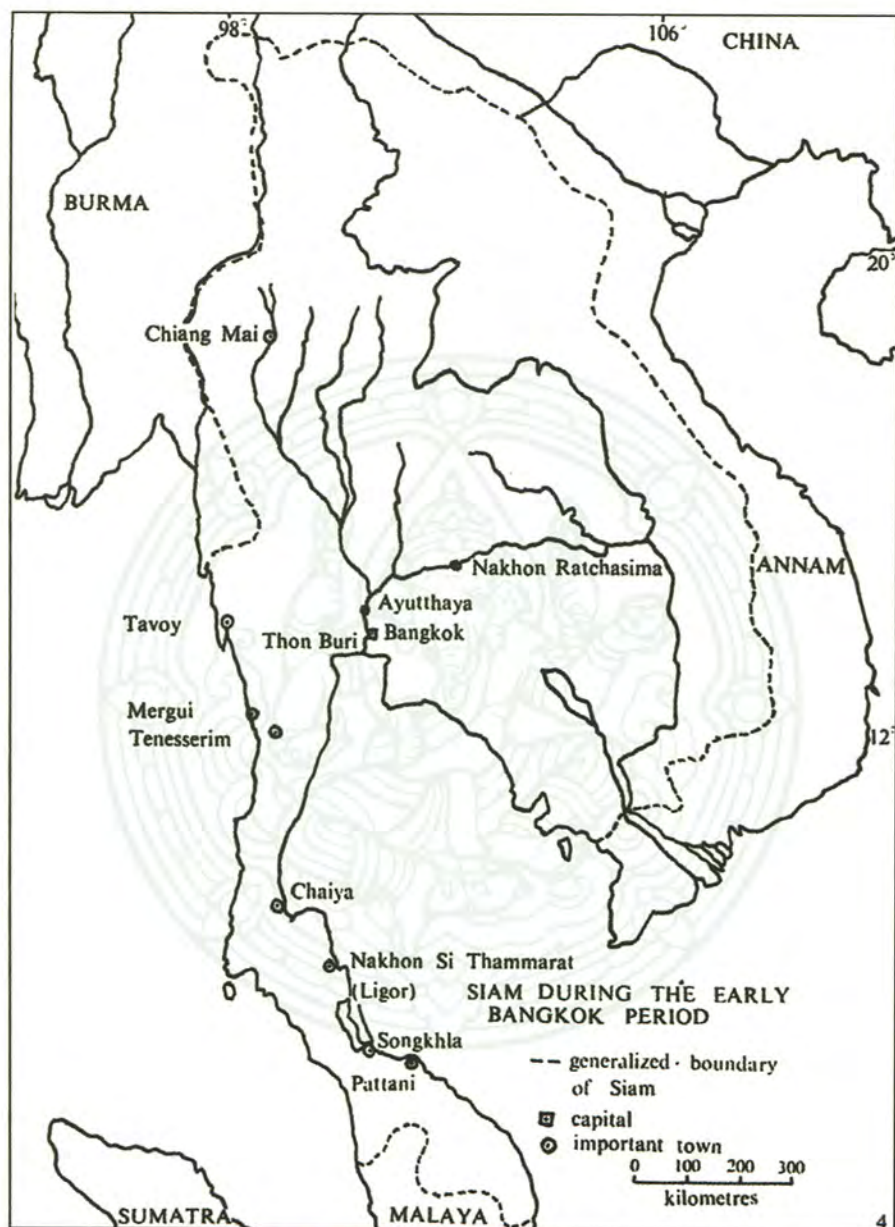
^๑ Donald F. Lach, *Asia in the Making of Europe, III : A Century of Advance* (Vol.3) 4 volumes., Chicago, The University of Chicago Press, 1993, pp. 1885 - 1193 - ต้นฉบับ

^๒ Donald F. Lach, *ob. cit.*, p.1194. - ต้นฉบับ

^๓ ข้อความขาดหายไปในต้นฉบับ - สวป.

^๔ “Termo e Assento eto em Junta de Homens bons, sobre se convem mandar barco ao reino de Sião, datado 17 de Novembro de 1688”, in *Arquivos de Macau, 2 a Série*, Vol. I, no 5, Setembro - Outubro de 1941, p. 275. - ต้นฉบับ

^๕ António Silva Rego, *O Ultramar Português no Século XVIII (1700 - 1833)*, Lisboa, Agência- Geral do Ultramar, p. 107. - ต้นฉบับ

สยามในระยะแรกที่มีกรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวง
(แผนที่)

(จากหนังสือ History of Thailand โดยรอง สยามานนท์. กรุงเทพฯ ๑๙๙๐ หน้า ๑๑๐)

หลังจากสิ้นรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ฯ และจุดจบของฟอลคอน ผู้เป็นเสนาบดีของพระองค์ สมเด็จพระเพทราชาเสวยราชสมบัติและทรงสถาปนา ราชวงศ์ใหม่ (ราชวงศ์บ้านพลูหลวง) หลังจากสมัยของพระองค์ พระราชโอรส พระองค์ใหญ่คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระทรงสืบราชสมบัติใน พ.ศ.๒๒๕๒^๑ ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์นั้นการค้าขายกับจีนเพิ่มมากขึ้นเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าข้าว การค้าจำนวนมากของชาวสยามกับชาวจีนและญี่ปุ่นได้เคย ดำเนินการโดยชาวดัตช์ แต่มาบัดนี้ได้ตกอยู่ในมือของบรรดาพ่อค้าอิสระชาวจีน การสวรรคตของพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ได้นำไปสู่การต่อสู้เพื่อแย่งชิงราช สมบัติอีกครั้ง ผู้ที่ขึ้นครองราชย์สืบต่อมาก็คือสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งใน รัชสมัยของพระองค์นับเป็น “ยุคทอง” ของแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ผู้ทรงรักสงบ พระองค์นี้นับเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐสุดพระองค์หนึ่งของกรุงศรีอยุธยา

หลังจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสวรรคต ได้เกิดการแย่งชิงราช สมบัติระหว่างพระราชโอรสทั้งสองของพระองค์ และนำไปสู่การขึ้นครองราชย์ของ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศซึ่งมีพระนามในพระราชพิธีราชาภิเษกว่า สมเด็จพระบรม ราชา^๒ และทรงครองราชสมบัติตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๐๑ ถึง พ.ศ.๒๓๑๐ ใน พ.ศ.๒๓๐๘ พม่าได้ยกทัพเข้ามารุกรานกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง และได้ทำลายกรุงศรีอยุธยาลง อย่างย่อยยับหลังจากที่ล้อมโจมตีอยู่เป็นเวลายาวนาน ๒ ปี^๓ ใน พ.ศ.๒๓๑๐ แม่ทัพของไทยนามว่าตากสิน (ผู้ทรงเป็นชาวสยามแต่ทรงมีบรรพบุรุษเป็นชาวจีน) ได้สถาปนาเมืองหลวงแห่งใหม่ขึ้นที่ธนบุรี ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่ง อยู่ฝั่งตรงข้ามกับกรุงเทพฯ การก่อการกบฏของพระยาตากได้รับการสนับสนุน จากชุมชนพ่อค้าชาวจีนในดินแดนนั้น ดังนั้นจึงมีผลอย่างสำคัญที่พระมหากษัตริย์ ทรงไม่หวนกลับไปสู่กรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงตั้งเมืองหลวงใหม่ที่ธนบุรี ซึ่งอยู่ ห่างจากทะเลเพียง ๒๐ กิโลเมตร จึงเป็นทำเลที่ดีกว่ามากสำหรับเป้าหมายใน

^๑ พระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชา คือ สมเด็จพระเจ้าเสือ และพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าเสือคือ สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ (ครองราชย์ พ.ศ.๒๒๕๑ - ๒๒๗๕) - สวป.

^๒ สมเด็จพระบรมราชามหาอดิศร บวรสุจริตทศพิธธรรมธเวส เชษฐโลกนายภักดีมบรมนาถบรม บพิตร - สวป.

^๓ David Wyatt, *Thailand : A Short History*, Bangkok, Transvin Publications, 1984, pp. 124 - 137. - ต้นฉบับ

การค้าขายทางทะเล ครั้นเมื่อพระองค์ทรงวางฐานอันมั่นคงขึ้นอีกครั้ง พระองค์ทรงเริ่มยกทัพไปปราบหลาย ๆ ท้องที่ โดยทรงพยายามจะสถาปนาศูนย์กลางอำนาจจากการที่เหล่าคู่ต่อสู้ยอมจำนน ชาวโปรตุเกสก็ได้ร่วมรบอยู่ฝ่ายเดียวกับพระองค์ และจากนั้นพระองค์ก็ทรงได้พระราชทานที่ดินในเมืองหลวงแห่งใหม่ให้พวกเขาใน พ.ศ.๒๓๑๑ ซึ่งพวกเขาได้ตั้งถิ่นฐานพร้อมทั้งสร้างโบสถ์ด้วย (โบสถ์ซางตาครูซ ผังธนบุรี)^๑

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑^๒ (พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งสยาม พระองค์ทรงสถาปนาราชวงศ์จักรี และย้ายเมืองหลวงมาสู่กรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ใต้ธนบุรีลงมาเล็กน้อย บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา^๓ การย้ายเมืองหลวงมาสู่กรุงเทพฯ ก็ด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์ สภาพภูมิศาสตร์และเหตุผลทางศาสนา ดูเหมือนจะเป็นการย้ายเมืองที่ชอบด้วยเหตุผล นับตั้งแต่การที่ธนบุรีมีแม่น้ำไหลผ่านใจกลางเมือง ทำให้เป็นการยากที่จะป้องกันกรุงธนบุรีไว้ได้ในยามที่ถูกโจมตี นอกเหนือจากนั้นพระบรมมหาราชวังตั้งอยู่บริเวณส่วนโค้งของแม่น้ำ ซึ่งถูกกักเซาะอยู่ตลอดเวลา และไม่สามารถจะขยายพื้นที่ต่อไปอีกได้อันเนื่องมาจากการที่ถูกขนาบด้วยวัด ๒ แห่ง

ในกรุงเทพฯ นั้น พระบรมมหาราชวังได้สร้างขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นย่านชาวจีนมาก่อน ชุมชนชาวจีนได้ย้ายออกไปอยู่บริเวณด้านทิศใต้ของพระราชวัง คือย่านสำเพ็งและมีการขุดคลอง (คูเมือง) ห่างออกไปจากพระบรมมหาราชวังเป็นระยะทางเพียงแค่ ๒ กิโลเมตร เนื้อที่ของพระบรมมหาราชวังนี้แผ่ขยายจากปลายด้านหนึ่งออกไปจนสุดปลายอีกด้านหนึ่งของคลองคูเมืองที่ออกแม่น้ำเจ้าพระยา (แม่น้ำ)^๔

ตลอดรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ได้มีการพระราชทานที่ดินให้แก่รัฐบาลโปรตุเกสที่อินเดียเพื่อใช้ในการสร้างสถานการค้า หลักฐานยืนยันใน

^๑ Joaquim de Campos, "A feitoria de São (II)", in *Boletim Eclesiástico da Diocese de Macau*, Ano XXXL, no 410, Maio de 1938, p.872. - ต้นฉบับ

^๒ แปลตามต้นฉบับภาษาอังกฤษที่ชื่อว่า Rama Thibodi จริง ๆ แล้วในสมัยรัตนโกสินทร์จะไม่มีการใช้วามาธิบดี ที่ถูกต้องคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกา - สวป.

^๓ David Wyatt, *Thailand: A Short History*, Bangkok, Transvin Publications. 1984, p.145. - ต้นฉบับ

^๔ Rong Syamananda, *History of Thailand*, Bangkok, Taiwatana Panich, 1990, pp. 104 -105. - ต้นฉบับ

เรื่องนี้ได้มาจากรายงานที่เขียนโดยกงสุลโปรตุเกสในสยามชื่ออันตอนิอู ฟิลิซิอานู มาร์เคซ เปไรรา (António Feliciano Marques Pereira) ใน พ.ศ.๒๔๒๔^{*} อย่างไรก็ดีดูเหมือนว่าสถานีการค้าแห่งนี้ไม่ได้ก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา เนื่องจากถูกต่อต้านจากคณะมิชชันนารี Sacred of the Propaganda ซึ่งในตอนนั้นได้รับการก่อตั้งอย่างมั่นคงในสยาม ตามหลักฐานอื่นๆ ชาวโปรตุเกสได้ตั้งรกรากในกรุงเทพฯ ในบริเวณที่ดินที่ได้รับพระราชทานมาจากพระมหากษัตริย์สยามใน พ.ศ.๒๓๒๙ พวกเขาเรียกชื่อบริเวณนั้นว่า นิคมโรซารีอู (Campo do Rosário) และสร้างโบสถ์แห่งโนซา ซินยอรา ดู โรซารีอู (Nossa Senhora do Rosário) ขึ้นในบริเวณนั้น^๒

พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพยายามสร้างบ้านเมืองให้มีความปลอดภัยเคียงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่าที่จะเป็นไปได้ แต่การที่กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าทำลายเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐ และการที่คนจำนวนมากอพยพหนีออกจากเมืองหลวงได้ทำให้การเกษตรและกิจกรรมทางการค้าซึ่งเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจของสังคมอยุธยาต้องหยุดชะงัก เมื่อพิจารณาขนาดของความเสียหายอันเกิดจากการทำลายล้างของพม่า ถือเป็นเรื่องเร่งด่วนอย่างยิ่งที่ต้องส่งเสริมให้เศรษฐกิจของประเทศฟื้นคืนมา และนั่นก็คือเหตุผลที่ว่าเหตุใดประชาชนจึงเกี่ยวข้องมากขึ้นในการผลิตเพื่อการส่งออก ซึ่งตรงกันข้ามกับช่วงก่อนหน้านั้นที่การค้าดังกล่าวจะถูกผูกขาดโดยพระมหากษัตริย์เท่านั้น ความแตกต่างนี้ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลมาจากเรื่องการค้าย้ายทำเลที่ตั้งแห่งใหม่เพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันมีสาเหตุมาจากการรุกรานของชาวพม่า และอาจจะเป็นผลจากวิธีการที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระมหากษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาทรงจัดการฟื้นฟูสภาพทางเศรษฐกิจของราชอาณาจักร ทั้งหมดนี้นำมาซึ่งยุคสมัยที่เปิดกว้างกว่าเดิม และลดความเข้มงวดตายตัวกว่าที่เคยเป็นก่อนหน้านี้อย่างยิ่ง^๓

การเปิดกว้างนี้หมายถึงการสถาปนาการค้าและความสัมพันธ์ฉันมิตรระหว่างสยามกับชาติต่างๆ ในยุโรปอีกครั้งหนึ่ง

^{*} AH/AC/หน้า 287 “Relatório do Cônsul Geral de Portugal em Sião, António Feliciano Marques Pereira, acerca do Congresso de Geografia Comercial a realizar em Lisboa” (1 de março de 1881). - ต้นฉบับ

^๒ Manuel Teixeira, “A Missão Portuguesa no Sião”, in *Boletim Eclesiástico da Diocese de Macau*, Vol. LX, no 703, Novembro de 1962, p.931. - ต้นฉบับ

^๓ Rong Syamananda, *History of Thailand*, Bangkok, Taiwatana Panich, 1990, pp.104 - 105. - ต้นฉบับ

การค้าภายในประเทศสยาม
(Le Commerce de Siam)

นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

เมอซิเยอร์เด. จิราร์ด (Monsieur D. Girard) สมุหบัญชีของสมาคมภาคพื้นตะวันออกแห่งประเทศไทยได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยแถบตะวันออกดินแดนอินโดจีน และสยาม ราวพ.ศ. ๒๔๐๓ โดยมีจุดประสงค์เพื่อติดต่อทางการค้า ในระหว่างที่ปฏิบัติงานอยู่นั้นได้จดบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งที่เขาพบเห็นไว้อย่างน่าสนใจ ดังปรากฏในบทความเรื่อง “การค้าภายในประเทศสยาม” (Le Commerce de Siam) เมอซิเยอร์เด. จิราร์ด มีมุมมองในเรื่องการขยายดินแดนเพื่อแสวงหาอาณานิคมของฝรั่งเศสแตกต่างไปจากชาวฝรั่งเศสทั่วไป เขามีความคิดเห็นว่าอิทธิพลทางการค้าที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนสินค้าจากประเทศทางยุโรปกับประเทศแถบตะวันออกนั้นมีความสำคัญยิ่งกว่า พร้อมกันนี้เขายังได้อ้างถึงหลักฐานด้านการค้าจากข้อเขียนของเมอซิเยอร์โอกุสต์ เออร์ติเยร์ (Monsieur Auguste Heurtier) อดีตเจ้าหน้าที่กระทรวงการคลังของฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ และอดีตผู้แทนกรมการค้าทางทะเลแถบภูมิภาคอินโดจีน กับนำเสนอข้อมูลจากรายงานประจำปีเรื่องการค้าต่างประเทศ มาประกอบงานเขียนของเขาไว้หลายประการ

เรื่อง “การค้าภายในประเทศสยาม” นี้มาจากบทความในนิตยสารลา เรวู เดอ ลอริองต์ (La Revue de l'Orient) ซึ่งเป็นนิตยสารที่รายงานสภาวะเศรษฐกิจการค้าในแถบภาคพื้นตะวันออก เนื้อหาในส่วนนี้จึงเกี่ยวข้องกับสภาวะทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ การเงิน การคลัง การแลกเปลี่ยนเงินตรา และรายการสินค้าเข้า สินค้าออกของประเทศสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งครั้งนั้นประเทศสยามได้มีการลงนามในสนธิสัญญาไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการพรรณนาถึงสภาพบ้านเมือง สภาพสังคม ตลอดจนวิถีชีวิตของชนชาวสยามในสมัยนั้นไว้อย่างน่าสนใจ ในการแปลและเรียบเรียงเรื่องนี้ผู้แปลได้จัดทำเชิงอรรถและจัดหาภาพประกอบลงไว้ในฉบับแปลด้วย เพื่อให้ผู้อ่านมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหากระจ่างชัดมากขึ้น

ประเทศไทย

การค้าภายในประเทศสยาม

(รายงานการค้าภายในประเทศสยามโดย เมอซิเยอร์โอกุสต์ เออร์ติเยร์ (M. Auguste Heurtier) อดีตเจ้าหน้าที่กระทรวงการคลัง (Chancelier) ของฝรั่งเศส ประจำกรุงเทพฯ และอดีตผู้แทนกรมการค้าทางทะเลในแถบภูมิภาคอินโดจีน)

ในประเทศฝรั่งเศสยังคงมีความเชื่อกันอย่างผิด ๆ ประการหนึ่งอันเป็นมหันตภัยต่อความเจริญรุ่งเรืองของชาติ นั่นคือการทำที่ผู้คนไม่ใส่ใจถึงเรื่องการค้าเท่าใดนัก

เรามิใช่พวกที่รักเกียติทุนในความคิดของชาวอังกฤษอย่างแน่นอน แต่ถ้าหากมีบางสิ่งบางอย่างที่พอจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศอังกฤษในการรุกรานดินแดนต่างประเทศ สิ่งทีพุดถึงนั้นก็คือการที่อังกฤษให้ความสนใจในด้านการค้าเป็นอย่างมาก และนิยมยกย่องผู้ที่ลงทุนทำการค้าในประเทศอังกฤษอย่างเต็มที่

เกษตรกรรมเป็นต้นกำเนิดของความมั่งคั่งอันสมบูรณ์ที่เด่นชัดเป็นอันดับแรกของประชาชน แต่การค้าก็เป็นสิ่งที่ช่วยลดความเสี่ยงความอุดมสมบูรณ์เหล่านี้ไปยังแหล่งที่มันจะมีประโยชน์ การค้ากระจายส่วนแบ่งจากรายได้โดยรวมให้กับแต่ละคนทั่วกันทุกคน และการค้ายังทำให้ความสะดวกสบายและความสมบูรณ์มั่งคั่งของชาติทั้งหลายเพิ่มขึ้นนับเป็นสิบเป็นร้อยเท่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบซีกโลกตะวันออกซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของการค้า เพราะว่าที่นั่นเราจะพบสินค้าที่นำมาใช้แลกเปลี่ยนกันได้จำนวนมากมาย ทั้งที่เป็นของฟุ่มเฟือยและของที่ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ณ ที่นั่นไม่มีอะไรดีไปกว่าการค้าขาย เพราะฉะนั้นชาวอังกฤษจึงได้มาจัดตั้งบริษัทติดต่อการค้าขึ้นแห่งหนึ่งเพื่อที่จะขยายเขตครอบครองดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลที่มีขนาดพอ ๆ กับทวีปยุโรป

นิตยสาร ลา เรวู เดอ ลอริองต์ (La revue de l' Orient) เป็นนิตยสารที่รายงานสภาวะเศรษฐกิจการค้าในแถบภาคพื้นตะวันออก มีความประสงค์ที่จะให้ความสำคัญต่อทุกปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนสินค้าจากประเทศทางตะวันออกกับประเทศทางยุโรป อีกทั้งนิตยสารฉบับนี้ยังปรารถนาที่จะมีส่วนร่วมกับการคิดเห็นในเรื่องนี้ซึ่งยังไม่มีผู้ใดเคยทำมาก่อน

หนังสือรายงานประจำปีเรื่องการค้าต่างประเทศ (Les Annales du commerce extérieur) ได้กระทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่ด้วยการตีพิมพ์เรื่องราวอัน

หลากหลายให้สาธารณชนรับทราบอย่างเป็นทางการแล้ว แต่บ่อยครั้งที่ตารางแสดงสถิติต่าง ๆ ที่ถูกตีพิมพ์ไว้นั้นออกจะเป็นที่เข้าใจยากสำหรับผู้ที่ยอยู่นอกวงการธุรกิจการค้า ถ้าเราสามารถเป็นผู้ที่ทำให้ปัญหาสำคัญเหล่านี้เป็นที่เข้าใจแพร่หลายออกไป และสามารถทำให้ประชาชนสนใจในปัญหาเหล่านี้ได้ เชื่อว่าเราได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์แล้วและงานที่เราได้ลงมือทำนั้นจะมีคุณภาพดีพอ

มีงานชิ้นหนึ่งนอกเหนือจากที่หนังสือรายงานประจำปีเรื่องการค้าต่างประเทศได้จัดทำไว้ก็คือ ข้อมูลที่เมอซิเยอร์โอกุสต์ เออร์ติเยร์ได้บันทึกเพิ่มเติมไว้ในรายงานฉบับนี้ เมอซิเยอร์โอกุสต์ผู้นี้ในอดีตเคยดำรงตำแหน่งเจ้าหน้าที่กระทรวงการคลังของประเทศฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ และเป็นผู้แทนกรมการค้าทางทะเลในแถบอินโดจีน

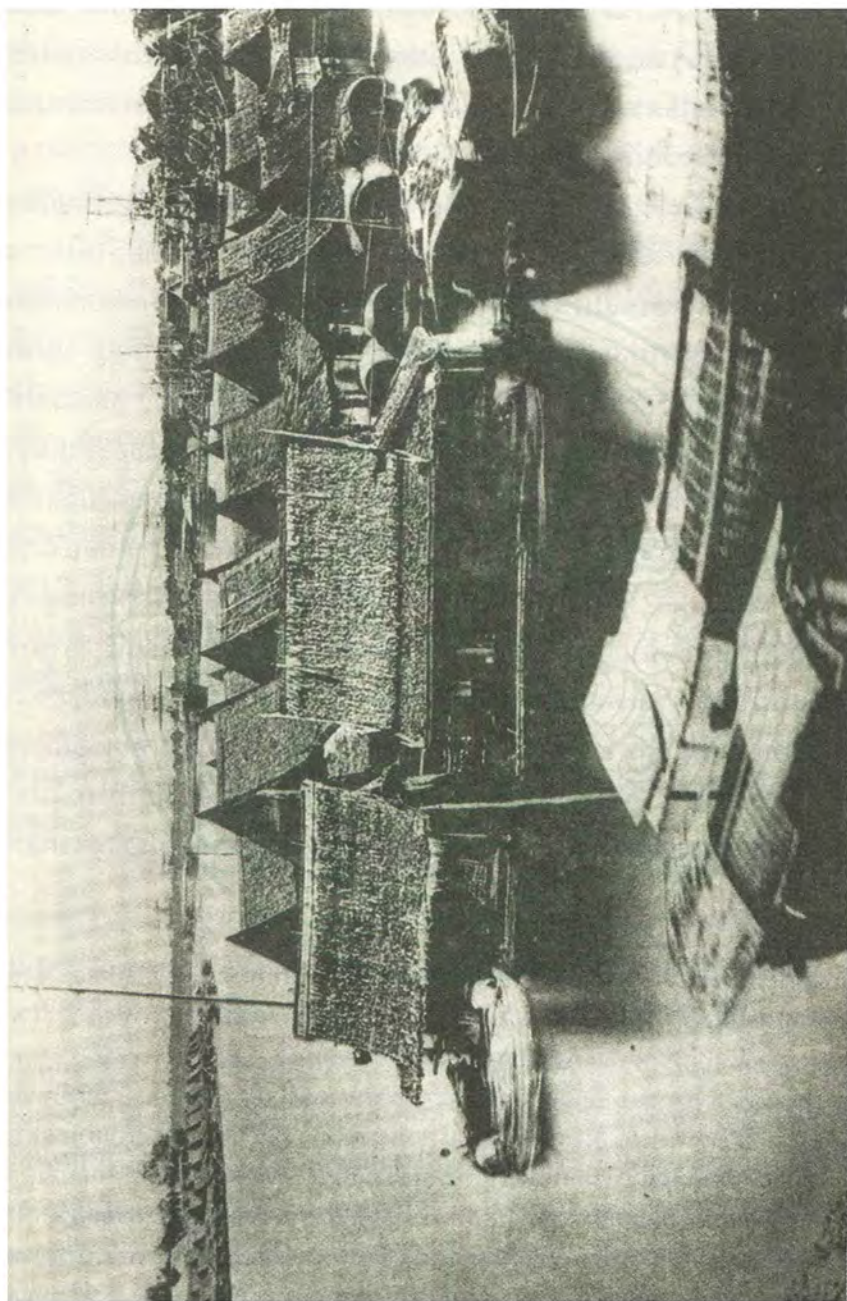
จากรายงานการศึกษาอันน่าสนใจฉบับนี้นับเป็นส่วนหนึ่งของเอกสารซึ่งใช้สำหรับค้นคว้าที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เพราะฉะนั้นเราจึงสามารถทำได้เพียงจับประเด็นสำคัญของรายงานมาตีพิมพ์เผยแพร่

เมอซิเยอร์เออร์ติเยร์ได้เริ่มเรื่องราวโดยแสดงข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปทางด้านภูมิศาสตร์ของราชอาณาจักรสยามไว้ดังนี้

ราชอาณาจักรสยามประกอบด้วยดินแดนใหญ่ ๆ ๔ ส่วน ได้แก่ ดินแดนที่เป็นสยามโดยแท้จริง ซึ่งชาวสยามเรียกกันว่า เมืองไทย (อาณาจักรแห่งความอิสระเสรี) กับดินแดนที่มีขนาดกว้างใหญ่ของประเทศซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของลาว Lao หรือ Laos อีกส่วนนั้นเดิมเป็นดินแดนที่เรียกว่าอาณาจักรกัมพูชา และท้ายที่สุดก็คือส่วนสำคัญของคาบสมุทรมลายู ซึ่งปกครองโดยเจ้าเมืองประเทศราช ได้แก่ เมืองลิเกอร์ (นครศรีธรรมราช) ปัตตานี กลันตัน ตรังกานุ และเกดะห์ (ไทรบุรี) ประเทศเพื่อนบ้านของสยามมีดังนี้ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจดเมืองพะโค^{*} (Pégu) ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศพม่า ทิศตะวันตกจดบรรดาหัวเมืองของอังกฤษทางเทือกเขาตะนาวศรี ทิศเหนือจดประเทศพม่าและมณฑลยูนนานของจีน และทิศตะวันออกจดอาณาจักรกัมพูชา หัวเมืองโคชินจีน และอาณาจักรโคชินจีน

ราชอาณาจักรสยามมีเนื้อที่ทางภูมิศาสตร์ประมาณ ๑๓,๐๐๐ ตารางไมล์ ครอบคลุมอาณาเขตตั้งแต่เส้นละติจูดที่ ๔ องศาเหนือจนกระทั่งถึง ๒๒ องศาเหนือ

* หมายถึงเมืองหงสาวดี - สวป.

เรือนแพพักอาศัยริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

ซึ่งทำให้ประเทศสยามมีความยาวประมาณ ๔๕๐ ลิเยอ^๑ ส่วนความกว้างที่สุดนับจากตะวันออกไปยังตะวันตกจากเส้นลองจิจูดที่ ๙๖ องศาตะวันออกถึง ๑๐๒ องศาตะวันออกเป็นระยะทางยาว ๑๖๐ ลิเยอ จำนวนประชากรของประเทศอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้มีอัตราส่วนไม่สัมพันธ์กับพื้นที่ของประเทศ ทั้งนี้เพราะจำนวนประชากรมีอยู่แทบจะไม่ถึง ๕,๐๐๐,๐๐๐ คน

ผืนแผ่นดินสยามได้รับความชุ่มชื้นจากแม่น้ำหลายสาย ส่วนใหญ่เป็นแม่น้ำสายสั้นๆ และจะไหลลงสู่ปากอ่าว มีแม่น้ำสำคัญอยู่ ๓ สายที่ใช้ในการคมนาคมทางน้ำได้โดยไหลผ่านดินแดนจากเหนือลงใต้ จากนั้นไปทางตอนกลางของประเทศแล้วไหลไปสู่พรมแดนทางตะวันออกและตะวันตก ได้แก่ แม่น้ำกัมพูชา^๒ (Camboge) แม่น้ำมะตะบันหรือมะตะมะ^๓ (Martaban) และแม่น้ำ^๔ (le Meinam) แม่น้ำสายสุดท้ายนี้มีต้นกำเนิดมาจากประเทศจีน และชื่อของแม่น้ำนี้ก็มีความหมายตามตัวอักษรคือ แม่ของน้ำ (mère des eaux) ไหลผ่านและให้ความชุ่มชื้นแก่ที่ราบอันกว้างใหญ่ของราชอาณาจักรสยาม มีความยาวเกือบ ๑๕๐ ลิเยอ กว้าง ๕๐ ลิเยอ ไกลกับปากแม่น้ำอันเป็นตอนลึกของอ่าว บรรดาเรือเดินสมุทรก็จะพบกับสันดอนขนาดใหญ่ที่เป็นอันตรายทั้งในเวลาน้ำลงและในเวลาที่มีคลื่นลมเป็นปกติ เรือเดินสมุทรที่กินน้ำลึกมาก ๆ ดังเช่นเรือจากยุโรปของเราจำเป็นต้องทอดสมออยู่ทางตอนล่างสุดของแม่น้ำ แต่ถ้าหากมีต้นหนเรือฝีมือดีในยามที่น้ำขึ้นมาก ๆ เรือเดินสมุทรขนาดกลางก็พอจะผ่านสันดอนปากแม่น้ำไปได้ และภายในเวลาเพียงครึ่งวันจึงจะสามารถนำเรือเข้ามาทอดสมอ ณ ใจกลาง

^๑ ลิเยอ (lieue) เป็นมาตรวัดความยาวสมัยโบราณ ๑ ลิเยอ เท่ากับ ๔.๔๔๕ กิโลเมตร - สวป.

^๒ น่าจะหมายถึงแม่น้ำโขง - สวป.

^๓ น่าจะหมายถึงแม่น้ำสาละวิน ซึ่งเมืองมะตะบันตั้งอยู่ปากแม่น้ำ - สวป.

^๔ หมายถึงแม่น้ำเจ้าพระยา อันมีต้นกำเนิดมาจากแม่น้ำทางเหนือทั้ง ๔ สาย คือ แม่น้ำปิง เกิดจากดอยถั่วในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ แม่น้ำวัง เกิดจากทิวเขาผีปันน้ำในอำเภอฟาน จังหวัดเชียงราย จากนั้นไหลมารวมกับแม่น้ำปิง เหนือบ้านปากวัง ตำบลตากออก อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก แม่น้ำยม เกิดจากลำน้ำเล็ก ๆ หลายสายจากดอยสันปันน้ำและดอยยอดภูรังกาในอำเภอปง จังหวัดพะเยา ไหลลงมารวมกับแม่น้ำน่านที่หน้าวัดพระธาตุ อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ และแม่น้ำน่าน เกิดจากดอยภูแว อำเภอปัว จังหวัดน่าน ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำปิง ระหว่างตำบลปากน้ำโพ และตำบลแควใหญ่ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา มีได้มีต้นกำเนิดมาจากประเทศจีนแต่อย่างใด - สวป.

เมืองหลวงในระดับน้ำสูง ๓๐ ถึง ๕๐ ปีเยต์^๑ แม่น้ำสายนี้มีความลึกอยู่ระหว่าง ๕ ถึง ๖ บราส^๒ และไม่มีสันทรายแต่อย่างใด มีความกว้างเกือบ ๑ ไมล์ ระดับน้ำขึ้นน้ำลงอยู่ที่ ๖ ถึง ๗ ปีเยต์ไม่สม่ำเสมอ การเกิดน้ำขึ้น (le flux) และน้ำลง (le reflux) จะเกิดเพียงหนึ่งครั้งในระยะเวลา ๒๔ ชั่วโมง ตามสองฟากฝั่งตลอดความยาวของแม่น้ำเราจะได้เห็นบรรดากระท่อมของคนหาปลาที่สร้างอยู่บนเสาและถูกบดบังด้วยเหล่าแมกไม้ที่บานสะพรั่งเกือบจะทั้งหมด

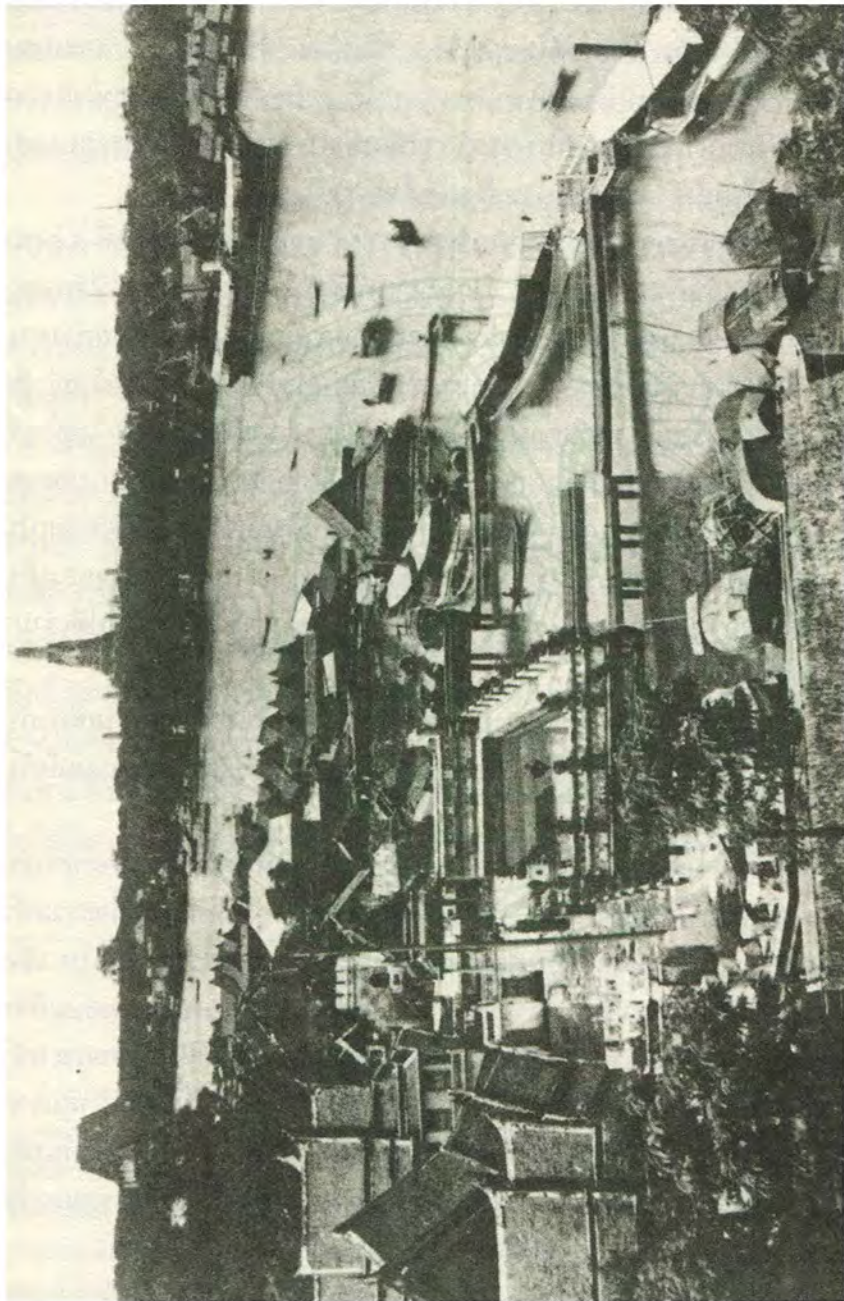
ราชอาณาจักรสยามมีอาณาบริเวณครอบคลุมจากเส้นละติจูดที่ ๔ องศาใกล้เส้นศูนย์สูตรจนถึงเส้นละติจูดที่ ๒๒ องศาเหนือ ทำให้ประเทศสยามมีลักษณะภูมิอากาศที่แตกต่างกันมาก และเราก็สามารถบอกสาเหตุของความแตกต่างตามสภาพของดินได้เช่นกัน บางส่วนของประเทศมีลักษณะเป็นที่ราบกว้างใหญ่ ซึ่งเกิดจากการทับถมของดินทรายที่แม่น้ำพัดพามาในช่วงเวลาที่เกิดน้ำท่วม ในขณะที่พื้นที่ส่วนอื่นๆ ของประเทศมีลักษณะเป็นภูเขาและมีเทือกเขานาตมหิมาปคคูลมด้วยป่าดงดิบคั่นอยู่ด้วยเช่นกัน แต่ที่บางกอกนั้นพื้นดินเป็นที่ต่ำ มีน้ำท่วมเป็นช่วงๆ อยู่ท่ามกลางภูมิประเทศที่เป็นผืนน้ำและนาข้าว อากาศร้อนมากและเต็มไปด้วยสิ่งสกปรกไม่ถูกอนามัย ทั้งโรคบิดและไข้ป่าได้คร่าชีวิตชาวยุโรปที่เข้ามาอาศัยอยู่ที่นี่ไปเป็นจำนวนมาก

ในเขตเส้นละติจูดของบางกอกในปีหนึ่งจะมีเพียงสองฤดูเช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านอื่นๆ ทุกประเทศในเขตศูนย์สูตร ซึ่งประกอบด้วยฤดูแล้งกับฤดูฝน

พื้นที่ที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้เริ่มพัดมา ลมที่พัดผ่านทะเลจะนำกลุ่มเมฆสีขาวจำนวนมากเข้ามาทุกวัน ซึ่งในตอนกลางคืนกลุ่มเมฆเหล่านี้จะรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนเหนือเทือกเขาที่กั้นเขตแดนแถบตะวันตกของประเทศสยาม เมื่อพระอาทิตย์ตกดินลมจะเริ่มพัดแรงขึ้น กลุ่มเมฆที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนก็จะลอยกระจัดกระจายตามด้วยเสียงฟ้าร้อง และท่ามกลางพายุใหญ่ที่พัดโหมกระหน่ำนั้นเองฝนจะตกลงมาบนพื้นที่ราบเพื่อสร้างความชุ่มฉ่ำให้แก่ดิน เมื่อลมมรสุมจากทิศเหนือเริ่มพัด แรกทีเดียวจะเกิดฝนตกหนักแต่ไม่มีพายุ และในไม่ช้าท้องฟ้าก็จะกลับมาแจ่มใสและจะเป็นอย่างนี้เรื่อยไปจนตลอดฤดูมรสุม ลมมรสุมตะวันตก

^๑ ปีเยต์ (pied) เป็นมาตรวัดความลึกแบบโบราณ ๑ ปีเยต์ เท่ากับ ๑ ฟุต - สวป.

^๒ บราส (brasse) เป็นมาตรวัดความยาวแบบโบราณ ๑ บราส เท่ากับ ๕ ฟุต หรือประมาณ ๑.๖๐ เมตร สามารถใช้วัดความลึก (ของทะเล) ได้ - สวป.

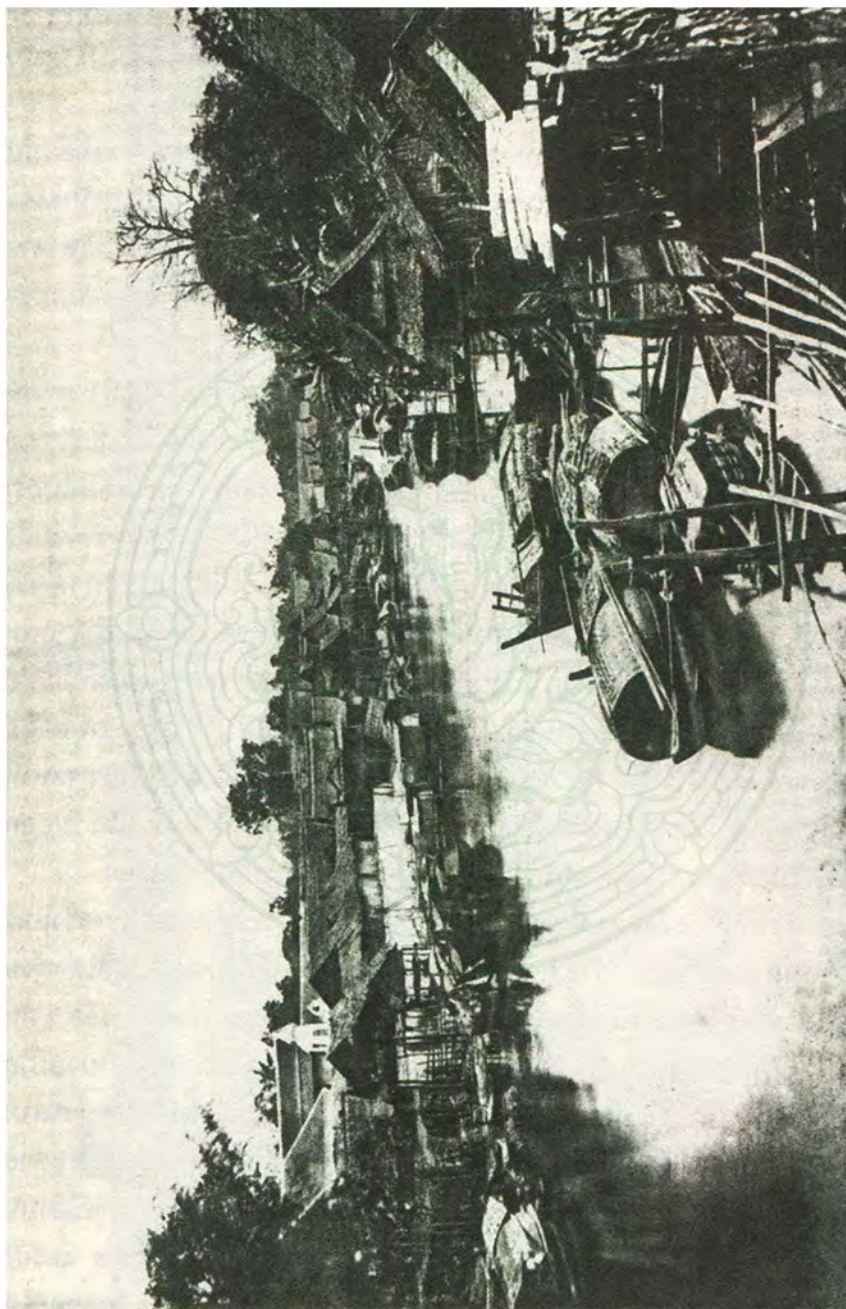
ทัศนียภาพริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณท่าราชวรดิฐ

ออกเฉียงเหนือจะแผ่อิทธิพลจนเข้าสู่ช่วงเวลาที่เปลี่ยนเป็นฤดูหนาว ส่วนลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะมุ่งสู่ในช่วงเวลาที่เปลี่ยนเป็นฤดูร้อน ช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงของลมมรสุมนั้นมักจะเกิดกระแสลมแปรปรวนและลมสงบขึ้นเป็นระยะเวลาประมาณ ๖ สัปดาห์

นิตยสาร ลา เรอู เดอ ลอริองต์ ได้เคยตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยามไปแล้วเป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกับที่เราคิดว่าไม่จำเป็นต้องขยายบทความเกี่ยวกับสภาพดินแดนประเทศนี้ให้ยืดยาวออกไปอีก แต่ก็หวังว่าผู้อ่านของเราจะได้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องเมืองบางกอกด้วยความสนใจต่อไป

เมืองบางกอกซึ่งปัจจุบันเป็นเมืองหลวงของราชอาณาจักรสยาม และเป็นที่พักของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีอาณาเขตยาว ๑ ลิเยอ กว้าง ๑ ลิเยอ พื้นที่ของเมืองบางกอกโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ประชากรทั้งหมดรวมถึงในเขตการปกครองประเมินว่าน่าจะมีจำนวนถึง ๕๐๐,๐๐๐ คน เมืองบางกอกถูกล้อมรอบด้วยกำแพงเมืองที่มีป้อมปราการตั้งอยู่เป็นระยะๆ ฝั่งเมืองมีลักษณะที่ไม่แน่นอนและมีลำคลองตัดผ่านหลายสาย ถนนหนทางดูสกปรกและคับแคบ บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเพียงกระท่อมไม้ไผ่ซอมซ่อ ไม่มีลักษณะที่สื่อถึงความคงทนถาวร ไม่มีความสะดวกสบายและความผาสุกอย่างใดเลย แต่มีต้นไม้เป็นจำนวนมากอยู่ทุกหนทุกแห่ง และมีวัดทางพุทธศาสนาที่ยอดเจดีย์สีทองสูงเสียดฟ้าอยู่เป็นจำนวนมาก สิ่งเหล่านี้ทำให้เมืองเวนิสตะวันออกแห่งนี้มีลักษณะงดงามดังภาพจิตรกรรม และมีบรรยากาศอันน่ารื่นรมย์

สิ่งก่อสร้างที่โดดเด่นที่สุดในบางกอก ได้แก่ พระบรมมหาราชวังและพระอารามหลวงต่างๆ กำแพงของพระบรมมหาราชวังที่ประดับตกแต่งด้วยแผ่นหินอ่อนและหินแกรนิตนั้นดูกว้างขวางมาก ณ ที่นี้เราจะเห็นอาคารเล็กๆ อันสง่างามประดับประดาด้วยภาพจิตรกรรมลงทองรายรอบอยู่ด้านข้างเป็นจำนวนมาก บริเวณกลางลานกว้างในพระบรมมหาราชวังเป็นที่ตั้งของพระที่นั่งมหาปราสาทอันสง่างาม ประกอบด้วยจตุรมุข ๔ ด้าน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบประดับด้วยประติมากรรมอันโดดเด่นอยู่บนหลังคา และมียอดแหลมสูงประดับทองอยู่เบื้องบน ณ ที่นั้นเป็นสถานที่ที่พระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จออกรับบรรดาทูตานุทูต และยังเป็นสถานที่สำหรับเหล่าคณะสงฆ์จะเข้าไปเจริญพระพุทธมนต์อีกด้วย ไกลออกไปอีกเล็กน้อยเป็นที่ตั้งของท้องพระโรงใหญ่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินสยามโปรดเกล้าฯ

ชุมชนริมคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) ฝั่งธนบุรี

ให้เหล่าขุนนางนับร้อยคนหมอบเข้าเฝ้า ถัดมาเป็นพระราชวังของสมเด็จพระราชินี
ตำหนักของบรรดานางสนมและสตรีผู้สูงศักดิ์ ภายในรั้วกำแพงวังนี้มีที่ทำการศาล
โรงละคร หอพระสมุด คลังอาวุธขนาดใหญ่ และโรงช้างเผือกตั้งอยู่ รวมถึงพระ
อารามหลวงที่มีความสว่างามล้ำเลิศอย่างที่ไม่มียุโรปคาดฝัน มีมูลค่าสูง
เกือบ ๕,๐๐๐,๐๐๐ ฟรังก์

ในเมืองหลวงไม่มีรถยนต์แล่นไปมาแม้แต่คันเดียว ผู้คนมักจะเดินทาง
โดยทางเรือ แม่น้ำและลำคลองจึงเป็นเส้นทางคมนาคมที่ผู้คนใช้สัญจรกันเป็น
ประจำ เรือสำเภาจีนระวางขับน้ำ ๒๐๐ ถึง ๖๐๐ ตัน จอดทอดสมอยู่ลึกลง
ไปเกือบจะถึงตรงกลางแม่น้ำเรียงรายเป็นแถวจากท่าเรือไกลออกไปกว่า ๒ ไมล์
และเรือเหล่านี้จะจอดอยู่เพื่อขายสินค้ากันเป็นประจำโดยกินเวลานานหลายเดือน

ต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่เมอซิเยอร์เออร์ติเย ได้ระบุไว้เกี่ยวกับเรื่องธุรกิจ
การค้าภายในประเทศสยาม

ชาวสยามเป็นคนที่กระตือรือร้น ไม่ชอบทะเลาะเบาะแว้งกับใคร และมี
นิสัยรักสงบ อาหารประจำวันของพวกเขาจะประกอบไปด้วยข้าว ปลาน้ำจืด ผัก
และผลไม้ ที่บางกอกมีการบริโภคเปิด ไก่ เนื้อ กวาง นกน้ำ เนื้อควายตากแห้ง
เต้า และปลาทะเลหลายชนิด ที่นี้ผู้คนยังบริโภคคบ ตู๋ไหม ค้างคาว หนูนา จระเข้
และงูเหลือมด้วยเช่นกัน เครื่องดื่มตามปกติจะเป็นน้ำเปล่า และเหล้าที่ทำจากข้าว
ที่เราเรียกว่า เหล้าขาวหรือสุราโรง (arack) เครื่องดื่มชนิดนี้เป็นภัยอย่างมหันต์
และเป็นต้นเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายภายในประเทศอยู่เสมอมา

พ่อค้าคนสำคัญของประเทศสยาม ได้แก่ พระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง
พระองค์* เหล่าเสนาบดี ขุนนาง ชาวจีน ชาวมลายู และชาวอาหรับ พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเรือเดินสมุทรจำนวน ๑๕ - ๒๐ ลำไปยังเมือง
สิงคโปร์ เกาะขาว และประเทศจีน บรรดาช่างฝีมือ เกษตรกร และแม้แต่พ่อค้า
ส่วนใหญ่ในบางกอกจะเป็นชาวจีน ผู้คนเหล่านี้มีความขยันขันแข็งในงานเอการดี
แต่เป็นคนที่ติดการพนันและชอบเที่ยวเตร่เสเพล ภาษากรที่ได้จากชาวจีนและ
บ่อนการพนันในเมืองหลวงนั้นสร้างผลประโยชน์จำนวนมหาศาลให้แก่รัฐบาล โดย
รายได้ของประเทศสยามได้มาจาก

๑. เครื่องบรรณาการจากเจ้าเมืองประเทศราชต่าง ๆ ที่ขึ้นตรงกับราช
อาณาจักรสยาม

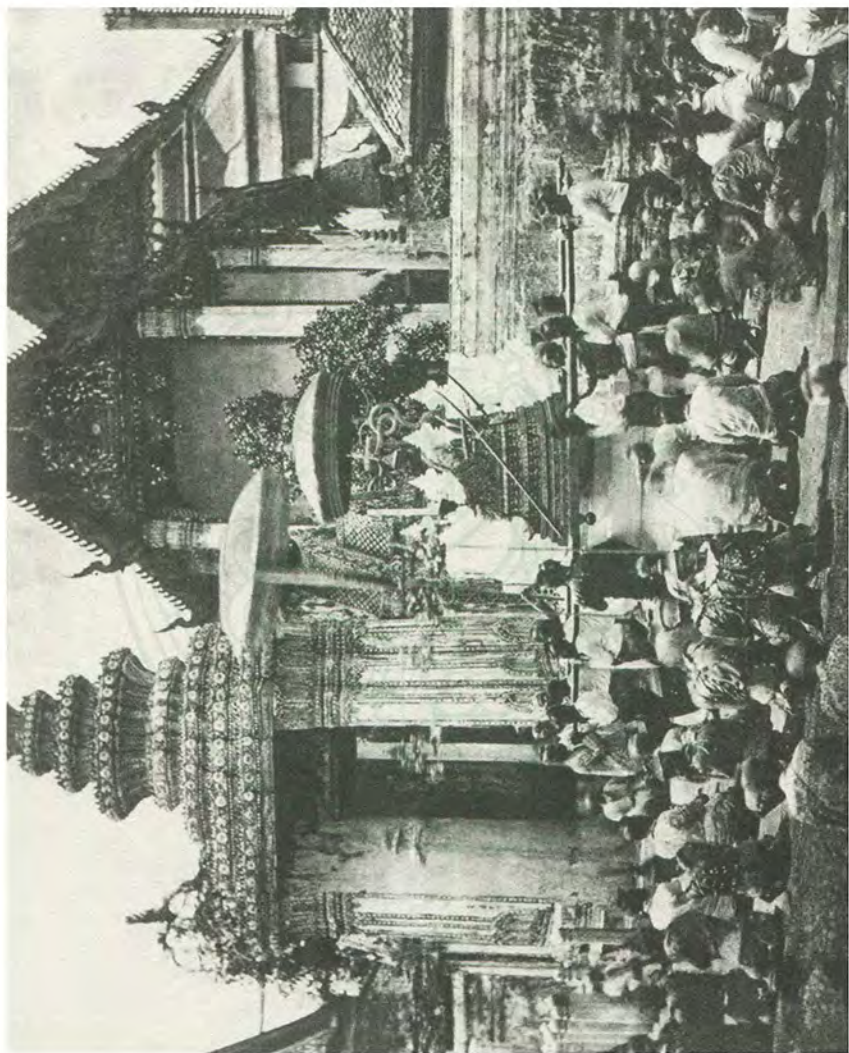
* หมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ - สวป.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินด้วยกระบวนพยุหยาตรา โดยทางสถลมารค ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๒. อากรจากที่นา สวน และไร่
๓. การผูกขาดสินค้าต่าง ๆ
๔. ภาษีศุลกากรและภาษีสินค้า
๕. ภาษีจากเรือสำเภาและเรือเดินสมุทรจากทวีปยุโรป
๖. เบี้ยปรับและการยึดทรัพย์

รายได้ทั้งหมดนี้จะนำไปทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงรับภาระในค่าใช้จ่ายเพื่อสาธารณประโยชน์

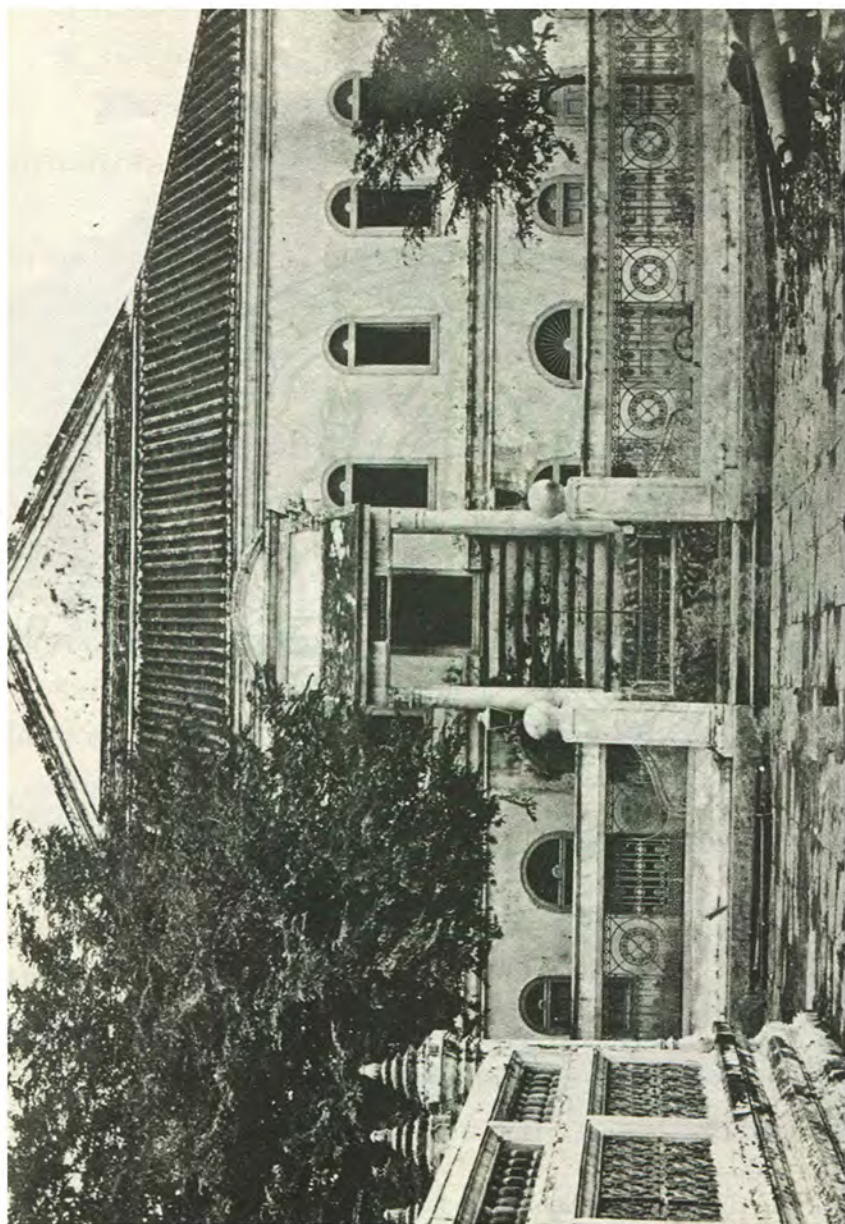
การค้าขายของประเทศสยามกับประเทศอื่น ๆ นอกจากประเทศจีน โคชินจีน และญี่ปุ่นแล้ว ยังอยู่ในวงจำกัดมาก แต่อย่างไรก็ตามประเทศนี้ยังมีทรัพยากรภายในประเทศอยู่เป็นจำนวนมากมหาศาล ซึ่งเพียงพอที่จะใช้เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประเทศอื่น ๆ ได้

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยามทรงทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศสแล้ว ไม่ปรากฏว่าการค้าระหว่างสามประเทศนี้จะขยายเพิ่มมากขึ้นแต่อย่างใดตราบนานทุกวันนี้ พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงขาดการเพาะปลูก ผลผลิตยังไม่เพียงพอต่อการสร้างตลาดทางการค้าขึ้นอย่างจริงจัง อีกประการหนึ่ง การเก็งกำไรโดยการคาดการณ์ว่าจะสามารถได้ผลผลิตชนิดเดียวกันจากแหล่งที่อยู่ในศูนย์กลางการส่งออกมากที่สุด ทั้งในราคาที่ต่ำพอควรนั้นก็ยังไม่เป็นที่รู้จักกันถึงขั้นที่จะมีการเสี่ยงโชคในดินแดนอันห่างไกลจากทวีปยุโรปเช่นนี้

ปัจจุบัน ปัญหาสำคัญมากที่สุดข้อหนึ่งในเรื่องการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศนั้นคือ ปัญหาทางด้านเงินตรา ผลผลิตทุกอย่างยังคงคิดราคากันเป็นหน่วยเงินบาท^๑ ๑ บาท แบ่งได้เป็น ๔ สลึง (saloungs) ๑ สลึง เป็น ๒ เฟื้อง (fouangs) ๑ เฟื้องเป็น ๕ หุน^๒ (houns) เมื่อเปรียบเทียบกับค่าเงินเปียสตร์ (piastre) ของเม็กซิกัน เงิน ๑ บาทจะเท่ากับ ๐.๕๘ เซ็นต์ แต่ค่าของเงินยังคงผันผวนไปได้ตามสภาพเหตุการณ์

^๑ บาท (tical) เป็นเงินกลมเหมือนลูกบอล ประทับตราพระราชลัญจกร ๒ ด้าน อัตราแลกเปลี่ยน ๑ บาท เท่ากับ ๓.๖๐ ฟรังก์ ถึง ๔ ฟรังก์ และอาจจะมากกว่านั้น - ต้นฉบับ

^๒ มาตราเงินไทย : ๑ ชั่ง เท่ากับ ๒๐ ตำลึง, ๑ ตำลึง เท่ากับ ๔ บาท, ๑ บาท เท่ากับ ๔ สลึง, ๑ สลึง เท่ากับ ๒ เฟื้อง, ๑ เฟื้อง เท่ากับ ๔ ไพ, ๑ ไพ เท่ากับ ๒ ปี, ๑ ปี แยกออกได้เป็นเบี้ย ซึ่งเป็นหน่วยเล็ก ๆ มีราคาต่างกัน - สวป.

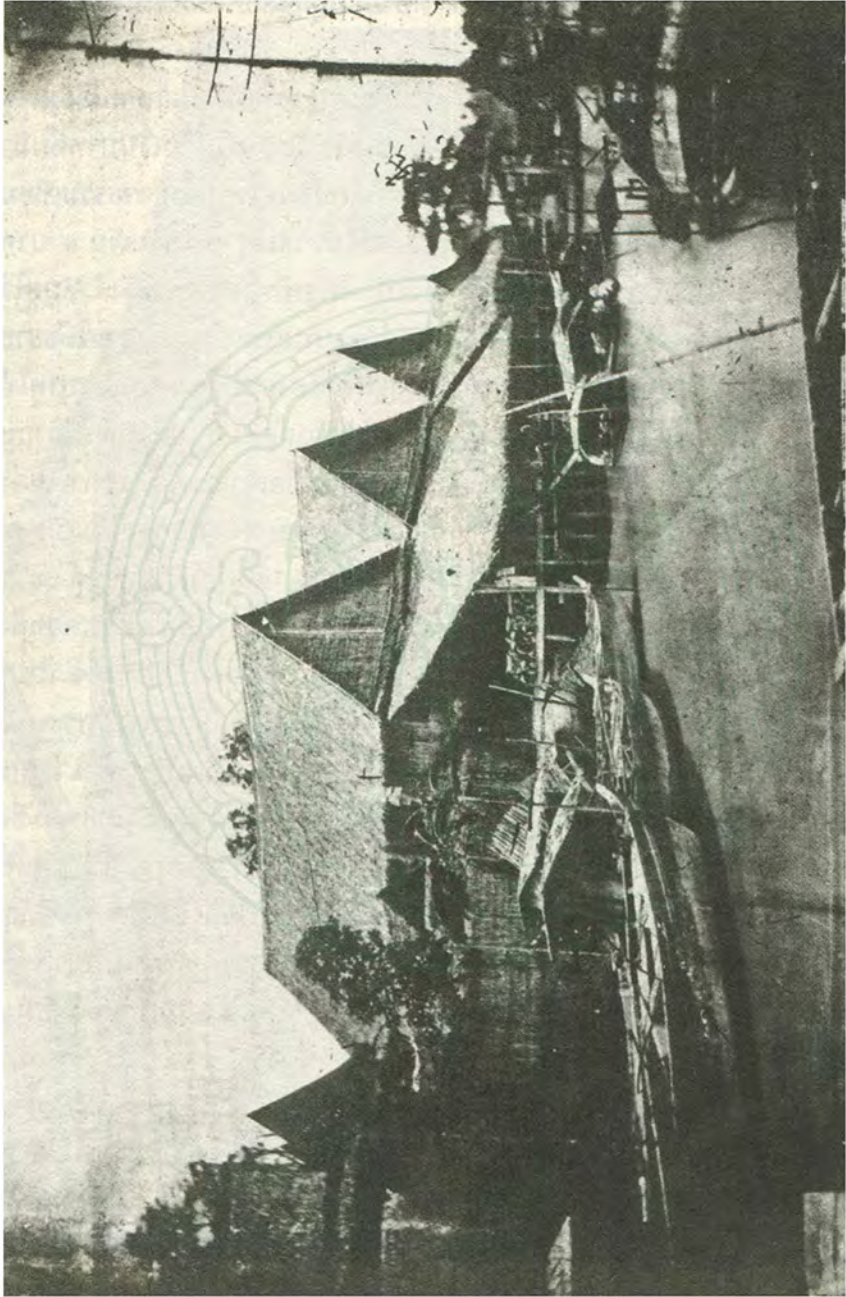

โรงพยาบาลศิริกิติการ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ อยู่ในพระบรมมหาราชวังบริเวณประตูพราหมโสภา หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

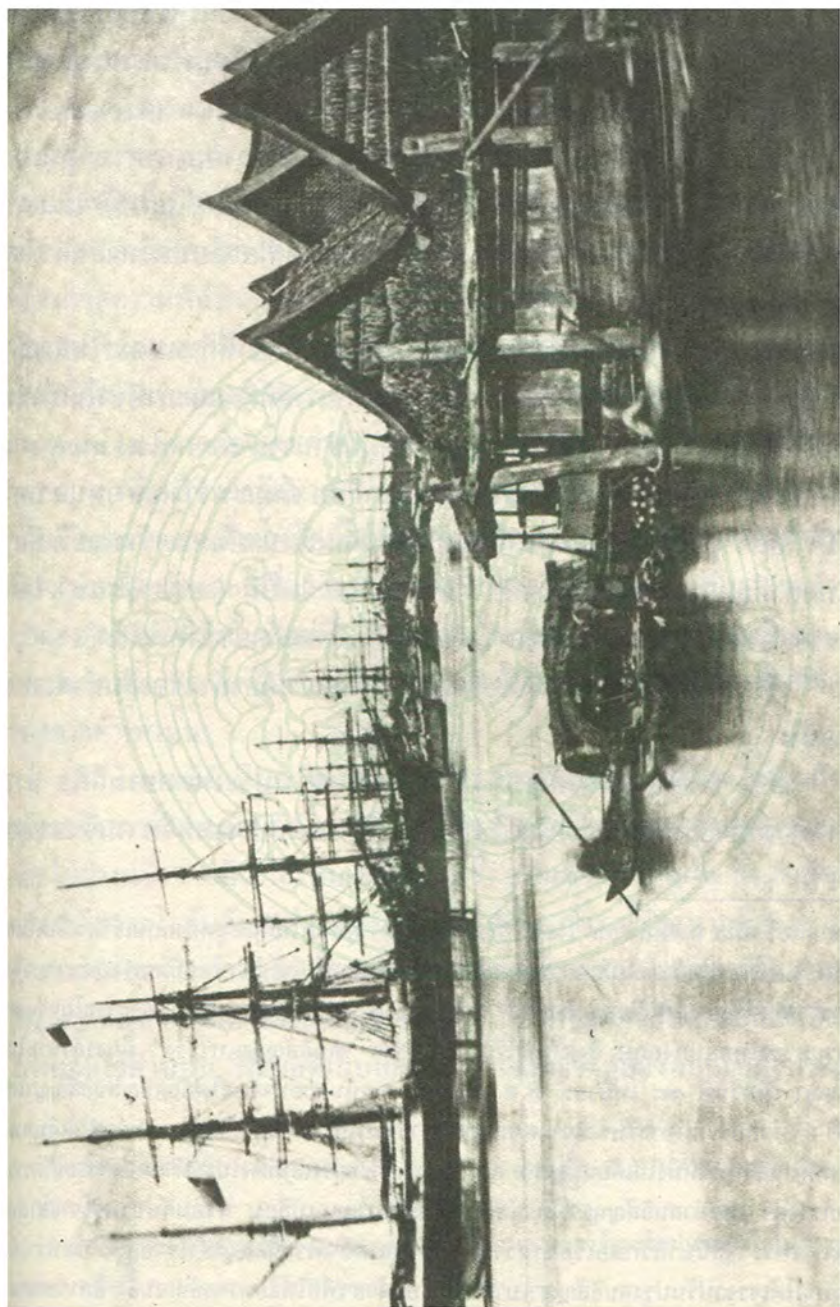
ชาวยุโรปที่มาดำเนินการกิจการทางด้านการค้าในกรุงสยามสามารถนำเพียงเงินเปียสต์มาใช้ได้เท่านั้น โดยพวกเขาจะต้องยอมสูญเสียค่าของเงินในการแลกเปลี่ยนเงินตราบ้าง

ในสมัยก่อนกิจการการค้าเป็นไปในวงแคบ เราสามารถแลกเปลี่ยนเงินเปียสต์กันได้อย่างพอเพียงโดยสะดวกที่พระราชวัง โดยจะได้รับเงินบาทคืนมาน้ำหนักต่อน้ำหนัก ยกเว้นอาจจะต้องถูกหักบ้างเล็กน้อยสำหรับจ่ายค่าธรรมเนียมในการหลอม การตอกตรา ฯลฯ โดยการแลกเปลี่ยนวิธีนี้เราจะได้รับเงิน ๕ บาทต่อการหลอมเหรียญเปียสต์ ๓ เหรียญ อันเป็นอัตราที่ทางพระราชวังกำหนดไว้ จวบจนทุกวันนี้ แต่ในปัจจุบันการค้ากับต่างประเทศภายในประเทศสยามได้ขยายขอบเขตออกไป ทางฝ่ายพระคลังไม่สามารถหรือไม่ต้องการที่จะจัดหาเงินบาทให้เพียงพอสำหรับความต้องการทางการค้า พวกพ่อค้าจำต้องแลกเปลี่ยนเงินตรากับพวกนายทุน ซึ่งพวกเขาจะยอมรับการแลกเงินก็ต่อเมื่อเขาสามารถลดค่าเงินลงได้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้แทนที่จะได้รับเงินบาทตามอัตราที่สมเหตุสมผลคือ เงินเปียสต์ ๖๐ ของติ่ม ต่อเงิน ๑ บาท อัตราแลกเปลี่ยนครั้งล่าสุดกลับเป็นเงินเปียสต์ ๖๔.๕ ของติ่ม ต่อเงิน ๑ บาท ชาวยุโรปมักจะบ่นกันอยู่บ่อยๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่จนถึงทุกวันนี้ทางกงสุลก็ยังไม่ได้ดำเนินการให้มีการยอมรับเงินเปียสต์เป็นเงินที่จะนำมาใช้กันได้โดยทั่วไปจากรัฐบาลสยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศพระราชกฤษฎีกาเกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว แต่เป็นเพราะว่าการบริหารงานของพระคลังยังตกอยู่ในการปกครองของคณะบุคคลที่มีอิทธิพล ซึ่งพวกเขาจะได้รับผลประโยชน์มหาศาลจากการแลกเปลี่ยนเงินบาทเช่นนี้ ดังนั้นพระราชกฤษฎีกาดังกล่าวจึงยังคงไร้ผล ในขณะที่การค้าวันจะยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น การแลกเปลี่ยนเงินเปียสต์ก็ยังคงเป็นภาระหนักขึ้นทุกที มันเป็นไปได้ที่จะคาดคะเนว่าการลดค่าของเงินจะไปถึงระดับไหน ในเมื่อพวกนายทุนชาวสยามยังคงเก็บกักเงินบาทอยู่ และยังคาดคะเนไม่ได้ว่าเงินตราชนิดนี้จะสามารถนำมาใช้ซื้อสินค้าได้ทุกชนิด อย่างไรก็ตามการทำเหรียญเงินตราขึ้นมาใหม่นั้นก็ยังเป็นปัญหาอยู่ แต่เรากียังไม่มีกำหนดแน่นอนในอันที่จะดำเนินการโครงการนี้

ดังนั้นจำเป็นต้องให้บรรดาผู้ติดต่อการค้าชาวฝรั่งเศสตั้งข้อสังเกตไว้ว่าเงินเหรียญชนิด ๕ ฟรังก์เป็นที่ยอมรับและใช้ได้เฉพาะในพระราชวังเท่านั้น เงินชนิดนี้จะสามารถแลกเปลี่ยนกับเงินเปียสต์ได้ตามน้ำหนักของเงินและเราจะได้รับผลตอบแทนเป็นเงิน ๐.๙๑ ของติ่มของเงินเหรียญเปียสต์เม็กซิกัน สิ่งเหล่านี้

โกดังสินค้าริมคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) ฝั่งธนบุรี

ความรุ่งเรืองทางการค้าระหว่างประเทศ ภายหลังทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ จะเห็นเรือสินค้าในลำน้ำจำนวนมาก

เป็นผลประโยชน์อันมหาศาลแก่เจ้าของเรือขนส่งสินค้าจากเงินชนิดนี้ แต่ก็จำเป็นที่ตัวแทนของเจ้าของเรือขนส่งในเมืองบางกอกจะต้องรับเงินเหรียญนี้เป็นเวลานานก่อนที่จะเริ่มดำเนินการเพื่อที่จะสามารถใช้แลกเปลี่ยนเงินส่วนหนึ่งทุก ๆ สัปดาห์ โดยเงินเหรียญชนิด ๕ ฟรังก์ยังไม่เป็นที่ยอมรับว่ามีราคาค่างวดอะไร

ศุลกากรที่ตั้งขึ้นเพื่อดำเนินงานทางด้านการเก็บภาษีอากรตามกฎหมาย และการขนส่งสินค้าทางเรือเดินสมุทรนั้นก็ยังไม่เป็นระบบ โดยในการดำเนินงานในแต่ละครั้งเราต้องเสียเวลาทั้งวันเพื่อที่จะได้รับอนุมัติเกี่ยวกับปริมาณสินค้าที่จะส่งออกนอกประเทศ

ระเบียบการเสียภาษีอากรจะเก็บภาษีตามอัตราที่กำหนดไว้ในสัญญาการค้า ซึ่งทุกวันนี้เราทราบเพียงแค่ว่าขายการเก็บภาษีที่ดินและภาษีป่าไม้เท่านั้น ภาษีเหล่านี้ได้รับความยินยอมจากทางคณะทูตผู้มีอำนาจเต็มจากยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายปาร์คส์ * (M. Parks) ผลที่ตามมาก็คือ ต้นมะพร้าวถูกกำหนดราคาค่าภาษีในอัตราสูงมากจนกระทั่งเกือบจะต้องเลิกผลิตน้ำมันมะพร้าวเลยทีเดียว พริกไทยดำก็ถูกกำหนดให้เสียภาษีด้วยเช่นกัน และในปีนี้ (ค.ศ. ๑๘๕๘) ได้มีการตรวจสอบแล้วพบว่าการผลิตเครื่องเทศชนิดนี้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด

เรื่องราวที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นประเด็นที่เกี่ยวกับเรื่องสินค้าส่งออกในปัจจุบัน

ข้าว ทรัพยากรสำคัญสำหรับการค้าภายในประเทศสยามก็คือ ข้าว คุณภาพข้าวของประเทศสยามนั้นเป็นที่ขึ้นชื่อกันมากในประเทศจีน คนจีนจะจ่าย

* นายแฮร์รี สมิธ ปาร์คส์ (Mr. Harry Smith Parkes) อุปทูตในคณะทูตอังกฤษเข้ามาเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีเซอร์จอห์น เบาว์ริง เป็นอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มอัญเชิญพระราชสาส์นมาเจรจาทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า “สนธิสัญญาเบาว์ริง” มีการลงนามในสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ จากนั้นนายปาร์คส์ได้อัญเชิญสนธิสัญญาไปทูลเกล้า ฯ ถวายประทับตรารับรองจากสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ต่อมานายปาร์คส์ได้เดินทางมาประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ ระหว่างเดินทางไปรับตำแหน่งกงสุลชั่วคราวที่เมืองกวางตุ้ง โดยนำสนธิสัญญาที่ได้ให้สัตยาบันแล้วมาแลกเปลี่ยน พร้อมกับนำพระราชสาส์นของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างนี้ นายปาร์คส์ได้เจรจาปรับปรุงสนธิสัญญาเบาว์ริงกับไทยด้วย เพื่อให้ข้อความชัดเจนขึ้น มีการลงนามใน “ไขข้อสัญญาจาริกปาก” เมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ จากนั้นนายปาร์คส์ได้เดินทางต่อไปยังประเทศจีน - สวป.

เงินซื้อข้าวในราคา ๑๐ ถึง ๑๕ เหยียนเปียสต่อเกวียน* (koyan) ด้วยความเต็มอกเต็มใจ ซึ่งมีราคาแพงกว่าข้าวจากเมืองอักยาบ^๒ (Akyab) ข้าวจากประเทศสยามไม่เหมาะกับชาวยุโรป เพราะข้าวจากสยามนั้นแม้จะเก็บรักษาไว้ได้ในระหว่างการเดินทางข้ามน้ำข้ามทะเลก็จริง แต่เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างสินค้าปรากฏว่ามีคุณภาพธรรมดาดีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความขาวของข้าว ที่เมืองบางกอกก็เหมือนกับที่เมืองอักยาบ คุณภาพของข้าวมีระดับลดต่ำลงเรื่อย ๆ อันเนื่องมาจากการแข่งขันกันอย่างดุเดือดของผู้ซื้อ นอกจากนี้พวกชาวจีนซึ่งเมื่อก่อนหน้านี้ซื้อข้าวด้วยความพิถีพิถัน แต่ในปัจจุบันกลับปล่อยให้มีฟางข้าว ผุ่นผง เมล็ดข้าวหัก ฯลฯ ปะปนอยู่เป็นจำนวนมากติดมาด้วย ราคาโดยเฉลี่ยของข้าวที่บรรทุกโดยเรือสินค้าจะขายกันอยู่ระหว่าง ๓๔ ถึง ๓๘ บาท ในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๘๕๘ (พ.ศ. ๒๔๐๑) เราต้องจ่ายค่าข้าวกันถึง ๔๖ บาทต่อ ๑๐๐ เกวียนทีเดียว

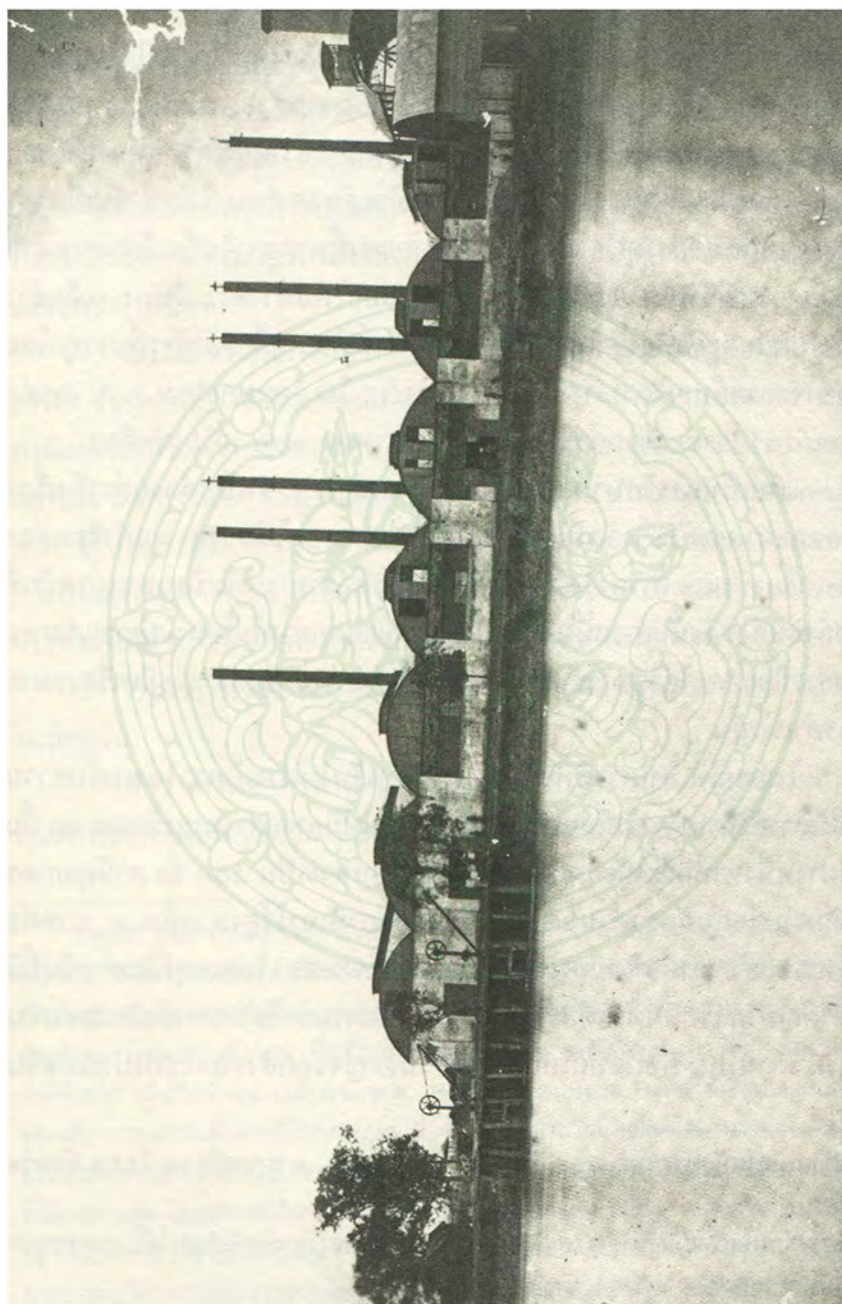
เพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์ของชาวยุโรป จำเป็นต้องกล่าวถึงเรื่องน้ำหนักและมาตราชั่งตวงวัดที่ใช้กันอยู่ภายในบางกอกให้ทราบ พ่อค้าจีนแต่ละคนจะมีเครื่องชั่งและเครื่องวัดสำหรับการซื้อขาย แต่ไม่มีมาตราน้ำหนักที่ถูกต้องกำหนดไว้ ดังนั้นข้าวหนึ่งเกวียนจึงมีน้ำหนักแตกต่างกันไปตามผู้ขายแต่ละคน และในการซื้อเราจะได้รับการรับประกันเพียงให้การประทับตราและมีเครื่องหมายทางการค้าเท่านั้น

ในกรณีนี้เป็นการดีที่จะสังเกตว่าสำหรับไม้ฝางนั้นเราได้พบกับความยุ่งยากในการชั่งน้ำหนัก ดังนั้นเราจึงเห็นชอบที่จะให้มีการลดราคาร้อยละ ๑๖ นั่นคือ ไม้ฝางหนึ่งทาบก็จะได้เพิ่มเป็น ๑๑๖ ชั่ง แทนที่จะเป็น ๑๐๐ ชั่ง ภาษีศุลกากรจะไม่เกี่ยวอะไรกับอัตราส่วนลดนี้และยังได้ตั้งภาษีเอาไว้สูงมากคือ ๒ บาทต่อทาบแบบร้อยชั่ง^๓ ภาษีชนิดนี้สูงมากและสมการก็จะลดลง โดยเหตุที่สินค้าชนิดนี้มีความสำคัญมาก เรือสินค้าแต่ละลำจำต้องขนไม้ฝางออกไปโดยอาศัยสิ่งปลอมปนวางคลุมไว้ด้านบน พืชผลที่เก็บเกี่ยวได้ส่วนใหญ่จะถูกส่งออกไปยังประเทศจีน

* เกวียน มีน้ำหนักประมาณ ๑๙.๕ ถึง ๒๐ ทาบ (pikouls) ; ๑ ทาบนหนัก ๖๑ ถึง ๖๒ กิโลกรัม - ต้นฉบับ

^๒ เมืองอักยาบ หรือเมืองซิดด์เว (Sittwe) เป็นเมืองหลวงของรัฐระโคห์หรือยะไซในประเทศพม่า สถาปนาเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๖๒ (พ.ศ. ๒๓๖๙) - สวป.

^๓ ชั่ง (cattis, catty, katty) เป็นมาตราชั่งสำหรับโลหะในสมัยโบราณ ๑ ชั่งมีน้ำหนักตั้งแต่ ๕๙๒.๕๙ กรัม ถึง ๖๓๒.๖๘ กรัม - สวป.

โรงหีบอ้อยท่าศาลา เมืองนครศรีธรรมราช

ข้าวเป็นอาหารสำคัญสำหรับนักเดินเรือสมุทรซึ่งเดินเรือขึ้นล่องจากประเทศจีน และจากหมู่เกาะต่าง ๆ เมื่อปีที่แล้วมีการเช่าเรือเป็นจำนวนมากเพื่อขนส่งข้าวไปยังประเทศจีน เพราะมีผู้จ่ายเงินสำหรับการนี้เป็นค่าระวางเรือ ๑ เปียสต่อหาบ อัตราโดยเฉลี่ยในการขนส่งข้าวจากเมืองบางกอกไปยังฮ่องกง คือ ๖๐ ถึง ๗๐ ชองติ่มต่อหาบ

น้ำตาล หลังจากว่าด้วยเรื่องข้าวแล้วก็มาต่อด้วยเรื่องน้ำตาล สินค้าชนิดนี้ก็เหมือนกับผลผลิตชนิดอื่น ๆ ทั้งหมดในเรื่องราคาที่ไม่ได้มีการขึ้นลงตามราคาผลผลิตชนิดเดียวกันของที่อื่น ๆ เมื่อบรรดาพ่อค้าชาวจีนและชาวสยามพบว่ามีการเดินเรือสมุทรจำนวนหนึ่งได้เดินทางมาถึง พวกเขาก็จะตั้งราคาเอาตามใจชอบโดยไม่สนใจต่อราคาน้ำตาลที่กำหนดไว้ตามท้องตลาดแต่อย่างใด นับเป็นการยากลำบากยิ่งเช่นเดียวกันในการที่จะกำหนดราคากลางของผลผลิตชนิดนี้ในช่วงเวลานั้นเวลานี้ เราเคยพบว่าราคาน้ำตาลได้เพิ่มสูงขึ้นจนถึงเกวียนละ ๔๖ บาท ในขณะที่เมื่อก่อนที่ชาวยุโรปจะเข้ามาดำเนินกิจการ น้ำตาลมีราคาอยู่ระหว่าง ๒๐ ถึง ๒๕ บาทเท่านั้น น้ำตาลในประเทศนี้มีคุณภาพดี แต่อย่างไรก็ตามกรรมวิธีในการผลิตนั้นยังคงไม่สมบูรณ์อยู่มาก น้ำตาลที่มีเกล็ดไม่หนาและไม่แน่นเท่ากับน้ำตาลจากชวา อีกทั้งคุณภาพของน้ำตาลก็ยังไม่สามารถจัดอันดับให้ได้เหมือนกับที่ชวา เราสามารถแบ่งแยกได้เพียงเป็นกลุ่มที่ ๑ กลุ่มที่ ๒ และกลุ่มที่ ๓ น้ำตาลที่มีคุณภาพดีที่สุดในประเทศสยามคือน้ำตาลของเมืองนครชัยศรี (Nakonchessi) ซึ่งมีคุณภาพตรงกับระดับที่ ๑๔ ของน้ำตาลจากฮอลันดา น้ำตาลกลุ่มนี้มีราคาสูงมากเกินไปสำหรับตลาดการค้าของฝรั่งเศส เพราะด้วยเหตุนี้เองมาจากภาษีอากร เราจึงพอใจน้ำตาลในกลุ่มที่ ๒ มากกว่า ซึ่งมีคุณภาพตรงกับระดับที่ ๑๖ ของน้ำตาลจากฮอลันดา โดยทั่วไปแล้วน้ำตาลในกลุ่มที่ ๓ จะเป็นน้ำตาลสีเทา ซึ่งจะมีระดับคุณภาพแตกต่างกันมาก และท้ายสุดยังมีน้ำตาลสีน้ำตาลเข้มอยู่อีกแบบหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับมากสำหรับตลาดการค้าในประเทศจีน เมื่อประมาณปลายปีที่แล้วน้ำตาลกลุ่มที่ ๑ มีราคาสูงถึง ๑๔ บาทต่อหาบ ส่วนน้ำตาลกลุ่มที่ ๒ ราคา ๑๒ บาท แต่ปัจจุบันนี้น้ำตาลกลุ่มที่ ๑ มีราคา ๙๓ บาท และกลุ่มที่ ๒ ราคา ๘๒ บาท

ปัจจุบันน้ำตาลจะบรรจุไว้ในกระสอบ ขนาดน้ำหนักเท่ากันหมดคือ กระสอบละหนึ่งหาบ การกว้านซื้อน้ำตาลจะเริ่มขึ้นโดยเรือสินค้าที่กลับมาและมาถึงในเดือนกุมภาพันธ์ซึ่งจะขนน้ำตาลออกไป ๒๐๐ ถึง ๔๐๐ หาบ จวบจนกระทั่ง

ถึงปลายเดือนกรกฎาคมและมีนาคม การขนส่งน้ำตาลจากประเทศสยามโดยส่วนใหญ่แล้วจะถูกส่งไปยังประเทศฝรั่งเศส

อ้อย เป็นที่รู้จักกันในประเทศสยามนับแต่โบราณกาลมาแล้ว แต่การปลูกอ้อยเพื่อการผลิตนั้นยังเป็นที่รู้จักกันเฉพาะในประเทศสยาม จนกระทั่งต้นศตวรรษนี้ซึ่งชาวจีนโพ้นทะเลได้เป็นผู้นำเข้ามา การปลูกอ้อยที่ใหญ่ที่สุดตั้งอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ที่นั่นจะมีการว่าจ้างชาวสยามเฉพาะการปลูกอ้อยเท่านั้น ส่วนชาวจีนจะทำหน้าที่ดำเนินงานด้านการผลิต

ไม้ฝาง ไม้ฝางจะให้สีแดงชนิดหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันมากในประเทศจีนและญี่ปุ่น ไม้ชนิดนี้เป็นที่ใช้กันในทวีปยุโรปและในอินเดียของอังกฤษเมื่อนานมานี้ ไม้ฝางมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในป่าไม้ของเมืองสยาม การนำไม้พวกนี้มาใช้ประโยชน์ภายในประเทศมีมูลค่าน้อยและมักส่งเสริมให้ส่งออกไปต่างประเทศอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ป่าไม้ฝางที่ใหญ่ที่สุดหลายแห่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของอ่าวไทย เรือเดินสมุทรทุกลำจะบรรทุกไม้ชนิดนี้ไปจำนวนหนึ่งโดยจะมีการปลอมปนตกแต่งด้านบนเอาไว้อย่างดี ไม้ฝางจากประเทศสยามมีคุณภาพดีมาก และเรายังสามารถหาได้มากมายในทุกฤดูกาล โดยปกติบรรดาเรือเดินสมุทรทั้งหลายจะบรรทุกไม้ขนาดต่างๆ ปะปนกันไป ประเทศสยามส่งออกไม้ฝางไปยังทวีปยุโรป สิงคโปร์ และจีนในปริมาณมากจนน่าประหลาดใจ

พริกไทยดำ พริกไทยดำที่ปลูกในประเทศสยามเป็นแบบเดียวกับการปลูกบนชายฝั่งมะละบาร์* (côte de Malabar) และชายฝั่งด้านตะวันตกของอ่าวไทย การปลูกพริกไทยทำกันเฉพาะชาวจีน มีการเก็บพริกไทยในตอนปลายเดือนกุมภาพันธ์ และตามปกติพริกไทยจะเริ่มขายในเดือนมีนาคมและเมษายน โดยทั่วไปแล้วพริกไทยส่วนใหญ่มาจากเมืองจันทบูร (Chantoboun) ซึ่งที่นั่นในแต่ละปีจะมีการผลิตพริกไทยได้ถึงประมาณ ๓๐,๐๐๐ หาบ ในช่วงนี้ของปีเรือสำเภาจีนจะทำการซื้อสินค้าลงเรือของตนให้เรียบร้อยเพื่อเตรียมพร้อมที่จะออกเดินทางในตอนปลายเดือนเมษายนหรือประมาณกลางเดือนพฤษภาคม เรือสำเภาเหล่านี้จะเป็นผู้นำผลผลิตส่วนใหญ่ออกไปขาย ในปีนี้ (คือปี ค.ศ. ๑๘๕๘) ได้มีผู้ให้ราคาพริกไทย ๑๒ ถึง ๑๒ บาท ๕๐ สตางค์ต่อน้ำหนัก ๑ แองตาล^๖ เมื่อปีที่แล้วพริก

* มะละบาร์ เป็นชายฝั่งด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของแหลมเดคคาน (Deccan, Dekkan) ในประเทศอินเดีย - สวป.

^๖ แองตาล (quintal, quintaux) เป็นหน่วยวัดน้ำหนัก ๑ แองตาล เท่ากับ ๑๐๐ กิโลกรัม หรือ ๑/๑๐ ของเมตริกตัน - สวป.

ไทยมีราคาอยู่ที่ ๑๑ บาท และได้ขึ้นราคามาเป็น ๑๒ บาท ๗๕ สตางค์ ในเดือนกรกฎาคมได้มีการเก็บพริกไทยเป็นครั้งที่สองอีกแต่มีปริมาณไม่เกิน ๒,๕๐๐ ถึง ๓,๐๐๐ หาบ พริกไทยชนิดนี้มีคุณภาพไม่สูงนัก ในบางครั้งเราจะพบว่า มีทั้งเม็ดพริกไทยเบา หนักปานกลาง และหนักอยู่ในกองเดียวกัน แต่ชาวสยามกลับไม่พบกับความแตกต่างและก็นำพริกไทยทุกประเภทมาปะปนกันไป

น้ำมันมะพร้าว ในสมัยก่อนประเทศสยามมีการผลิตน้ำมันมะพร้าวกันอย่างกว้างขวาง แต่เมื่อมีการดำเนินการตามสนธิสัญญาฉบับใหม่อย่างเคร่งครัด และเนื่องจากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้น สินค้าที่น่าสนใจมากสำหรับตลาดการค้าของฝรั่งเศสชนิดนี้จึงได้หายไปจากตลาด เป็นการยากที่จะสามารถรวบรวมน้ำมันมะพร้าวได้ถึง ๒๐๐ หาบต่อเดือน ซึ่งในการซื้อครั้งหนึ่งๆ จะได้น้ำมันมะพร้าวปริมาณเพียงเล็กน้อย ราคาของน้ำมันมะพร้าวเท่ากับ ๑๒ บาท ๕๐ สตางค์ต่อหาบ

หนังสัตว์ หนังควายมีอยู่มากมาย แต่ผลผลิตมีคุณภาพไม่สู้ดีนักเมื่อเปรียบเทียบกับหนังสัตว์ที่ผลิตได้จากตรางานู (Tringanou) และจากส่วนอื่นๆ ของชายฝั่งประเทศสยาม ที่นี้หนังจะถูกทิ้งไว้เป็นชั้นหนาๆ ให้เป็นที่เพาะพันธุ์ของหนอน นอกจากนี้ยังมีการพับหนังเป็นหลายๆ ทบเพื่อให้ตรวจสอบดูได้ยากขึ้นและเกิดเป็นแหล่งอาศัยของแมลงหรือสัตว์ต่างๆ ทั้งยังเสี่ยงมากที่จะซื้อหนังวัวก็มีข้อบกพร่องแบบเดียวกันและยังหาซื้อได้ยากมาก หนังควายมีราคา ๙ บาท ๕๐ สตางค์ และหนังวัวมีราคา ๓ บาท

เขาสัตว์ เขาควายเป็นสิ่งที่คนต้องการกันมาก มันเป็นสินค้าที่สำคัญสำหรับประเทศฝรั่งเศส แต่การที่จะผูกขาดการซื้อเขาควายเป็นจำนวนมากนั้นจำเป็นที่จะต้องรวบรวมเขาควายนั่นแหละที่ละเล็กละน้อยตามที่ต่างๆ ทุกวัน ด้วยวิธีนี้เพียงอย่างเดียวที่เราจะหาเขาควายเป็นจำนวนที่แน่นอน และเรายังพบว่า มีเขาและหนังของกวางอีกด้วย แต่สินค้าชนิดนี้มีความสำคัญรองลงไป

เมล็ดงา ทางตอนเหนือของแม่น้ำได้มีการปลูกงาดำขึ้น ซึ่งคาดว่าคงเป็นงาพันธุ์เดียวกันกับที่มาจากบอมเบย์* (Bombay) แต่การผลิตยังคงถูกจำกัดอยู่มาก ทำให้แทบจะมีเมล็ดงาเพียงพอสำหรับการขนส่งโดยเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่ลำหนึ่ง การเพาะปลูกเมล็ดงาพันธุ์นี้ได้ผลผลิตถึงสองครั้งต่อปีโดยไม่ยากลำบากอะไร อีกทั้งยังไม่ต้องการการดูแลมากและไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย จึงมีทางเป็นไปได้

* บอมเบย์ (Bombay) เป็นเมืองท่าทางตะวันตกของประเทศอินเดียบริเวณแถบมหาสมุทรอินเดีย - สวป.

ได้ว่าการปลูกจะขยายตัวออกไปได้อย่างรวดเร็ว ทุกวันนี้มีการส่งเมล็ดงาออกไปขายเพียงสองลำเรือและอีกจำนวนเล็กน้อยได้ถูกส่งไปขายยังประเทศฝรั่งเศส ซึ่ง ณ ที่นั้นเมล็ดงาสามารถขายได้ดี ที่บางกอกเมล็ดงามีราคา ๗๕ ถึง ๘๐ บาทต่อจำนวนงา ๑๐๐ เกวียน (หนึ่งเกวียนจุได้ ๑๗ หาบครึ่ง)

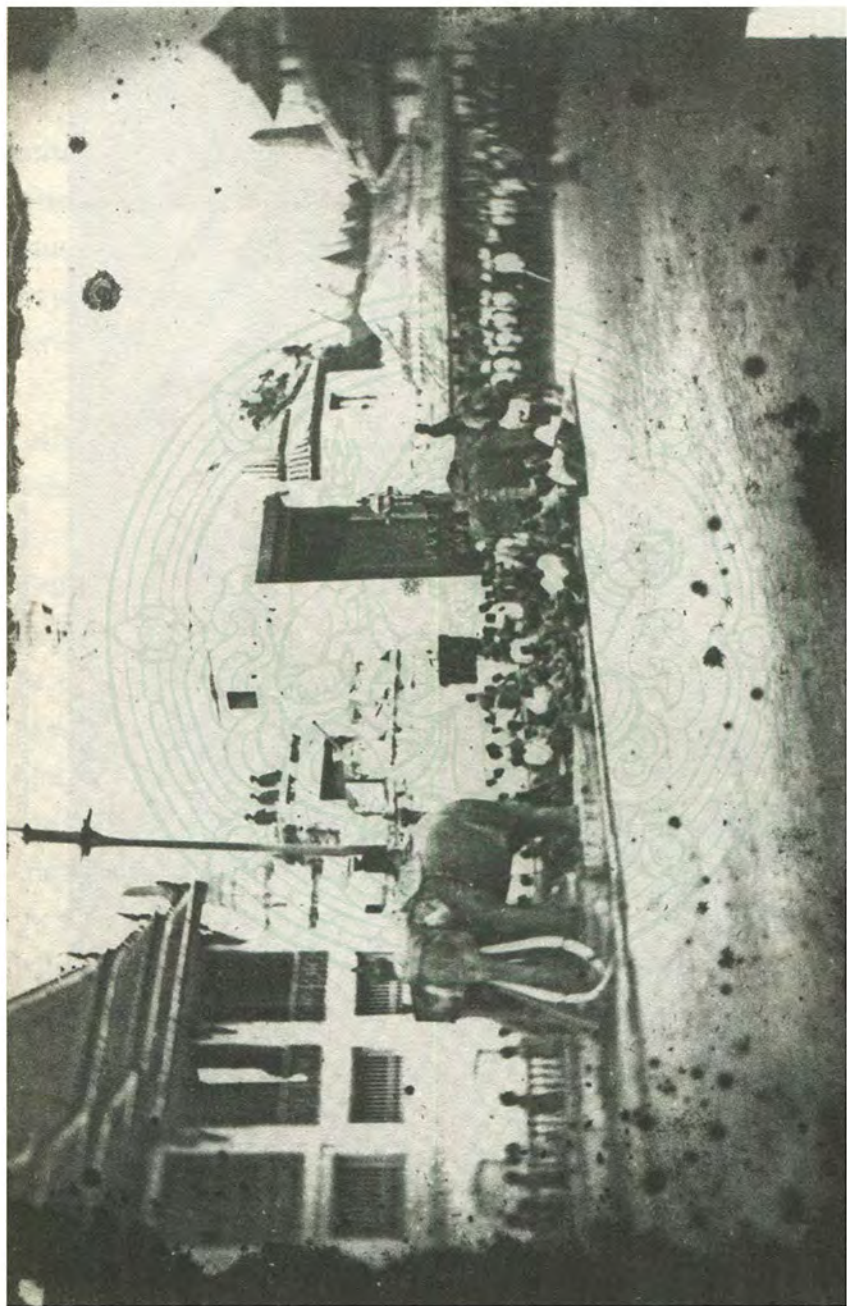
ตีนุก ชาวสยามทำการขุดหาแร่ตีนุกมานับแต่โบราณกาลแล้วและได้สินแร่บริสุทธิ์มา แหล่งที่มีแร่ตีนุกมากที่สุดอยู่ทางใต้ของเมืองมะริด (Marguy) ซึ่งมีแร่ตีนุกที่มีคุณภาพดีเช่นเดียวกันกับที่เมืองบังกา (Banca) และถ้าหากดำเนินการค้นหาแร่อย่างถูกวิธีก็จะได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่า ตีนุกทั้งหมดที่ส่งมาถึงเมืองบางกอกจะถือว่าเป็นเครื่องบรรณาการที่เจ้าเมืองประเทศราชต่างๆ ของพระเจ้าแผ่นดินสยามจะต้องถวายให้พระองค์ทุกปี ตีนุกของประเทศนี้มีคุณภาพค่อนข้างดี ในบางครั้งเราจะพบตีนุกที่นำเข้ามาโดยชาวจีนเช่นกัน แต่โดยทั่วไปแล้วตีนุกพวกนี้คุณภาพไม่ดีนัก ตีนุกนี้เป็นสินค้าที่แทบจะไม่มีมีความสำคัญสำหรับตลาดการค้าที่เมืองบางกอก

ยาง ประเทศสยามนั้นมียางอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์มาก ในอันดับแรกก็คือมีกำยาน^๑ (benjoin) ที่ได้มาจากภายในของต้นไม้จับตัวกันเป็นเปลือกไม้ซึ่งคนจะมากีบทำความสะอาดและทำการคัดแยก กรรมวิธีเช่นนี้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมากและไม่สู้จะมีใครทำ นอกจากพวกเศรษฐีที่มีทาสเป็นจำนวนมากจึงจะสามารถทำงานชนิดนี้ให้บรรลุได้โดยไม่จำเป็นที่จะต้องขึ้นราคาสินค้า กำยานที่มีคุณภาพชั้นหนึ่งนั้นตามปกติมีราคา ๑๑๐ บาทต่อหาบ และคุณภาพชั้นรองลงมาราคา ๘๐ บาท

ครั้งที่ประเทศสยามนั้นมีครั้งอยู่ดาษดื่น บ่อยครั้งที่เราซื้อตัวครั้งที่เหลืออยู่ติดกับกิ่งไม้ ครั้งมีราคาประมาณ ๙ บาทต่อหาบเมื่อขายพร้อมกับไม้ และมีราคา ๑๐ ถึง ๑๑ บาทเมื่อคัดตัวครั้งออกจากไม้แล้ว ส่วนรง^๒ (gomme - gutte) มีราคา ๓๕ ถึง ๔๐ บาทต่อหาบ จึงมีผู้นิยมเก็บลงไปขายเป็นจำนวนมาก การนำสินค้าชนิดนี้เข้าประเทศฝรั่งเศสยังอยู่ในวงจำกัด เรายังไม่พบยางไม้สำหรับผสมน้ำมัน ยางลบ และยางหนัง

^๑ หมายถึง ชั้นหรือยางที่ออกมาจากเปลือกของต้นไม้บางชนิด มีกลิ่นหอม ใช้เผา อบผ้า และทำยา นอกจากนี้ยังใช้เผาให้มีกลิ่นหอมในพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาอีกด้วย - สวป.

^๒ รง เป็นชื่อยางไม้ที่ได้จากต้นไม้ ๒ ชนิดในสกุล *Garcinia* วงศ์ *Guttiferae* คือ มะพูด (*G. dulcis* Kurz.) และรง (*G. hanburyi* Hook. f.) ชนิดแรกให้ยางสีเขียวอมเหลือง เรียก รงกา ส่วนชนิดหลังให้ยางสีเหลือง เรียก รง ใช้ทำยา และใช้เขียนหนังสือหรือใช้เป็นสีย้อม - สวป.

พระยาปราบไตรจักร ช้างเผือกคู่บารมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การทำป่าไม้ทางตอนเหนือของประเทศสยาม

กาแฟ ในสมัยก่อนมีผู้พยายามจะปลูกกาแฟ แต่เมื่อไม่กี่ปีมานี้ไร่กาแฟได้ถูกทำลายลง และไม่มีกาแฟเพียงพอสำหรับการบริโภคของชาวยุโรปที่มาพำนักอยู่ในบางกอกอีกต่อไป

งาช้าง งาช้างที่มีคุณภาพดีเป็นสิ่งที่ต้องพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม และมีพระราชบัญชาให้เสาะหางาช้างมาถวาย งาช้างที่เราพบอยู่ตามร้านค้านั้นมีอยู่เพียงสองสามกิ่งเท่านั้น ซึ่งมักจะมีร่องรอยปริแตกและแหว่งเสมอ งาช้างมีราคา ๒๔๐ ถึง ๒๕๐ บาทต่อหาบ ซึ่งหมายความว่างาช้างจากสยามมีราคาแพงกว่างาช้างจากเกาะซงิบาร์^๑ (Zanzibar) แม้ว่าคุณภาพจะต่ำกว่ามากก็ตาม

กระดองเต่า แม้ว่าจะไม่มีการเก็บกระดองเต่าขายกันในประเทศสยาม แต่ก็ยังมีผู้ขายกระดองเต่าอยู่ตามร้านค้าเล็กๆ ของพวกชาวจีน แต่ปริมาณกระดองเต่าที่มีก็มีได้ออยู่ในชายที่จะดึงดูดความสนใจแต่อย่างใด

ไม้ ไม้ที่สำคัญสำหรับใช้ในการก่อสร้างคือ ไม้สัก ซึ่งเป็นไม้ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์มากที่สุดในป่าไม้ของประเทศสยาม อย่างไรก็ตามการบุกเบิกสำรวจป่าไม้เหล่านี้ยังไม่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในการค้าขายกับต่างประเทศแต่อย่างใด เขตที่มีป่าสักขึ้นมากอยู่บริเวณเดียวกันกับป่าอันอุดมสมบูรณ์แถบเมืองอังวะ (Ava) และเมืองพะโค เมื่อไม้สักไม่เป็นที่นิยมในการต่อเรือเดินสมุทร ดังนั้นจึงถูกนำไปใช้สำหรับการสร้างวัดต่างๆ แทน ไม้สักขายกันเป็นยก^๒ (yok) อันเป็นมาตรวัดโดยประมาณเท่ากับ ๒ วา (swa) (๒ ตารางตัวส์^๓) ราคาต่อยกเป็นไปตามขนาดความหนาของไม้ ดังนั้นยกขนาด ๑ ปูช^๔ มีราคา ๘ บาท ขนาด ๒ ปูช ราคา ๑๖ บาท ขนาด ๓ ปูช ราคา ๒๖ บาท และเป็นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ มันเป็นไปได้ที่จะหาซื้อไม้สักแผ่นหนาๆ ที่เลื่อยแล้วและมีลักษณะดี โดยปกติแล้วไม้ชนิดนี้จะเป็นโพรง ซึ่งสิ่งนี้ทำให้พวกช่างไม้ไม่กล้าที่จะเสี่ยงทำสัญญาการค้าไม้ในการหาไม้ที่เหมาะสมกับการใช้ต่อเรือนั้นจำเป็นต้องซื้อไม้ที่ยังไม่ได้ขัดเกลานำมา

^๑ ซองซิบาร์ (Zanzibar) เป็นเกาะอยู่ทางชายฝั่งตะวันออกของประเทศแทนซาเนีย ในมหาสมุทรอินเดีย อยู่ห่างจากชายฝั่ง ๒๒ ไมล์ หรือ ๓๕ กิโลเมตร - สวป.

^๒ ยก เป็นมาตรวัดไม้ คือ หน้ากว้าง ๑ ศอก ยาว ๑๖ วา เป็น ๑ ยก ตามอัตราไม้นี้ - สวป.

^๓ ตัวส์ (toise) เป็นมาตรวัดความยาวและความสูงสมัยโบราณ ๑ ตัวส์ เท่ากับ ๑.๙๔๔ เมตร - สวป.

^๔ ปูช (pouce) มาตรวัดความยาวแบบโบราณ ๑ ปูช ยาวประมาณ ๒๗ มิลลิเมตร - สวป.

เลื่อยอีกทีหนึ่ง บริเวณตอนบนของแม่น้ำหลายสายยังมีไม้ “แม่น้ำ” (maynam) อันเป็นไม้เนื้อแข็งและน้ำหนักเบาเหมาะแก่การทำเสากระโดงเรืออย่างยิ่ง แต่ไม้พวกนี้มีราคาแพงและเป็นการยากที่จะนำลงมายังบางกอก อีกทั้งบรรดาผู้ต่อเรือเดินสมุทรจำนวนมากก็ยังพอใจที่จะสั่งเสากระโดงเรือจากประเทศสิงคโปร์มากกว่าท้ายสุดยังมีไม้แดงอันเป็นไม้เนื้อแน่นคล้ายกับไม้กฤษณา และอีกประการหนึ่งยังเป็นชื่อของคนที่ใช้ชื่อนี้ด้วย ไม้ชนิดนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากสำหรับงานในส่วนของรายละเอียดของเรือเดินสมุทร เช่น ใช้ทำรอก (poulis) ทางเสือเรือ (barres de gouvernail) หรือกว้านพันเชือกผูกเรือ* (cabillauds) ฯลฯ

สินค้าอื่น ๆ ในประเทศสยามเรายังพบว่ามียูคักรหวาน ลูกแสลงใจ^๒ (la noix vomique) ขมิ้น ป่าน ถั่วขาวและถั่วเหลือง เกลิอ ไซมันกระบือ ขี้ผึ้ง ฯลฯ แต่สินค้าเหล่านี้มีปริมาณน้อยมากเกินกว่าที่จะให้ความสนใจในการสำรวจตรวจตราเป็นพิเศษ

ตามปกติแล้วผลผลิตต่าง ๆ จากประเทศสยามแทบจะไม่ได้มาเป็นปริมาณมาก ๆ ในคราวเดียวกัน นักสำรวจการค้าทางทะเลที่ปรารถนาจะทดลองดำเนินการค้าในภูมิภาคนี้ควรจะต้องส่งใบสั่งจองและเงินทุนมาล่วงหน้าก่อน เพื่อว่าตัวแทนของเขาจะได้มีเวลาจัดหาเงินตราสยามในอัตราแลกเปลี่ยนที่เหมาะสม และจะได้รวบรวมสินค้าชนิดเดียวกันที่ละเล็กละน้อยจนมีปริมาณเพียงพอได้ในราคาที่ต่ำ ด้วยวิธีนี้เขาสามารถหลีกเลี่ยงการที่เรือเดินสมุทรจะต้องจอดรอนานเกินไป และหลีกเลี่ยงความยุ่งยากในการแลกเปลี่ยนสินค้า เพราะว่าการขึ้นราคาสินค้าทุกประเภทนั้นมักจะทำกันเป็นประจำขณะที่เรือต่างชาติล่องเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา

สินค้าเกือบทุกชนิดจะมาถึงตลาดเมืองบางกอกในราวเดือนต้น ๆ ของปี ด้วยเหตุนี้เองทำให้นับตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์เป็นต้นมาจนถึงเดือนกรกฎาคมเป็นช่วงที่การค้าดำเนินไปอย่างคล่องตัว ในช่วงนี้เช่นกันที่จะมีการแข่งขันกันระหว่างผู้ซื้อมากที่สุด เนื่องจากบรรดาเรือสำเภาที่เข้ามาค้าขายทุก ๆ ปีจะมาอยู่พร้อมหน้ากัน ณ ที่นี้ อย่างไรก็ตามเรายังคงพบว่าในช่วงเดือนอื่น ๆ ของปียังคงมีผลผลิตเหล่านี้ครบทุกชนิดแม้จะมีปริมาณน้อยลงก็ตาม

* เข้าใจว่าผู้เขียนคงเขียนผิด เพราะคำว่า cabillauds แปลว่า ปลาคอด น่าจะเป็นคำว่า cabillot มากกว่าซึ่งแปลว่ากว้านพันเชือกผูกเรือ - สวป.

^๒ เป็นไม้ต้น มีผลกลม สุกสีเหลือง เมล็ดกลมแบน เมล็ดแก่แห้งใช้ทำยาได้ - สวป.

นอกเหนือจากบรรดาผลผลิตทั้งหลายที่เราเพิ่งจะกล่าวถึงไปแล้ว ราชอาณาจักรสยามยังอุดมไปด้วยผลไม้ทุกชนิดซึ่งมีคุณภาพดีกว่าผลไม้จากแถบเบงกอล บอมเบย์ คาบสมุทรมลายู หรือแม้แต่ผลไม้จากลังกา ชวา และจากดินแดนเขตร้อนของประเทศอินเดีย ถ้าจะกล่าวโดยตรงแล้วบริเวณรอบๆ เมืองบางกอกยังเป็นแหล่งปลูกไม้ผลเพียงแห่งเดียว และผลไม้ก็ได้กลายเป็นอาหารหลักของชาวสยามเช่นเดียวกับข้าว ผลไม้ที่ขึ้นชื่อที่สุดก็คือ สับปะรด มะม่วง มังคุด ทุเรียน ส้ม และลิ้นจี่

กล่าวโดยสรุป ราชอาณาจักรสยามนับว่าเป็นแหล่งการค้าโดยธรรมชาติแห่งหนึ่ง เพราะท่าเรือและแม่น้ำสายใหญ่ทั้งสี่สายเป็นตลาดการค้าสำหรับผลผลิตภายในประเทศทุกชนิด บริเวณริมฝั่งแม่น้ำนั้นมักจะมีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นอย่างคึกคัก รวมทั้งลำคลองและแม่น้ำสายต่างๆ ก็กลายเป็นเส้นทางสัญจรของเรือที่จะนำสินค้าของพวกเขามาไปยังร้านค้าและโกดังในเมืองหลวง

รายการต่อไปนี้เป็นรายชื่อสินค้าที่พ่อค้าชาวฝรั่งเศสสามารถนำเข้ามายาขายในกรุงสยามได้

เหล้าองุ่นจากเมืองบอร์โดซ์ปริมาณเล็กน้อย
เหล้าแชมเปญปริมาณเล็กน้อย
เหล้าเชอร์รี่ปริมาณเล็กน้อย
เหล้าองุ่นปอร์โตปริมาณเล็กน้อย
เนยแข็ง
แป้งสาลี
ผลไม้ดอง
น้ำมันพืช
มัสตาดผง
แฮม (ผลไม้กวน)
บรันดิบรจุทิบ
เทียนไข
จุกขวด
แก้ว (ทุกชนิดคละกัน)
มิดและส้อม
ช้อน
กระป๋องหยอดน้ำมัน
เครื่องใช้บนโต๊ะอาหาร (เครื่องเคลือบ)
ตะเกียง

ถุงเท้าสุภาพบุรุษสีขาวและสีต่างๆ
ผ้าสักหลาดอย่างบาง
หมวกสักหลาด
หมวกแก๊ป
รองเท้า
ผ้าพันคออย่างบาง
ผ้าตัดกางเกงสีต่างๆ
ผ้าพันคอสตรีสีสด
โซ่เหล็ก
ต่างหู
แหวนประดับอัญมณีเม็ดโต
นาฬิกาทองและเงิน
เข็มและเข็มหมุด
กระดุม (ทำด้วยโลหะแวววาว)
ไม้เท้าและร่ม
กริช
ไม้เท้าฝังดาบและไม้เท้าที่ใช้เป็นอาวุธ
สบู่ม้วนแบบธรรมดา
เครื่องหอมอย่างดี (ปริมาณเล็กน้อย)

ผ้าปูโต๊ะและผ้าเช็ดมือ
 มิดพับและกรรไกร
 แวนตาและกล่องส่องทางไกล
 อุปกรณ์เสริมสวย, เครื่องแต่งหน้า
 ตะเกียงสำหรับเรือเดินสมุทร
 บารอมิเตอร์
 ผลิตภัณฑ์ทางทะเลจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส
 เข็มทิศและเครื่องวัดแดด
 สมุดจดรายงาน
 กระดาษเขียนจดหมาย
 ปากกาและดินสอ
 รูปแกะสลักใส่กรอบ
 น้ำหมึก
 ขวดน้ำหมึกสีต่าง ๆ
 ของจดหมาย

กระจกเงา (ราคาถูก)
 สมอเรือและสินค้าอื่นสำหรับเรือเดินสมุทร
 ดินปืน ตะกั่ว และลูกปราย
 หวี หวีสาธิต แปร่งสำหรับแปร่งผม
 แม่กุญแจ ตะปูคอง กลอน และลิ้มตะปู
 นาฬิกาตั้งโต๊ะ
 ยาคิวินิน
 เอทิลแอลกอฮอล์
 ตะปูสำหรับเรือเดินสมุทร และอื่น ๆ
 ตะปูใหญ่จากปารีส
 ค้อน
 กรรไกร
 เหล็กไขควง
 เลื่อย ฯลฯ
 สินค้าจำนวนมากที่มาจากกรุงปารีส

มีสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่ไม่ได้ระบุไว้ในรายการข้างต้น และสินค้าชนิดนี้สามารถจะกลายเป็นสินค้าที่สำคัญมากในราชอาณาจักรสยาม ซึ่งสินค้านี้ดั่งกล่าวนั้นก็คือกุญแจที่มีคุณภาพปานกลาง กุญแจของจีนและของชาวพื้นเมืองที่ทำไว้มีคุณภาพไม่ดีนัก แต่ชาวสยามต่างก็เต็มใจที่จะจ่ายเงินเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อยเพื่อซื้อสินค้าชนิดนี้หากมีผู้จัดหากุญแจที่มีคุณภาพดีกว่านี้ให้ได้

เราหวังว่าจากข้อมูลดังกล่าวมานี้ บรรดาผู้สำรวจการค้าชาวฝรั่งเศสทั้งหลายคงจะเข้าใจได้ว่า บางทีในวันหนึ่งราชอาณาจักรสยามอาจจะมีคุณประโยชน์มากขึ้นต่อการค้าขายของเรามากกว่าที่เมืองจีนอย่างในปัจจุบัน เพราะว่าประเทศสยามได้ให้ผลผลิตต่าง ๆ จำนวนมากมายที่มีคุณภาพดีกว่า และให้สินค้าที่จะขนส่งไปทางเรือนานาชนิดสำหรับใช้ประโยชน์ในการอุตสาหกรรมสำคัญ ๆ ของเราอย่างสมบูรณ์

ดังนั้นจึงขอให้ผู้ที่ทำการค้าของเราจงละทิ้งความกลัวในเรื่องความคิดที่จะหยุดยั้งมิให้ก้าวเข้ามาดำเนินกิจการอันยิ่งใหญ่นี้ ด้วยเห็นว่าประเทศสยามนั้นอยู่ห่างไกลออกไป และขอให้เข้าใจเถิดว่าหนทางที่แสนไกลนั้นย่อมมีผลประโยชน์ที่จะได้รับจำนวนมากมายมหาศาลกว่าอย่างแน่นอน

เด. จิราardt

ผู้ติดต่อทางการค้าและสมุหบัญชีของสมาคมภาคพื้นตะวันออก

การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕

นายชรัตน์ สิงห์เทศกุล
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

การศึกษาตามแบบเก่าของไทยจะดำเนินการสอนกันในบ้าน วัด และวัง โดยพ่อแม่และปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น จะสั่งสอนอบรมบุตรหลานให้เป็นคนดี มีความรับผิดชอบ ฯลฯ ครั้นเด็กเติบโตขึ้นพ่อแม่อาจจะนำไปฝากฝังกับเจ้าอาวาสวัดเพื่อให้ได้เล่าเรียนหลักธรรมในพุทธศาสนา ภาษา และเลข ตามความจำเป็นในชีวิตประจำวัน ทว่าการศึกษาในวัดไม่มีเนื้อหาวิชาที่กว้างขวางครอบคลุมวิชาการต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ส่วนการศึกษาในวังนั้นจะอบรมสั่งสอนในด้านศิลปศาสตร์ เพื่อให้เป็นผู้มีคุณธรรมและสามารถรับราชการได้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิรูปการศึกษา ยังผลให้มีการศึกษาตามระบบโรงเรียนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งกลายเป็นรากฐานสำคัญของระบบการศึกษาของไทยในสมัยต่อมา

เรื่อง “การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕” นี้ แปลจากเรื่อง “Education” ของ ดับเบิลยู. จี. จอห์นสัน (W.G. Johnson) ที่ปรึกษาประจำกระทรวงศึกษาและการพระศาสนา (Adviser to the Ministry for Public Instruction and Ecclesiastical Affairs) โดยเขาได้เขียนบรรยายถึงหลักสูตรการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนข้อมูลของโรงเรียน ครู และนักเรียนที่ได้รับทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศในสมัยนั้น ซึ่งเรื่องดังกล่าวได้รวบรวมไว้ในหนังสือ Twentieth Century Impressions of Siam ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๕๑

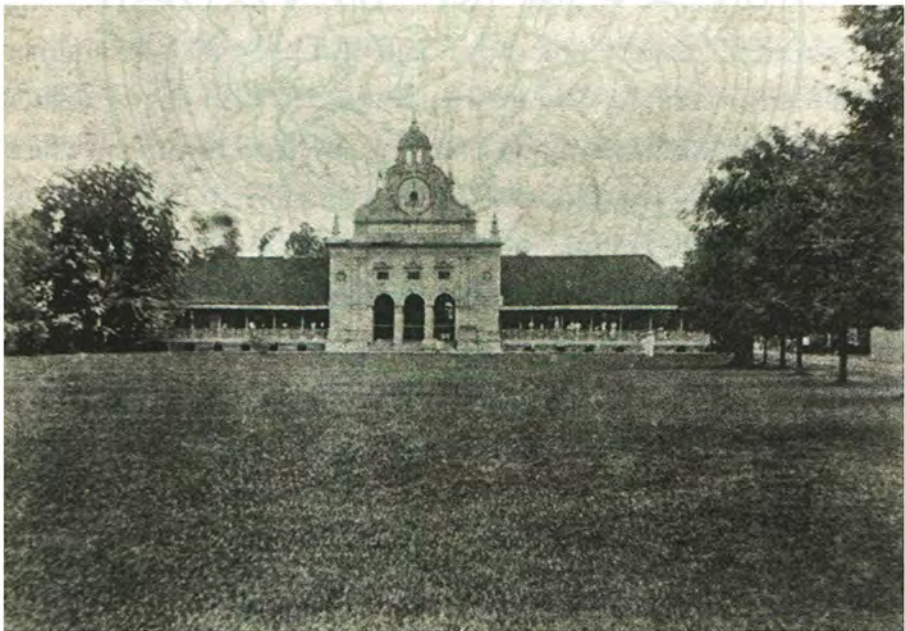
การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๕

นับแต่อดีตกาลมา การศึกษาส่วนหนึ่งในสยามดำเนินการสอนโดยพระสงฆ์ในวัด เมื่อเป็นที่ทราบกันว่าประเทศสยามมีวัดเป็นจำนวนทั้งหมดมากกว่า ๑๐,๐๐๐ วัด ซึ่งมีพระสงฆ์อยู่เกือบ ๑๐๐,๐๐๐ รูป ยิ่งไปกว่านั้นอาจจะนำวัดเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับวัดในยุโรปในสมัยกลางได้อย่างเหมาะสม ก็จะเห็นได้ว่ากลไกสำหรับแผนงานการศึกษาของชาติได้มีอยู่มาแล้ว ผู้ชายเกือบทุกคนที่มีอายุ ๒๐ ปี จะอุปสมบทเป็นพระสงฆ์อยู่ในระยะเวลาหนึ่ง และจะพำนักอยู่ในวัด ยังผลให้ชีวิตของผู้คนเข้าไปเกี่ยวเนื่องผูกพันกับวัดเป็นอย่างยิ่ง ในวัดทุกแห่งจะพบเด็กผู้ชายจำนวนต่าง ๆ กันไปประจำอยู่กับพระสงฆ์ในฐานะคนคอยรับใช้และลูกศิษย์ และเด็ก ๆ เหล่านี้จะได้รับคำสั่งสอนขั้นต้นในระดับหนึ่งจากพระสงฆ์เป็นการตอบแทน ที่สำคัญคือการอ่านและเขียนหนังสือ อย่างไรก็ตาม เพียงสองสามปีที่ผ่านมานี้เองที่รัฐได้ดำเนินการและขยายงานดังกล่าว ในขั้นแรกคือการจัดตั้งกรมศึกษาธิการ (Education Department)* ซึ่งมีหน้าที่จัดระบบการสอนชั้นประถมศึกษาทั่วประเทศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยคนปัจจุบัน ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการกรมใหม่นี้คนแรก การเริ่มต้นที่ดีได้เกิดขึ้น มีการก่อตั้งโรงเรียนหลายแห่งในเมืองหลวง และมีการตั้งกรมตำรา (Text Book Department) ที่มีความจำเป็น

* ในระยะแรกการจัดการศึกษาของไทยคำนึงถึงตัวบุคคลมากกว่าสถาบัน ฉะนั้นแทนที่การศึกษาจะอยู่ในความรับผิดชอบของกรมธรรมการ หรือหน่วยงานอื่นใดที่ดัดขึ้นมาเพื่อดำเนินงานด้านการศึกษาโดยเฉพาะ ก็กลับสังกัดอยู่ภายใต้การดำเนินงานของกรมมหาดเล็ก ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบหมายงานด้านการศึกษาให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ซึ่งในตอนนั้นทรงเป็นผู้บังคับการกรมมหาดเล็ก ดังนั้นโรงเรียนส่วนใหญ่จึงขึ้นตรงต่อกรมมหาดเล็ก ต่อมา เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ มากขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะแยกงานด้านการศึกษาออกจากกรมมหาดเล็กมาจัดตั้งเป็นกรมในราชการพลเรือนต่างหาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น โดยแต่งตั้งให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงบัญชาการกรมศึกษาธิการ นอกเหนือจากการเป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกในกรมยุทธนาธิการด้วย และโปรดให้โอนโรงเรียนต่าง ๆ มาขึ้นกับกรมศึกษาธิการให้หมด ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๒ โปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมธรรมการ กรมสังฆการี กรมพยาบาล กรมพิพิธภัณฑสถาน และกรมศึกษาธิการ เข้าด้วยกันตั้งเป็นกระทรวงธรรมการ - สวป.

ดัตช์เบิลยู. จี. จอห์นสัน (ที่ปรึกษาประจำกระทรวงศึกษา)

โรงเรียนราชวิทยาลัย

มากกว่ากรมกองใด เนื่องจากไม่มีตำราเรียนชั้นประถมศึกษา โชคร้ายที่สมเด็จพระยาตำราจาราชนาภาพ ทรงย้ายจากตำแหน่งนี้เร็วกว่าเวลาอันควรมากเพื่อไปบริหารจัดการในกระทรวงมหาดไทย และหลายปีหลังจากนี้รายงานของกรมดังกล่าว แสดงให้เห็นสถานะที่ไม่มีควมคืบหน้าใด ๆ โดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลา ๑๐ ปี สุดท้ายบ้านเมืองได้เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่ง และเราอาจจะกล่าวได้โดยไม่กลัวจะเป็นความเท็จว่าแทบจะไม่มีประเทศใดสามารถแสดงความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วแท้จริงเช่นนั้นให้เป็นที่ประจักษ์ในสิ่งที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการริเริ่มทางการศึกษา อย่างที่ประเทศสยามได้แสดงให้เห็นในเวลานี้

ได้มีการเขียนหลักสูตรการสอนต่าง ๆ และมีการเปิดโรงเรียนเป็นจำนวนมาก ในการวางรากฐาน กรมดังกล่าวตระหนักว่าเด็กทุกคนควรจะได้รับ การสอนอย่างน้อยที่สุดในขั้นต่ำ ซึ่งสามารถจะช่วยให้พวกเขาดำเนินภารกิจในชีวิตประจำวันตามปกติได้ นอกจากนี้ในที่ใดที่สามารถจะทำการสอนได้พระสงฆ์ที่อยู่ในวัดวาอารามจะเป็นผู้สอนหนังสือให้แก่เด็ก ๆ ดังนี้ก็จะช่วยสนับสนุนความผูกพันระหว่างศาสนาและการศึกษาซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นและเป็นสิ่งที่ดีเลิศสำหรับประเทศสยาม หลายปีที่ผ่านมาประเทศสยามได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว และกลไกของรัฐบาลก็ได้รับการปรับปรุงใหม่และทำให้ดีเลิศอย่างเร็วมากเสียจนกระทั่งต้องอาศัยความเพียรพยายามทั้งหมดของกรมศึกษาธิการที่จะผลิตคนที่จบการศึกษาจากสถานศึกษาของรัฐให้เพียงพอที่จะสามารถเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ได้* ถึงแม้ว่าความก้าวหน้าจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วก็ตาม ยังไม่อาจกล่าวได้ว่าโรงเรียนทั้งหลายสามารถจะตอบสนองความต้องการคนเข้ารับราชการได้อย่างเต็มที่ เป็นผลให้ในปัจจุบันตำแหน่งหน้าที่การงานเป็นจำนวนมากได้รับการบรรจุโดยชาวต่างชาติ เป็นที่หวังกันถึงความก้าวหน้าทางการศึกษาว่าจะมีนักศึกษาซึ่งได้รับการฝึกฝนในโรงเรียนของรัฐบาลเข้ามารับราชการในตำแหน่งเหล่านี้มากขึ้นทุกที

* ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานราชการได้ขยายตัวออกไปมาก แต่ขาดแคลนบุคคลที่มีความรู้ความสามารถพอที่จะรับราชการได้ จึงต้องทรงว่าจ้างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการและเป็นที่ปรึกษาเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ชาวต่างชาติเหล่านี้อาจจะมิได้ซื่อตรงจงรักภักดีต่อประเทศชาติอย่างจริงใจทุกคนไป ด้วยเหตุที่มีความต้องการคนที่มีความรู้เช่นนั้น จึงทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้น และส่งพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ที่มีความสามารถไปเรียนวิชาการ ณ ต่างประเทศ โดยหลายคนได้กลายเป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้านเมือง - สวป.

แผนทั่วไปของหลักสูตรการศึกษา

กรมศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดแผนการศึกษา ซึ่งในปัจจุบันประกอบไปด้วยหลักสูตรสำหรับเด็กผู้ชาย* ดังต่อไปนี้

ก. หลักสูตรต่ำกว่าประถมศึกษา คือ หลักสูตร ๓ ปี ในภาษาพื้นเมือง ซึ่งจัดการเรียนการสอนในเนื้อหาจำนวนน้อยที่สุดเท่าที่พิจารณาแล้วว่าจำเป็นต่อเด็กผู้ชายทุกคนอย่างแท้จริงโดยไม่มีข้อยกเว้น ในชั้นต่ำกว่าประถมศึกษาของโรงเรียนที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนหลักนั้น หลักสูตรนี้ยังมีการสอนภาษาอังกฤษชั้นแรกเริ่มอีกด้วย

ข. หลักสูตรประถมศึกษา แบ่งออกเป็น ๒ หลักสูตร

หลักสูตร ๑ คือ หลักสูตร ๓ ปี ในภาษาพื้นเมือง เป็นหลักสูตรที่ขยายจากหลักสูตรต่ำกว่าประถมศึกษา และยังเป็นหลักสูตรสำหรับเตรียมเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาสำหรับเด็กผู้ชายที่ตั้งใจจะเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมศึกษา หลักสูตรนี้ไม่มีวิชาภาษาอังกฤษ

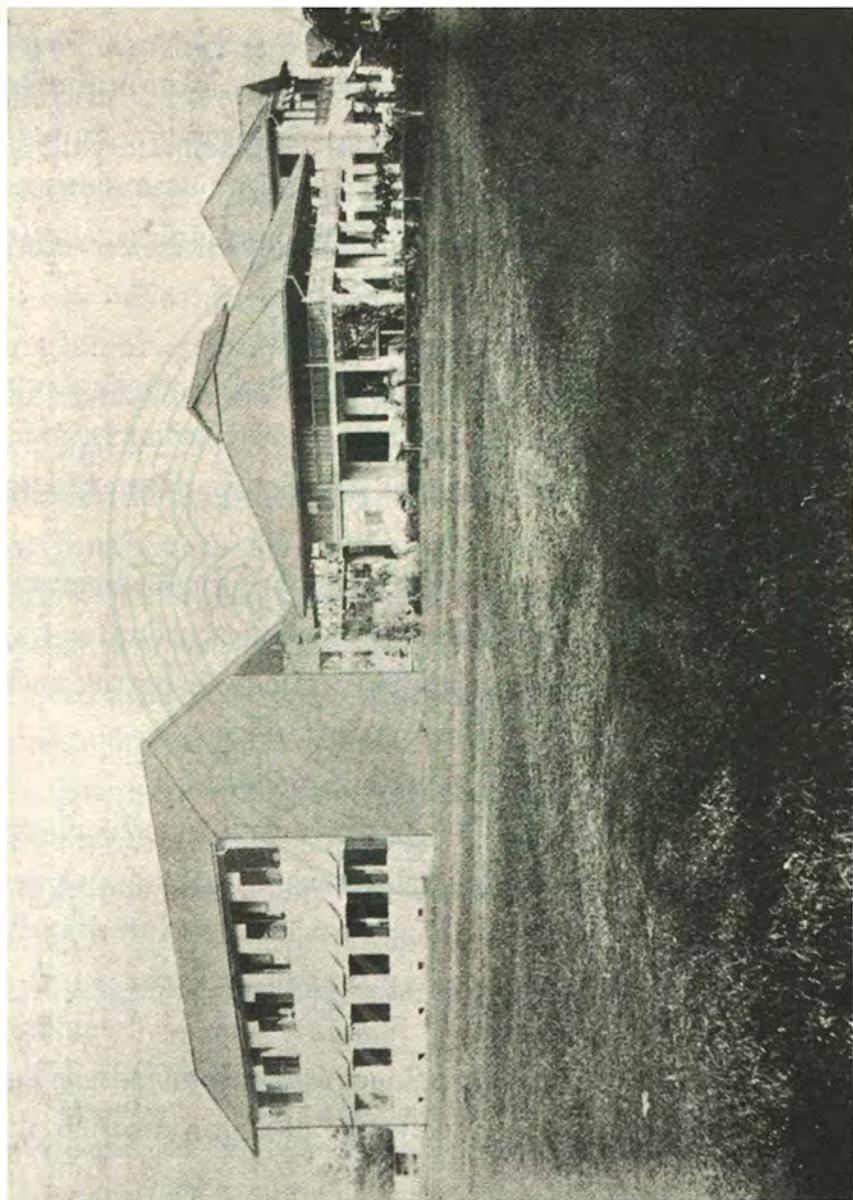
หลักสูตร ๒ คือ หลักสูตร ๓ ปี ในภาษาพื้นเมืองคล้ายกับหลักสูตรแรก แต่มีการสอนวิชาภาษาอังกฤษชั้นประถมศึกษา เป็นหลักสูตรสำหรับเตรียมความพร้อมแก่เด็กผู้ชายที่จะเรียนต่อในโรงเรียนที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนหลักในระดับมัธยมศึกษา (กล่าวคือ หลักสูตรมัธยมศึกษา หลักสูตร ๓)

ค. หลักสูตรมัธยมศึกษา แบ่งออกเป็น ๓ หลักสูตร

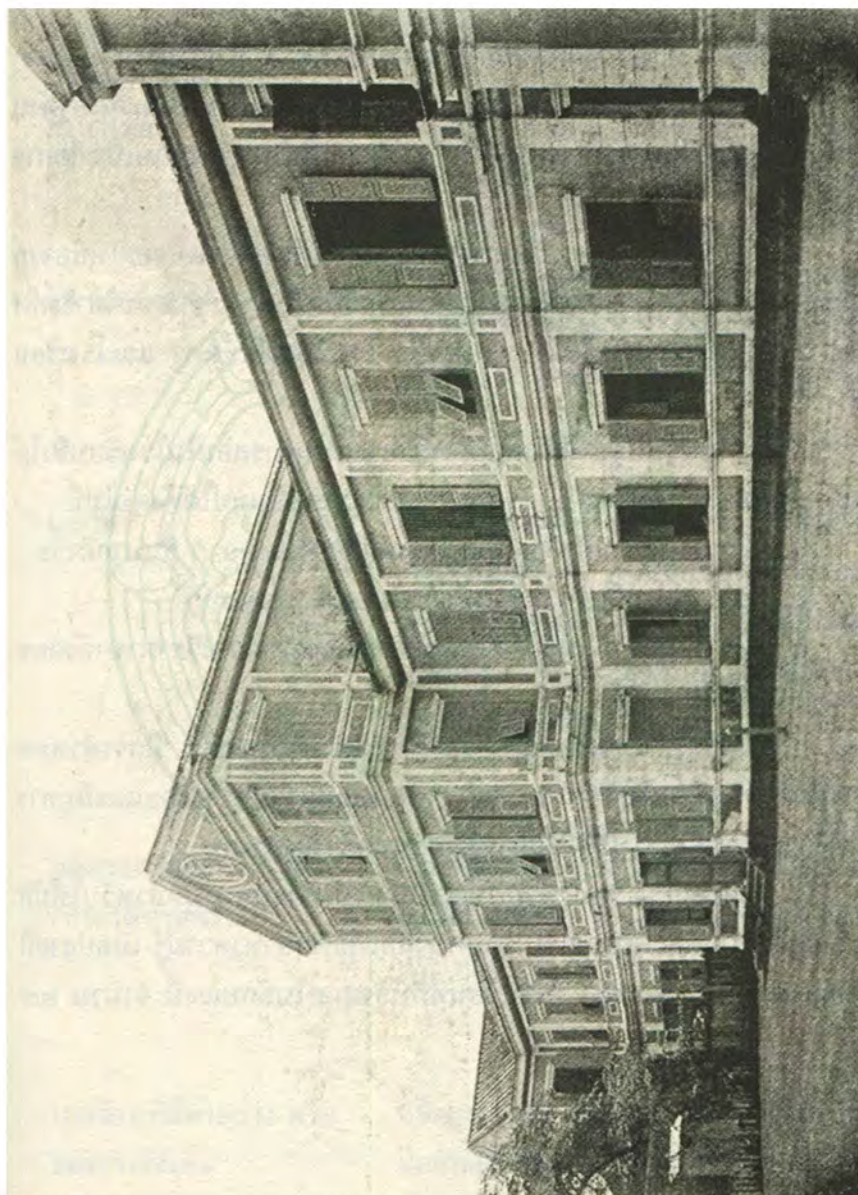
หลักสูตร ๑ คือ หลักสูตร ๓ ปี ในวิชาการด้านอักษรศาสตร์ที่ต่อเนื่องมาจากหลักสูตรประถมศึกษาหลักสูตร ๑ และมีการสอนวิชาภาษาอังกฤษ หลักสูตรนี้เป็นหลักสูตรด้านอักษรศาสตร์มากกว่าหลักสูตรด้านวิทยาศาสตร์ และมุ่งสำหรับเด็กผู้ชายที่ปรารถนาจะเข้ารับราชการในตำแหน่งเสมียน และตำแหน่งอื่น ๆ

หลักสูตร ๒ คือ หลักสูตร ๓ ปี ที่ต่อเนื่องจากหลักสูตรประถมศึกษาหลักสูตรแรก แต่มีรูปแบบที่สมัยใหม่กว่าหลักสูตรมัธยมศึกษาหลักสูตรแรก โดยจะให้ความสนใจกับวิชาภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์มากกว่าใน

* สำหรับเด็กผู้หญิงจะเป็นการศึกษาในอีกลักษณะหนึ่ง คือ ฝึกหัดวิชาการเรือนและวิชาชีพบางอย่างตามความสนใจ รวมทั้งศึกษาศิลธรรมด้วย การศึกษาของเด็กผู้ชายและเด็กผู้หญิงจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับลักษณะของงานที่จะทำเมื่อเติบโตขึ้น - สวป.

โรงเรียนมัธยมของคริสเตียน

โรงเรียนอัสสัมชัญ

หลักสูตร ๑ (มัธยมศึกษา) หลักสูตรนี้มุ่งเพื่อเตรียมการอย่างเหมาะสมสำหรับเด็กผู้ชายซึ่งกำลังจะมีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษในสาขาวิชาชีพดังต่อไปนี้ คือ ทหารบก ทหารเรือ วิศวกร ช่างสำรวจ แพทย์ พนักงานป่าไม้ ฯลฯ

หลักสูตร ๓ คือ หลักสูตรภาษาต่างประเทศ ๕ ปี ศึกษาในชั้นสูงกว่าหลักสูตร ๒ ดังกล่าวข้างต้น เพื่อเตรียมการสำหรับเด็กผู้ชายซึ่งจะศึกษาด้านวิชาชีพพิเศษ หรือศึกษาต่อต่างประเทศ หลักสูตรนี้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนหลัก

หลักสูตรดังที่ได้กล่าวมาแล้วครอบคลุมการศึกษาทั่วไป นอกเหนือจากหลักสูตรข้างต้นแล้ว มีการวางหลักสูตรพิเศษสำหรับใช้ในโรงเรียนสอนวิชาชีพซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมดังกล่าว กล่าวคือ โรงเรียนฝึกหัดครู และโรงเรียนแพทย์

การแก้ไขปรับปรุงครั้งสำคัญสำหรับการเรียนการสอนในโรงเรียนซึ่งได้ดำเนินการเมื่อหลายปีที่ผ่านมา นั้น พอจะสรุปความโดยสังเขปได้ดังต่อไปนี้

๑. มีการให้ความสำคัญต่อการสอนศีลธรรมในทุก ๆ ชั้นมากยิ่งขึ้น
๒. วิธีการสอนที่เก่าแก่พื้นสมัยกำลังค่อย ๆ ถูกแทนที่
๓. มีการให้ความสนใจต่อวิชาสมัยใหม่และการสอนวิชาภาษาอังกฤษและวาดเขียนมากขึ้น

๔. มีการให้ความสำคัญต่อวิชาพลศึกษาเพิ่มมากขึ้น มีการกำหนดหลักสูตรที่เป็นระเบียบในวิชากายบริหาร ตลอดจนการฝึกร่างกายและฝึกทางทหาร ทั้งการกริยานักเรียนก็ได้รับการสนับสนุนอย่างเหมาะสม

๕. บรรดาโรงเรียนได้รับการส่งเสริมให้สร้างห้องสมุดสำหรับให้นักวิชาการ นักศึกษาแต่ละคนได้เข้าไปอ่านหนังสือเพื่อศึกษาหาความรู้ เมื่อปลายปี ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) มีโรงเรียนที่มีห้องสมุดในลักษณะนี้ จำนวน ๒๗ แห่ง

สาระสำคัญของหลักสูตรการศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษา หลักสูตร ๑
ปีสุดท้ายที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก

ธรรมจารี
(การสอนศีลธรรม)
ภาษาไทย

หลักสูตรต่อเนื่องกันจากปีก่อน ๆ

การอ่าน การเขียน การเขียนตามคำบอก และ
การถอดความจากหนังสือที่ได้รับความเห็น
ชอบ (อย่างน้อยที่สุด จำนวน ๕ เล่ม) สำหรับ
การเรียงความจะเกี่ยวข้องกับความสามารถใน
การสื่อสารความคิดในการเขียนหรือพูดให้เข้าใจ
แจ่มแจ้ง การเขียนจดหมายอย่างง่าย ๆ

เลขวิธี

โจทย์ปัญหาเรื่องเงิน การชั่งและวัดอย่างง่าย
เศษส่วนอย่างง่าย เลขทศนิยมอย่างง่าย การ
วัดขนาดของพื้นที่อย่างง่าย บัญญัติไตรยางศ์
อย่างง่าย รายการของที่ซื้อและบัญชีอย่างง่าย
การแก้โจทย์ปัญหา

ภูมิศาสตร์และพงศาวดาร
(ประวัติศาสตร์)

ประเทศสยามและประเทศเพื่อนบ้าน เรื่องราว
โดยสังเขปของประเทศที่ติดต่อด้านชายกับ
ประเทศสยาม แผนที่

บทเรียนที่มีตัวอย่าง หรือ
ของจริงให้เห็น
(นิทัศน์อุทาหรณ์)
และธรรมชาติศึกษา

หลักสูตร ๓๐ บทเรียน ที่เหมาะสมเป็นอย่าง
น้อยที่สุด ซึ่งผ่านการเห็นชอบจากผู้ตรวจ

วาดเขียน

วาดภาพวัตถุทางธรรมชาติและวัตถุที่เป็นสิ่ง
คุ้นเคย

กายบริหาร

การออกกำลังกายและการฝึกทางทหาร โดยใช้
แบบฝึกหัดที่กำหนดไว้ในสมุดคู่มือซึ่งเป็นที่
ยอมรับ อันรวมถึงแบบฝึกหัดกายกรรม
(gymnastic exercises) ที่พอจะฝึกได้

สาระสำคัญของหลักสูตรการศึกษาในหลักสูตรมัธยมศึกษา หลักสูตร ๑
ปีสุดท้ายที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก

ธรรมจริ

หลักแห่งความถูกต้องและผิด หน้าที่ต่อตนเอง
หน้าที่ต่อเพื่อนบ้าน สอนให้รักชาติ และเคารพ
อำนาจ ความยุติธรรม หลักศาสนาและศีล ฯลฯ

ภาษาไทย

การอ่าน การเขียน การเขียนตามคำบอก และ
การถอดความจากผู้แต่งซึ่งเป็นที่ยอมรับ ซึ่งได้
รับความเห็นชอบ สำหรับการเรียงความจะ
เกี่ยวข้องกับความสามารถในการเขียนบทความ
ในเรื่องที่อาศัยไวยากรณ์และสำนวนโวหาร
เล็กน้อยประกอบการพิจารณา

ภาษาอังกฤษ

การอ่านและแปลหนังสือที่เหมาะสม ตลอดจน
บทความย่อง่าย ๆ จากหนังสือพิมพ์และเอกสาร
อื่น ๆ การเขียนจดหมายและเขียนบทความ
โดยให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษต่อการสนทนา

คณิตศาสตร์และการวัด

สัดส่วน ดอกเบี้ยเชิงเดียวและดอกเบี้ยทบต้น
การประกัน คำนายหน้า จำนวนเปรียบเทียบ
ความสัมพันธ์กัน ส่วนเฉลี่ย การแลกเปลี่ยน
รากที่สอง ฯลฯ ตลอดจนบัญญัติอย่างง่าย การวัด
พื้นที่รูปสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม และวงกลม
ปริมาตรของของแข็งธรรมดา ๆ

ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

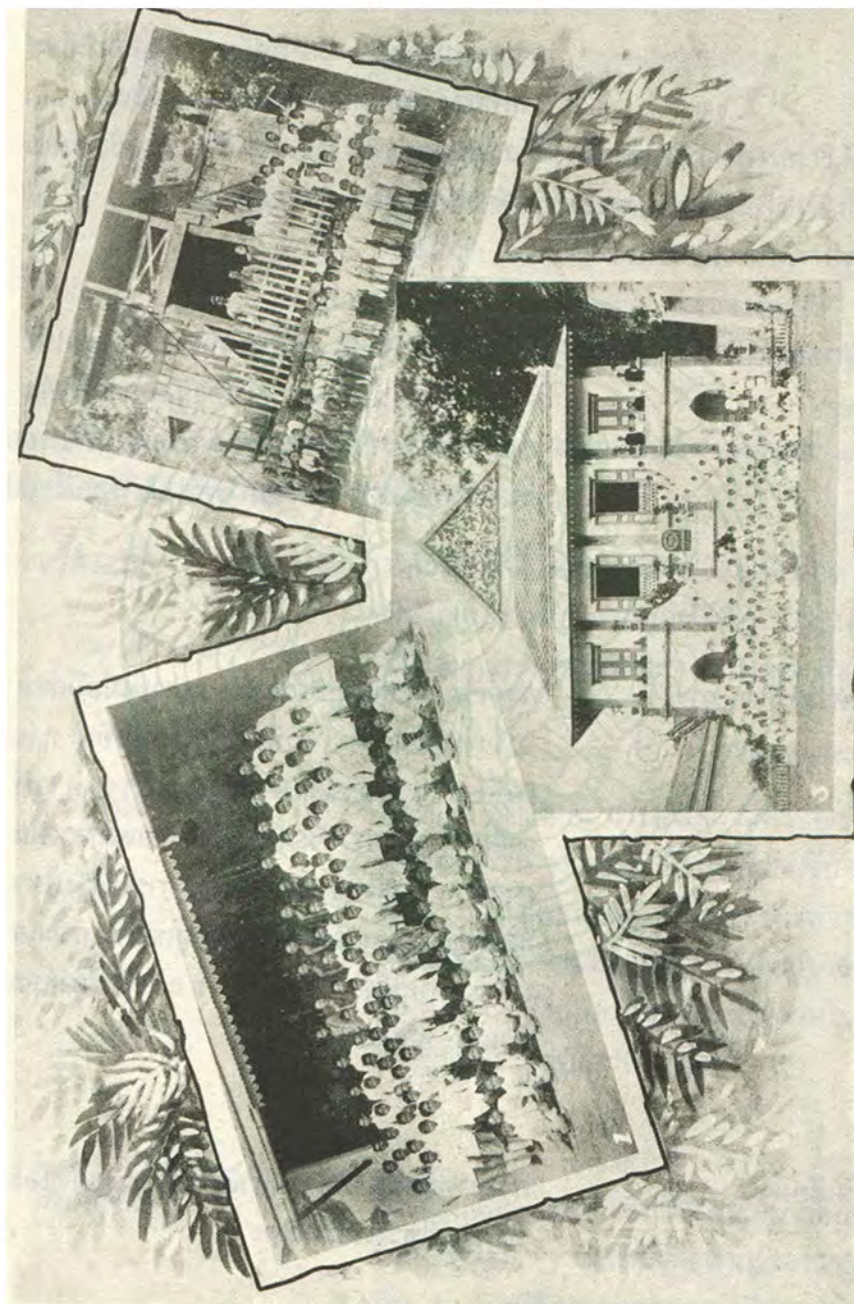
ภูมิศาสตร์ของโลก และกล่าวถึงเหล่าประเทศที่
มีความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้ากับ
ประเทศสยามเป็นพิเศษ การเขียนแผนที่ สรุป
ความรู้วิชาภูมิศาสตร์กายภาพซึ่งได้เรียนเมื่อปี
ก่อน ๆ

ภูมิศาสตร์กายภาพ
(Physiography)

สรุปเรื่องราวทางภูมิศาสตร์กายภาพเมื่อปีก่อน
รวมทั้งแม่เหล็ก เข็มทิศและจุดเข็มทิศ การ
เคลื่อนไหวของร่างกายที่ประเสริฐ ดาวที่
เคลื่อนที่ และดาวประจำที่ กลางวันและกลางคืน
ดาวตกและดาวหาง โลกตอนใน การเคลื่อนไหว
ของเปลือกโลก แผ่นดินไหว ภูเขาไฟ กระแส
น้ำในมหาสมุทร น้ำขึ้น น้ำลง ลม พายุและ
ฟ้าแลบ ลูกเห็บ

วาดเขียน

การวาดวัตถุตามธรรมชาติที่อยู่กลางแจ้งและ
ในร่ม รูปทรงเรขาคณิต

1. โรงเรียนมัธยมศึกษา

2. โรงเรียนประถมศึกษา

3. โรงเรียนวัด

กิริยามารยาท	มารยาทในการสังคม ความประพฤติและการ สนทนา การจัดความประหม่า และอื่น ๆ
กายบริหาร	วิชาบังคับ - การฝึกร่างกายและการฝึกทาง ทหาร การฝึกวินัย วิชาเลือก - กายบริหารและกีฬา
ดนตรี	เป็นวิชาเลือกตามวิจารณ์ญาณและความสามารถ ของครูผู้สอน
สาระสำคัญของหลักสูตรการศึกษาในหลักสูตรมัธยมศึกษา หลักสูตร ๒ ปีสุดท้ายที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก	
ธรรมจารี	เหมือนกับหลักสูตรมัธยมศึกษาหลักสูตร ๑ ที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก
ภาษาไทย	เหมือนกับหลักสูตรมัธยมศึกษาหลักสูตร ๑ ที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก แต่ให้ความ สนใจเป็นพิเศษกับการเขียนเรียงความและ ความสามารถในการแสดงความคิดเห็นออกมาเป็น ภาษาที่แจ่มแจ้งชัดเจน
ภาษาอังกฤษ	เหมือนกับหลักสูตรมัธยมศึกษาหลักสูตร ๑ ที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก แต่จะคัด เลือกครูผู้สอนที่มีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เป็น พิเศษ

คณิตศาสตร์

เลขคณิตขั้นสูง การวัดพื้นที่และปริมาตร
พีชคณิตจนถึง และรวมถึงจำนวนที่เพิ่มขึ้นหรือ
ลดลงตามอัตราส่วน (progressions) เรขาคณิต
กฎของยูคลิด (Euclid's elements) หลักตรี
โกณมิติ

ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

เค้าโครงของโลก - กล่าวถึงด้านการเมืองและ
การค้าเป็นพิเศษ ความสัมพันธ์ทางการเมือง
และการค้าระหว่างประเทศสยามกับประเทศ
อื่น ๆ การเขียนแผนที่

วิทยาศาสตร์

ศึกษาหลักสูตรวิชาฟิสิกส์ตลอดระยะเวลาสอง
ปีแรก ให้เลือกเรียนหลักสูตรวิทยาศาสตร์ดัง
ต่อไปนี้ :

ก. พฤษศาสตร์ ข. วิทยาศาสตร์ที่ได้มาจากการทดลอง (experimental sciences) ค. กลศาสตร์
ง. วิชาแม่เหล็กและไฟฟ้า

เคมี

หลักสูตรวิชาอนินทรีย์เคมีขั้นต่ำ

สรีรศาสตร์และสุขวิทยา

ศึกษาเพียงในช่วงสองปีแรกเท่านั้น

วาดเขียน

การวาดเขียนโดยใช้เครื่องมือและไม่ใช้เครื่องมือ
มาตราส่วน แผนผัง

การบริหาร

เหมือนกับหลักสูตรมัธยมศึกษาหลักสูตร ๑
ที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก

สาระสำคัญของหลักสูตรการศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา

(ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนหลัก) ปีที่ ๔

(ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ใดก็ตาม ถ้าพอจะทำได้ งานทุกชิ้นจะจัดทำเป็นภาษาอังกฤษ)

ธรรมจารี

เหมือนกับหลักสูตรมัธยมศึกษาหลักสูตร ๑

ภาษาอังกฤษ

การอ่าน การสนทนา การถอดความและแปล
ศึกษาจากผู้แต่ง ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่รับรองกัน
ทั่วไป โดยคำนึงถึงความสามารถในการเขียน
บทความในเรื่องที่อาศัยความคิดและความ
สามารถในการอ่านบทความเดียวกันดัง ๆ
พร้อมกับแสดงสีหน้าและการเน้นหนักโดย
สมควร การเขียนไวยากรณ์และย่อความ

คณิตศาสตร์

การทบทวนคณิตศาสตร์ของปีก่อน ๆ พร้อมกับ
แบบฝึกหัดที่ยากมากขึ้น พิชคณิตจนถึงการ
เรียงลำดับ (permutations) และการรวมกัน
(combinations) เรขาคณิตถึงจบกฎของยูคลิด
ตรีโกณมิติพื้นราบ (plane trigonometry)

ภูมิศาสตร์

ทวีปเอเชีย ยุโรป และอเมริกาในรายละเอียด
การเขียนแผนที่

ประวัติศาสตร์

ศตวรรษที่ ๑๙ พาดพิงเป็นพิเศษถึง

- (๑) สิ่งประดิษฐ์ และสิ่งที่ได้ค้นพบ ตลอดจนผลที่ตามมา
- (๒) ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศรัสเซีย เยอรมนี อิตาลี และประเทศอื่น ๆ ในทวีปยุโรป
- (๓) ทวีปอเมริกาใต้ ความเจริญรุ่งเรืองของสหรัฐอเมริกา
- (๔) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีน ญี่ปุ่น และสยามกับประเทศตะวันตก
- (๕) ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศญี่ปุ่น
- (๖) เรื่องราวโดยสังเขปของประวัติศาสตร์ของประเทศอินเดีย

วิทยาศาสตร์

หลักสูตรเพิ่มเติมวิชาวิทยาศาสตร์ที่ได้มาจากการทดลอง รวมทั้ง เคมี ไฟฟ้า และแม่เหล็ก กลศาสตร์ขั้นประถม (elementary mechanics)

วาดเขียน

หลักสูตรต่อเนื่องจากปีก่อน ๆ - การใช้สีน้ำ

กายบริหาร

เหมือนกับหลักสูตรมัธยมศึกษาหลักสูตร ๑

หมายเหตุ

หลักสูตร ๕ ปีครอบคลุมถึง

- (๑) การทบทวนวิชาของปีก่อน ๆ อย่างละเอียด
- (๒) หลักสูตรภาษาไทย และ
- (๓) การเรียนภาษาอีกภาษาหนึ่งแทนวิชาวิทยาศาสตร์ (สามารถเลือกเรียนได้) ในปีนี้ไม่มีเรียนวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

สาระสำคัญของวิชา แสดงจำนวนชั่วโมงเรียนในแต่ละวิชาต่อสัปดาห์ (๕ วัน)
ชั้นต่ำกว่าประถมศึกษา

วิชา	ชั้นเรียน ๑	ชั้นเรียน ๒	ชั้นเรียน ๓
๑. เลขคณิต	๗	๗	๗
๒. การอ่าน	๔	๔	๔ ๑/๔
๓. การเขียนตามคำบอก	๒ ๑/๔	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒
๔. การเขียน	๒ ๑/๔	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒
๕. เรียงความ (รวมทั้งไวยากรณ์)	๒ ๑/๔	๔	๓ ๓/๔
๖. ธรรมชาติ	๒	๒	๒
๗. บทเรียนที่มีตัวอย่างหรือ ของจริงให้เห็น (นิทัศน์อุทยาน)	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒
๘. ภูมิศาสตร์	๑	๑	๑
๙. วาดเขียน	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒
๑๐. ทำแบบฝึกหัด	๑	๑	๑
ยอดรวม	๒๕	๒๕	๒๕

สาขาประถมศึกษา

วิชา	ชั้นเรียน ๑	ชั้นเรียน ๒	ชั้นเรียน ๓
๑. เลขคณิต	๖	๖	๖ ๓/๔
๒. การอ่าน	๓ ๓/๔	๓ ๓/๔	๒ ๑/๔
๓. การเขียนตามคำบอก	๑	๓/๔	๓/๔
๔. การเขียน	๒	๒	๑
๕. เรียงความ (รวมทั้งไวยากรณ์)	๔	๓ ๑/๒	๔ ๑/๔
๖. ธรรมชาติ	๒	๒	๑ ๑/๒
๗. บทเรียนที่มีตัวอย่างหรือ ของจริงให้เห็น (นิทัศน์อุทยาน)	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒	๒
๘. ภูมิศาสตร์	๒ ๑/๔	๓	๓
๙. วาดเขียน	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒	๑ ๑/๒
๑๐. ทำแบบฝึกหัด	๑	๑	๑
๑๑. ภาษาอังกฤษ	-	-	-
ยอดรวม	๒๕	๒๕	๒๕

(๕ ๑/๒ วัน)
หลักสูตรมัธยมศึกษา ๑

วิชา	ชั้นเรียน ๑	ชั้นเรียน ๒	ชั้นเรียน ๓
๑. ธรรมจารี	๑	๑	๑
๒. ภาษาไทย	๓	๓	๓
๓. ภาษาอังกฤษ	๘	๘	๘
๔. คณิตศาสตร์	๖ ๑/๒	๖ ๑/๒	๖ ๑/๒
๕. ภูมิศาสตร์ (และประวัติศาสตร์)	๒	๒	๒
๖. ภูมิศาสตร์กายภาพ	๒	๒	๒
๗. วาดเขียน	๑	๑	๑
๘. กิริยามารยาท	๑/๒	๑/๒	๑/๒
๙. ทำแบบฝึกหัด	๑	๑	๑
ยอดรวม	๒๕	๒๕	๒๕

โรงเรียน (เฉพาะในกรุงเทพฯ)

เมื่อปลายปี ร.ศ. ๑๒๖ (เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๘, พ.ศ. ๒๔๕๐) มีโรงเรียนในกรุงเทพฯ ทั้งหมดจำนวน ๘๘ โรงเรียนอยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการ ซึ่งจำแนกประเภทได้ดังต่อไปนี้

๑. โรงเรียนพิเศษ จำนวน ๒ โรงเรียน

(ก) โรงเรียนฝึกหัดครู (ข) โรงเรียนแพทย์

๒. โรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน ๑๐ โรงเรียน

(ก) เปิดสอนในหลักสูตร ๑ ๖ โรงเรียน

(ข) เปิดสอนในหลักสูตร ๒ ๑ โรงเรียน

(ค) เปิดสอนในหลักสูตร ๓ ๓ โรงเรียน

๓. โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน ๗๖ โรงเรียน

(ก) เปิดสอนในหลักสูตรชั้นต่ำกว่าประถมศึกษา ๒๖ โรงเรียน
(รวมโรงเรียนเด็กผู้หญิง ๒ โรงเรียน)

(ข) เปิดสอนในหลักสูตรประถมศึกษา ๕๐ โรงเรียน (รวมโรงเรียน
เด็กผู้หญิง ๓ โรงเรียน)

โรงเรียนพิเศษ

๑. โรงเรียนแพทย์ (Royal Medical College) ซึ่งรวมอยู่กับโรงพยาบาลศิริราช (วังหลัง) โรงเรียนแห่งนี้ตั้งขึ้นใน ร.ศ. ๑๐๘ (ค.ศ. ๑๘๙๐)^๑ และมีนักเรียนสำเร็จการศึกษาเป็นรุ่นแรก (จำนวน ๙ คน) ใน ร.ศ. ๑๑๒ (ค.ศ. ๑๘๙๔)^๒

ใน ร.ศ. ๑๒๓ (ค.ศ. ๑๙๐๓)^๓ ความต้องการแพทย์อย่างแพร่หลายได้นำไปสู่การปรับปรุงโรงเรียน เพื่อให้สามารถรับนักเรียนได้มากขึ้นและมีหลักสูตรการศึกษาที่ขยายออกไป จนกระทั่งถึงปี ร.ศ. ๑๒๓ (ค.ศ. ๑๙๐๓)^๔ (นั่นคือใน ๑๕ ปี) มีนักเรียนเพียง ๕๖ คนเท่านั้นที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียน โดยเฉลี่ยมีไม่ถึง ๔ คนต่อปี ต่อมาโรงเรียนดังกล่าวอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกรมศึกษาธิการ จำนวนนักเรียนก็เพิ่มมากขึ้น และในช่วง ๓ ปีที่ผ่านมา (ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๒๖) นักเรียนจำนวน ๕๐ คน ได้ผ่านหลักสูตรที่ปรับปรุงแล้วนี้อย่างประสบผลสำเร็จ มีอาจารย์ ๑๐ คน (เป็นชาวสยาม ๕ คน ชาวต่างชาติ ๕ คน) บรรยายเป็นภาษาไทยทั้งหมด และหลักสูตรดังกล่าวใช้เวลา ๓ ปี ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ต่อด้วยการสอบ แล้วนักเรียนที่ประสบผลสำเร็จก็จำเป็นต้องฝึกงานในความสังเกตเฝ้าดูอีก ๑ ปี โดยจะไม่มี การมอบประกาศนียบัตร (diploma) แก่นักเรียนที่ไม่สามารถผ่านการฝึกฝนตามระยะเวลา ๔ ปีดังกล่าว

ณ เวลานั้น (เดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๘)^๕ มีนักเรียนเข้าศึกษาหลักสูตรแพทยศาสตร์ จำนวน ๑๐๙ คน ซึ่งในจำนวนนี้มีนักเรียน ๑๐๔ คนอยู่ประจำ นอกจากหลักสูตรแพทยศาสตร์ข้างต้นแล้ว ยังมีสาขาย่อย ๆ แยกออกไปสำหรับการฝึก ดังนี้

^๑ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๒ - สวป.

^๒ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๓๖ - สวป.

^๓ ร.ศ. ๑๒๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๐๔ - ๕ (พ.ศ. ๒๔๔๗) - สวป.

^๔ ร.ศ. ๑๒๓ ที่ผู้แต่งเขียนไว้น่าจะตรงกับ ค.ศ. ๑๙๐๕ เพราะนับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๙๐ - ค.ศ. ๑๙๐๕ จะได้เท่ากับ ๑๕ ปี - สวป.

^๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๑ - สวป.

(ก) คนทำแผลและผู้ดูแลประจำแผนก (ward attendants) และ

(ข) นางพยาบาลประจำแผนกสูติกรรม ซึ่งเป็นที่หวังกันว่าจะพัฒนาให้ดีขึ้นในภายภาคหน้า นักศึกษาในโรงเรียนแห่งนี้จะฝึกฝนตลอดหลักสูตรในโรงพยาบาลศิริราช (วังหลัง) ซึ่งรวมอยู่ด้วยกันกับโรงเรียน และลักษณะต่าง ๆ ของการฝึกนั้นน่าจะเห็นได้จากบันทึกเกี่ยวกับคนไข้ของโรงพยาบาลดังกล่าวเมื่อ ๕ ปีที่ผ่านมาดังต่อไปนี้

โรค	ร.ศ. ๑๒๒ (ค.ศ. ๑๙๐๓) (พ.ศ. ๒๔๔๖)		ร.ศ. ๑๒๓ (ค.ศ. ๑๙๐๔) (พ.ศ. ๒๔๔๗)		ร.ศ. ๑๒๔ (ค.ศ. ๑๙๐๕) (พ.ศ. ๒๔๔๘)		ร.ศ. ๑๒๕ (ค.ศ. ๑๙๐๖) (พ.ศ. ๒๔๔๙)		ร.ศ. ๑๒๖ (ค.ศ. ๑๙๐๗) (พ.ศ. ๒๔๕๐)		ผลรวม	
	ป่วย	ตาย	ป่วย	ตาย	ป่วย	ตาย	ป่วย	ตาย	ป่วย	ตาย		
กระเพาะอาหาร - ลำไส้	๑๐๒	๓๒	๑๖๕	๒๕	๑๐๐	๓๘	๗๔	๒๕	๘๕	๓๙	๕๒๖	๑๕๘
อหิวาตกโรค	๒๓	๑๑	-	-	๒๒	๑๖	๒๑	๑๖	๑๕	๑๑	๘๑	๕๔
กามโรค	๑๓๔	๔	๑๑๔	๑๓	๙๗	๗	๑๕๓	๘	๑๑๕	๓	๖๑๓	๓๕
ไข้	๙๘	๑๒	๘๕	๑๒	๑๑๓	๑๕	๗๓	๑๑	๔๕	๓	๔๑๓	๕๓
เหน็บชา	๕๑	๑๕	๑๒๕	๒๕	๑๓๘	๓๑	๑๑๖	๒๘	๙๒	๘	๕๒๒	๑๐๗
ไข้ทรพิษ	๔	-	๒๙	๑๒	๑๗	๗	๓	๑	๓	-	๕๖	๒๐
วัณโรค	๓๔	๑๙	๑๒	๖	๑๖	๕	๒๓	๔	๑๓	๒	๙๘	๓๖
นิวโมเนีย	๑๔	๑	๕	๑	๑๑	-	๑๙	๒	๖	๑	๕๕	๕
โรคอื่น ๆ	๖๓๕	๖๘	๕๓๓	๓๕	๕๙๐	๔๒	๕๐๑	๓๕	๓๐๒	๒๕	๒,๔๖๐	๒๐๕
ยอดรวม	๑,๐๙๔	๑๖๒	๙๖๗	๑๒๘	๑,๑๐๕	๑๖๑	๙๔๓	๑๓๐	๖๗๖	๙๒	๕,๒๘๔	๗๖๓

๒. โรงเรียนฝึกหัดครู^๑ มีนายเอฟ. จี. เทรส์ (Mr. F.G. Traves) เป็นอาจารย์ใหญ่ เป็นโรงเรียนประจำสำหรับฝึกหัดครู ทำการสอนในหลักสูตร ๒ ปี ตลอด ร.ศ. ๑๒๖ (ค.ศ. ๑๙๐๗, พ.ศ. ๒๔๕๐) มีนักเรียน ๖๓ คน เข้ารับการฝึกหัด ในจำนวนนี้นักเรียน ๒๒ คน ได้รับมอบประกาศนียบัตรตอนปลายปี ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๓ (ค.ศ. ๑๘๙๓)^๒ โรงเรียนแห่งนี้ได้ผลิตครูที่ผ่านการฝึกหัดแล้ว จำนวน ๒๔๒ คน (ซึ่งในจำนวนดังกล่าวนี้ ครูจำนวน ๑๘๐ คน ได้รับการฝึกหัดในช่วง

^๑ โรงเรียนฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการ เปิดสอนเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยมี นายจี.เอช. กรินรอด ชาวอังกฤษ เป็นอาจารย์ใหญ่ - สวป.

^๒ ร.ศ. ๑๑๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๙๔ - ๕ หรือ พ.ศ. ๒๔๓๗ - สวป.

เวลา ๖ ปีที่แล้ว) ในขณะนี้ครูได้แยกย้ายไปปฏิบัติหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. ทำหน้าที่สอนในโรงเรียนของกรมในเวลานี้	๑๖๖	คน
๒. เป็นผู้ตรวจดูงานของโรงเรียน	๕	คน
๓. กรรมการการศึกษาในหัวเมือง	๓	คน
๔. รักษาการกรรมการการศึกษาในหัวเมือง	๗	คน
๕. ผู้ช่วยกรรมการการศึกษาในหัวเมือง	๗	คน
๖. ปฏิบัติงานในกรมศึกษาธิการ	๓	คน
๗. ปฏิบัติงานในส่วนราชการอื่น ๆ	๙	คน
๘. ถึงแก่กรรม	๑๑	คน
๙. ปฏิบัติหน้าที่ในอาชีพซึ่งไม่อาจทราบได้	๓๑	คน
ยอดรวม	๒๔๒	คน

นอกจากโรงเรียนซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการ เป็นที่น่าสนใจที่จะสังเกตว่าในช่วงปลาย ร.ศ. ๑๒๖ [เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๘)] มีโรงเรียนรัฐบาลพิเศษ จำนวน ๗ โรงเรียน ซึ่งนักเรียน ๑,๓๖๑ คน และอยู่ในความควบคุมของกรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนเหล่านี้สังกัดอยู่เป็นพิเศษตามลำดับ

โรงเรียนฝึกหัดครู

โรงเรียน	จำนวนนักเรียน ณ ปลายปี ร.ศ.๑๒๖ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๐ (ค.ศ.๑๙๐๘)	จำนวนนักเรียน ซึ่งสำเร็จการศึกษา ตามหลักสูตรใน ร.ศ.๑๒๖	จำนวน คน สยาม	ครู (ชาวต่างชาติ)
๑. โรงเรียนนายร้อย	๙๘๒	๗๑	๔๗	๐
๒. โรงเรียนนายเรือ	๑๔๘	๑	๖	๐
๓. โรงเรียนรังวัดหลวง	๓๑	๑๗	๔	๐
๔. โรงเรียนเกษตร	๒๙	๑๘	๓	๔
๕. โรงเรียนข้าราชการพลเรือน (โรงเรียนมหาดเล็ก)*	๑๑๑	-	-	-
๖. โรงเรียนไพบรณีย์โทรเลข	๒๔	๒๒	๑	๑
๗. โรงเรียนนายร้อยตำรวจภูธร	๓๖	-	๘	๑

* ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองบ้านเมือง โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงเพิ่มขึ้นเป็น ๑๒ กระทรวง มีความต้องการคนรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ มากขึ้น เสมียนตามกระทรวงที่มีอยู่เดิมไม่มีความรู้ความสามารถที่จะทำงานตามระเบียบใหม่ได้ทัน เจ้ากระทรวงจึงต้องแสวงหาผู้ที่ได้เล่าเรียนมีความรู้ เช่น นักเรียนที่ได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนต่าง ๆ มาเป็นเสมียน เมื่อเสมียนเหล่านั้นทำงานได้ดีมีความสามารถ เจ้ากระทรวงก็กราบบังคมทูลขอให้ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นขุนนาง ต่อมาทรงตรัสปรากฏแก่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า พระองค์ทรงไม่มีใครรู้จักขุนนางที่มาจากการเป็นเสมียนตามกระทรวงซึ่งไม่เคยเป็นมหาดเล็ก (แต่ก่อนลูกผู้ดีที่จะรับราชการต้องถวายตัวเป็นมหาดเล็กตั้งแต่วัยหนุ่ม ได้เข้าเฝ้าฯ รับราชการอยู่ในราชสำนัก ทำให้พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้จักและทรงพระเมตตากรุณาและไว้วางพระราชหฤทัย สำหรับตัวข้าราชการเองเมื่อได้รู้จักและทราบพระราชอัธยาศัยของพระเจ้าแผ่นดินก็เกิดความจงรักภักดี) สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงกราบบังคมทูลว่าควรจะให้ให้มีโรงเรียนขึ้นในกรมมหาดเล็กเพื่อให้นักเรียนถวายตัวเป็นมหาดเล็ก มีโอกาสให้เข้าเฝ้าฯ ให้ทรงรู้จัก ทั้งยังได้ศึกษาขนบธรรมเนียมในราชสำนัก และความรู้สำหรับข้าราชการพลเรือนในกระทรวงต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย ด้วยเหตุนี้โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนจึงได้กำเนิดขึ้นมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนมหาดเล็ก” - สวป.

ต่อไปนี้เป็นรายชื่อโรงเรียนที่เรียกเก็บค่าเล่าเรียน ส่วนในโรงเรียนอื่น ๆ ที่อยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการนั้นไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียนแต่อย่างใด

๑. โรงเรียนแพทย์* นักเรียนที่ประสงค์จะเข้ารับการศึกษาฝึกหัดเป็นส่วนตัวและไม่รับราชการ

ก. นักเรียนประจำ ๑๐ บาทต่อเดือน

ข. นักเรียนไป - กลับ ๕ บาทต่อเดือน

๒. โรงเรียนราชวิทยาลัย (King's College)^๒

ก. นักเรียนประจำ ๒๗๐ บาทต่อปี

ข. นักเรียนไป - กลับ ๑๐๘ บาทต่อปี

๓. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ^๓

การสอนในหลักสูตรชั้นต่ำ

* โรงเรียนแพทย์เปิดสอนวันแรกเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๓ ยังไม่มีชื่ออย่างเป็นทางการ เรียกกันว่า “ศิริราชแพทยากร” ต่อมาในวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงเปิดอาคารและโรงเรียนอย่างเป็นทางการ และพระราชทานนามว่า ราชแพทยาลัย (วิกัลย พงศ์พนิตานนท์ ราชแพทยาลัยใน ๑๐๐ ปี โรงเรียนแพทย์ ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑๑ ประจำเดือนกันยายน ๒๕๓๓) - สวป.

^๒ เป็นโรงเรียนหลวงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ - สวป.

^๓ โรงเรียนแรกที่อยู่เรียกได้ว่าเป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นเพื่อผลิตคนเข้ารับราชการ ได้แก่ โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก (โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ) ซึ่งแต่เดิมนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มตั้งโรงเรียนฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อย นายสิบ ในกรมทหารมหาดเล็กขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ ครั้นมีนักเรียนมากขึ้น ห้องเรียนโรงทหารมหาดเล็กไม่พอ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบที่อยู่ด้านตะวันออกเฉียงใต้พระบรมมหาราชวัง ให้ตั้งเป็นโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ต่อมาผู้คนนิยมพากันนำลูกหลานมาฝากเข้าเรียนจนเกินจำนวนที่จะรับฝึกหัดเป็นนายทหารมหาดเล็กได้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนพลเรือน เพื่อสอนวิชาความรู้แก่พระราชวงศ์และผู้ที่จะเข้ารับราชการในกรมต่าง ๆ เป็นสำคัญ โดยพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ขยายโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป โปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึกยาวทางด้านใต้ ซึ่งเดิมจะสร้างเป็นโรงปืนต่อไปให้เสร็จเพื่อเป็นห้องเรียนส่วนผู้ที่ต้องการเป็นนายทหารมหาดเล็กนั้น เมื่อเรียนวิชาความรู้เบื้องต้นในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบแล้ว จึงค่อยแยกไปฝึกหัดวิชาทหารในภายหลัง - สวป.

ก. นักเรียนชั้นเด็ก	๑๐	บาทต่อปี
ข. นักเรียนชั้นอาวุโส	๒๐	บาทต่อปี
การสอนในหลักสูตรชั้นสูง	๓๐	บาทต่อปี
๔. โรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม*		
ก. เด็กผู้ชายอายุต่ำกว่า ๑๓ ปี	๓๐	บาทต่อปี
ข. เด็กผู้ชายอายุ ๑๓ ปีขึ้นไป	๔๐	บาทต่อปี
๕. โรงเรียนสตรี “สตรีวิทยา” และ “เสาวภา”		
	๑	บาทต่อปี

โรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีความสำคัญที่สุด ๒ โรงเรียน ซึ่งเป็นของกรมศึกษาธิการนั้น ได้แก่ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และโรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนแห่งแรกที่ได้ก่อตั้งขึ้นในประเทศไทย ในขณะนี้เป็นโรงเรียนไป - กลับ มีนักเรียนเกือบ ๓๐๐ คน การสอนในระดับมัศึกษานั้นดำเนินการโดยชาวยุโรปที่ผ่านการฝึกฝนมาแล้ว ซึ่งในขณะนี้ มีอยู่ ๕ คน โรงเรียนราชวิทยาลัยเป็นโรงเรียนประจำ มีนักเรียน ๘๐ คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุตรของเจ้านายและขุนนาง โรงเรียนดังกล่าวซึ่งมีนาย เอ. เซซิล คาร์เตอร์ (Mr. A. Cecil Carter) เป็นอาจารย์ใหญ่ มีบุคลากรที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยในประเทศอังกฤษ จำนวน ๓ คน ทั้งสองโรงเรียนดำเนินการสอนในหลักสูตรอย่างเดียวกัน และในแต่ละปีเด็กผู้ชายที่เรียนอยู่ในชั้นที่สูงที่สุดจะแข่งขันกันเพื่อขอรับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ทั้งสองโรงเรียนมีการดำเนินการที่ดีเลิศ

นักเรียนและการสมัครเข้าเรียน (เฉพาะในกรุงเทพฯ)

ปลายปี ร.ศ. ๑๒๖ (เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐, ค.ศ. ๑๙๐๘) มีนักเรียนที่เรียนในโรงเรียนที่กรุงเทพฯ จำนวน ๙,๘๒๗ คน ซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการ โดยจำแนกได้ดังต่อไปนี้

* ต้นฉบับเขียนว่า Mahapritaram น่าจะเป็นโรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม - สวป.

ประเภทของโรงเรียน	จำนวนนักเรียนใน พ.ศ. ๒๕๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๘)
๑. โรงเรียนพิเศษ (๒)	๑๔๙
๒. โรงเรียนมัธยมศึกษา (๑๐)	
ก. หลักสูตร ๑	๖๓๒
ข. หลักสูตร ๒	๕๖
ค. หลักสูตร ๓	๔๓๓
๓. โรงเรียนประถมศึกษา (๗๖)	
ก. หลักสูตรประถมศึกษา	๗,๒๓๖
ข. ต่ำกว่าประถมศึกษา	๑,๓๒๑
ยอดรวม (๘๘ โรงเรียน)	๙,๘๒๗

ตารางแสดงบันทึกการเข้าเรียนในโรงเรียนทั้งหมดในกรุงเทพฯ ในความ
ควบคุมของกรมศึกษาธิการ ในปี ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐, ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘)

๑. จำนวนโรงเรียนเมื่อปลายปี ๘๘
๒. จำนวนโรงเรียนตลอดปีโดยเฉลี่ย ๘๘
๓. ยอดรวมของนักเรียนทั้งหมด ๙,๘๒๗
ที่ลงทะเบียนเรียนเมื่อปลายปี
๔. จำนวนนักเรียนที่ลงทะเบียนเรียนตลอดทั้งปีโดยเฉลี่ย ๙,๔๙๙
๕. จำนวนนักเรียนที่ลงทะเบียนเรียนต่อโรงเรียนโดยเฉลี่ย ๑๐๘
๖. ยอดรวมของภาคเรียนในปีนี้ ๓๗,๒๔๔
(๑ วันแบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ภาคเช้า และภาคบ่าย)
๗. จำนวนภาคต่อโรงเรียนในปีนี้โดยเฉลี่ย ๔๒๓
๘. ยอดรวมของการสมัครเข้าเรียนในปีนี้ ๓,๓๓๙,๖๖๓
๙. จำนวนเวลาที่นักเรียนแต่ละคนเข้าเรียนโดยเฉลี่ย ๓๕๑
๑๐. ร้อยละเฉลี่ยของการสมัครเข้าเรียน ๘๓๒
ของนักเรียนแต่ละคนในปีนี้

จำนวนนักเรียนต่อชั้นโดยเฉลี่ยเมื่อนับโรงเรียนทั้งหมดด้วยกันได้เท่ากับ

จำนวนนักเรียนชั้นปีสูงสุดของแต่ละระดับ (กล่าวคือ ชั้นปีที่สำเร็จการ
ศึกษา) มีดังต่อไปนี้

ระดับประถมศึกษา	๑,๗๑๗ คน	
ระดับมัธยมศึกษา	หลักสูตร ๑	๑๑๒ คน
	(รวมนักเรียนหญิง ๖ คน)	
	หลักสูตร ๒	ไม่มีนักเรียน
	(หลักสูตรใหม่เริ่มต้นใน ค.ศ.๑๙๐๗)	
	หลักสูตร ๓	๑๓ คน
โรงเรียนพิเศษ	ก. โรงเรียนฝึกหัดครู	๓๗ คน
	ข. โรงเรียนแพทย์	๒๖ คน

จำนวนนักเรียนที่ลงทะเบียนเรียนต่อโรงเรียนโดยเฉลี่ยใน พ.ศ. ๒๔๕๐ เท่ากับ ๑๐๘ คน และร้อยละเฉลี่ยของการสมัครเข้าเรียนของนักเรียนแต่ละคนในปีนั้นเท่ากับ ๘๓๒ นักเรียนที่ไม่ได้มาเรียนสายหรือขาดเรียนมากกว่า ๕ ครั้ง ด้วยกันตลอดทั้งเทอม (กล่าวคือระยะเวลาครึ่งปี) และประพฤติตัวเป็นที่น่าสนใจจะได้รับหนังสือรับรองเวลาเรียนเป็นพิเศษ นักเรียนที่ได้รับหนังสือรับรองดังกล่าว ๓ ฉบับจะได้รับรางวัลเหรียญบรอนซ์ หากได้รับหนังสือรับรอง ๖ ฉบับ จะได้รับรางวัลเหรียญเงิน ในขณะที่นักเรียนที่ได้รับหนังสือรับรอง ๙ ฉบับ จะได้รับรางวัลเหรียญทอง ตลอดปีที่แล้ว (ค.ศ. ๑๙๐๗) มีนักเรียนจำนวน ๖๑๕ คน ได้รับหนังสือรับรองเวลาเรียน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปีก่อนซึ่งมีเพียง ๑๙๐ คน

นักเรียนที่ฉลาดจะได้รับการสนับสนุนให้ศึกษาต่อโดยการขอรับทุนการศึกษา ยกตัวอย่างเช่น เด็กผู้ชายที่ผ่านการศึกษาในชั้นปีสูงสุดของระดับประถมศึกษาอย่างน่าพึงพอใจก่อนที่จะมีอายุถึง ๑๑ ปี จะได้รับสิทธิเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาที่สอนภาษาอังกฤษโดยไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียนตามปกติ ในขณะนี้ มีเด็กผู้ชายจำนวน ๓๓ คน ได้รับทุนการศึกษาเช่นนี้ในชั้นมัธยมศึกษา นักศึกษาที่ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพครูชั้นประถมศึกษาขณะที่กำลังเข้ารับการฝึกหัดในโรงเรียนฝึกหัดครู หากว่ามีความสามารถเป็นพิเศษจะได้รับสิทธิศึกษาต่อในหลักสูตรพิเศษในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่สอนภาษาอังกฤษโดยไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน ในกรณีพิเศษยังจะได้รับเงินช่วยรายเดือนอีกด้วย เมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าวนักเรียนที่ได้แสดงให้เห็นความก้าวหน้าเป็นพิเศษอาจจะได้รับการส่งไปศึกษาต่อด้านการปฏิบัติงานและวิธีการทางการศึกษาต่างประเทศ โดยมีเงื่อนไขเพียงอย่างเดียวว่าพวกเขาจะยินยอมกลับมาปฏิบัติงานให้กับทางราชการเป็นเวลาอย่างน้อยที่สุด ๕ ปี

การสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง (การสอบแข่งขันจะเปิดสำหรับเด็กผู้ชาย ชาวสยามทุกคนที่มีอายุน้อยกว่า ๑๘ ปี โดยไม่เลือกหน้า) กำหนดไว้ทุกปีว่าเด็กผู้ชาย ๒ คนแรกที่มีรายชื่อสอบได้อาจจะมีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศในสาขาหรือวิชาชีพพิเศษใด ๆ ที่พวกเขาเลือกเอง เมื่อเดินทางกลับมาพวกเขาจะต้องรับราชการ

อายุโดยเฉลี่ยของนักเรียนแต่ละชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา เมื่อเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐, ค.ศ. ๑๙๐๘)

เขต	ประถมศึกษาชั้นต่ำ		ประถมศึกษาชั้นสูง		
	ปีที่ ๒	ปีที่ ๓	ปีที่ ๑	ปีที่ ๒	ปีที่ ๓
๑. ตะวันออกเฉียงเหนือ	๑๐.๔	๑๒.๑	๑๓.๖	๑๔.๔	๑๕.๙
๒. ตะวันออก	๙.๘	๑๑.๙	๑๒.๙	๑๔.๔	๑๕.๕
๓. ตะวันออกเฉียงใต้	๑๑.๒	๑๒.๗	๑๓.๗	๑๔.๘	๑๕.๔
๔. ตะวันตกเฉียงใต้	๑๐.๘	๑๒.๒	๑๓.๓	๑๔.๒	๑๕.๓
๕. ตะวันตกเฉียงเหนือ	-	๑๒.๘	๑๓.๗	๑๓.๔	๑๖.๑
๖. ตะวันตก	๑๐.๙	๑๒.๘	๑๒.๕	๑๓.๙	๑๕.๑
โรงเรียนประถมศึกษา (สาขาของโรงเรียนมัธยมศึกษา)					
๗. เบญจมาภิต	๑๑.๑	{ ๑๐.๔ ๑๑.๗ }	{ ๑๓.๓ ๑๓.๓ }	{ ๑๓.๑ ๑๔.๑ }	๑๕.๖
๘. ราชบุรณะ	๙.๒	๑๑.๒	๑๒.๒	๑๓.๒	๑๑.๕
๙. นวลนรดิศ	{ ๑๐.๐ ๙.๒ }	{ ๑๐.๔ ๑๐.๒ }	{ ๑๒.๕ ๑๒.๐ }	{ ๑๓.๔ ๑๓.๑ }	{ ๑๕.๕ ๑๖.๙ ๑๓.๔ }

หมายเหตุ การเตรียมการศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษาชั้นต่ำนั้นดำเนินการในวัดโดยพระสงฆ์

อายุเฉลี่ยของนักเรียนแต่ละชั้นในโรงเรียนมัธยมศึกษาที่ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลัก

โรงเรียน	ปีที่ ๑	ปีที่ ๒	ปีที่ ๓	โรงเรียนทั้งหมด
มัธยมศึกษา (หลักสูตร ๑)				
๑. พระตำหนักสวนกุหลาบ	๑๔	๑๕	๑๕.๓	๑๔.๘
๒. เบญจมาภิตรา	๑๔	๑๕.๒	๑๕	๑๔.๕
๓. ราชบุรณะ (Rajbuna)	๑๔.๓	๑๔.๘	๑๕.๑	๑๔.๘
๔. สุรุต (Sulut)	๑๖.๑	๑๕.๙	๑๕.๗	๑๕.๙
๕. อุทุม	๑๔.๙	๑๕.๓	๑๕.๖	๑๕.๓
๖. นวลนรดิศ	๑๔	๑๕.๒	๑๔.๘	๑๔.๖
มัธยมศึกษา (หลักสูตร ๒)				
๗. ราชบุรณะ	{ ก. ๑๒.๘๒ ข. ๑๔.๘๗	๑๔	-	๑๓.๗

อายุเฉลี่ยของนักเรียนในชั้นของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนหลัก เดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๘)

ระดับการศึกษา	ชั้น	โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ		โรงเรียนราชวิทยาลัย		โรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม	
		ปีที่	จำนวนนักเรียนในชั้น	จำนวนนักเรียนในชั้น	อายุโดยเฉลี่ย	จำนวนนักเรียนในชั้น	อายุโดยเฉลี่ย
การศึกษาชั้นต่ำ	๑	๑๕	๗.๒	-	-	-	-
	๒	๒๑	๘.๓	-	-	-	-
	๓	๒๕	๑๐.๓	-	-	๔๒	๑๓.๙
	๔	๒๑	๑๐.๕	๑๒	๙.๑	๑๘	๑๖.๓
	๕	๒๕	๑๒.๒	๑๐	๑๐.๑	๒๔	๑๖.๕
	๖	๒๓	๑๒.๓	๑๓	๑๒.๒	๑๒	๑๖.๒
การศึกษาชั้นเตรียม	ก	๒๕	๑๒.๒	-	-	-	-
	ข	๒๑	๑๔.๓	-	-	-	-
การศึกษาชั้นสูง	๗	๒๔	๑๔.๔	๒๖	๑๓.๘	๑๕	๑๖.๓
	๘	๑๙	๑๔.๕	๖	๑๕.๖	-	-
	๙	๑๔	๑๖.๑	๗	๑๖.๒	-	-
	๑๐	๘	๑๕.๕	๕	๑๗.๑	-	-
		๒๔๑	-	๗๙	-	๑๑๑	-

ครูผู้สอน (เฉพาะในกรุงเทพฯ)

ตารางต่อไปนี้แสดงให้เห็นจำนวนครูผู้สอนที่ปฏิบัติงานสอนในสังกัด
กรมศึกษาธิการ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๘)

ครู	ชาย	หญิง	ยอดรวม
๑. ชาวสยาม	๓๙๙	๓๓	๔๓๒
๒. ชาวต่างชาติ	๑๔	-	๑๔
ยอดรวม	๔๑๓	๓๓	

ยอดรวมดังกล่าวไม่นับรวมอาจารย์พิเศษที่โรงเรียนแพทย์

ครูทั้งหมดจำนวนทั้งสิ้น ๔๕๖ คน ต่างก็สอนอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน ดังต่อไปนี้

๑. โรงเรียนพิเศษ	ก. ครูชาวสยาม เป็นครูผู้ชาย ๑๐ คน
	ข. ครูชาวต่างชาติ เป็นครูผู้ชาย ๓ คน
	รวมทั้งสิ้น ๑๓ คน
๒. โรงเรียนมัธยมศึกษา	ก. ครูชาวสยาม เป็นครูผู้ชาย ๗๖ คน
	ข. ครูชาวต่างชาติ เป็นครูผู้ชาย ๑๑ คน
	รวมทั้งสิ้น ๘๗ คน
๓. โรงเรียนประถมศึกษา	มีครูผู้ชาย ๓๑๓ คน
	ครูผู้หญิง ๓๓ คน
	รวมทั้งสิ้น ๓๔๖ คน

ฉะนั้นจำนวนครูทั้งหมด ๔๕๖ คน ประกอบด้วย ครูผู้ชาย ๔๑๓ คน และครูผู้หญิง ๓๓ คน ในจำนวนดังกล่าว (๔๕๖) เป็นพระสงฆ์ ๙๒ รูป มีครูชาวสยามที่ผ่านการฝึกหัดครูมาแล้ว จำนวน ๑๖๖ คน ทำการสอนอยู่ในโรงเรียนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีชาวสยามอีก ๗ คนที่ผ่านการอบรมด้านการสอนในประเทศอังกฤษ ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในกรมศึกษาธิการ ในขณะนี้มึนักเรียน ๑๔ คน กำลังศึกษาวิชา ด้านการศึกษาในต่างประเทศ เมื่อพวกเขาทั้งหมดกลับมาก็จะรับราชการในกรมศึกษาธิการต่อไป

ตารางต่อไปนี้แสดงให้เห็นจำนวนนักเรียนที่ลงทะเบียนเรียนต่อครูโดยเฉลี่ย

ประเภทของโรงเรียน	จำนวนนักเรียนต่อครูโดยเฉลี่ย
๑. พิเศษ	๑๑
๒. มัธยมศึกษา	๑๓
๓. ประถมศึกษา	๒๕
ทุกโรงเรียนรวมกัน	๒๒

ตารางแสดงให้เห็นครูชาวสยามระดับต่าง ๆ และเงินเดือนที่ได้รับ ณ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๘)

ระดับของครู	จำนวนครู	เงินเดือนทั้งหมด ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๘)
๑. ครูมัธยมศึกษา		
ระดับ ๑	๒	๘๕๐
ระดับ ๒	๓	๘๕๐
ระดับ ๓	๔	๖๒๐
๒. ครูประถมศึกษา		
ระดับ ๑	๘	๑,๓๘๐
ระดับ ๒	๑๕	๑,๕๓๐
ระดับ ๓	๔๗	๓,๔๕๐
ระดับ ๔	๑๑๖	๕,๗๔๕
ระดับ ๕	๑๙๘	๖,๗๘๕
๓. ครูฝึกหัด	๔๑	๕๑๒
ยอดรวม	๔๓๔ *	๒๑,๗๒๒

* จำนวนข้างต้นนี้รวมครูชาวต่างชาติ ๒ คน

นอกจากนี้ยังมีครูชาวต่างชาติอีก ๑๒ คน ซึ่งได้รับเงินเดือนในเดือน มีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๘ รวมกันทั้งหมดเป็นจำนวน ๗,๖๖๖ บาท

ดังนั้นเงินเดือนทั้งหมดในเดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๘ ของครู ๔๔๖ คน เท่ากับ ๒๙,๓๘๘ บาท ค่าใช้จ่ายสำหรับครูต่อนักเรียน (จำนวน ๙,๘๒๗ คน)

โดยเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๙๙ บาท ค่าใช้จ่ายสำหรับครูต่อนักเรียนโดยเฉลี่ยสำหรับ ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘ ขึ้นไปถึง ๓๖ บาท

ตารางแสดงค่าใช้จ่ายสำหรับเงินเดือนของครูต่อนักเรียนโดยเฉลี่ยในเดือน มีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๘

ประเภทของโรงเรียน	จำนวน นักเรียน	ยอดรวมของเงินเดือน เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๘ (บาท)	เฉลี่ยต่อนักเรียน (บาท)
๑. โรงเรียนพิเศษ (๒)	๑๔๙	๕,๒๖๑ [*]	๓๕.๓
๒. โรงเรียนมัธยมศึกษา (๑๐)	๑,๑๒๑	๑๒,๖๐๑	๑๑.๒๔
๓. โรงเรียนประถมศึกษา (๗๖)	๘,๕๕๗	๑๑,๕๒๖	๑.๓๔
โรงเรียนทั้งหมด	๙,๘๒๗	๒๙,๓๘๘	๒.๙๙

* รวมเงินค่าบรรยายพิเศษ จำนวน ๑,๒๕๖ บาท

กรมศึกษาธิการยังคงตระหนักถึงความขาดแคลนครูที่ผ่านการฝึกหัดมาแล้วอย่างจริงจัง โรงเรียนฝึกหัดครูกำลังดำเนินงานที่เป็นประโยชน์ ทว่าปัญหาหลักยังคงมีอยู่ว่าในจำนวนเด็กผู้ชายที่สำเร็จการศึกษาที่โรงเรียนมัธยมศึกษานั้นแทบจะไม่มีผู้ใดเลือกประกอบอาชีพครูเลย ดังนั้นมาตรฐานความรู้ของนักเรียนที่มาสมัครเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดครูไม่ได้อยู่ในระดับสูง และโรงเรียนก็ไม่สามารถจะผลิตครูสอนระดับมัธยมศึกษาออกมาได้ ความต้องการครูที่ผ่านการฝึกหัดมีมากมายและเร่งเร้าถึงขนาดว่าในทันทีที่นักเรียนสักคนหนึ่งที่ยังเรียนอยู่ในโรงเรียนฝึกหัดครูได้มีความรู้ถึงมาตรฐานในระดับที่สมควรจะได้รับมอบประกาศนียบัตรวิชาชีพครูสอนระดับประถมศึกษาแล้ว เขาจะต้องออกมาสอนในโรงเรียนทันที อย่างไรก็ตามยกระดับมาตรฐานความรู้ของครูได้รับการสนับสนุนจากสมาคมครู (สามัคยาจารย์) เป็นอย่างมาก สมาคมดังกล่าวซึ่งได้รับพระราชูปถัมภ์จากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร และมีอธิบดีกรมศึกษาธิการเป็นประธานสมาคมนั้น มีสมาชิกมากกว่า ๖๕๐ ราย แท้จริงแล้วครูทุกคนในกรุงเทพฯ เป็นส่วนหนึ่งของสมาคมนี้ สมาคมได้จัดชั้นเรียนต่อเนื่องภาคค่ำเป็นพิเศษสำหรับครู ซึ่งมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ในขณะนี้มีการจัดชั้นเรียนดังต่อไปนี้

๑. ภาษาอังกฤษ มีนักเรียนเข้าเรียนเป็นจำนวนเกือบ ๒๐๐ คน
๒. หลักสูตรการบรรยายวิชาภูมิศาสตร์กายภาพ (Physiography)
๓. หลักสูตรการบรรยายวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
๔. หลักสูตรการบรรยายวิชาคณิตศาสตร์
๕. วาดเขียน ศิลปะ และงานอาชีพ ในแต่ละวันมีนักศึกษาเข้าเรียนมากกว่า ๕๐ คน
๖. การฝึกกายบริหาร และพลศึกษา ในแต่ละวันมีนักศึกษาเข้าเรียนมากกว่า ๕๐ คน
๗. ดนตรี

ตามระเบียบแล้วจะมีการสอบเมื่อเรียนจบในแต่ละหลักสูตร และมีการมอบประกาศนียบัตรแก่นักเรียนที่ประสบผลสำเร็จ ประกาศนียบัตรเหล่านี้ได้รับการรับรองจากกรมศึกษาธิการ และครูที่ได้รับประกาศนียบัตรครูประถมศึกษาภายหลังจากที่ผ่านหลักสูตรบางหลักสูตรข้างต้นแล้วอาจจะนับเป็นข้อรับรองที่มีประสิทธิภาพต่อการได้รับประกาศนียบัตรครูมัธยมศึกษาของเขา การได้รับประกาศนียบัตรเหล่านี้ยังช่วยครูในการเลื่อนตำแหน่งอีกด้วย

การตรวจดูงานในโรงเรียน (กรุงเทพฯ)

เพื่อเป็นเครื่องประกันว่าโรงเรียนจะมีการอำนวยการที่เหมาะสม จึงจำเป็นที่ผู้ตรวจดูงานควรจะเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ และพวกเขาควรจะมีเจ้าหน้าที่ที่จะบังคับใช้กฎที่บัญญัติไว้อย่างเพียงพอ ไม่มีผู้ใดที่มีคุณวุฒิสำหรับตำแหน่งที่สำคัญนี้ ซึ่งนอกจากจะไม่ได้รับการศึกษาแล้ว ยังไม่มีประสบการณ์เช่นครูอีกด้วย เมื่อขาดประสบการณ์ดังกล่าวก็ไม่สามารถจะรับรองได้ถึงความพร้อมที่จะจัดการกับรายละเอียดของการบริหารจัดการโรงเรียนซึ่งมีอยู่มากมาย เมื่อพิจารณาถึงเรื่องที่ถูกเพ่งเล็งดังกล่าว ผู้ตรวจดูงานทุกคนที่ได้รับการแต่งตั้งก็คือคนที่ได้รับการอบรมซึ่งมีประสบการณ์ของการเป็นครูในโรงเรียนอย่างแท้จริง เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ให้มีการตรวจดูงานอย่างละเอียดถี่ถ้วน บรรดาโรงเรียนที่อยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการจึงแบ่งออกเป็น ๗ เขตดังต่อไปนี้ ทั้งนี้โดยมี ฯพณฯ พระไพศาล^๑ เป็นผู้ตรวจดูงานทั่วไป

^๑ พระไพศาลศิลปศาสตร์ ต่อมาเป็นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี - สวป.

เขต	ผู้ตรวจตรา
๑. โรงเรียนมัธยมศึกษาที่ใช้ภาษาไทย เป็นสื่อการสอนหลัก	หลวงสนิท (Luang Sinit)
๒. เขตตะวันออก	ขุนบรรหาร (Khun Banham)
๓. เขตตะวันตก	ขุนวิทิต (Khun Vitit)
๔. เขตตะวันออกเฉียงเหนือ	ขุนวิฑูร (Khun Vitoon)
๕. เขตตะวันตกเฉียงเหนือ	นายทัต (Nai Tut)
๖. เขตตะวันตกเฉียงใต้และตะวันออกเฉียงใต้	คุณวิธาน (Khun Vitam)
๗. โรงเรียนพิเศษและโรงเรียนที่ใช้ภาษาอังกฤษ เป็นสื่อการสอนหลัก	นาย อี. เอส. สมิธ (Mr. E.S. Smith)

โรงเรียนมัธยมศึกษา

ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘) มีการไปตรวจดูงานตามโรงเรียนต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๑,๑๐๕ ครั้ง โดยเฉลี่ยแล้วเท่ากับไปตรวจดูงาน ๑๒ ครั้งต่อโรงเรียน ส่วนเวลาที่ใช้ในการไปตรวจดูงานแต่ละครั้งมากกว่า ๓ ชั่วโมง โดยเฉลี่ย เวลาทั้งหมด ๖๔๙ วัน ใช้ในงานสอบ และ ๗๓๖ วัน ใช้ในงานตรวจดูงาน กล่าวคือ จำนวนวันทั้งหมดที่ใช้ในงานสอบและงานตรวจดูงานต่อผู้ตรวจดูงานแต่ละคนโดยเฉลี่ยเท่ากับ ๒๐๓ วัน จำนวนวันที่โรงเรียนเปิดสอนตลอดปี โดยเฉลี่ยเท่ากับ ๒๑๑ ๑/๒ วัน เวลาที่มีได้ใช้ในการตรวจดูงานและการสอบเสียไปกับงานในสำนักงานในกรมศึกษาธิการ ตลอดทั้งปีมีการจัดประชุมผู้ตรวจดูงาน ณ กรมศึกษาธิการเป็นจำนวน ๒๖ ครั้ง เพื่อถกเถียงเรื่องที่กระทบกระทั่งต่องานบริหารและงานอื่น ๆ เงินเดือนของผู้ตรวจดูงานทั้งหลายในปีดังกล่าว รวมทั้งสิ้น ๒๕,๔๕๐ บาท และเงินจำนวนนี้รวมกับเงิน ๒,๕๓๖.๒๕ บาท (เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ) เป็นยอดรวมทั้งสิ้น ๒๗,๙๘๖.๒๕ บาท ที่ใช้จ่ายในงานตรวจดูงานและงานสอบ แสดงให้เห็นค่าใช้จ่ายในเรื่องดังกล่าวสำหรับปีนี้ต่อนักเรียนโดยเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๙๔ เมื่อปีที่แล้วคือ ร.ศ. ๑๒๕ (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗) ค่าใช้จ่ายในเรื่องดังกล่าวเป็นเงิน ๓.๓๖ บาทต่อหัว ผลของระบบการตรวจดูงานอย่างละเอียดลออนี้สามารถดูได้จากการสอนและการจัดตั้งในโรงเรียนว่าได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้มีประสิทธิภาพหรือไม่ อย่างไรก็ตามก็ควรมีการตั้งคณะกรรมการผู้ตรวจดูงานแยกต่างหาก ซึ่งทำหน้าที่ดำเนินการสอบทั้งหมดเพียงอย่างเดียว แล้วผู้ตรวจดูงานประจำเขตก็จะพ้นจากงานสอบเพื่อที่ว่าพวกเขาจะได้ใช้เวลาและกำลังความสามารถทั้งหมดไปกับการตรวจดูงานและรวบรวมงาน

การสอบ

ตารางต่อไปนี้แสดงผลของการสอบซึ่งกรมศึกษาธิการได้ดำเนินการเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่แล้วคือ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙, ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗)

๑. ผลของการสอบไล่ (leaving standard) ในหลักสูตรประถมศึกษา ๑ (ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลักในระดับประถมศึกษา)

ปี	จำนวนนักเรียน ที่เข้าสอบ	จำนวนนักเรียน ที่สอบผ่าน	ร้อยละของนักเรียน ที่สอบผ่าน
ร.ศ. ๑๒๖ (ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘)	๙๐๒	๕๙๕	๖๕
ร.ศ. ๑๒๕ (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗)	๑,๑๓๖	๘๒๗	๗๒

จำนวนนักเรียนที่สอบผ่านใน ร.ศ. ๑๒๖ ที่มีน้อยกว่านั้น เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าได้มีการกำหนดมาตรฐานในการผ่านการสอบที่สูงกว่าเมื่อปีที่แล้ว ในจำนวนนักเรียนที่สอบผ่านทั้งหมด ๕๙๕ คน นักเรียน ๒๔๑ คน หรือเป็นจำนวนร้อยละ ๔๐ ได้เข้าเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษา

๒. ผลของการสอบไล่ (leaving standard) ในหลักสูตรมัธยมศึกษา ๑ (ใช้ภาษาไทยเป็นสื่อการสอนหลักในระดับมัธยมศึกษา)

ปี	จำนวน ที่เข้าสอบ	จำนวน ที่สอบผ่าน	ร้อยละของนักเรียน ที่สอบผ่าน
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘)	๑๐๕	๔๘	๔๕.๒
ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗)	๑๕๘	๖๘	๔๓

สาเหตุที่นักเรียนที่เข้าสอบใน ร.ศ. ๑๒๖ มีจำนวนน้อยกว่าปีก่อนเป็นเพราะมีนักเรียนชายเป็นจำนวนมากเข้าเรียนต่อในโรงเรียนทหารก่อนที่จะสำเร็จการศึกษาในหลักสูตรดังกล่าว ฉะนั้นพวกเขาจึงไม่ได้เข้าสอบ

๓. ผลของการสอบไล่ (leaving standard) ในหลักสูตรประถมศึกษา ๒
(ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนหลักในระดับประถมศึกษา)

ปี	จำนวน ที่เข้าสอบ	จำนวน ที่สอบผ่าน	ร้อยละของนักเรียน ที่สอบผ่าน
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘)	๔๑	๒๖	๖๓
ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗)	๓๙	๒๙	๖๙

๔. ผลของการสอบไล่ (leaving standard) ในหลักสูตรมัธยมศึกษา ๓
(ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนหลักในระดับมัธยมศึกษา)

ปี	จำนวน ที่เข้าสอบ	จำนวน ที่สอบผ่าน	ร้อยละของนักเรียน ที่สอบผ่าน
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘)	๓๐	๒๐	๖๗
ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗)	๒๗	๒๕	๗๗

๕. ผลของการสอบในหลักสูตรปีสุดท้ายของโรงเรียนแพทย์

ปี	จำนวน ที่เข้าสอบ	จำนวน ที่สอบผ่าน	ร้อยละของนักเรียน ที่สอบผ่าน
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘)	๒๒	๒๐	๙๐.๙
ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗)	๒๐	๑๘	๙๐

๖. ผลของการสอบในหลักสูตรปีสุดท้ายของโรงเรียนฝึกหัดครู

ปี	จำนวน ที่เข้าสอบ	จำนวน ที่สอบผ่าน	ร้อยละของนักเรียน ที่สอบผ่าน
ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๗ - ๘)	๒๒	๒๒	๑๐๐
ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗)	๒๘	๒๘	๑๐๐

๗. การสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงจัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ เด็กผู้ชายที่มีชื่อสอบได้สองคนแรก ซึ่งเป็นผู้ได้รับทุนนั้นมาจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ นายเนียมบุตรของนายอินเป็นผู้ที่สอบได้ที่หนึ่ง เขามีอายุ ๑๗ ปี และสอบได้คะแนน ๖๕๕ คะแนน จากคะแนนเต็ม ๙๐๐ คะแนน นายพุด ซึ่งมีอายุ ๑๖ ปี และเป็นบุตรของขุนดำรงภักดี สอบได้ที่สอง ด้วยคะแนนทั้งหมด ๖๒๐ คะแนน เมื่อปีที่แล้วคือ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) (ค.ศ. ๑๙๐๖ - ๗) ผู้ที่ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงทั้ง ๒ ทุน ก็เป็นนักเรียนโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบด้วยเช่นกัน เด็กผู้ชายทั้งสองคนได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ

การศึกษาในหัวเมือง (Provincial Education)

ถึงแม้ว่าจะมีการสอนในระดับประถมศึกษาในบางลักษณะซึ่งศึกษาเล่าเรียนในวัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอนอยู่เสมอ ๆ ก็ตาม เพิ่งจะเมื่อ ๑ ปี ๖ เดือนที่แล้วมานี้เองที่ได้มีความพยายามอย่างจริงจังที่จะเริ่มจัดตั้งการศึกษาในหัวเมืองต่าง ๆ (provinces) ขึ้นมา ในการริเริ่มงานดังกล่าว ก้าวแรกที่กรมศึกษาธิการจะต้องดำเนินงานก็คือ จะต้องสืบให้รู้แน่ชัดแล้วว่าแท้จริงแล้วกำลังทำงานอะไรอยู่ เมื่อคำนึงถึงเหตุผลข้อนี้จึงมีการแต่งตั้งข้าราชการให้ไปปฏิบัติหน้าที่ยังแต่ละหัวเมือง ซึ่งหน้าที่ของพวกเขาก็คือร่วมมือกับเจ้าอาวาสในหัวเมืองและข้าราชการท้องถิ่นเพื่อให้ได้ตัวเลขสถิติของงานด้านการศึกษาที่ดำเนินการในวัดในขณะนี้เท่าที่จะกระทำได้ และค่อย ๆ สร้างระบบซึ่งได้จัดตั้งขึ้นบนรากฐานนี้ตามแนวที่กรมศึกษาธิการกำหนดไว้ต่อไปนี้เป็นรายชื่อของข้าหลวงผู้รับผิดชอบในหัวเมืองต่าง ๆ

หัวเมือง	ชื่อของข้าราชการ
๑. อโยธยา	หลวงอนุกิจ
๒. พิษณุโลก	ขุนประพันธ์
๓. เพชรบูรณ์	
๔. พายัพ (เชียงใหม่)	ขุนอุพากร
๕. นครศรีธรรมราช	นายอาดุง
๖. ปัตตานี	
๗. อีสาน	นายทองสุก
๘. อุตร	หลวงพละนันท์กิจ
๙. นครราชสีมา (โคราช)	นายกุย

หัวเมือง	ชื่อของข้าราชการ
๑๐. จันทบูรณ	ขุนธานี
๑๑. กรุงเทพฯ (เหนือ)	นายหมาน
๑๒. กรุงเทพฯ (ใต้)	หลวงราชภิรมย์
๑๓. ภูเก็ต	นายอัน
๑๔. นครสวรรค์	นายปราสาท
๑๕. ราชบุรี	ขุนบ้านาญ
๑๖. นครชัยศรี	นายเงิน
๑๗. ชุมพร	ขุนประกาศ
๑๘. ปราจีน	ขุนวิธาน

จากลักษณะของงานและการที่จะต้องปฏิบัติงานด้วยความรวดเร็ว เราอาจจะสันนิษฐานโดยไม่กลัวเป็นความเท็จว่า ตัวเลขแจ้งรายการข้างต้นไม่ถูกต้องอย่างแท้จริง ทว่าเป็นเพียงค่าประมาณเท่านั้น อย่างไรก็ตามไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็เป็นที่แน่นอนว่าตัวเลขแจ้งรายการเหล่านั้นมีความถูกต้องเพียงพอที่จะใช้เป็นข้อแนะนำที่มีคุณค่าสำหรับงานที่ปฏิบัติได้ผลจริงจัง ซึ่งจะจัดตั้งขึ้นในภายภาคหน้า

ตารางแสดงสถิติตัวเลขของแต่ละหัวเมือง

หัวเมือง	จำนวน วัด	จำนวน พระสงฆ์	จำนวน สามเณร และนักเรียน	วัดที่มี โรงเรียน สอนหนังสือ	วัดที่สอน หนังสือ ในวัด
๑. กรุงเทพฯ	๘๐๐	๑๑,๕๗๑	๑๔,๓๐๐	๙๗	๖๕
๒. ออยุธยา	๑,๑๕๔	๑๒,๑๔๗	๒๐,๙๕๘	๔๗	๔๐๘
๓. ราชบุรี	๕๒๘	๘,๐๑๑	๙,๓๕๘	๑๗	๑๔
๔. ภูเก็ต	๑๘๕	๙๔๙	๒,๕๑๖	๑๐	๕๑
๕. นครชัยศรี	๓๔๑	๔,๐๖๒	๔,๒๘๕	๙	๔๘
๖. ปราจีน	๖๘๔	๔,๔๐๘	๕,๘๒๒	๑๒	๒๑
๗. ชุมพร	๒๖๙	๑,๔๖๑	๓,๗๘๔	๑๐	๒๒๒
๘. นครราชสีมา	๒,๖๑๔	๑๒,๐๓๙	๓๒,๔๔๕	๑๘	๑๓
๙. พายัพ	๗๒๐	๔,๘๗๗	๑๐,๑๘๒	๑๗	๑๗
๑๐. ไทรบุรี	๒๑	๑๓๒	๒๐๖	-	-
๑๑. อีสาน	๒,๖๖๗	๑๓,๐๘๐	๑๙,๐๗๘	๒๔	๔
๑๒. พิษณุโลก	๔๐๒	๓,๒๘๑	๕,๓๐๐	๑๘	๓๒
๑๓. จันทบูรณ	๒๖๒	๒,๕๑๓	๓,๐๑๕	๑๐	๗๖
๑๔. ปัตตานี	๗๔	๖๕๗	๑,๐๘๘	๒	-

หัวเมือง	จำนวน วัด	จำนวน พระสงฆ์	จำนวน สามเณร และนักเรียน	วัดที่มี โรงเรียน สอนหนังสือ	วัดที่สอน หนังสือ ในวัด
๑๕. นครศรีธรรมราช	๕๖๔	๔,๕๕๒	๗,๒๗๖	๑๔	๘
๑๖. นครสวรรค์	๔๔๑	๔,๓๕๔	๘,๑๘๘	๒๒	๒๕
๑๗. อุตร	๑,๓๒๒	๕,๓๑๑	๕,๙๖๒	๙	๔๖
๑๘. เพชรบุรี		ไม่มีตัวเลข			
ยอดรวม	๑๓,๐๔๙	๙๔,๑๙๕	๑๕๓,๗๖๓	๓๓๖	๑,๐๕๐

เมื่อยอมรับตัวเลขแจ้งรายการที่ไม่สมบูรณ์และไม่แน่นอนจะเห็นได้ว่ามีวัดเป็นจำนวนอย่างน้อยที่สุด ๑๓,๐๐๐ วัด พร้อมกับพระสงฆ์มากกว่า ๙๐,๐๐๐ รูป ในประเทศสยามมีเด็กผู้ชายซึ่งอยู่ในวัยเข้าเรียนในโรงเรียนเป็นจำนวนอย่างน้อยที่สุด ๓๕๐,๐๐๐ คน สันนิษฐานได้ว่าเด็กผู้ชายทั้งหมดจำนวน ๑๕๐,๐๐๐ คน ซึ่งอยู่ที่วัดกำลังศึกษาเล่าเรียน โดยยังคงเหลือเด็กผู้ชายอีก ๒๐๐,๐๐๐ คน ที่ไม่ได้รับการศึกษาใด ๆ เลย ฉะนั้นงานที่อยู่เบื้องหน้ากรมศึกษาธิการจึงมีด้วยกัน ๒ ประการ ประการแรกคือ ให้ความช่วยเหลือพระสงฆ์ดำเนินงานด้านการศึกษา ประการที่สอง ซึ่งมีความสำคัญยิ่งกว่าก็คือ จัดการเรียนการสอนให้แก่เด็กผู้ชายจำนวน ๒๐๐,๐๐๐ คน ซึ่งในขณะนี้ยังไม่ได้รับการศึกษาใด ๆ เลย

ในการประชุมซึ่งจัดขึ้นในสำนักต่าง ๆ ของกรมศึกษาธิการเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) (ค.ศ. ๑๙๐๖) ซึ่งมีเจ้าฟ้าเสนาบดีประจำกระทรวงมหาดไทยและข้าหลวงใหญ่ของหัวเมือง ๑๓ แห่ง เข้าร่วมการประชุมนั้น ได้มีการอภิปรายถกเถียงกันในเรื่องของปัญหาในการจัดการศึกษาในหัวเมือง ความสำคัญของการก้าวไปโดยทันทีเพื่อที่จะจัดตั้งระบบการศึกษาสำหรับประชาชนพลเมืองอย่างแพร่หลายเป็นที่ยอมรับโดยบริบูรณ์ และประเด็นต่อไปนี้ได้รับความเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นเอกฉันท์ โดยเป็นความร่วมมืออย่างฉันมิตรของกระทรวงมหาดไทยที่สามารถรับรองได้ไม่ว่าในมาตรการใด ๆ ซึ่งนำมาใช้ให้บรรลุผลอย่างเดียวกันอย่างเหมาะสม

ก. เป็นที่ตกลงกันว่าเด็กผู้ชายทุกคนที่อยู่ในวัยเข้าเรียนในโรงเรียนควรจะได้เรียนหนังสือ และพระสงฆ์ในวัดจะเป็นผู้สอนหนังสือ โดยจะสอนในสถานที่ใด ๆ ก็ตามที่พอจะกระทำได้

ข. การจัดการเรียนการสอนไม่ควรจะให้น้อยกว่าความต้องการในขั้นต่ำ

ที่สุดที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานเลี้ยงชีพในอนาคตของเด็กผู้ชายเหล่านั้น

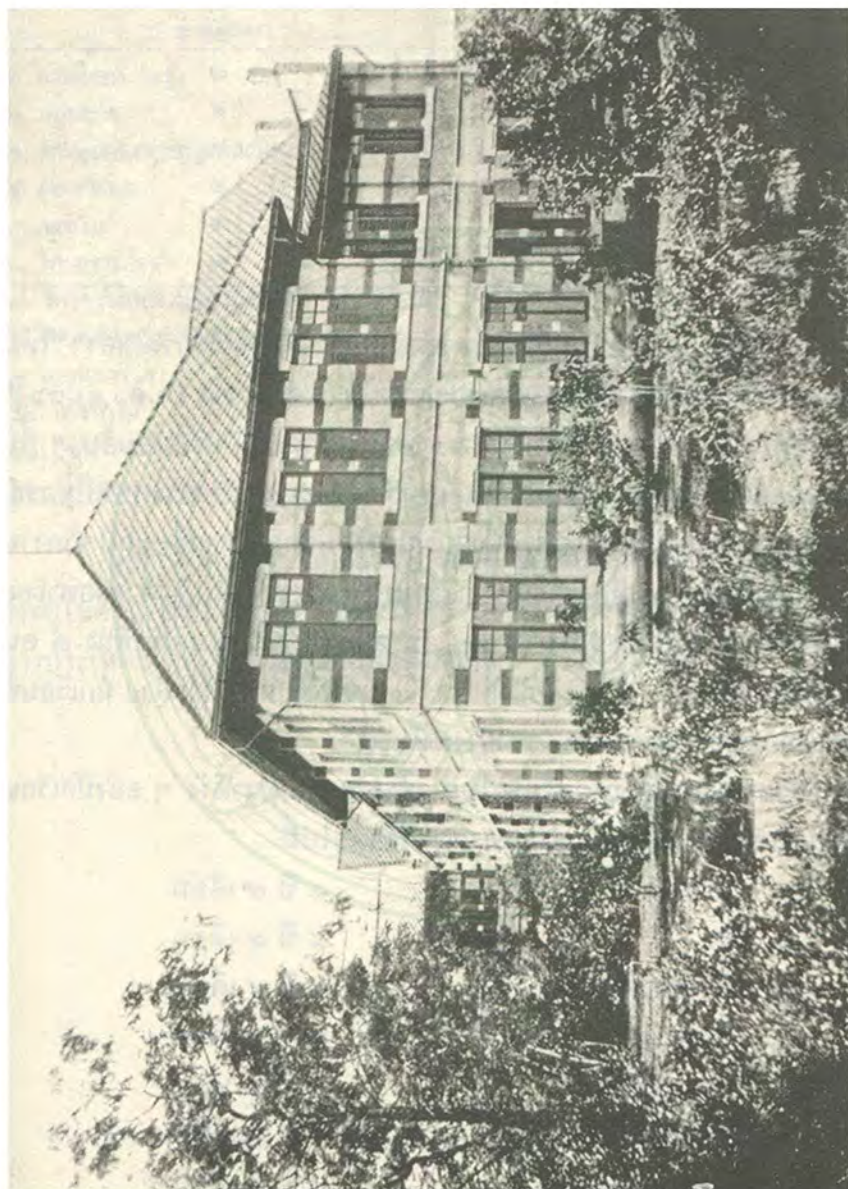
ค. ควรจะจัดหาหนทางที่เด็กผู้ชายซึ่งมีความฉลาดเป็นพิเศษจะสามารถเล่าเรียนในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นไป

ง. กรมศึกษาธิการควรจะต้องเตรียมชุดตำราเรียนระดับประถมศึกษา ๔ เล่ม อันเหมาะสมสำหรับ ๑) การอ่าน ๒) เลขคณิต ๓) การสอนศีลธรรม และ ๔) การศึกษาวัตถุสามัญและปรากฏการณ์ โดยทันทีและแจกจ่ายอย่างแพร่หลาย

จ. ในช่วงเริ่มต้นควรจะต้องแจกจ่ายตำราเหล่านี้โดยไม่คิดมูลค่า ทั้งนี้รัฐบาลจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย

นักเรียนสยามไปศึกษาต่อต่างประเทศ

เมื่อปลายปี ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๗) มีนักเรียน ๒๗ คน (ในความดูแลของกรมศึกษาธิการ) กำลังศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ ตลอดปีดังกล่าวมีนักเรียน ๔ คน กลับมาและมีการส่งนักเรียนใหม่ไปศึกษาต่ออีก ๖ คน นายเจ. อัลเกอร์นอน บราวน์ (Mr. J. Algernon Brown) ผู้กำกับดูแลนักเรียนของรัฐบาลสยามในประเทศอังกฤษกล่าวไว้ในรายงานประจำปีของเขาว่า “ทั้งในเรื่องของความประพฤติและความก้าวหน้า นั้น นักเรียนเหล่านี้ไม่ได้ให้อะไรแก่ข้าพเจ้าเลย นอกเหนือไปจากความพึงพอใจโดยแท้จริง แม้เมื่อผลการเรียนออกมาไม่ดีพวกเขาก็ไม่แสดงความพยายาม” ผลซึ่งเป็นที่พอใจที่นักเรียนได้รับเหมือนกันนั้นในเบื้องต้นก็เนื่องมาจากการที่ด้อย่างสม่เสมอของนายบราวน์ ซึ่งได้อุทิศตนเองให้แก่ความสนใจของพวกเขาเป็นเวลาหลายต่อหลายปี จำนวนเงินทั้งหมดที่แท้จริงซึ่งใช้จ่ายไปกับนักเรียนเหล่านี้ใน ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) (ค.ศ. ๑๙๐๗) เท่ากับ ๑๑๐,๐๑๒ บาท โดยเฉลี่ยแล้วคิดเป็น ๔,๐๗๔ บาทต่อนักเรียน ๑ คน (ประมาณ ๓๐๐ ปอนด์)

สำนักซี

ตารางต่อไปนี้แสดงการศึกษาในสาขาพิเศษซึ่งนักเรียนต่าง ๆ มุ่งศึกษา

สาขาที่ศึกษา	จำนวนนักเรียน
๑. การศึกษา (ครู)	๑๐
๒. ราชการพลเรือนและการทูต	๗
๓. วิศวกรรมโยธา	๔
๔. แพทย์	๒
๕. กฎหมาย	๒
๖. กองทัพบก	๑
๗. การศึกษาทั่วไป	๑

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบแข่งขันเพื่อชิงทุนศึกษาต่อต่างประเทศใน ร.ศ. ๑๑๘ (ค.ศ. ๑๘๙๖)^๑ ได้มีการมอบทุนการศึกษาแล้วจำนวน ๒๙ ทุน นอกจากนี้นักเรียนคนอื่น ๆ ที่มีความสามารถซึ่งเป็นที่ยอมรับยังได้รับเลือกให้ไปศึกษาต่อต่างประเทศเป็นกรณีพิเศษ ผลของนโยบายอันชาญฉลาดนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งมากขึ้นทุกปี จากงานอันทรงคุณค่าซึ่งนักเรียนที่กลับมาทำงานรับใช้ประเทศชาติได้ปฏิบัติ ตลอดระยะเวลาสิบปีที่ผ่านมา มีนักเรียนจำนวน ๓๘ คน กลับมา ในจำนวนนี้มีเพียง ๓ คน เท่านั้นที่ไม่เป็นที่พอใจ ๑ คนเสียชีวิต และ ๓ คน กลับมาเพราะป่วย นักเรียนที่เหลือสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรอย่างมีเกียรติ

เวลาเฉลี่ยที่ใช้ในการศึกษาในต่างประเทศในสาขาต่าง ๆ ของนักเรียนทุนที่ได้กลับมายังประเทศสยามประมาณว่ามีดังต่อไปนี้

๑. ทหารบก	๘ ปี ๙ เดือน
๒. ทูต	๘ ปี ๙ เดือน
๓. ข้าราชการพลเรือน	๘ ปี ๔ เดือน
๔. กฎหมาย	๗ ปี ๖ เดือน
๕. วิศวกรรมโยธา	๗ ปี ๒ เดือน
๖. วิศวกรรมชลประทาน	๔ ปี ๑๑ เดือน
๗. การศึกษา (ครู)	๓ ปี ๐ เดือน

^๑ ร.ศ. ๑๑๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๙๙ - ๑๙๐๐ (พ.ศ. ๒๔๔๒) - สวป.

ตารางต่อไปนี้แสดงการศึกษาในสาขาพิเศษซึ่งนักเรียนทุนที่ได้กลับมายังประเทศสยามมุ่งศึกษา

สาขาที่ศึกษา	จำนวนนักเรียน
๑. การศึกษา (ครู)	๑๐
๒. กฎหมาย	๖
๓. การทูตและราชการพลเรือน	๖
๔. กองทัพบก	๓
๕. การเงิน	๓
๖. วิศวกรรมโยธา	๒
๗. วิศวกรรมโยธาและกฎหมาย	๑
๘. วิศวกรรมชลประทาน	๒
๙. เกษตรกรรม	๒
๑๐. การป่าไม้	๑
๑๑. วิศวกรรมไฟฟ้า	๑
๑๒. วิศวกรรมการต่อเรือ	๑

จะต้องจดจำไว้ว่ายอดรวมข้างต้นแสดงให้เห็นเพียงนักเรียนที่ได้รับทุนซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการเท่านั้น โดยยังมีนักเรียนที่ไปศึกษาต่างประเทศซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมอื่น ๆ ของรัฐบาลอีก

การศาสนาในประเทศไทย

นายชรัตน์ สิงห์เคชากุล
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธศาสนา พลเมืองส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีวัดวาอารามทั่วพระราชอาณาจักร ตลอดจน พิธีกรรมทางพุทธศาสนาต่าง ๆ พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์มีพระราชศรัทธา ในพระพุทธรูป และทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงให้การอุปถัมภ์แก่ ทุกศาสนา ซึ่งรวมถึงคริสต์ศาสนาทั้งนิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนต์

เรื่อง “การศาสนาในประเทศไทย” นี้ แปลจาก Ecclesiastical Buddhism, the Roman Catholic Church, the Protestant Church สองหัวข้อแรกเขียน โดย โอ. แฟรงค์เฟอร์เตอร์ (O. Frankfurter) หัวหน้าบรรณารักษ์ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ส่วนหัวข้อหลังเขียนโดยสาธุคุณ เฮนรี เจ. ฮิลยาร์ด (Rev. Henry J. Hillyard) แห่งโบสถ์คริสต์ เชิร์ช กรุงเทพฯ ในหนังสือ Twentieth Century Impressions of Siam ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๕๑

เนื้อหากล่าวถึงรูปแบบและธรรมเนียมปฏิบัติของพุทธศาสนาใน ประเทศไทย และงานเผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศไทย ทั้งนิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนต์

การศาสนาในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาในแง่ของรูปแบบ และธรรมเนียมปฏิบัติ

ขณะที่ศาสนาประจำชาติในสยามคือพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์สยามทรงดำรงตำแหน่ง “องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก” อันเป็นตำแหน่งที่น่าภาคภูมิใจที่สุดตำแหน่งหนึ่งนั้น ในสยามไม่เพียงแต่จะมีขันติต่อความเชื่อทางศาสนาทั้งหมด แต่ยังให้อิสราภาพในการนับถืออย่างแท้จริง พระมหากษัตริย์พระราชทานที่ดินสำหรับสร้างสถานที่ซึ่งใช้ในการสักการบูชาแก่ชุมชนที่นับถือศาสนาต่าง ๆ เช่น พวกที่นับถือศาสนาอิสลาม ฮินดู และคริสต์ พวกเขาได้รับเงินบริจาคสำหรับการจัดงานเทศกาลทางศาสนา และไม่มีผู้ใดที่เลือกใส่ครุฑในศาสนาต่าง ๆ ดังกล่าวอยู่ในฐานะเสียเปรียบ หรือถูกขัดขวางมิให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ฉะนั้นเราจึงพบว่าจากอดีตที่ผ่านมาศาสนาทั้งหลายต่างก่อตั้งขึ้นอย่างสงบสุขในสังคมของสยาม อันเป็นประเทศซึ่งเป็นที่พึงพิงของผู้ที่มักจะหลบหนีจากการระหัดประหารทางศาสนาในประเทศอื่น และในสนธิสัญญาทั้งหลายที่ทำขึ้นระหว่างสยามกับต่างประเทศนั้นได้มีการกล่าวถึงหลักแห่งความเสมอภาคทางศาสนาอย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาจากโบราณวัตถุซึ่งพบในแถบนครชัยศรี เช่น แผ่นภาพดินเหนียวแสดงเรื่องราวบางตอนในพุทธประวัติ จารึกทั้งหลายที่มีลักษณะเหมือนกันมากกับจารึกของชาวอินเดียทางใต้ เหริยญ และเครื่องราง แล้ว ดูประหนึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่มีหลักฐานพร้อมว่ารูปแบบแรกเริ่มของพุทธศาสนาที่เข้ามายังสยามนั้นมาจากอินเดียโดยตรง และมีความคล้ายคลึงกับรูปแบบซึ่งกำลังแพร่หลายในทิเบต จีน และญี่ปุ่น ช่วงเวลาที่รูปแบบของพุทธศาสนาเข้ามาเป็นครั้งแรกนั้นน่าจะอยู่ระหว่างศตวรรษที่ห้าและหกตามศักราชของเรา^๑ อันเป็นรูปแบบของฝ่ายเหนือ (Northern School) ตามที่เรียกกันในขณะนี้

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าไม่มีข้อแตกต่างอันเป็นสาระสำคัญในพุทธศาสนาระหว่างหลักธรรมคำสอนบาลีและสันสกฤต ดังที่ต้นฉบับที่เขียนด้วยอักษรพราหมณ์ซึ่งถูกค้นพบเมื่อไม่นานมานี้ในดินแดนตุรกีสถานของจีน (Chinese

^๑ คริสต์ศักราช - สวป.

Turkestan)* แสดงให้เห็นว่าหลักธรรมคำสอนภาษาสันสกฤตที่ค้นพบ ซึ่งประกอบด้วยชิ้นส่วนต่าง ๆ จำนวนมากนั้นเหมือนกันกับของฝ่ายใต้ในเรื่องของหลักคำสอน

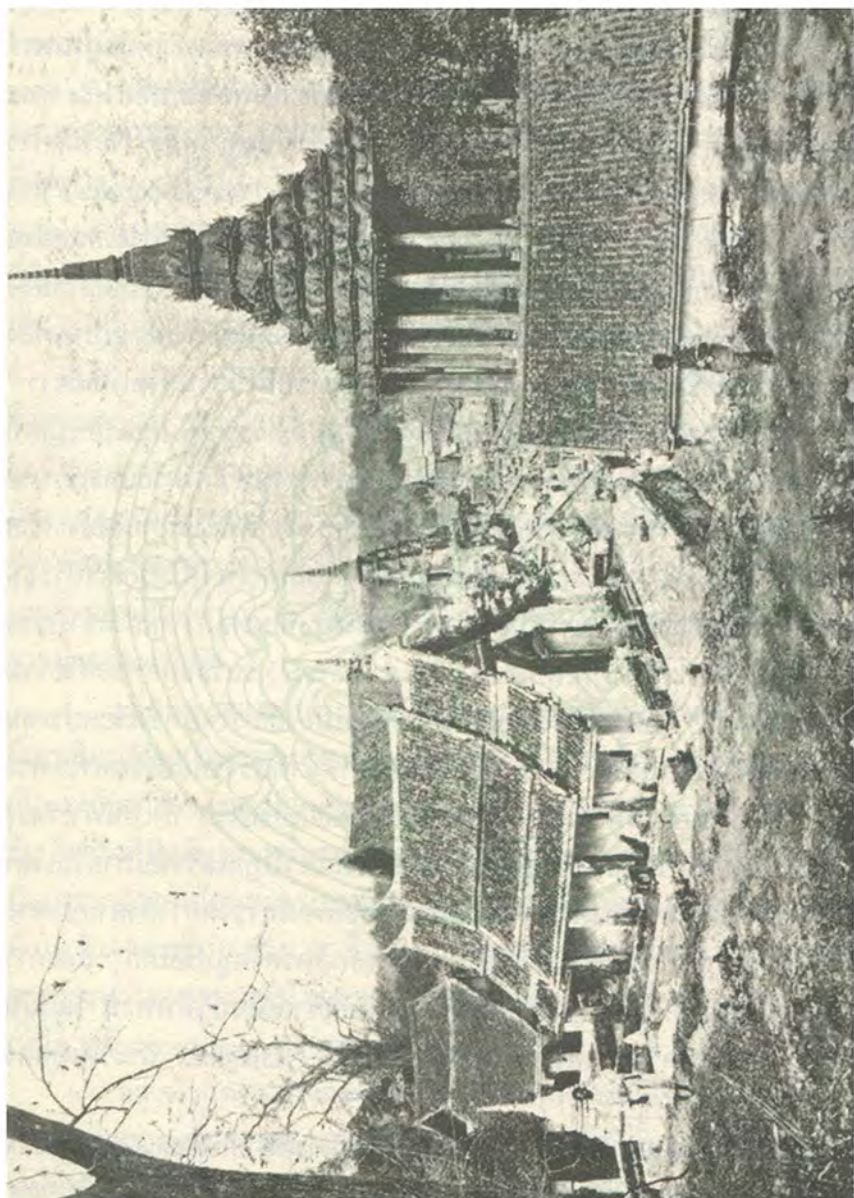
อย่างไรก็ดี พุทธศาสนาตามที่นับถือกันในขณะนี้ยึดถือหลักธรรมคำสอนภาษาบาลีของฝ่ายใต้ตามที่เรียกกัน คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์คือบรรดาคัมภีร์ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก (Tipitaka) ดังที่พวกเราพบในลังกา พม่า และกัมพูชาเช่นเดียวกัน พุทธศาสนาจากลังกาเข้ามาสู่สยามในศตวรรษที่สิบเอ็ด ซึ่งเป็นฉบับที่ได้ชำระในคราวการสังคายนา (council) ที่พระเจ้าปรักรักรมพาหุ (King Parakkamabahu) ทรงจัดให้มีขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๘๗ (ค.ศ. ๑๐๔๔) ณ ประเทศลังกา ในประเทศสยามต้นฉบับที่เขียนหลักธรรมคำสอนนั้นใช้ตัวอักษรขอมและอักษรซึ่งมีความคล้ายคลึงอย่างมากกับอักษรของพม่าอีกด้วย เป็นที่แน่นอนว่าตัวอักษรดังกล่าวเป็นเพียงการดัดแปลงอักษรอินเดีย ต้นฉบับอันศักดิ์สิทธิ์นี้จารบนใบลานด้วยเหล็กจาร

พุทธศาสนาซึ่งนับถือกันในสยามดำเนินตามธรรมเนียมของอินเดียที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา และเป็นพระราชปณิธานของพระมหากษัตริย์และเจ้านายซึ่งทรงปกครองสยามที่จะปกป้องรักษามิให้ธรรมเนียมดังกล่าวเปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้ได้มีการเก็บรวบรวมและตรวจสอบต้นฉบับ ตลอดจนจัดให้มีการประชุมเพื่อสังคายนาเนื้อหาของพระธรรมคำสอน ดังนั้นบันทึกเหตุการณ์ประจำปีของเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ใน พ.ศ. ๒๐๒๐ (ค.ศ. ๑๔๗๗) ในรัชสมัยพระศรีธรรมจักรวรรดิโลกราช^๒ กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ทรงเรียกประชุมโดยมีพระสงฆ์จำนวนมากกว่า ๑๐๐ รูป เข้าร่วมทำหน้าที่ตรวจสอบเนื้อหาในพระไตรปิฎก พระธรรมทินมหาเถระ^๓ (Phra Dharmadinabhava) ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ทำหน้าที่ประธานในที่ประชุม และชำระพระไตรปิฎกเสร็จสิ้นภายในเวลา ๑ ปี พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ในรัชสมัยของพระองค์มีการจัดการสังคายนาพระไตรปิฎกดังกล่าวทรงได้รับพระนามเป็น “องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก” และการสังคายนาครั้งนี้เป็นครั้งที่แปดหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน โดยนับจากการสังคายนาในครั้งแรกซึ่งจัดขึ้นที่กรุงราชคฤห์ (Rajagih) ประวัติศาสตร์

* ดินแดนตุรกีสถานอยู่ในเอเชียกลาง ระหว่างประเทศจีนและรัสเซีย ไม่ได้เป็นดินแดนของจีน - สวป.

^๒ ในสมัยพระเจ้าดีโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองที่สุด ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก และทรงสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ใน พ.ศ. ๒๐๒๐ - สวป.

^๓ เจ้าอวาสวัดป่าตาล - สวป.

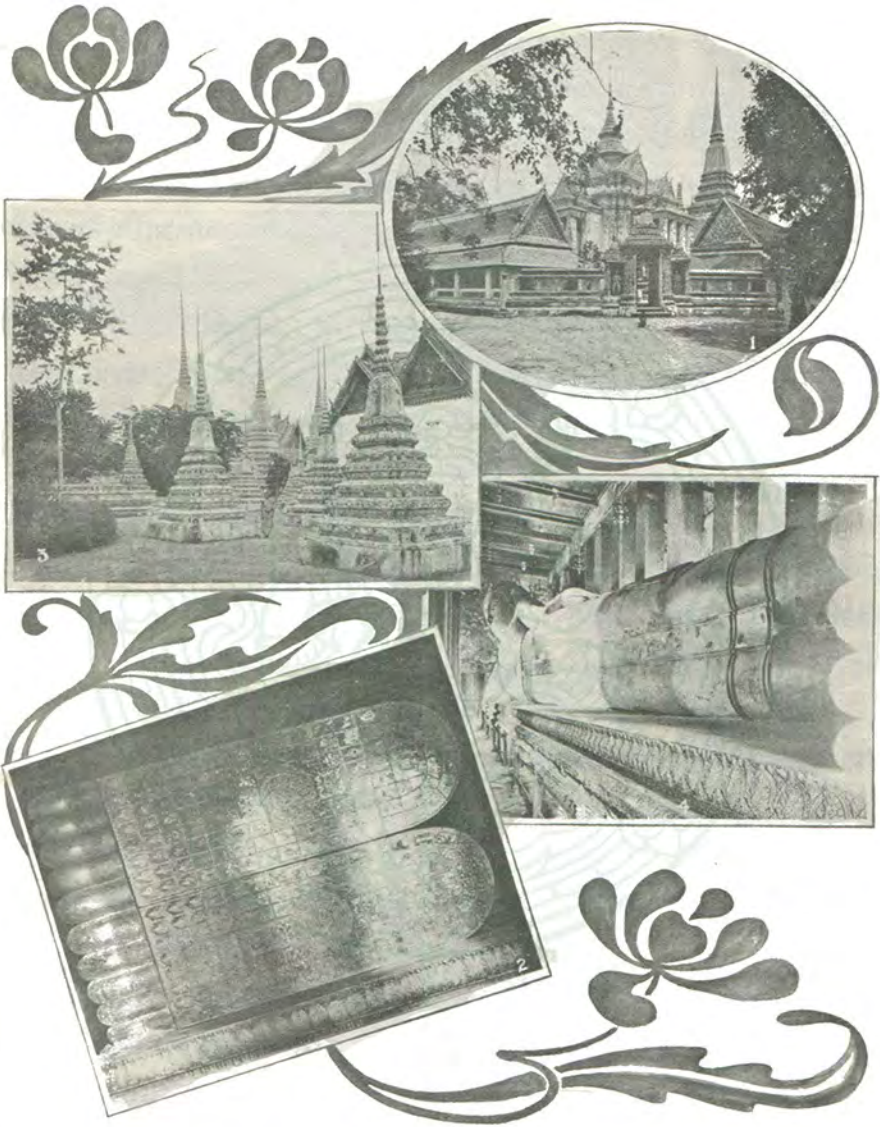
วัดพระพรหมบาทหลวง

มิได้กล่าวถึงความพยายามใด ๆ ร่วมกันหลังจากนั้นที่จะรักษาข้อความอันเป็นหลักธรรมคำสอนให้บริสุทธิ์ ไม่คลาดเคลื่อน และถึงแม้ว่าจะมีการคัดลอกและมีข้อผิดพลาดมากมาย ใน พ.ศ. ๒๓๐๐^{*} มีศึกสงครามกับพม่า และใน พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาถูกทำลายลง และภายหลังการกบฏเอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (Khun Hluang Tak) กษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ก็ขึ้นครองราชสมบัติ ในสงครามดังกล่าววัดวาอารามถูกทำลาย และพระธรรมคำสอนอันศักดิ์สิทธิ์ได้กระจัดกระจายและสูญหายไป เหล่าพระสงฆ์ที่มีหน้าที่รักษาพระธรรมก็มีรณภาพเป็นจำนวนมาก และอาจพิจารณาได้ว่าพระไตรปิฎกได้สูญหายไป ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พ.ศ. ๒๓๑๑ - ๒๓๒๕ ซึ่งทรงสถาปนากรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ) เป็นเมืองหลวง มีการสังคายนาคำสอนน้อยมาก ถึงแม้ว่าพระองค์มีพระบรมราชโองการให้คัดสำเนาและเก็บรักษาพระไตรปิฎกซึ่งได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราชก็ตาม เนื่องจากตลอดหลายปีอันเป็นช่วงสุดท้ายของรัชกาลของพระองค์ โดยอาศัยอำนาจของตำแหน่งหน้าที่แห่งกษัตริย์ พระองค์ทรงอ้างอภิสิทธิ์แห่งความเป็นเจ้าและอำนาจบังคับบัญชาพระสงฆ์ที่มีได้ยึดถือหลักคำสอนหรือธรรมเนียมปฏิบัติ อันนำไปสู่การโต้เถียงและการทะเลาะวิวาทอย่างมีอาชงหลีกเลี่ยงได้ พระองค์ทรงเสียพระจริตและถูกขับออกจากราชบัลลังก์

ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นที่รู้จักกันในพระนามพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (Phra Buddah Yot Fa) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ซึ่งกำลังปกครองประเทศสยามอยู่ในขณะนี้ ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ และใน พ.ศ. ๒๓๓๑ พระองค์พร้อมกับสมเด็จพระอนุชาธิราชโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมพระเถระผู้ใหญ่เพื่อสังคายนาพระไตรปิฎก เหล่าพระสงฆ์เมื่อมีการโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมสงฆ์ก็สนองพระราชประสงค์ที่ทรงแสดงไว้ด้วยการกล่าวว่า ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่รอบรู้เท่ากับพระสงฆ์ในอดีต พวกเขาก็จะเพียรพยายามที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จตามพระราชประสงค์ของพระองค์เพื่อเพิ่มพูนความรู้เรื่องของพุทธศาสนา แล้วพระราชคณะ (archpriest)^๒ แห่งอาณาจักรก็เรียกประชุมพระสงฆ์ จำนวน ๒๑๘ รูป รวมทั้งพระเถระผู้ใหญ่ของราชอาณาจักรและผู้คงแก่เรียนที่เป็นคฤหัสถ์ จำนวน ๑๒ คน พวกเขาประชุมกันเป็นครั้งแรก

^{*} ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๓๐๒ - สวป.

^๒ น่าจะหมายถึงสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ซึ่งเป็นประธานในการทำสังคายนาดังกล่าว - สวป.

วัดโพธิ์

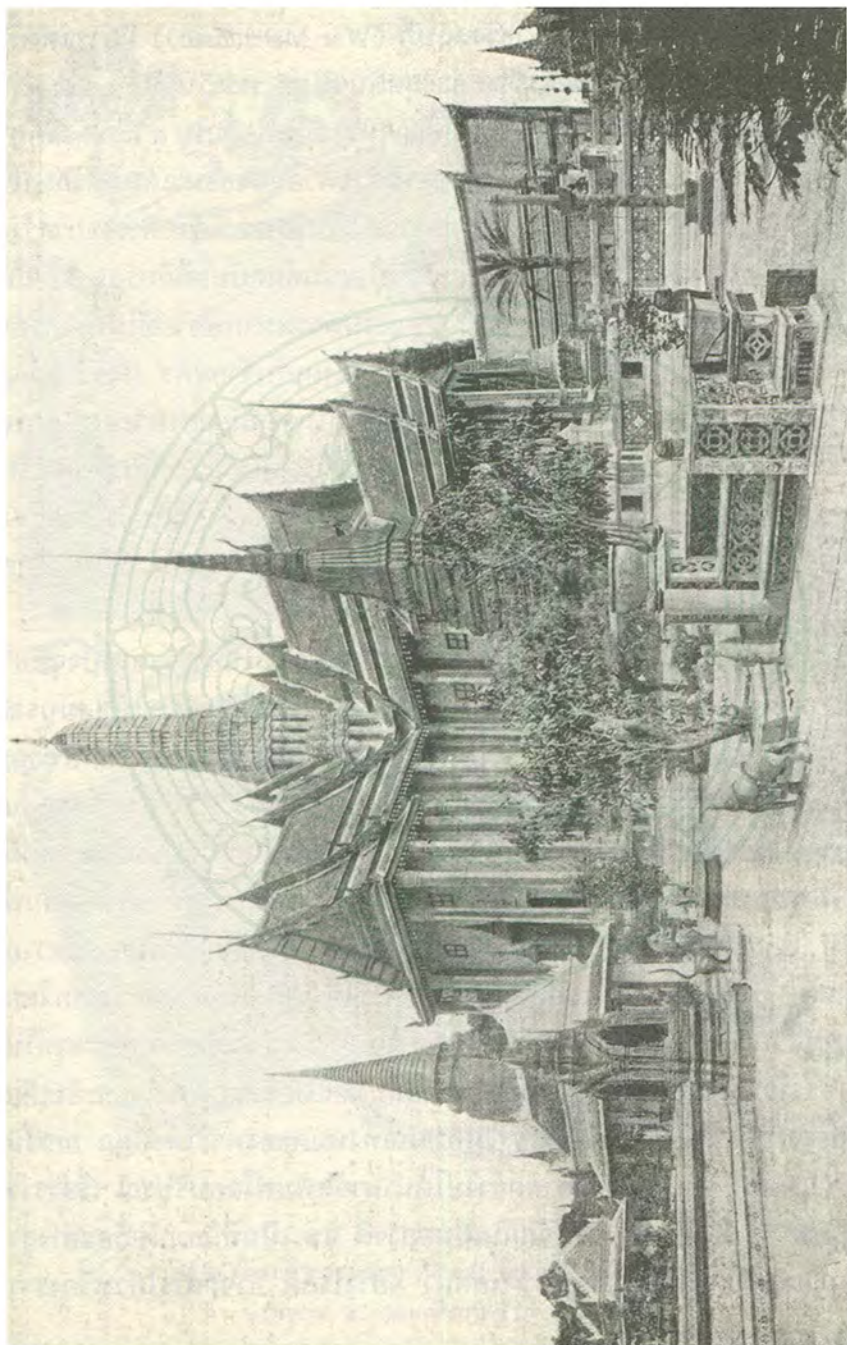
๑. วัด ๒. ฝ่าพระบาทของพระพุทธไสยาสน์ ซึ่งจารึกศิลาในพุทธศาสนาเอาไว้
๓. ลานวัด ๔. พระพุทธไสยาสน์ (ยาว ๑๔๕ ฟุต)

ในวัดซึ่งพระราชคณะทรงเป็นประธาน ซึ่งก็คือวัดนิพพานาราม (Nibhanarama) (ปัจจุบันเรียกว่า วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (Wat Mahadhatu)) มีการแต่งตั้ง คณะกรรมการ ๔ คณะ และการชำระพระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระ อภิธรรมปิฎก ตลอดจนเรื่องเบ็ดเตล็ดอีกหลากหลายก็เสร็จสิ้นใน ๕ เดือน เนื้อหา อันเป็นผลของการทำงานเหล่านี้จารบบในลานด้วยตัวอักษรขอม และเก็บรักษาไว้ในหอพระมณฑิยธรรม (Mandiradharma hall) ในวัดพระแก้ว^๑ ซึ่งเจตนาสร้าง หอนี้ขึ้นเพื่อสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าว และในปัจจุบันต้นฉบับได้เก็บรักษาไว้ที่นั่น โดยเป็นที่รู้จักกันในนาม “ทองใหญ่” ในจำนวนพระมหากษัตริย์ที่ได้ทรงครอง ราชย์ต่อมานั้น ต้องกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (Phra Nang Klao) เป็นพิเศษ ซึ่งเมื่อดูจากการสร้างวัดทั้งหลายในรัชสมัยของพระองค์ ก็อาจ กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงฟื้นฟูสถาปตยกรรมทางพุทธศิลป์อันศักดิ์สิทธิ์ สำหรับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (King Mongkut) (พ.ศ. ๒๓๙๔ – ๒๔๑๑) เราจะกล่าวเชื่อมโยงกับพัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยใหม่ในโอกาส ต่อไป

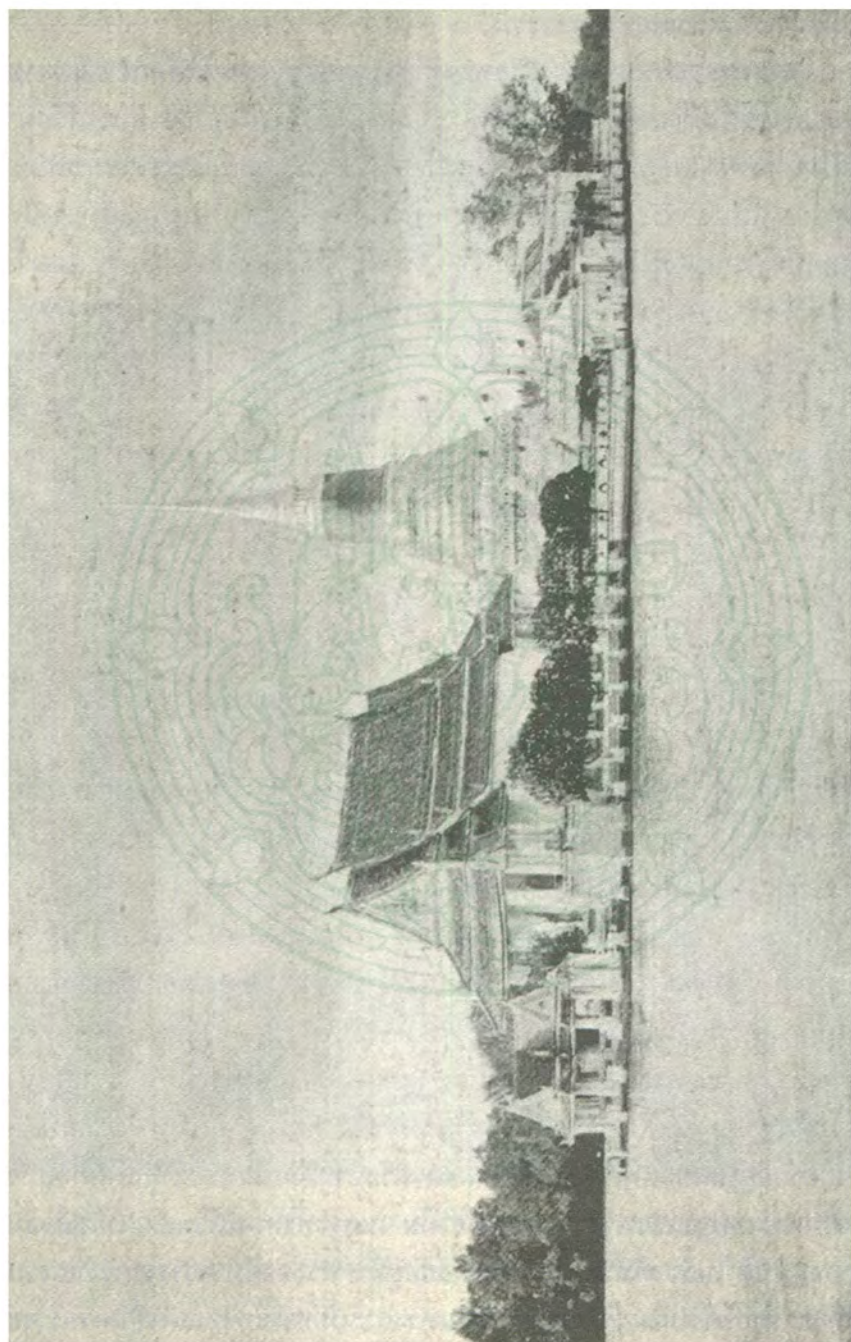
อาจกล่าวได้ว่าการสังคายนาครั้งที่ ๑๐ เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลปัจจุบัน^๒ พระมหากษัตริย์ทรงตัดสินพระทัยพิมพ์และแจกจ่ายพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการครองราชย์ครบ ๒๕ ปี (พ.ศ. ๒๔๓๖) มีการเรียกประชุม บรรดาพระราชคณะอีกครั้งหนึ่งเพื่อทำหน้าที่เตรียมวิเคราะห์หลักธรรมคำสอน หลักธรรมคำสอนได้รับการชำระหลังจากการเปรียบเทียบกับต้นฉบับที่ดีที่สุด ซึ่งมี อยู่ในกัมพูชา พม่า และลังกา และเทียบเคียงกับฉบับพิมพ์บางฉบับดั่งที่จัดพิมพ์ ในยุโรป ในกรณีที่มีข้อสงสัยได้มีการจัดทำคำอธิบาย และมีการเพิ่มความถี่ความ ต่าง ๆ เข้าไป หลักธรรมคำสอนนี้ประกอบเป็นพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ครั้งแรก โดย พิมพ์เป็นตัวอักษรไทยที่คนธรรมดาทั่วไปเข้าใจได้ ซึ่งเหมาะกับวัตถุประสงค์ใน การจัดทำ เนื่องจากเป็นที่รู้กันว่าตัวอักษรไทยนั้นดัดแปลงมาจากพยัญชนะอินเดีย อีกด้วย ฉบับพิมพ์ดังกล่าวมีหลักธรรมคำสอนทั้งหมดของพระไตรปิฎก ยกเว้น ชาดก (Jataka) ซึ่งเนื้อหาในชาดกยังไม่ได้นำมาจัดพิมพ์โดยบริบูรณ์ เรื่องราว การเสวยพระชาติเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี และเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างสูง ในสยาม และมักจะเป็นเรื่องที่นำมาเทศนา อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่าเรื่องราว

^๑ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม - สวป.

^๒ ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสดยราชย์ได้ ๒๕ ปี ทรงจัดให้มีการ สังคายนาพระไตรปิฎกที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๓๖ - สวป.

วัดพระแก้ว (ภายในกำแพงพระบรมมหาราชวัง)

พระเจดีย์กลางน้ำ

เหล่านี้ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของคำสอนทางศีลธรรมเท่านั้น ขณะที่เรื่องราวทั้งหลายนั้นถูกมองว่าเป็นนิยายสอนคุณธรรม

ศาสนาของพระพุทธเจ้าเป็นหนึ่งเดียวในกลุ่มประเทศซึ่งยึดถือหลักธรรมคำสอนของฝ่ายใต้เป็นหลัก และตามที่น่าเชื่อถือกันในสยาม พุทธศาสนาได้รักษาความเป็นเอกเทศปลอดจากอิทธิพลของคนเฉพาะกลุ่มและอิทธิพลจากภายนอก กล่าวอย่างถูกต้องได้ว่าไม่มีนิกายทางศาสนาที่แยกออกมา ในฐานะที่ทรงเป็น “องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก” พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในตำแหน่งหัวหน้าในทางศาสนา และทรงแต่งตั้งพระสงฆ์โดยลำดับชั้นทางสมณศักดิ์ ยศสถาบรรดาศักดิ์ที่พระราชทานแด่พระผู้ทรงสมณศักดิ์ระบุหน้าที่ของผู้ดำรงตำแหน่งในทางศาสนา และชื่อที่ได้รับก็คือชื่อซึ่งเราพบในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก ขณะที่เมืองหลวงอยู่ในอยุธยา พระสงฆ์แยกเป็น ๒ กลุ่ม ในนามของคามวาสี ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ที่อยู่ประจำที่วัด และอรัญวาสี ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ที่ปลีกวิเวกในสถานที่สันโดษ หรือในป่าอย่างในสมัยพุทธกาล สงฆ์คามวาสีใฝ่เรียนทางปริยัติเป็นหลัก ในขณะที่อรัญวาสีพยายามจะได้อะไรซึ่งความเข้าใจลึกซึ้งถ่องแท้ทางจิตวิญญาณ ทว่าไม่มีความแตกต่างกันในหลักคำสอนที่พวกเขาเลื่อมใส พวกเขารวมตัวกันเป็นมหานิกาย หรือนิกายใหญ่ คามวาสีจัดเป็น ๒ คณะ (congregations) คณะเหนือและคณะใต้ แต่ละคณะต่างก็มีพระราชาคณะ และอาจจะเป็นการดีที่จะอธิบายว่าคำว่าคณะเหนือและใต้นั้น บางทีทำให้เป็นที่เข้าใจในความหมายทางภูมิศาสตร์ไม่ได้มากเท่ากับสองรูปแบบดั้งเดิมของพุทธศาสนาซึ่งแพร่หลายในสยาม อันได้แก่ฝ่าย (schools) เหนือและใต้ สำหรับอรัญวาสีซึ่งอยู่ภายใต้พระราชาคณะที่แยกต่างหากออกเป็นคณะกลาง มีคณะสงฆ์รามัญและลาวเข้ามารวมอยู่ในกลุ่มอรัญวาสีด้วย เมื่อได้สถาปนาเมืองหลวงที่กรุงเทพฯ การปกครองคณะสงฆ์ก็ยังถือปฏิบัติเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา ทว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔) ได้มีการแยกพระสงฆ์ออกมาใหม่อีกกลุ่มหนึ่งโดยเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ดังเป็นที่ทราบกันว่าพระองค์ทรงอยู่ในสมณเพศตลอดรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระเชษฐาร่วมพระราชบิดาเดียวกัน จนกระทั่งทรงได้รับเชิญให้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ในช่วงที่พระองค์ทรงผนวชอยู่นั้น พระองค์ทรงวางรากฐานธรรมยุติกนิกาย ซึ่งก็ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ และพระราชาคณะรูปหนึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้า อย่างไรก็ตาม เป็น

ทางเข้าวัดพระแก้ว
(Chief Entrance to Wat Phra Keo)

เพียงความเข้าใจในวงจำกัดเท่านั้นว่า ธรรมยุติกนิกายนั้นสามารถเรียกได้ว่าเป็นอีกฝ่าย (school) ที่แยกต่างหาก วัตถุประสงค์ที่พระองค์ทรงตั้งธรรมยุติกนิกายขึ้นมานั้นก็เพื่อนำหลักปฏิบัติของพุทธศาสนากลับไปสู่ความบริสุทธิ์ดั้งเดิมให้ตรงกับกฎที่วางไว้ในพระไตรปิฎกเพื่อเป็นแนวทางของสงฆ์ เพื่อทำให้หลักปฏิบัตินั้นปราศจากสิ่งที่ไม่ใช่หลักธรรมทางพุทธศาสนา พระองค์มิได้ทรงเข้าไปยุ่งเกี่ยวในหลักคำสั่งสอนแต่อย่างใด โดยทรงยอมให้ทำการศึกษาค้นคว้าได้อย่างเต็มที่ และขณะที่กลับไปสู่หลักธรรมที่มีมาแต่เดิม ธรรมยุติกนิกายน่าจะได้รับการพิจารณาว่าเป็นจารีตนิยม โดยข้อเท็จจริง ธรรมยุติกนิกายมีลักษณะที่เป็นอิสระเปิดใจกว้างมากกว่า ดังนั้นในขณะนี้เราพบพระสงฆ์ในประเทศสยาม ประกอบด้วย คณะเหนือคณะใต้ และอรัญวาสี ซึ่งรวมกันเป็นมหานิกาย ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ตลอดจนคณะสงฆ์ (congregations) รามัญ อันนัม และจีน คณะสงฆ์รามัญปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนบาลีอย่างแท้จริง ในขณะที่คณะสงฆ์จีนและอันนัมปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของคณะเหนือ สำหรับกิจธุระทางโลกของวัดนั้น ขณะนี้ได้มีการแต่งตั้งฆราวาสซึ่งต้องเสนอเรื่องราวทางการเงินต่อกระทรวงธรรมการ (Ministry of Public Worship) ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดระเบียบการปกครองทั้งพระสงฆ์และวัดให้เป็นแบบแผน ยกเว้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอน

เท่าที่ทราบพุทธศาสนาในสมัยบรรพกาล ไม่มีที่อยู่อาศัยที่แน่นอนสำหรับพระสงฆ์ ไม่มีวัดวาอารามและสถานที่สักการบูชา หน้าที่ของสงฆ์คือ จาริกไปเพื่อประกาศหลักธรรมคำสอนแก่ผู้คน และสั่งสอนพวกเขา พระสงฆ์เพียงมองหาที่หลบฝนฟ้าเมื่ออากาศไม่อำนวยในฤดูฝนเท่านั้น ยิ่งพุทธศาสนาพัฒนาไปมากเพียงใดก็ยิ่งมีความต้องการอาคารเพื่อเป็นที่กำบังมากขึ้นเท่านั้น และในประเทศทั้งหลายที่นับถือพุทธศาสนาต่างก็ถือว่าการสร้างวัดวาอาราม การหล่อและการจำลองพระพุทธรูป บรรดาพระสาวก ตลอดจนบางช่วงบางตอนของพุทธประวัติถือเป็นการทำบุญ ในประเทศสยามเองพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงสร้างวัดประจำรัชกาลของพระองค์ และเหล่าขุนนางและประชาชนก็สร้างวัดด้วยเช่นกัน

อาคารแรกอันเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์มากที่สุดในบริเวณวัดคือพระอุโบสถ ซึ่งใช้เป็นสถานที่สำหรับประชุมสงฆ์ และพระสงฆ์ทำสังฆกรรมสวดชยันตี นอกจากนี้พระอุโบสถยังเป็นที่ซึ่งพระสงฆ์จะมาสวดพระปาฏิโมกข์ในวันสำคัญทางศาสนา วันขึ้นปีใหม่และวันเพ็ญ และเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีบวชพระ และพิธีทอดกฐิน ซึ่งเป็นการถวายผ้ากฐินแด่พระภิกษุสงฆ์ พระอุโบสถมีเสมา (เครื่องหมายแสดง

เขต) ล้อมรอบ และนอกเขตเสมาเหล่านี้จะไม่มีการประกอบพิธีกรรมใด ๆ อาคาร
ถัดไปมีความสำคัญและถ้าวัดใดไม่มีก็จะถือว่าวัดแห่งนั้นไม่สมบูรณ์ อาคารที่ว่าคือ
ธรรมศาลา เป็นสถานที่ที่พระสงฆ์มาชุมนุมกันและแสดงธรรมแก่เหล่าศาสนิกชน
วิหารคือสถานที่ซึ่งพระสงฆ์อาจปลีกตัวเพื่อหาความสงบเงียบ ในวิหารมีพระพุทธรูป
รูปหลายองค์ และในบางครั้งพบว่าชื่อของวัดนั้นนำมาจากชื่อของพระพุทธรูปที่
ประดิษฐานอยู่ในวิหาร อาจจะใช้วิหารเมื่อมีคนหมู่ใหญ่ในลักษณะเดียวกันกับ
ธรรมศาลา วัดมีพระระเบียงมีหลังคาทั้ง ๔ ด้าน ล้อมรอบ พระสงฆ์จะปลีกตัว
มานั่งสมาธิที่พระระเบียงซึ่งมักจะมีพระพุทธรูปอยู่ข้างใน ในบริเวณวัดเราจะพบ
สิ่งก่อสร้างซึ่งในงานเขียนของชาวยุโรปจะเรียกชื่อต่าง ๆ กัน ว่า pagodas และ
dagobas นั่นคือ เจดีย์ (cetiya) อันเป็นปูชนียสถานซึ่งเก็บพระบรมสารีริกธาตุ
ของพระพุทธเจ้า หรือสร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงพระองค์ หรือเป็นสิ่งอนุสรณ์แด่บุคคล
ที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว ปูชนียสถานที่มีรูปทรงเรียวแหลมเรียกว่า เจดีย์ ขณะที่รูป
ทรงทู่ เรียกว่าพระปรางค์ เป็นที่แน่นอนว่าทั้งเจดีย์และพระปรางค์มีรูปแบบมา
จากสถูป (สันสกฤต สถูป)^๑ ซึ่งเป็นปูชนียสถานทรงระฆัง

พระพุทธรูปที่พบในวัดล้วนแสดงเรื่องราวบางตอนของพุทธประวัติ หรือ
พระโพธิสัตว์ ในจำนวนพระพุทธรูปที่ถูกเก็บรักษาอยู่ภายในวัดนั้น พระประธาน
(pradhana) หรือพระพุทธรูปที่ถือเป็นองค์ประธานของวัดนั้นมักจะถูกนำชื่อไปตั้ง
เป็นชื่อของวัด ไม่อาจถือว่าพระพุทธรูปเป็นวัตถุเคารพสักการะที่พุทธศาสนิกชน
สวดอ้อนวอนขอให้สมหวัง แต่พวกเขานำพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ภายใน
วัดและที่บ้านก็เพื่อจะได้ระลึกถึงคุณความดีของ “พระพุทธเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งความ
ศักดิ์สิทธิ์” “ผู้ทรงเป็นที่เคารพบูชา” และ “ผู้ทรงรู้แจ้งเห็นจริง” อันทำให้หัวใจ
ของพวกเขาดันด้นด้วยความปิติยินดี

พระพุทธรูปทั้งหลายที่พบยังคงเป็นสมบัติของชุมชน และในรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาถูก
ทำลาย ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์^๒ ที่กรุงเทพฯ และมีการนำพระพุทธรูปที่
พบตามวัดที่ถูกทิ้งร้างในเมืองหลวงเก่ามาประดิษฐานไว้ในห้องโถง^๓ ของวัด
และยังคงถูกเก็บรักษาไว้ที่นี้มาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้กฎหมายอาญาเก่าแก่ของ

^๑ ดันฉบับเขียนว่า skr stupa - สวป.

^๒ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม - สวป.

^๓ พระวิหารและพระระเบียง - สวป.

สยามยังมีบทลงโทษรุนแรงต่อการลบหลู่หรือลักขโมยในเขตของวัด บรรดาวัดสมัยใหม่ซึ่งสร้างขึ้นโดยพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนตระกูลขุนนาง และประชาชนนั้นก็เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงคนในครอบครัวของพวกเขา และยังใช้เป็นสถานที่สำหรับบรรจุอัฐิของคนเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้ ยังเป็นสถานที่ที่พวกเขาจะเก็บคนเหล่านั้นไว้ในความทรงจำ และบางครั้งก็ยังเป็นการสร้างเพื่อถวายสำหรับเป็นที่พำนักอาศัยของพระสงฆ์ และเป็นสถานที่ที่ให้ความสุขทางจิตใจแก่ประชาชนอีกด้วย

เป็นที่แน่นอนว่าวัดที่มีชื่อเสียงก็คือ วัดพระแก้ว ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต^๑ และน่าจะถือได้ว่าเป็นวัดประจำราชวงศ์ปัจจุบัน เนื่องจากเริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ เป็นต้นไป พระมหากษัตริย์ที่สืบสันตติวงศ์ต่อมาทุกพระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ในการต่อเติมวัดแห่งนี้ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม^๒ ซึ่งพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันทรงสถาปนาขึ้นใหม่ก็มีชื่อเสียงด้วยเช่นกัน ด้วยแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่บริสุทธิ์ของสถาปัตยกรรมของสยามอันปราศจากซึ่งความฉูดฉาด

นับตั้งแต่อดีต การสร้างวัด การสร้างเจดีย์ การหล่อพระพุทธรูป และอุทิศถวายไว้ในสถานที่ที่กำหนด เป็นโอกาสให้มีการจัดงานรื่นเริงฉลองวาระดังกล่าวขึ้น การอุทิศถวายอย่างเป็นพิธีการเท่านั้นที่ที่ดิน อาคาร และทุกสิ่งที่อยู่ในเขตวัดนั้นจะได้รับการระบุดตามพิธีทางศาสนาถวายให้แก่พระสงฆ์ ในประวัติศาสตร์ของสยามเราพบว่าการกล่าวถึงการอุทิศถวายเช่นนี้บ่อยครั้ง และเป็นประเพณีที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในงานที่จัดฉลองการอุทิศถวายดังกล่าว ผู้คนจำนวนมากจะมาชุมนุมกันเพื่อมีส่วนร่วม หรือชมชบวนแห่ ดอกไม้ไฟ และการแสดงการเล่นต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับทำให้งานนี้สมบูรณ์ ในจารึกมีการบันทึกถึงการอุทิศถวายทางศาสนาดังกล่าวอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งอย่างไรก็ตาม การระบุดวันเดือนปีของเหตุการณ์มักจะคลาดเคลื่อนไม่ค่อยจะลงวันที่ได้อย่างถูกต้อง

การที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมายังวัดในแต่ละปีเพื่อพระราชทานผ้าและเครื่องนุ่งห่มแก่เหล่าพระสงฆ์ (พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน) ในปลายฤดูฝน (เดือนตุลาคม – พฤศจิกายน) เป็นกิจกรรมที่รักษาให้คงไว้ตั้งแต่สมัยอดีต เป็นที่ทราบกันว่าพุทธศาสนาในสมัยบรรพกาลนั้น พระสงฆ์จะต้องหาผ้ากันเอง ดังนั้นการจัดหาสิ่งของดังกล่าวให้พระสงฆ์ถือเป็นการทำบุญ ในหนังสือ

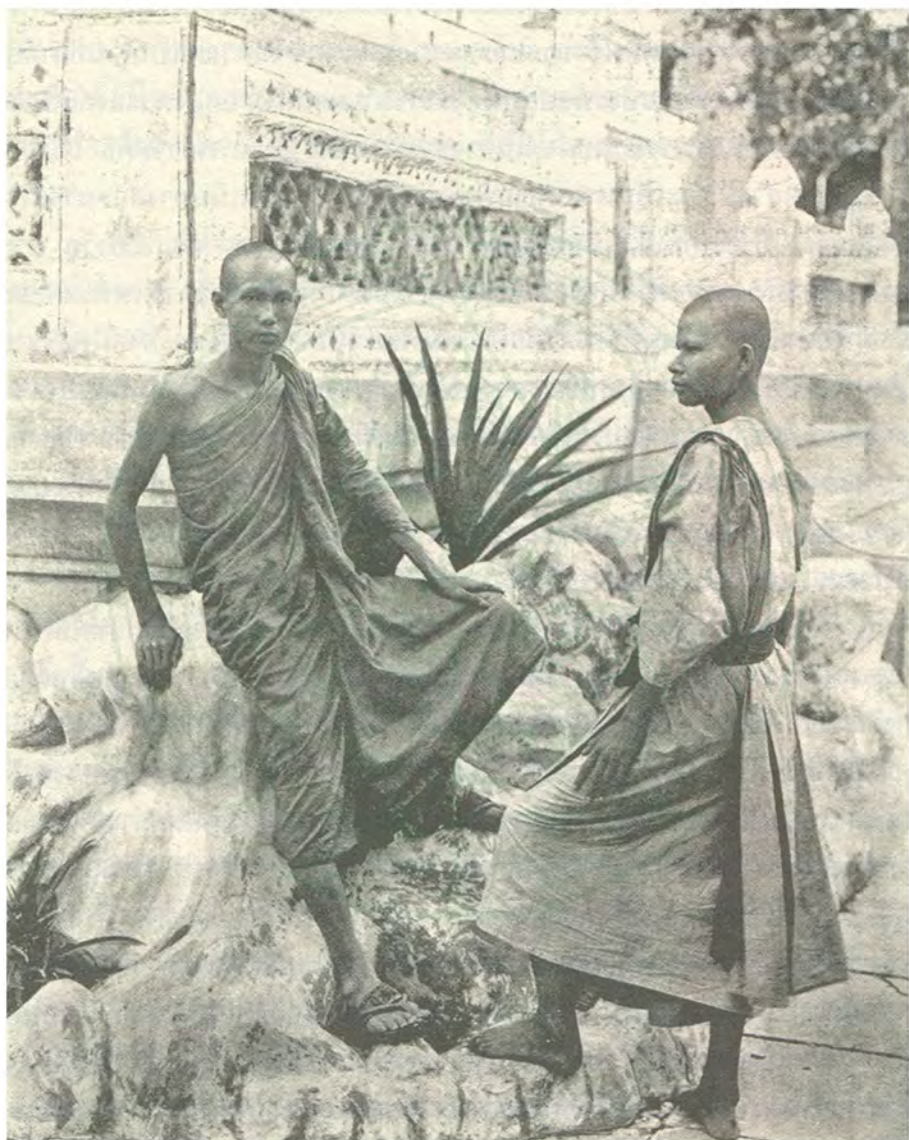
^๑ พระพุทธรูปหามณเฑียรต้นปฏิมากร - สวป.

^๒ ต้นฉบับเขียนว่า Pancarna Pavite - สวป.

ที่นักเดินทางในสมัยก่อนเขียนเกี่ยวกับประเทศสยามนั้น ได้มีการกล่าวถึงพิธีนี้บ่อยครั้ง ซึ่งก็ปรากฏว่าเป็นพิธีเดียวเท่านั้นที่พระมหากษัตริย์จะทรงแสดงพระองค์ให้ประชาชนได้เห็น พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินในแต่ละปีโดยทางชลมารคและสถลมารค โดยมีเหล่าเจ้านายและขุนนางโดยเสด็จ ในกรณีที่เป็นการงานที่สำคัญที่สุดพระมหากษัตริย์จะประทับอยู่บนพระราชยานคานหาม ฉลองพระองค์เต็มยศ และถ้าเป็นการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคก็จะใช้เรือพระราชพิธี ในภาพวาดเมืองหลวงเก่าจะเห็นพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารคไปยังวัดต่าง ๆ โดยทรงช้างเป็นพาหนะ ในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัด พระมหากษัตริย์พระราชทานผ้าสีขาวสำหรับนำไปตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มแก่คณะสงฆ์ ในขณะที่พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงและพระรูปอื่น ๆ ซึ่งพระองค์มีพระราชประสงค์จะทรงให้เกียรติเป็นพิเศษจะได้รับพระราชทานเครื่องนุ่งห่มสำหรับพระสงฆ์ที่ตัดเย็บสำเร็จรูปมาแล้ว เนื่องจากพระองค์มีพระราชประสงค์จะพระราชทานของถวายเช่นนั้นแก่วัดต่าง ๆ ให้ได้หลายวัดที่สุดเท่าที่จะทรงกระทำได้ พระองค์จึงทรงแต่งตั้งให้บรรดาเจ้านายและขุนนางไปประกอบพระราชพิธีดังกล่าวพร้อมกับของถวาย^{*} ในนามของพระองค์

ถือว่าเป็นส่วนของการศึกษาของประเทศสยามที่กำหนดให้ผู้ชายใช้เวลาส่วนหนึ่งในการบวชเรียนหลังจากที่เขาอายุได้ ๑๑ ปี พิธีอุปสมบทเกิดขึ้นด้วยกรรมวาจา ซึ่งเป็นการสวดขอยุตติจากสงฆ์ แล้วผู้ขออุปสมบทต้องตอบคำถามตามที่กำหนดไว้ในพระวินัย ไม่มีข้อจำกัดสำหรับพระสงฆ์ในเรื่องระยะเวลาที่ต้องการบวชเป็นพระ แต่ในขณะที่ครองสมณเพศอยู่จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามข้อกำหนดให้ครบทุกข้อ เมื่อก่อนนี้การศึกษาชั้นประถมอยู่ในความดูแลของพระสงฆ์แต่ผู้เดียว พ่อแม่จะส่งบุตรหลานมาเรียนหนังสือกับพระสงฆ์ ดังนั้นการให้ความรู้ขั้นพื้นฐานแก่นักเรียนในสยามจึงน้อยมาก เด็กผู้ชายอาจจะบวชเณร (สามเณร) หลังจากมีอายุได้ ๗ ขวบ และจากนั้นเขาก็จะปฏิบัติตามข้อกำหนดสำหรับการเป็นพระต่อไป อย่างเช่น งดรับประทานอาหารหลังเที่ยงวันไปจนถึงเวลารุ่งอรุณ เป็นต้น เป็นที่แน่นอนว่ามีการออกกฎหมายใหม่สำหรับการศึกษาของเยาวชน ทว่าการพัฒนาใหม่ ๆ สามารถจะเกิดขึ้นก็ด้วยความช่วยเหลือของพระสงฆ์เท่านั้น และนี่คือหนึ่งในสิ่งสำคัญที่พระสงฆ์อ้างถึงบุญคุณของพวกเขา ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างเต็มที่ พระสงฆ์บางรูปยังเป็นแพทย์รักษาผู้คนอีกด้วย

^{*} ผ้าพระกฐิน - สวป.

พระสงฆ์ในพุทธศาสนา

ความรู้ทางการแพทย์ของสยามที่ได้มาจากการเรียนจากประสบการณ์หรือการบอกเล่า ซึ่งยึดถือความรู้ทางการแพทย์ของอินเดียโบราณเป็นหลักนั้น ได้ศึกษากันในระหว่างที่บวชเรียน และเนื่องจากมีผู้คนนิมนต์พระสงฆ์ไปประกอบพิธีสงฆ์ตามบ้านมากมายหลายงาน อาทิ พิธีแต่งงาน พิธีโกนจุก งานศพ และเมื่อมีคนป่วยไข้ไม่สบาย จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระสงฆ์จะกลายเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของผู้คน ฉะนั้นผลที่ตามมาก็คือ พระสงฆ์เป็นที่นิยมนับถืออย่างสูง และผู้คนก็เต็มใจที่จะถวายทุกอย่างที่พระสงฆ์ต้องการ

เราได้กล่าวไว้แล้วว่ารูปแบบของพุทธศาสนาดังที่ปฏิบัติในประเทศสยามนั้นคือรูปแบบของพุทธศาสนาสมัยแรกเริ่มไม่มีส่วนที่แปลกปลอมพลัดเข้าไป ฉะนั้นจึงจะแสดงให้เห็นต่อมาว่า คำสอนในพุทธศาสนาที่สำคัญสองประการ คือความรักที่เป็นสากล (“เมตตา”) และ “กรรม” อันเป็นผลของการกระทำของผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นชีวิตตามหลักศีลธรรมจะเป็นที่เข้าใจกันอย่างไร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชปฏิสันถารกับนางแอนนา เลียวโนเวนส์ ครูชาวอังกฤษที่ราชสำนักสยาม ซึ่งพระองค์ทรงอธิบายอย่างเป็นรูปธรรมว่า “เมตตา” ดังที่พุทธศาสนิกชนเข้าใจกันนั้น คือ “ความใจบุญ”^๑ ที่นักบุญปอล^๒ กล่าวถึงได้อย่างไร ตามที่นางเลียวโนเวนส์ ได้จดบันทึกไว้ในหนังสือของเธอดังต่อไปนี้

เช้าวันหนึ่งเมื่อพระองค์ทรงกำลังสนทนาโต้ตอบเรื่องศาสนาของพระศากยมุนี กล่าวคือ พระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสกับข้าพเจ้าว่า “ท่านเข้าใจคำว่า “ใจบุญ”^๓ หรือ “เมตตริย”^๔ ตามที่นักบุญปอล ผู้เผยแพร่คริสต์ศาสนาของท่านได้อธิบายไว้ในบทที่ ๑๓ ของสารฉบับแรกที่เขียนถึงชาวเมืองคอร์ินธ์หรือไม่”

ข้าพเจ้ากราบทูลฯ ว่า “ฝ่าบาท ข้าพเจ้าเชื่อว่าข้าพเจ้าเข้าใจ”

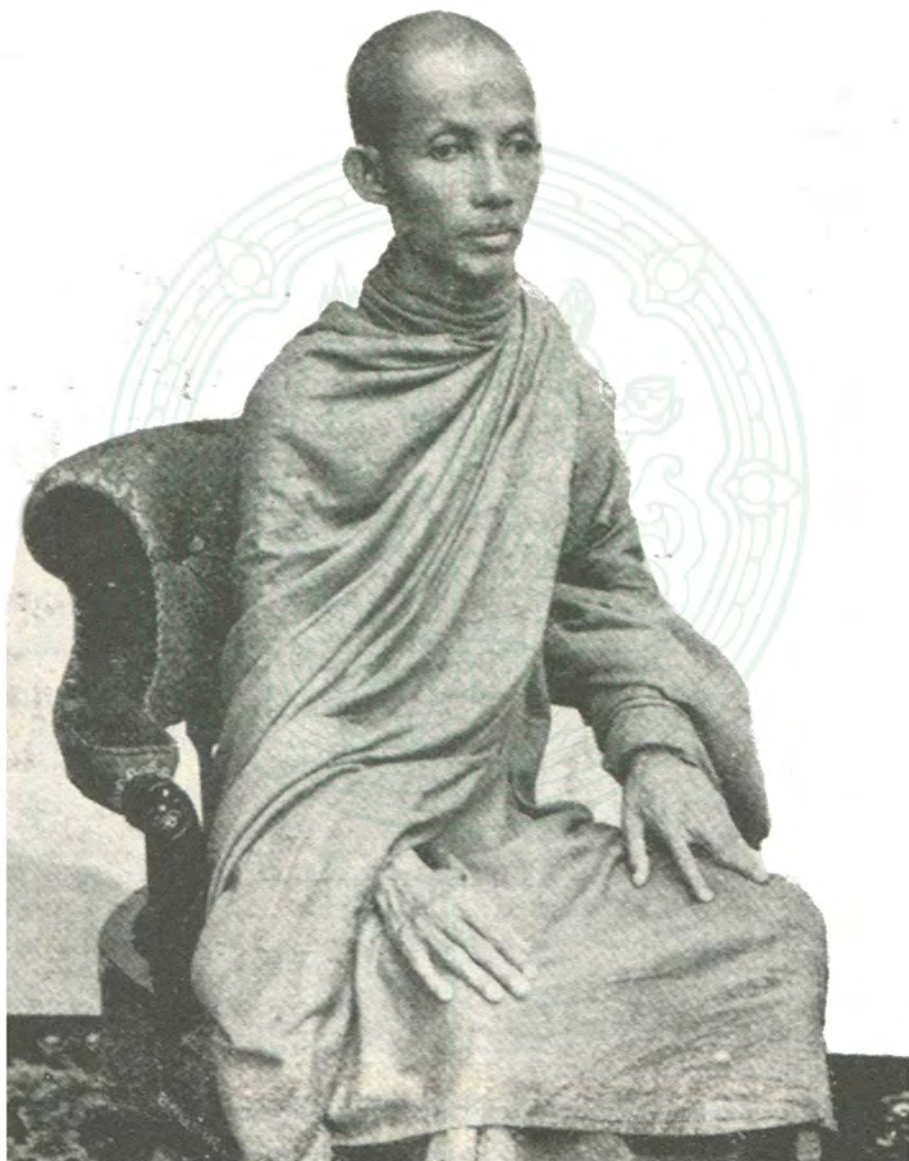
“ฉันบอกข้าพเจ้า แท้จริงแล้วนักบุญปอลหมายความว่าอะไร เขาพูดถึงธรรมเนียมปฏิบัติอะไรเมื่อเขากล่าวว่า “ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะอุทิศร่างของข้าพเจ้าให้ถูกเผาไหม้ และไม่มีใจเป็นกุศล ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่ข้าพเจ้า”

^๑ ดันฉบับเขียนว่า charity - สวป.

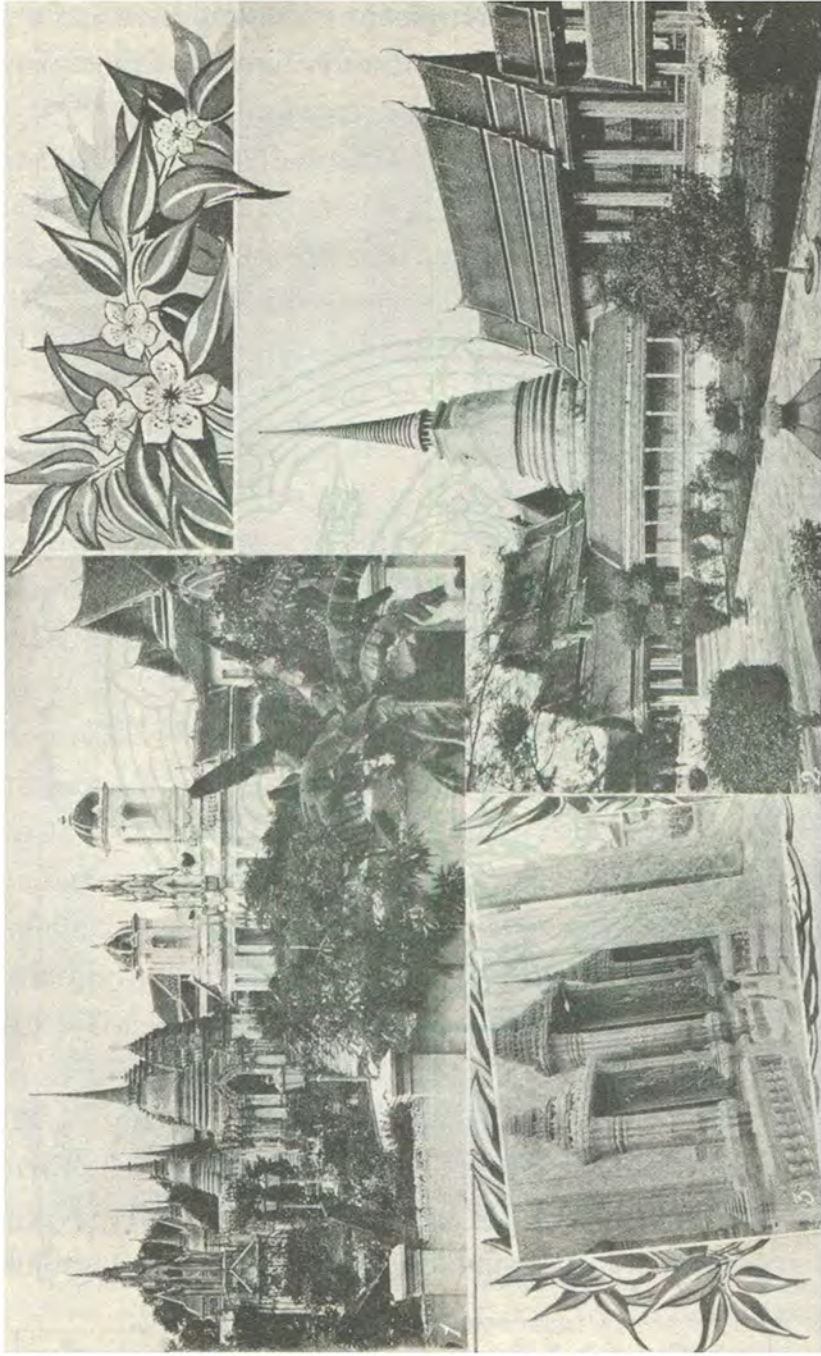
^๒ Saint Paul เป็นสาวกสำคัญของพระเยซู ผู้เผยแพร่ศาสนาคริสต์ในศตวรรษที่ ๑ แห่งคริสตกาล (New Model English - Thai Dictionary รวบรวมโดย สอ. เสถบุตร) - สวป.

^๓ ดันฉบับเขียนว่า charity - สวป.

^๔ ดันฉบับเขียนว่า maitri - สวป.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

1. วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

3. ทางเข้าวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

2. อีกด้านหนึ่งของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

“ธรรมเนียมปฏิบัติ !” ข้าพเจ้าพูดออกมา “ข้าพเจ้าไม่รู้ธรรมเนียมใด ๆ เลย ท่านนักบุญถือว่าการให้ร่างกายถูกเผาไหม้นั้นเป็นการอุทิศตัวที่สูงส่งที่สุด อันเป็นการเสียสละที่บริสุทธิ์ที่สุดที่มนุษย์สามารถกระทำเพื่อมนุษย์”

“เจ้าพูดได้ดี การให้ร่างกายของเขาถูกเผานั้นเป็นการอุทิศที่สูงส่งที่สุดที่มนุษย์สามารถจะกระทำ หรือปฏิบัติเพื่อมนุษย์ แต่ถ้าเป็นการทำจากเจตนาที่ตรงกันข้ามเพื่อต้องการชื่อเสียง หรือคำสรรเสริญของประชาชน หรือเพื่อเหตุจูงใจอื่น ๆ เช่นนั้น จะยังคงถือว่าเป็นการเสียสละที่สูงที่สุดหรือไม่”

“นั่นเป็นสิ่งที่นักบุญปอลหมายถึงทีเดียว เหตุจูงใจจะสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นกับการกระทำ”

“แต่ไม่ใช่มนุษย์ทุกคนจะควบคุมตนเองได้ ซึ่งจะทำให้พวกเขาพร้อมที่จะเป็นแบบอย่างที่ยิ่งใหญ่ได้ และสำหรับหลาย ๆ คนที่มีลักษณะเช่นนั้น หากมีการสอบถามอย่างจริงจังแล้ว จะพบว่าความดีของพวกเขามาจากสิ่งอื่นมากกว่าเจตนาที่บริสุทธิ์และแท้จริง บางครั้งก็เป็นความชอบสบาย บางครั้งเป็นความอยู่ไม่สุข บางครั้งเป็นมิจาติที่ไม้อาจทนรอในสิ่งที่ตนพึงใจได้ และพรวดพราดทำเป็นนอนบ่นถ่มถุยเพื่อหลอกตัวเอง”

“บัดนี้” พระองค์ตรัสแล้วทรงก้าวพระบาทยาว ๆ ที่หน้าโถงทางเข้าห้องสมุดของพระองค์ และตรัสด้วยพระสุรเสียงอันดัง พร้อมทั้งทรงเน้นคำอันเป็นความเคยชินของพระองค์ว่า “ในบทนี้นักบุญปอลใช้คำในพุทธศาสนาว่า “เมตตรัย” อย่างชัดเจนและหนักแน่น และอธิบายคำนั้นโดยอาศัยธรรมเนียมปฏิบัติของชาวพุทธในเรื่องเผาศพ ซึ่งถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปีก่อนคริสตกาล และพบว่าธรรมเนียมดังกล่าวไม่เปลี่ยนแปลงมาจนถึงทุกวันนี้ในส่วนต่าง ๆ ของจีน ลังกา และสยาม บรรดาพุทธศาสนิกชนผู้เลื่อมใสศรัทธาถือว่าการให้ร่างกายถูกเผาเป็นการสละตนเองอย่างสูงที่สุด”

“การให้ของทั้งหมดแก่ผู้ยากไร้นั้นเป็นเรื่องที่กระทำกันทั่วไป ไม่ว่าเจ้านายหรือไพร่ฟ้าประชาชน ซึ่งมักไม่มีอะไรที่จะต้องจำกัดจำเกลี่ยในการที่พวกเขาจะจัดหาข้าวสีก้ามือสำหรับตนเอง แต่ทว่าพวกเขาไม่กลัวการอดอาหารตายเนื่องจากการตายเพราะความหิวโหยนั้นไม่เป็นที่รู้จักในที่ที่มีการสั่งสอนและปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา”

“ข้าพเจ้ารู้จักชายผู้หนึ่งที่มาจากเทือกเขาเหล่ากอที่เป็นเจ้า และครั้งหนึ่งเขาได้ครอบครองทรัพย์สมบัติมากมาย ตอนหนุ่มเขารู้สึกสงสารคนยากจน คนแก่

๑. วัดทองคั้ง (Wat Thong Kam), ปากลัด ๒. วัดสระเกศ (ภูเขาทอง) ๓. วัดสุทัศน์เทพวราราม
 ๔. วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ด้านที่ไม่ได้ติดกับแม่น้ำ ๕. วัดเทพศิรินทราวาส

และคนป่วย และพวกเขาเหล่านั้นได้รับความทุกข์ยากอย่างมากจนทำให้เขาหดหูใจ และหลังจากที่ใช้เวลาในการช่วยเหลือผู้ขัดสนและหมัดหนทางติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี ในฉันทันเขาก็กักขังของทั้งหมดของเขาให้แก่ผู้ยากไร้ คนผู้นี้ไม่เคยได้ยินชื่อนักบุญปอล หรือชื่อเขียนของเขาเลย แต่เขารู้และพยายามทำความเข้าใจความหมายบริบูรณ์ของคำว่า “เมตตริย์” ในพุทธศาสนา”

“พออายุได้ ๓๐ ปี เขาบวชเป็นพระสงฆ์ เขาได้ทำงานหนักเป็นคนทำสวนเป็นเวลา ๕ ปี เพราะเป็นอาชีพที่เขาชอบ จากการยึดอาชีพดังกล่าว เขาได้รับความรู้ที่มีประโยชน์มากมายเกี่ยวกับคุณสมบัติที่เป็นยาของพืช และดังนั้นเขาจึงพร้อมที่จะเป็นแพทย์สำหรับผู้คนที่ไม่สามารถจ่ายค่ารักษาได้ ทว่าเขาไม่อาจพึงพอใจกับชีวิตที่ไม่สมบูรณ์เช่นนั้น ในขณะที่หนทางสู่ความรู้ันบริบูรณ์เกี่ยวกับความดีเลิศ สัจธรรม และความเมตตากรุณา ยังคงเปิดกว้างสำหรับเขา ดังนั้นเขาจึงบวชเป็นพระสงฆ์”

“เรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อหกสิบห้าปีมาแล้ว ขณะนี้เขามีอายุเก้าสิบห้าปี และข้าพเจ้าเกรงว่าเขายังไม่ได้พบสัจธรรมและความดีเลิศที่เขาได้ค้นหาเป็นเวลานานเหลือเกิน ทว่าข้าพเจ้าไม่รู้จักผู้ใดที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าเขา เขายิ่งใหญ่ในความหมายของชาวคริสต์ียน คือมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ความเมตตากรุณา ความอดทน อดกลั้น ความบริสุทธิ์”

“ครั้งหนึ่งสมัยที่เขาเป็นคนทำสวน เขาถูกคนที่เขาผูกมิตรสนิทสนมด้วยขโมยเครื่องมือโกโรโกโสที่มีอยู่เพียงน้อยนิดไป หลังจากนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงพบเขาและทรงไต่ถามถึงสิ่งของจำเป็นสำหรับเขา เขากราบบังคมทูลว่าเขาต้องการเครื่องมือไปทำสวน เขาได้รับเครื่องมือทำสวนเป็นจำนวนล้นเหลือ แล้วเขาก็แบ่งปันเครื่องมือเหล่านั้นให้แก่เพื่อนบ้านของเขาทันที โดยใส่ใจที่จะส่งเครื่องมือที่ดีที่สุดเป็นจำนวนมากที่สุดให้แก่ผู้ที่ขโมยเครื่องมือของเขาไป”

“สำหรับเครื่องมืออีกเล็กน้อยที่ยังเหลืออยู่กับเขานั้น เขาเต็มใจแจกจ่ายให้ทุกคนที่ยังขาดแคลน ความขาดแคลนของผู้อื่นไม่ใช่ของเขาเองคือเหตุผลอย่างเดียวของเขาในเรื่องการขอหรือการให้ ขณะนี้เขายิ่งใหญ่ในแง่ของพุทธศาสนาอีกด้วย เขาไม่ยึดติดกับชีวิตและไม่กลัวความตาย ไม่ปรารถนาจะได้สิ่งใด ๆ ที่โลกสามารถจะให้ได้ นอกเหนือจากความสงบของจิตใจที่เป็นสุข ชายผู้นี้ซึ่งขณะนี้ เป็นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ของสยามจะให้ร่างกายของเขา ไม่ว่าจะมีชีวิตอยู่หรือตายแล้ว ถูกเผาไหม้โดยไม่คิดกลัว หากเป็นเช่นนั้นเขาอาจจะได้เห็นแนวหนึ่งของความจริง

อันเป็นนิรันดร์หรือช่วยวิญญานดวงหนึ่งให้พ้นจากความตายและความโศกเศร้า”

ปัญหาเรื่องชีวิตและความตาย ตลอดจนผลของการกระทำของพวกเราได้ถูกนำมากล่าวไว้ในบทเทศน์ซึ่งเจ้าฟ้าวิชฌณ^๑ ทรงแสดงเนื่องในการสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าศิริวงศ์ (Prince Sirivamsa)^๒ พระโอรสของเจ้าฟ้าภาณุรังษี ซึ่งเป็นสมเด็จพระอนุชา^๓ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากบทเทศน์ดังกล่าวอธิบายอย่างบริบูรณ์ถึงความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนเกี่ยวกับหน้าที่ของเรา ในกรณีนี้จึงอาจถือได้ว่าเป็นคำอธิบายคำสอนในปัญหาดังกล่าว

“เนื่องจากญาติมิตรและบรรดาผู้ปรารถนาดี มีความยินดีที่จะต้อนรับพวกเขาคนหนึ่ง ซึ่งได้จากพวกเขาไปเป็นเวลานาน และกลับจากต่างประเทศด้วยความปลอดภัย ฉะนั้นในทำนองเดียวกันความดีจะเชิญผู้มีความดี ซึ่งได้ตายไปจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้า ดุจดั่งที่ญาติพี่น้องรับญาติพี่น้องซึ่งเป็นที่รักของพวกเขา โดยแท้จริงแล้วความดีไม่ใช่ข้อใดนอกจากความมุ่งมั่นอย่างไม่เห็นแก่ตัวที่จะทำให้ผู้อื่นมีความก้าวหน้าและผาสุก โดยมีเจตนาอันบริสุทธิ์ที่สุดเป็นรากฐาน พวกเขากล่าวว่าความบริสุทธิ์ของใจและการกระทำก็คือเงาที่จะติดตามท่านอยู่เสมอ และจะรับใช้ท่านในโลกนี้เท่า ๆ กับในโลกที่จะมาถึง เนื่องจากจะต้องทำสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมดไว้ที่ประตูแห่งความตาย ที่จริงแล้วชีวิตที่จะต้องตายดูคล้ายกับเปลวไฟที่ต้องอาศัยเชื้อเพลิงและการเผาไหม้ และถ้าไม่เกิดอุบัติเหตุขึ้นก็ยังคงลุกโชนอยู่ ไม่มีข้อบ่งชี้หรือเครื่องรับประกันว่าเปลวไฟจะลุกอยู่ได้นานเพียงใด และเมื่อวันนั้นมาถึงก็ไม่มีผู้ใดที่จะสามารถรักษาเปลวไฟนั้นให้ยังยืนอยู่ได้ เนื่องจาก “สิ่งใดก็ตามเมื่อถือกำเนิดขึ้นมาก็ต้องมีการดับสูญไปด้วย” ดังนั้นเป็นความจำเป็นที่ท่านทั้งหลายจะต้องยึดมั่นอยู่ในความรักในคุณงามความดีนั้น เพื่อว่าจะได้เป็นเครื่องปลอบใจท่านในเวลาสุดท้ายของชีวิต และเป็นที่พึ่งพิงสำหรับชะตาชีวิตในภายภาคหน้าของท่าน”

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งทรงดำรงพระอิสริยยศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส - สวป.

^๒ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช พระโอรสองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สิ้นพระชนม์ที่ประเทศเยอรมนี เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ - สวป.

^๓ ข้อความตอนนี้อยู่ในใจฉัน สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - สวป.

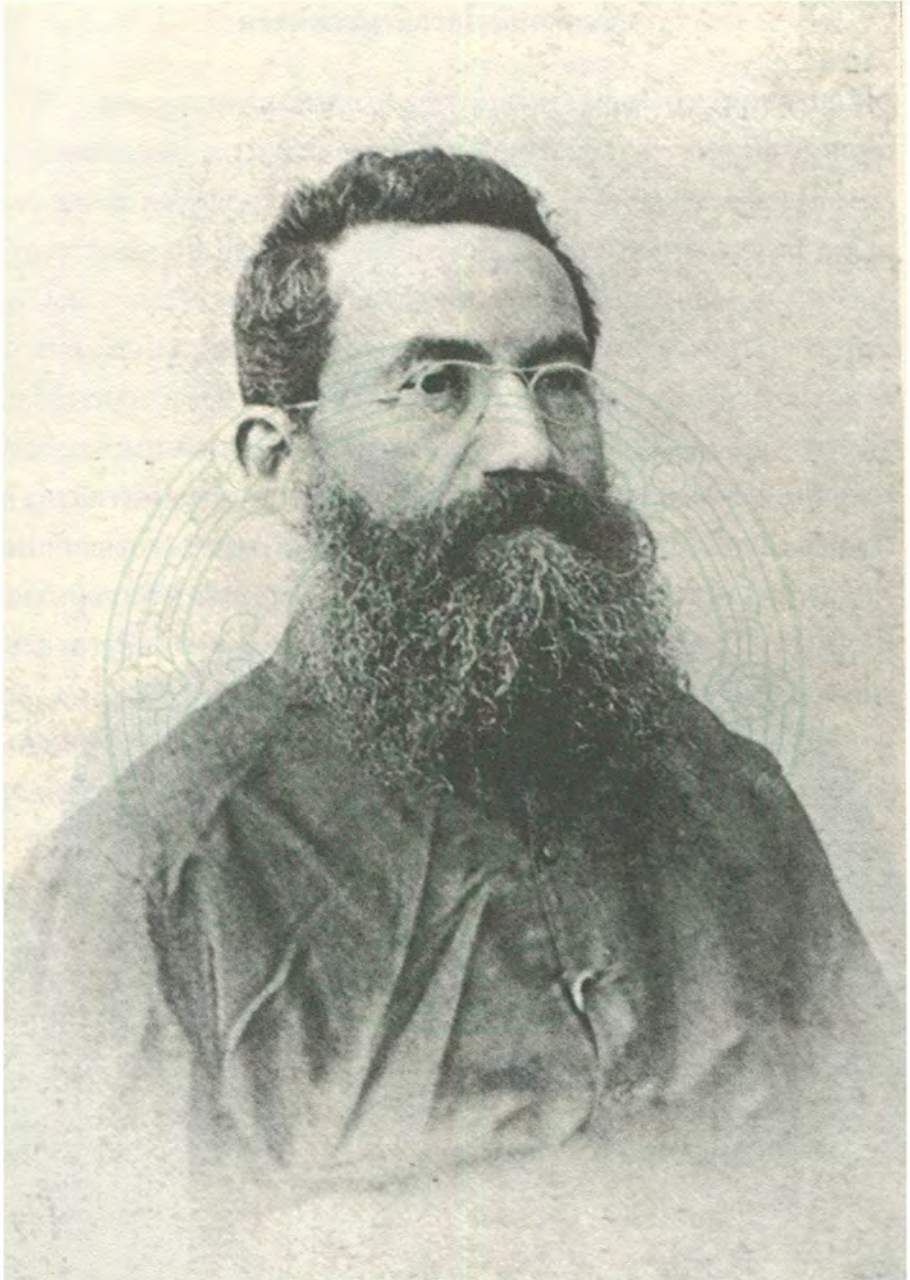
คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก

คณะผู้สอนคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทยถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มแห่งการรวมตัวกันของคณะผู้สอนศาสนาชาวฝรั่งเศส เนื่องจากเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๕ มงเซนเยอร์ ลัมแบต เดอ ลาม็อต^{*} (Mgr. de Lamotte Lambert) หัวหน้าบาทหลวงที่เป็นตัวแทนของสันตะปาปาในเขตเผยแผ่ศาสนา (Vicar-Apostolic) คนแรก และดำรงตำแหน่งสังฆราชแห่งเบรีย (Bishop of Berythe) ขึ้นบกกับผู้สอนศาสนา ๖ คนที่อยู่ระยะอันเป็นเมืองหลวงเก่าของอาณาจักรแห่งนี้ ภายใต้การปกครองอย่างเกื้อกูลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามในตอนนั้น มีพระบรมราชานุญาตให้เผยแผ่คำสอนของพระเยซูได้ และมีการตั้งสถานประกาศศาสนาขึ้นหลายแห่ง ที่อยู่ระยะซึ่งมีสถานสำคัญและที่พบบนของบรรดาสังฆราชและผู้สอนศาสนานั้น ได้มีการสร้างโบสถ์หลายหลัง นอกเหนือจากที่อาศัยของสังฆราช วิทยาลัยสอนศาสนาเพื่อให้เป็นพระ ๒ แห่ง และอาคารอื่น ๆ ของพระ โบสถ์หลังใหญ่ที่สุดซึ่งอุทิศให้แก่นักบุญโยเซฟ (St. Joseph) นั้น สร้างขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นหลัก และมีหลังคาทรงกลมทั้งดงามและหอคอยสูงสง่าเป็นที่น่าสังเกต พระองค์ยังพระราชทานที่ดินแห่งหนึ่ง ณ สถานที่ซึ่งเรียกว่ามหาพราหมณ์ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองอยุธยาราวครึ่งไมล์แก่คณะผู้สอนศาสนา เพื่อสร้างโรงเรียนสอนศิลปะและวิทยาศาสตร์ และใน พ.ศ. ๒๒๑๖ ได้มีการสร้างโรงพยาบาลทั่วไปขึ้นตามข้อเสนอของพระองค์อีกด้วยและมอบให้อยู่ในความดูแลของคณะผู้สอนศาสนาคาทอลิก ในวันที่ ๒๙ เมษายน ปีถัดไปมีการเปิดวัดพระมารดาปฏิสนธินิรมล (Church of the Immaculate Conception) ที่บางกอก ในขณะที่สถานี่แห่งใหม่ได้ตั้งขึ้นที่พิษณุโลก สังฆราชเดอ ลาม็อต ผู้ทรงความดีนั้น หลังจากที่ท่านปฏิบัติงานโดยไม่ได้หยุดหย่อนมาเป็นเวลา ๑๕ ปี ก็ได้สละภาระหน้าที่ของท่านเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๒ ผู้สืบทอดภารกิจต่อมาคือบาทหลวง ลาโน (Mons. Louis

^{*} บาทหลวงลัมแบต เดอ ลาม็อต เป็นบาทหลวงคณะผู้สอนศาสนาในต่างแดน (Missions Etrangères) พวกแรกที่เดินทางเข้ามายังอยุธยา ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๕ ได้รับพระราชทานที่ดินสร้างวัด โรงเรียน โรงพยาบาลที่บ้านปลาเห็ด - สวป.

ศาสนาจารย์ ฌี. แอล. ไว (Right Rev. J. L. Vey) สังฆราชแห่งกีวเซิน
และหัวหน้าบาทหลวงที่เป็นตัวแทนของสันตะปาปาในเขตเผยแผ่ศาสนา
แห่งสยาม (Bishop of Gerasen and Vicar - Apostolic of Siam)

ศาสนาจารย์ เออ. อา. โกลอมแบร์ต (Rev. E. A. Colombet)
 ปฏิบัติหน้าที่แทนหัวหน้าบาทหลวงที่เป็นตัวแทนของสันตะปาปาในเขตเผยแผ่ศาสนา
 โบสถ์อัสสัมชัญ (Pro-Vicar-Apostolic, Assumption Church)

Lanneau)* ผู้รอบรู้ที่มีความรู้ในภาษาไทยและภาษาตะวันออกอื่น ๆ ท่านเป็นผู้แต่งหนังสือภาษาไทยที่ให้ความรู้หลายเล่ม ทั้งยังเป็นผู้รวบรวมไวยากรณ์และพจนานุกรมภาษาไทย การจลาจลซึ่งเกิดขึ้นในพ.ศ.๒๒๓๑ ทำให้งานของคณะผู้สอนศาสนาชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทว่าภายใต้การบริหารงานของสังฆราชเดอ ซิ เซ (Bishop de Cicé) (ซึ่งสืบต่อจากสังฆราชลาโน ผู้ซึ่งมรณภาพใน พ.ศ. ๒๒๔๐) และเหล่าสังฆราชต่อ ๆ มา ภารกิจของคณะผู้สอนศาสนาก็คืบหน้าไปพอสมควร และคริสต์ศาสนิกชนนิกายโรมันคาทอลิกได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นถึงเกือบ ๑๕,๐๐๐ คน

ในระหว่างที่สยามถูกกษัตริย์อังวะ (พม่า) รุกรานใน พ.ศ. ๒๓๑๐ อยุธยาก็ตกอยู่ในมือของศัตรู ภายหลังการถูกโจมตีอย่างหนักหน่วงในคืนวันที่ ๗ และ ๘ เมษายน ในการโจมตีครั้งหนึ่งเหล่าคริสต์ศาสนิกชนได้แสดงความกล้าหาญอย่างยิ่งใหญ่ออกมา และพระมหากษัตริย์ทรงแสดงความยินดีและพระราชทานรางวัลแก่พวกเขาอย่างเปิดเผยด้วยพระองค์เอง ทว่าเมื่ออยุธยาถูกทำลายเป็นครั้งสุดท้าย ความกล้าหาญของพวกเขาก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด พวกเขาถูกเช่นฆ่า ถูกไล่กระจัดกระจายไป หรือถูกนำตัวไปเป็นเชลยเช่นเดียวกับบรรดาเพื่อนร่วมชาติที่โชคร้ายของพวกเขา

หลังการล่มสลายของเมืองหลวง ก็เกิดภาวะอนาธิปไตยติดตามมา ซึ่งปรากฏอยู่จนกระทั่งพระยาตากผู้กล้าหาญที่เป็นเจ้าเมืองแห่งหนึ่งทางตอนเหนือรู้สึกแค้นใจต่อการกระทำเลวร้ายต่อบ้านเมืองของพระองค์ และมุ่งมั่นที่จะกำจัดศัตรูให้พ้นไปจากประเทศสยาม ความพยายามของพระองค์ประสบผลสำเร็จ และในสองหรือสามปีความสงบสุขก็กลับคืนมาสู่บ้านเมือง พระองค์ทรงสถาปนากรุงเทพฯ (ธนบุรี) เป็นราชธานีและทรงปกครองประเทศเป็นเวลาหลายปี พระองค์ไม่ทรงคัดค้านความพยายามที่จะรวบรวมหมู่คริสต์ศาสนิกชนนิกายโรมันคาทอลิกที่ถูกไล่กระจัดกระจายกันออกไป และเมื่อสังฆราชเลอ บง (Bishop

* บาทหลวงลาโน เกิดเมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๑๔๑ (ค.ศ. ๑๖๓๔) ได้รับความศึกษาจากมหาวิทยาลัยซอร์บอน สมัครเข้ามในสมณคณิกสอนศาสนาในต่างแดนที่ปารีส หลังจากอุปสมบทเป็นบาทหลวง ได้เดินทางมาถึงอยุธยาเมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๒๐๗ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๒๒๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆราชแห่งเมเทลโลโปลิส (Bishop of Metellopolis) และได้รับแต่งตั้งเป็นอธิการโรงเรียนที่บ้านปลาเห็ด และก่อตั้งโรงเรียนที่ตำบลมหาพราหมณ์ ได้ศึกษาภาษาบาลี ไทย มอญ ฯลฯ แต่งไวยากรณ์ไทย บาลี พจนานุกรมไทย และได้รับการยกย่องว่าเป็นบาทหลวงรูปแรกที่มีความรู้ทางภาษาไทยดี ท่านมรณภาพที่อยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๔ - สวป.

le Bon) และคุณพ่อคอร์เร่ (Father Corre) มาถึง พวกเขาก็ได้รับพระราชทานที่ดิน ซึ่งอันที่จริงเป็นสถานที่ตั้งของโบสถ์ซานตาครูซ (Sta. Cruz Church) อยู่แล้วในวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๑๒ และได้รับพระราชทานที่ดินที่ปลอดภัยซึ่งจะใช้สร้างโบสถ์คาลวารี่ (Calvary Church)* เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๑๕ โบสถ์ทั้งสองแห่งตั้งชื่อได้อย่างเหมาะสมเจาะ เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ที่ยากลำบากซึ่งเหล่าคริสตศาสนิกชนนิกายโรมันคาทอลิกต้องเผชิญในตอนนั้น

สังฆราชเลอ บง มรณภาพใน พ.ศ. ๒๓๒๔ ผู้สืบทอดตำแหน่งต่อมาคือสังฆราชแชร์โนลต์ (Bishop Gernault) ผู้ซึ่งอาศัยประโยชน์จากช่วงเวลาอันสงบที่บรรดากลุ่มคนที่หลงเหลือมาจากอยุธยาได้รับอยู่ จัดตั้งวิทยาลัยสอนศาสนาของคณะผู้สอนศาสนาชั้นใหม่ และสร้างโบสถ์อัสสัมชัญ (Church of Assumption) เมื่อไม่นานมานี้โบสถ์ดังกล่าวที่ตั้งอยู่เป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษได้ถูกรื้อถอนเสียแล้ว และในทันทีที่ได้รับเงินทุนก็จะสร้างอาคารที่เหมาะสมมากกว่านี้ขึ้นมาแทน ได้มีการวางรากฐานอาคารไว้เรียบร้อยแล้ว สังฆราชฟลอรองส์ (Florens) สืบทอดตำแหน่งต่อจากสังฆราชแชร์โนลต์ที่มรณภาพไปเมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ ทว่าผลจากการปฏิวัติฝรั่งเศสทำให้ระยะนี้แทบจะไม่มีผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ดังกล่าวเลย และงานของคณะผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกก็แทบจะไม่ได้คืบหน้าไปไหน อย่างไรก็ดี เมื่อบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ (Pallegoix) และบาทหลวงเดชวานส์ (Deschavanes) มาถึงก็เท่ากับว่าเป็นเครื่องกระตุ้นให้งานเจริญก้าวหน้า บาทหลวงปาลเลอกัวซ์ ดูแลรับผิดชอบโบสถ์ที่อยุธยา และสร้างโรงสวดบนที่ดินของโบสถ์หลังเก่าซึ่งถูกพม่าทำลายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ต่อมาท่านย้ายหน้าไปทางเหนือ และปฏิบัติงานอยู่ท่ามกลางชาวลาวเป็นเวลาหลายปี ใน พ.ศ. ๒๓๗๖ สังฆราชฟลอรองส์ มรณภาพ และสังฆราชกูร์เวซี (Courveyzy) ได้รับแต่งตั้งให้สืบทอดตำแหน่งต่อจากท่าน

ในปีถัดไปเมื่อกองทัพเรือสยามมีชัยจากการไปทำสงครามในโคจีนจีนได้นำทรัพย์สินสมบัติที่ได้จากการรบกลับมามากมาย และกวาดต้อนเชลยมาเป็นจำนวนมาก ในหมู่เชลยมีคริสตศาสนิกชนชาวญวนเกือบสองพันคน คริสตศาสนิกชนชาวญวนได้รับพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่จากพระเจ้าปราสาททอง พระเจ้าแผ่นดิน

* Calvary สถานที่ที่พระเยซูถูกตรึงบนไม้กางเขน - สวป.

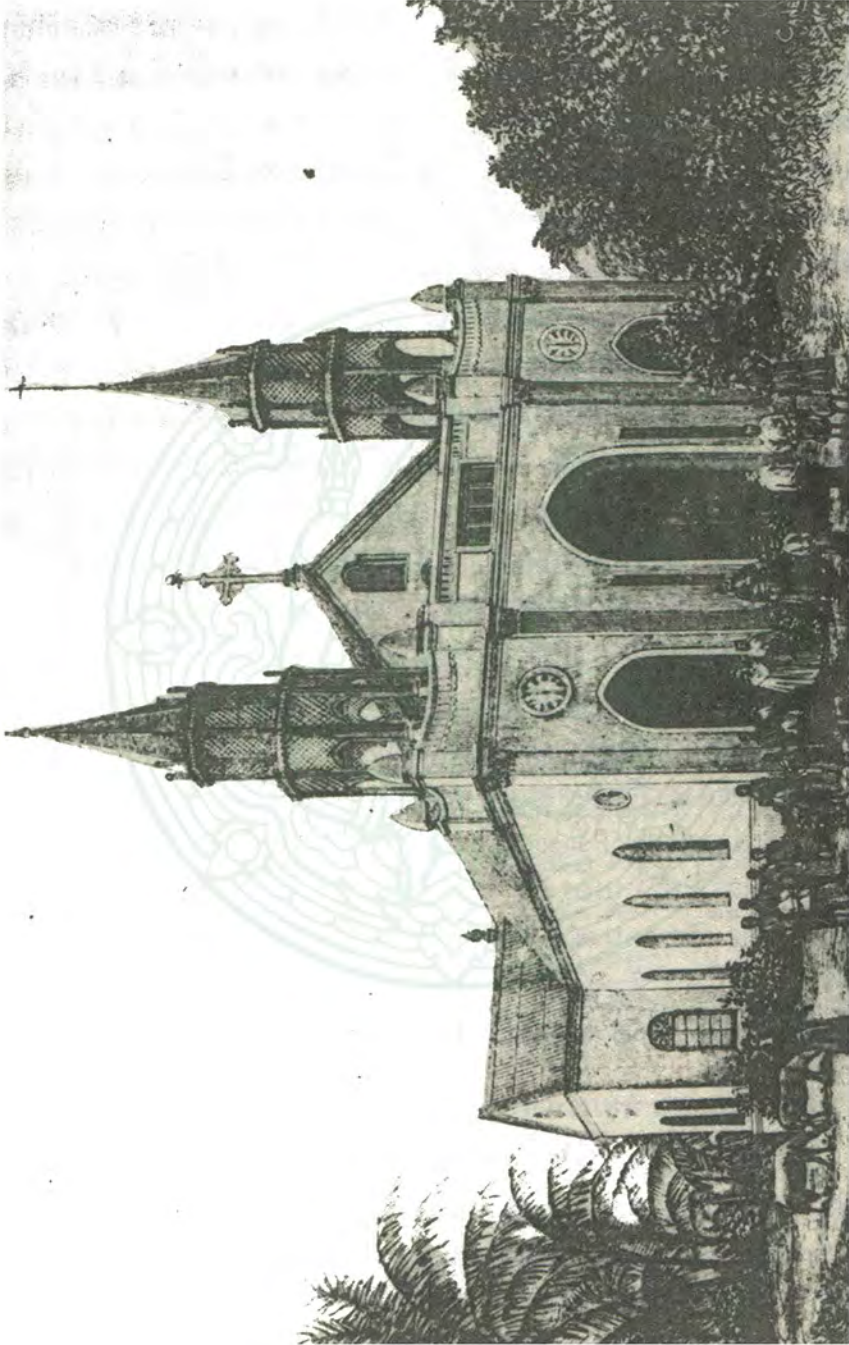
สยามในสมัยอยุธยา พระองค์พระราชทานที่ดินผืนใหญ่บริเวณสามเสนแก่คณะผู้สอนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเพื่อเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคริสต์ศาสนิกชนชาวญวนดังกล่าว ในภายหลังโบสถ์เซนต์ฟรานซิสซาเวียร์ (St. Francis Xavier) ได้สร้างขึ้นบนที่ดินผืนนี้เอง

ใน พ.ศ. ๒๓๘๑ งานของคณะผู้สอนศาสนาได้เพิ่มมากขึ้นอย่างยิ่งจนจำเป็นที่จะต้องตั้งบรรดารัฐมลายู ซึ่งจนถึงเวลานั้นเป็นส่วนหนึ่งของเขตเผยแผร์คริสต์ศาสนาแห่งสยามให้แยกออกมาเป็นเขตต่างหาก และในวันที่ ๓ มิถุนายน บาทหลวงปาลเลอกัวซ์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสังฆราชแห่งสยาม และบาทหลวงกูร์แวซก็กลายเป็นสังฆราชองค์แรกแห่งบรรดารัฐมลายูทั้งหลาย สังฆราชปาลเลอกัวซ์อุทิศตนเองให้การปรับปรุงสถานีประกาศศาสนาที่มีอยู่ และแจกจ่ายงานเกี่ยวกับคำสอนและงานอื่น ๆ ให้แก่สถานีเหล่านั้น ท่านมีความรู้ภาษาไทยอย่างละเอียดลออ ทั้งหนังสือไวยากรณ์และพจนานุกรมของท่านก็ยังคงใช้กันอยู่ ขณะที่ประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยามของท่านยังเป็นหนังสืออ้างอิงที่ใช้กันทั่วไปเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาที่หนังสือครอบคลุมถึง ท่านมรณภาพใน พ.ศ. ๒๓๙๓^๑ แล้วสังฆราชดูปองต์ (Dupont)^๒ ก็เข้ารับตำแหน่งต่อไป การที่ท่านสังฆราชดูปองต์มีความชำนาญในเรื่องธรรมเนียมและภาษาของชาวจีน ทำให้ท่านสามารถที่จะให้ความสนใจและเอาใจใส่เป็นพิเศษต่อผลประโยชน์ของสถานีประกาศศาสนาของชาวจีนในตอนนั้น เฉพาะที่เพิ่งเปิดเมื่อไม่นานมานี้ในแปดริ้ว (Petruai) บางปาสสร้อย (Banplasoi) นครชัยศรี (Nakhon Haisi) และบางนกแขวก^๓ (มณฑลราชบุรี) [Ban nok khuck (Monthon Ratburi)] สังฆราชดูปองต์มรณภาพในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๕ และผู้สืบตำแหน่งต่อมาคือ สังฆราช ฌี. แอล. ไว. (J.L.Vey) หัวหน้าบาทหลวงที่เป็นตัวแทนของสันตะปาปาในเขตเผยแผร์ศาสนา (Vicar - Apostolic) แห่งสยามคนปัจจุบัน

^๑ ข้อความตอนนี้ไม่ถูกต้อง สังฆราชปาลเลอกัวซ์ มรณภาพเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๔ ที่วัดอัสสัมชัญ บางรัก อายุได้ ๕๗ ปี - สวป.

^๒ สังฆราชเฟร์ดินอง ดูปองต์ (Ferdinant Dupont) เริ่มงานสอนศาสนาให้กับชาวจีนอพยพ โดยร่วมงานกับบาทหลวงอัลบรอนด์ (Albrand) สังฆราชดูปองต์ได้จัดตั้งอาณาจักรคริสต์ขึ้น ๓ แห่ง คือ ที่แปดริ้ว นครชัยศรี และบางเขียง และได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพระสันตะปาปา เมื่อวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๗ - สวป.

^๓ อยู่ในจังหวัดสมุทรสงคราม - สวป.

โบสถ์เปตริว (Église de Petriu.)

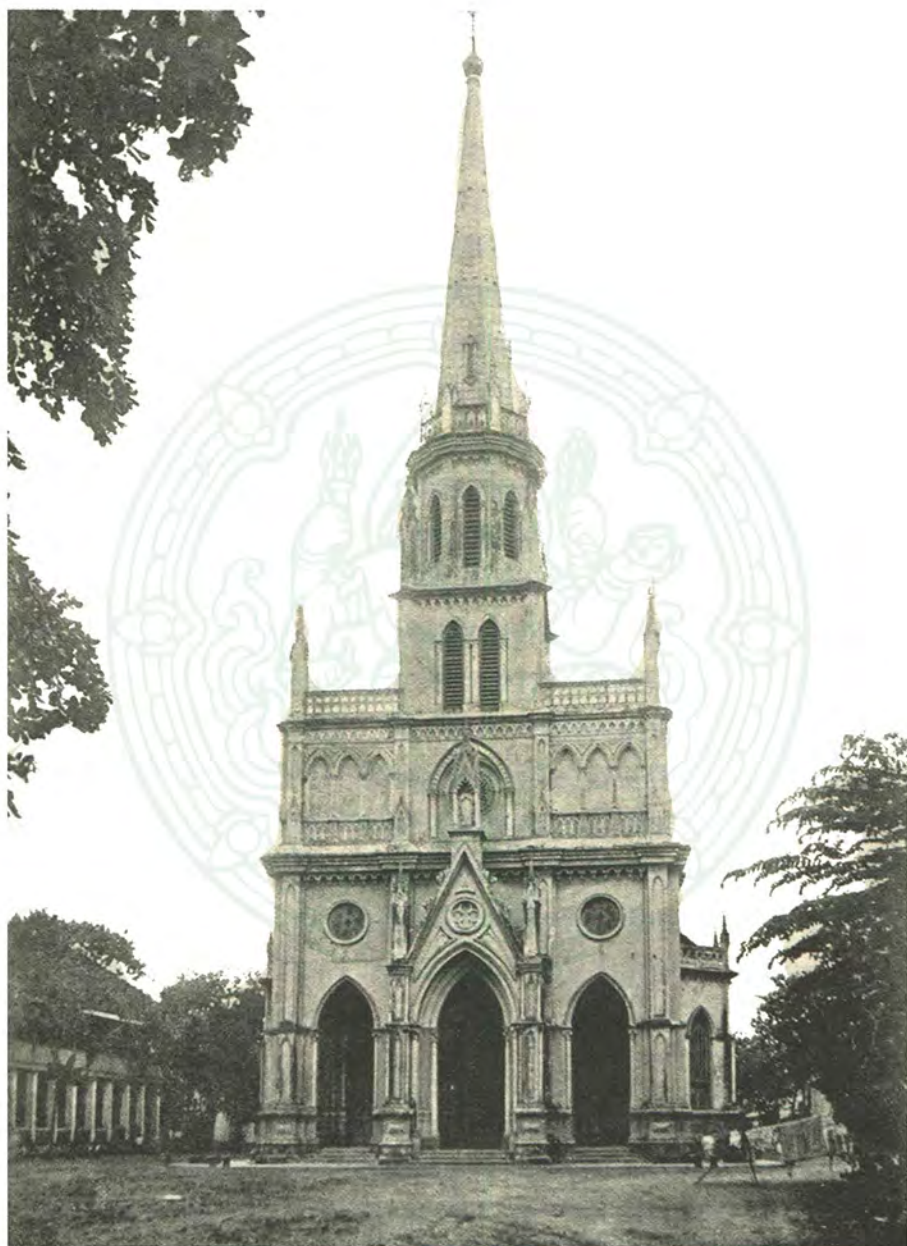
สังฆราชไวพบบว่าประเทศสยามอยู่ในสภาพของการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (King Chulalongkorn I) ทรงกระตุ้นให้เกิดความก้าวหน้าในทุกรูปแบบ พระองค์เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเมื่อราว ๘ ปีก่อนหน้านั้น มีการสร้างอุดมคติอย่างตะวันตกขึ้นมา และเพิ่ม ตลอดจนปรับปรุงกรมต่าง ๆ ทุกหนแห่ง มีการอำนวยความสะดวกและขยายความสัมพันธ์ทางการค้า การออกกฎหมายต่าง ๆ และบริหารกฎหมายให้สอดคล้องกับที่นานาประเทศได้ปฏิบัติกันมา มีการริเริ่มดำเนินการไปรษณีย์และโทรเลขขึ้น ตลอดจนเปิดการเดินรถไฟสายต่าง ๆ ระหว่างเมืองหลวงและท้องที่ซึ่งอยู่ห่างไกลในราชอาณาจักร สังฆราชไวตระหนักได้ทันทีว่าเป็นหน้าที่ของท่านที่จะต้องสนับสนุนแรงปรารถนาที่กำลังเติบโตขึ้นของผู้คนที่นี่ และดังนั้นท่านจึงอุทิศตนเองให้แก่การปรับปรุงวิถีทางการศึกษาที่มีอยู่ และการสร้างโรงเรียนชั้นประถมศึกษาใหม่ ๆ ขึ้นในเมืองต่าง ๆ ซึ่งมีได้มีเครื่องมือเครื่องใช้ทางการศึกษาใด ๆ ในโรงเรียนเหล่านี้ บรรดาครูชาวพื้นเมืองซึ่งอยู่ในความดูแลของบาทหลวงผู้นำนักบวชของคณะผู้สอนศาสนาได้สอนวิชาต่าง ๆ ในระดับประถมศึกษา ทว่าเมื่อเวลาผ่านไปก็เกิดความต้องการหลักสูตรที่กว้างขวางมากขึ้น และแล้วในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๔ สังฆราชไวก่อตั้งโรงเรียนอัสสัมชัญ (Assumption College) ขึ้นที่กรุงเทพฯ และต่อมาก็ก่อตั้งโรงเรียนคอนแวนต์ (convent school) สำหรับเด็กหญิง ซึ่งดำเนินการโดยแม่มชืนักกายคาทอลิก ทั้งสองสถาบันนี้มีครูผู้ชายและครูผู้หญิง ซึ่งได้รับการฝึกหัดในยุโรปเป็นผู้ทำการสอน เพื่อประโยชน์ของพวกที่ไม่รู้หนังสือ ซึ่งท่านพยายามอยู่เสมอที่จะทำให้พวกเขาเข้าสู่กิจการปรารถนาในงานอาชีพที่มั่นคง ที่จะเป็นทั้งรายได้แก่พวกเขาและนำไปสู่ความเจริญโดยทั่วไปของประเทศนั้น ท่านได้ที่ดินขนาดใหญ่มาสามผืน ซึ่งผู้คนสามารถเรียนรู้ที่จะทำการเพาะปลูก บรรดาคนหมดที่พึ่งพาและผู้ตกทุกข์ได้ยากได้รับความเห็นอกเห็นใจจากท่านด้วยเช่นกัน และท่านได้สร้างโรงเรียนเด็กกำพร้า โรงพยาบาล รวมทั้งที่พักพิงไว้ที่สถานี่ประกาศศาสนาหลักทุกแห่งในกรุงเทพฯ นั้น ท่านได้สร้างโรงพยาบาลกลางเซนต์หลุยส์ (the General Hospital of St. Louis) ซึ่งยากที่จะประเมินประโยชน์ของโรงพยาบาลแห่งนี้ที่มีต่อสาธารณชนทั่วไปได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

เนื่องจากผู้เข้ารับมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง งานทั่ว ๆ ไปของคณะผู้สอนศาสนาจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมากจนกระทั่งสังฆราชไวพบบว่าท่านเองไม่สามารถจะสนองข้อเรียกร้องทั้งหลายที่เสนอให้ท่านได้อย่างเพียงพอ หรือไม่

สามารถที่จะไปเยี่ยมเยียนบรรดาสถานประกาศศาสนาที่อยู่ห่างไกลในท้องที่ลาวได้บ่อยครั้งเท่าที่จำเป็นต่อการสนับสนุนให้กำลังใจพวกเขา ทั้ง ๆ ที่สังฆราชไวด์เปรียบในเรื่องจำนวนคนร่วมทำงานเมื่อเทียบกับสังฆราชคนก่อน ๆ จะนันท่านสันตะปาปาเลโอที่ ๑๓ (Pope Leo XIII) ที่เป็นสันตะปาปาคนก่อนจึงตั้งท้องที่ลาวให้อยู่ในเขตเผยแผ่คริสต์ศาสนาซึ่งแยกออกมาต่างหาก การแบ่งแยกดังกล่าวบรรลุผลสำเร็จอย่างเป็นทางการในวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๒ โดยสังฆราชกูอาซ (Cuaz) ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าบาทหลวงที่เป็นตัวแทนของสันตะปาปาในเขตเผยแผ่ศาสนานี้เป็นคนแรก

ในขณะนี้ผู้นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกในประเทศสยามมีจำนวนไม่น้อยกว่า ๒๓,๐๐๐ คน งานของคณะผู้สอนศาสนาดังกล่าวดำเนินการโดยสังฆราช ผู้สอนศาสนา ๕๕ คน (เป็นชาวยุโรปและชาวพื้นเมือง) ตลอดจนชาวพื้นเมืองคริสเตียนผู้ทำหน้าที่สอน และครูโรงเรียนประถมศึกษา ๕๔ คน ขณะที่หน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งเข้าถึงผู้คนพลเมืองนั้นประกอบด้วยวิทยาลัยสอนศาสนา ๑ แห่ง ซึ่งมีผู้เรียน ๗๔ คน โรงเรียนประถมศึกษา ๔๙ แห่ง ซึ่งมีนักเรียน ๓,๐๗๗ คน วิทยาลัยสอนวิชาวิทยาศาสตร์และศิลปะซึ่งมีนักศึกษา ๖๐๐ คน โรงเรียนประจำสำหรับหญิงสาวของแม่ชีนิกายคาทอลิก ๑ แห่ง มีนักศึกษา ๑๒๐ คน ซึ่งดำเนินการโดยเหล่าแม่ชีแห่งเซนต์ปอลแห่งชาร์เตอร์ส (St. Paul of Chartres) โรงเรียนไปกลับ ๒ แห่ง มีนักเรียน ๑๒๗ คน ดำเนินการโดยคณะแม่ชีชุดเดียวกัน โรงเรียนเด็กกำพร้า ๑๖ แห่ง โอสถศาลาและโรงพยาบาลสำหรับชาวพื้นเมือง ๔ แห่ง โรงพยาบาลกลางสำหรับชาวยุโรปและชาวพื้นเมือง ๑ แห่ง โบสถ์หรือโรงสวด ๕๐ แห่ง โรงพิมพ์ ๑ แห่ง

สถาบันทางศาสนาสองแห่งมีตัวแทนในเขตเผยแผ่คริสต์ศาสนา สถาบันแรกก็คือ คณะบาทหลวงเซนต์กาเบรียล ซึ่งบริหารงานโรงเรียนอัสสัมชัญ และอีกสถาบันหนึ่งคือคณะแม่ชีแห่งเซนต์ปอลแห่งชาร์เตอร์ส ซึ่งบริหารงานบรรดาโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงและโรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ (Hospital of St. Louis)

โบสถ์โรมันคาทอลิก

คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์

ณ ลพบุรี^๑ ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๑๑๔๓ ชากปรักหักพังของคฤหาสน์ของฟอลคอน (Phaulcon) (เสนาบดีชาวกรีก) ยังคงปรากฏให้เห็น และมีซากของโบสถ์คริสต์ที่เขาสร้างอยู่อีกด้วย ซึ่งบางคนเชื่อว่าเป็นสถานที่ที่เขาถูกนำตัวไปประหาร เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) ซึ่งเดินทางมาจากฮ่องกงใน พ.ศ. ๒๓๙๘ เพื่อปฏิบัติภารกิจพิเศษในการร่างสนธิสัญญาฉบับแรกที่อังกฤษทำกับสยามนั้น ได้ค้นพบข้อความว่า Jesus Hominum Salvator (“พระเยซู, ผู้ช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นบาป) อยู่เหนือซุ้มประดับแท่นบูชา และบนแท่นบูชามีพระพุทธรูปองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่าคริสต์ศาสนาเข้ามาในประเทศไทยในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ (ศตวรรษที่ ๗)^๒ ทว่าทราบเท่าที่ข้อมูลหลักฐานที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับนิกายโปรเตสแตนต์เราไม่ได้พบร่องรอยของนิกายดังกล่าวก่อนที่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ จะเริ่มต้นขึ้น เราได้อ่านหนังสือเก่าเล่มหนึ่งที่ตีพิมพ์ในกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๙๒ ซึ่งเขียนไว้ว่าความพยายามครั้งแรกที่จะชักจูงให้ชาวสยามเปลี่ยนความเห็นในการนับถือศาสนานั้นกระทำโดยนางแอนแฮสเซลทิน จัดสัน (Mrs. Ann Hasseltine Judson) ผู้ที่มีสามีของเธอเป็นมิชชันนารีอยู่ที่เมืองย่างกุ้งในประเทศพม่า มีชาวสยามจำนวนมากมาอยู่ที่นั่น^๓ และเมื่อเธอมาสนใจพวกเขา เธอก็เอาใจใส่ต่อการศึกษาภาษาแล้วแปลความเห็น คำสั่งสอนที่เขียนขึ้นเป็นคำถามคำตอบ และคำสอนของพระเยซูของนักบุญแมทธิว (St. Matthew) เป็นภาษาไทย คำสั่งสอนที่เขียนขึ้นเป็นคำถามคำตอบดังกล่าวซึ่งพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๓๖๒ คือ หนังสือคริสต์ศาสนาเล่มแรกที่พิมพ์เป็น

^๑ ต้นฉบับเขียนว่า Sophaburi - สวป.

^๒ ผู้เขียนคงเข้าใจผิดว่า ลพบุรี ในที่นี้คือ ละโว้ในยุคทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖) ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ คริสต์ศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒)

^๓ นางจัดสันสนใจที่จะเผยแพร่ศาสนาในหมู่บ้านคนไทยหมู่บ้านหนึ่งซึ่งถูกกวาดต้อนไปอยู่ที่พม่าประมาณ พ.ศ. ๒๓๖๑ เธอได้พยายามศึกษาภาษาไทยอยู่ราวปีเศษ และได้แปลพระคัมภีร์บางบทเป็นภาษาไทย และด้วยความช่วยเหลือของนายฮอร์ช เอช. เฮาท์ (George H. Hough) ได้หล่อตัวพิมพ์ภาษาไทยชุดแรกเพื่อพิมพ์คำสอนเป็นภาษาไทยขึ้นที่เมืองย่างกุ้งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ - สวป.

ภาษาไทย ศาสนาจารย์คาร์ล กุตสลาฟฟ์ (Rev. Karl Gutzlaff)^{*} แพทย์ศาสตรมหาบัณฑิต เป็นผู้สอนคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์คนแรกที่เรียกกร้องให้หันมาสนใจประเทศสยาม เขาใช้เวลา ๓ ปีอยู่ในประเทศสยาม โดยเดินทางมาถึงสยามพร้อมกับศาสนาจารย์โยเซฟ ทอมลิน (Rev. Joseph Tomlin) ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ พวกเขาเหล่านี้คือผู้สอนคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ชุดแรกที่เดินทางเข้ามาบนผืนแผ่นดินสยาม พวกเขาอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินสยามให้ทำงานในหมู่ชาวจีน แปลกที่จะกล่าวว่าเพื่อนที่ดีที่สุดของพวกเขา และผู้เดียวที่ให้ความกรุณาอย่างที่สุดแก่พวกเขาก็คือ นายคาร์โลส เดอ ซิลเวรา (Seignior Carlos de Silveira)^๑ กงสุลโปรตุเกสซึ่งนับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกผู้มอบบ้านหลังหนึ่งซึ่งเป็นทรัพย์สินสมบัติของรัฐบาลให้แก่พวกเขา และแม้แต่ปกป้องคุ้มครองพวกเขาในเวลาต่อมา เมื่อพวกเขายุติต้องการขับไล่พวกเขาออกไป ดร.กุตสลาฟฟ์ เปิดโอสถศาลา อันเป็นสถานที่ที่เขารักษาผู้ป่วยและปฏิบัติงานสอนศาสนาในเวลาเดียวกัน เขาและนายทอมลินแจกจ่ายหนังสือเป็นจำนวน ๒๕ กล้อง ในเวลาประมาณ ๒ เดือน ทว่าเรื่องนี้ทำให้ผู้คนในประเทศเกิดความสงสัย และพวกเขากล่าวหาเหล่าผู้สอนศาสนาว่าเป็นพวกสอดแนม ซึ่งเจตนาที่จะยุยงชาวจีนให้ก่อการจลาจล เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสยามมีพระราชดำริว่าหนังสือเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญของความตุ่นตระหนก จึงมีพระบรมราชโองการให้นำตัวอย่างหนังสือไปแปลแต่ก็ไม่พบว่ามึสิ่งใดที่เป็นอันตราย เหล่าผู้สอนศาสนาได้รับพระบรมราชานุญาตให้พำนักอยู่ต่อไป ต่อมาพวกเขาเริ่มแปลคัมภีร์ และขอร้องให้คริสตจักรอเมริกัน (the American Churches) และ ดร. จัดสัน ซึ่งอยู่ในพม่า ส่งผู้สอนศาสนาไปยังประเทศสยาม ในปีถัดไป ดร. กุตสลาฟฟ์เดินทางไปสิงคโปร์เพื่อพิมพ์ส่วนของคำสอนของพระเยซูเป็นตัวอักษรภาษาไทย ที่นี่เขาได้สมรสกับนางสาวเนเวลล์

^{*} ศาสนาจารย์คาร์ล ออกัสตัส ฟรีดริค กุตสลาฟฟ์ (Carl Augustus Friedrich Gutzlaff) หรือที่คนไทยนิยมเรียกว่า “หมอกิสลับ” เป็นชาวเยอรมัน เขาเดินทางเข้ามาในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ (ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) พร้อมกับศาสนาจารย์ยาacob ทอมลิน (Jacob Tomlin) ชาวอังกฤษ จากสมาคมมิชชันนารีลอนดอน (London Missionary Society)

^๑ หนังสือบางเล่มเขียนชื่อว่า คาร์โลส ดา ซิลเวรา นายซิลเวรา เป็นกงสุลโปรตุเกสประจำประเทศไทยคนแรก ภายหลังเขาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงอภัยวาณิช - สวป.

โบสถ์คริสต์ (Christ Church)

โบสถ์อเมริกันเพรสไบทีเรียน (American Presbyterian Church)

(Miss Newell) แห่งสมาคมมิชชันนารีลอนดอน (the London Missionary Society) ซึ่งเมื่อเธอเดินทางกลับกรุงเทพฯ พร้อมกับสามี เธอก็เป็นสตรีคนแรกที่ได้ปฏิบัติงานเผยแผ่ศาสนาในสยาม เธอช่วยสามีของเธอทำงานแปลคัมภีร์คริสต์ศาสนาเป็นภาษาไทย แต่ว่าร่างกายของเธอทนไม่ไหว แล้วปีถัดไปเธอและลูกก็ถึงแก่กรรม^{*} ในช่วงเวลา ๓ ปี ที่ ดร.กุตสลาฟฟ์ อยู่ในประเทศสยาม เขาและนายทอมลินได้ร่วมมือกันแปลคัมภีร์คริสต์ศาสนา (Bible) ทั้งหมดเป็นภาษาไทย แปลเนื้อหาในคัมภีร์มากมายหลายตอนเป็นภาษาลาวและเขมร และยังจัดทำพจนานุกรมและไวยากรณ์ภาษาไทยและภาษาเขมรอีกด้วย

ดร. เดวิด เอบีล (Dr. David Abeel) ซึ่งเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๗๕^{*} เป็นมิชชันนารีชาวอเมริกันคนแรกในประเทศสยาม เขาถูกขัดขวางอย่างยิ่ง พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงห้ามมิให้เขาแจกจ่ายหนังสือที่เขาได้นำมาเป็นจำนวนมากมายโดยตรัสว่า “หากเขาประสงค์จะให้ผู้คนหันมาเปลี่ยนศาสนาก็คงจะได้รับการต้อนรับจากประเทศอื่นๆ แต่ไม่ใช่ในประเทศของพระองค์” ในขณะเดียวกันไม่มีการข่มเหงเป็นการส่วนตัว ทำให้เขานั้นตรงข้ามกับท่าทีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนอย่างมหันต์ทีเดียว พระองค์ทรงไม่เคยเข้าไปแทรกแซงการแจกจ่ายหนังสือและการสอนของเหล่าคริสต์ศาสนิกชนนิกายโปรเตสแตนต์ ทว่าทรงแสดงความคิดเห็นว่า “น่าจะเป็นได้ว่าชาวพุทธจะเปลี่ยนการนับถือศาสนาของชาวคริสต์ เช่นเดียวกับชาวคริสต์เปลี่ยนการนับถือศาสนาของชาวพุทธ” ท่าทีเช่นนั้นยังแตกต่างอย่างน่าอัศจรรย์กับการมีพระทัยกว้างในการยอมรับและให้ความสนับสนุนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน ซึ่งใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้พระราชทานที่ดินอันมีคุณประโยชน์เป็นการให้เปล่าเพื่อสร้างโบสถ์และสถานี่หลังใหม่สำหรับบาทหลวงของคริสตจักรอังกฤษ (Church of England) และทรงมีพระบรมราชานุญาตให้คณะกรรมการขายที่ดินผืนเก่าและตั้งราคาที่ดิน ใน พ.ศ. ๒๓๗๖ ศาสนาจารย์จอห์น เทย์เลอร์ โจนส์ (Rev. John Taylor Jones) ศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตแห่งคณะอเมริกันแบบติสท์บอร์ด (American Baptist

^{*} ภรรยาของ ดร.กุตสลาฟฟ์ ถึงแก่กรรมในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๓ เนื่องจากคลอดบุตรแฝด - สวป.

^{*} ดร.เอบีล เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๔ พร้อมกับศาสนาจารย์ทอมลิน ซึ่งกลับมาจากสิงคโปร์ ได้พักอยู่ในสถานกงสุลโปรตุเกส - สวป.

Board) เดินทางจากพม่ามายังกรุงเทพฯ เพื่อทำงานอยู่ท่ามกลางชาวสยาม^{*} เขาดูแลรับผิดชอบศาสนิกชนกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่ง ดร.เอเบิล จำต้องจากพวกเขาไป และในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน เขาประกอบพิธีเข้าเป็นศาสนิกชนให้แก่คนจีน ๓ คน โดยก่อนหน้านั้น ดร.กุตสลาฟฟ์ ได้ประกอบพิธีดังกล่าวให้แก่ผู้เปลี่ยนมานับถือคริสต์ศาสนาคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผลงานแรกสุดของงานเผยแผร์ศาสนาในสยาม หลังจากที่ได้ ดร.โจนส์ ได้ปฏิบัติงานอย่างซื่อตรงและภักดีมาเป็นเวลา ๑๔ ปี เขาก็ถึงแก่กรรม และร่างของเขาได้รับการประกอบพิธีฝังในสุสานโปรเตสแตนต์ในกรุงเทพฯ

ในบรรดามิชชันนารีทั้งหลายในสยามนั้น ชื่อของศาสนาจารย์ ดี. บี. บรัดลีย์ (Rev. D.B. Bradley) แพทย์ศาสตร์ดุขภูมิตต แห่งคณะกรรมการแบพติสต์อเมริกันของคณะมิชชันนารีที่ส่งไปต่างประเทศ (American Baptist Committee of Foreign Missions) โดดเด่นมากที่สุด เขาเดินทางถึงกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๗๘ และทำงานอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลา ๓๘ ปี เขาจัดให้มีพิธีทางศาสนาที่โอสถศาลาของเขาทุกวัน เฝ้ายกับการก่อความมากมายหลายครั้ง ทำงานอยู่ภายใต้สภาพการณ์ที่ร้าวรานใจเป็นอย่างยิ่ง กระนั้นก็ยังมุ่งมั่นบากบั่น เขาเป็นคนแรกที่ทำการผ่าตัดในประเทศสยาม เขายังได้เป็นผู้ริเริ่มการฉีดยาวัคซีนขึ้นในประเทศสยามอีกด้วย เขาเปิดโรงพยาบาลเพื่อให้การรักษาแก่ทุกคนที่มารับการเยียวยาจากเขาโดยไม่คิดมูลค่าแต่อย่างใด เขาพิมพ์ปฏิทินประจำปีจัดทำไวยากรณ์อังกฤษและไทย งานชิ้นสำคัญของเขาก็คือ พจนานุกรมภาษาอังกฤษและภาษาไทยที่เป็นขึ้นเป็นอัน ซึ่งทำให้เขาต้องตรากตรำทำงานหนักเป็นเวลาหลายปี นอกจากนี้ ฉบับแปลคัมภีร์คริสต์ศาสนาของเขา ประวัติของคัมภีร์ไบเบิล สมุดเพลงสวด และบทความสั้น ๆ ของเขาเป็นที่รู้จักและใช้กันทั่วอาณาจักรสยาม ดังที่ ดร.วิลเลียม ดีน (Dr. William Dean) กล่าวด้วยความจริงไว้ในบันทึกของเขาว่า “ชีวิตและการตายของเขาเป็นมรดกที่มั่งคั่งมากกว่าอาณาจักรเสียอีก” หลังจากที่เขาผ่านไปนาน คณะมิชชันนารีแบพติสต์ก็หยุดปฏิบัติงานในประเทศสยาม เนื่องจากพวกเขาพบกับเพื่อนใหม่ ดังนั้นในขณะนี้งานเผยแผร์ศาสนาให้ผู้คนเข้ารับในสยามโดยสอดคล้องกับหลักของนิกายโปรเตสแตนต์นั้นเป็นของคณะมิชชันนารีต่างประเทศแห่งคริสตจักรเพรสไบ

^{*} ศาสนาจารย์จอห์น เทย์เลอร์ โจนส์ กับภรรยาเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๖ - สวป.

ที่เรียนของอเมริกา (Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of America) หากไม่นับพระในคริสต์ศาสนานาม วิลเลียม กรีนสตอก (Canon William Greenstock) ซึ่งเคยเป็นนักบวชแห่งคริสตจักรที่อังกฤษ (Church of England) ซึ่งขณะนี้ เป็นมิชชันนารีที่อยู่ภายใต้สมาคมเพื่อการเผยแผ่คำสอนของพระเยซูในต่างประเทศ (Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts) คริสตจักรเพรสไบทีเรียนอเมริกัน (American Presbyterian Church) เริ่มงานด้วยการส่งศาสนาจารย์ดับเบิลยู. พี. บูเอลล์ (Rev. W.P. Buell) และภรรยาของเขาเข้ามาใน พ.ศ. ๒๓๘๓ ในครั้งแรกเหล่ามิชชันนารีถูกขัดขวาง เนื่องจากชาวสยามมีความริษยาในเรื่อง “การทำบุญ” ของพวกเขา เคาระหัดที่เมื่อเรื่องราวต่าง ๆ อยู่ในสภาวะเหลือที่จะทนทานได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เหล่ามิชชันนารีเข้าเฝ้าฯ ณ พระบรมมหาราชวัง และทรงรับรองว่าจะทรงให้ความคุ้มครองพวกเขา ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ ภรรยาของมิชชันนารีได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้ามาสอนหนังสือให้แก่สตรีในพระราชสำนัก และก็มีกัมการปฏิบัติเช่นนั้นมาตั้งแต่บัดนั้น จากตอนนั้นจนถึงปัจจุบันเหล่ามิชชันนารีได้รับความคุ้มครองและพระมหากรุณาธิคุณจากกษัตริย์ที่เป็นประมุขของชาติ และการยอมให้มีความเลื่อมใสในคริสต์ศาสนาทุกรูปแบบในประเทศสยาม

ข้าพเจ้าน่าจะกล่าวลงเข้าไปในเรื่องของเสรีภาพมากเกินไป และข้าพเจ้าต้องการจะกล่าวในโอกาสนี้ หากจะยอมให้ข้าพเจ้าบรรยายตามลำดับวันเดือนปีถึงงานที่ควรสรรเสริญ ซึ่งต้องเสียสละ และมีคุณธรรมเป็นคริสต์ ซึ่งคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียนอเมริกัน (American Presbyterian Mission) ได้ปฏิบัติมาจนถึงขณะนี้ ทว่าข้าพเจ้าต้องกล่าวถึงงานที่พวกเขาเกี่ยวข้องเฉพาะชั่วขณะนั้น คณะมิชชันนารีสำหรับชาวสยามซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ นั้นมีสถานียู่ที่นครศรีธรรมราช พิชณุโลก เพชรบุรี และราชบุรี สถานี่เหล่านี้มีมิชชันนารีที่เป็นแพทย์และยังมีโรงเรียนสำหรับประชาชนทั่วไปอีกด้วย ในกรุงเทพฯ มีโบสถ์ทั้งดงามของคณะมิชชันนารีหลังหนึ่งซึ่งชาวสยามช่วยกันเรียโรเงินสร้างขึ้น โรงเรียนมัธยมชายของคริสต์ศาสนาก็กำลังปฏิบัติงานที่ตึ่เลิศภายใต้การดูแลของศาสนาจารย์ดับเบิลยู. แมกคลัวร์ และนางแมกคลัวร์ (Rev. W. McClure and Mrs. McClure) เจ้าหน้าที่ที่นั่นประกอบไปด้วยมิชชันนารี ๕ คน ครูชาวพื้นเมือง ๗ คน และนักเรียนจำนวน ๒๔๐ คน มีโบสถ์ของคณะมิชชันนารีหลังหนึ่ง และโรงเรียน

สตรีหนึ่งโรงที่วังหลัง โดยโรงเรียนสตรีอยู่ในความดูแลของนางสาวเอ็ดนา โคล (Miss Edna Cole) ปีที่แล้วได้มีการพิมพ์คำสอนของพระเยซูจำนวน ๑๒,๐๐๐ ฉบับ เป็นภาษาไทยที่โรงพิมพ์ของคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียน (Presbyterian Mission Press) ซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการของศาสนาจารย์ เจ.บี.ดันแลป (Rev. J.B. Dunlap) โรงพิมพ์ดังกล่าวจ้างช่างพิมพ์ ๑๗ คน และหัวหน้าคนงานหนึ่งคน คณะเพรสไบทีเรียนอเมริกันยังได้มีคณะมิชชันนารีอยู่ในตอนเหนือของประเทศสยาม ซึ่งเรียกว่าคณะมิชชันนารีสำหรับชาวลาว (Laos Mission) อันมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่เมืองเชียงใหม่ และมีสถานสาขาย่อยที่นานและเชียงตุง (Keng Tung) สถานเหล่านั้นมีโรงเรียนและมิชชันนารีที่เป็นแพทย์ และเมื่อไม่นานมานี้ได้มีการกิจเผยแพร่ศาสนาแก่ผู้ที่เป็นโรคเรื้อน สมาคมไบเบิลอเมริกัน (American Bible Society) มีศาสนาจารย์ เจ. แคริงตัน (Rev. J. Carrington) อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ซึ่งใช้เวลา ๓๙ ปี อยู่ในประเทศสยามเป็นผู้แทน เขาปฏิบัติงานเร่ขายหนังสือศาสนา อันดีเลิศในกรุงเทพฯ และบรรดาเมืองที่อยู่ใกล้เคียง

จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๔๐๗ คริสต์ศาสนิกชนนิกายโปรเตสแตนต์ในกรุงเทพฯ ต้องมาชุมนุมกันเพื่อสวดมนต์ถวายพระผู้เป็นเจ้าในบ้านของมิชชันนารีอเมริกันผู้หนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๐๖ มีการจัดการประชุมขึ้นที่สถานกงสุลอังกฤษ มีการเขียนบันทึกฉบับหนึ่งเพื่ออ้อนวอนให้พระเจ้าแผ่นดินสยามพระราชทานที่ดินหนึ่งสำหรับสร้างโบสถ์โปรเตสแตนต์สักหลัง พระองค์ทรงพระกรุณาพระราชทานที่ดินที่บุคคลจะสามารถสืบช่วงได้โดยไม่จำกัดฐานะอย่างหนึ่งอย่างใดในทำเลที่เหมาะสมบนฝั่งแม่น้ำโดยทันที แล้วชาวอังกฤษก็เรียไ้เงินเป็นจำนวน ๓๐๐ ปอนด์ และกระทรวงการต่างประเทศมอบเงินจำนวน ๔๐๐ ปอนด์บนเงื่อนไขซึ่งเป็นที่ตกลงกันแล้วว่าการดูแลและบริหารจัดการโบสถ์ดังกล่าวควรจะอยู่กับสถานทูตอังกฤษ (British Legation) โบสถ์แห่งนี้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๐๗ และเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นโรงสวดรวมนิกายโปรเตสแตนต์ (Protestant Union Chapel) ไม่มีการแต่งตั้งพระมาประจำ ฉะนั้นมิชชันนารีคนใดคนหนึ่งจะเป็นผู้ประกอบพิธีทางศาสนา ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นที่ตกลงกันว่าในภายภาคหน้าพิธีทางศาสนาควรจะสอดคล้องกับพิธีของคริสตจักรอังกฤษ (Church of England) และควรจะมีการแต่งตั้งพระมาประจำเป็นการถาวร ดังนั้นในปีเดียวกัน พระนามว่า ดับเบิลยู. เอ็ม. กรีนสตอก (Canon Wm. Greenstock) อักษรศาสตรมหาบัณฑิตก็ได้รับแต่งตั้งให้มาปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าว หากไม่นับศาสนาจารย์เอ็มอาร์. กรีน (Rev.

ศาสตราจารย์ ดร.ซิลลีย์อาร์ด อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต
บาทหลวงประจำโบสถ์คริสต์

Mr. Green) ซึ่งเป็นครูถวายการสอนมกุฎราชกุมารพระองค์ก่อน และเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในโรงสวดรวม (Union Chapel) เป็นเวลาหลายปีแล้ว นักบวชกรีนสตอกเป็นพระสอนศาสนาในความดูแลของสังฆราช (Episcopal clergyman) คนแรกที่เข้ามาในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๙ ท่านศาสตราจารย์ ยอร์จ โฮส (Right Rev. George Hose) ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สังฆราชแห่งลิงคอล์น ได้เดินทางมายังกรุงเทพฯ ตามคำร้องขอของนักบวชกรีนสตอก และจัดให้มิสพิธียันยันเป็นคริสต์ศาสนิกชน นักบวชกรีนสตอกลาออกใน พ.ศ. ๒๔๔๔ เมื่อเขาเข้ามาเป็นมิชชันนารีในกรุงเทพฯ ภายใต้สมาคมเพื่อการเผยแพร่คำสอนของพระเยซูในต่างประเทศ อันเป็นฐานที่เขาอยู่ ผู้สืบทอดงานจากเขาซึ่งก็คือ ศาสนาจารย์ดับเบิลยู. เอช. โรบินส์ (Rev. W.H. Robins) นั้นได้ลาออกในปีถัดไปใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ศาสนาจารย์เอช. เดอ. บลาเคนี (Rev. H. De Blakeney) ได้รับแต่งตั้งเป็นพระประจำโรงสวดนี้ ทว่าเมื่อถึงเวลานี้ประชาคมคริสตจักรอังกฤษได้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากตั้งแต่สร้างโรงสวดรวมขึ้นมา จนมีการตกลงใจที่จะสร้างโบสถ์ที่มีหลังใหญ่กว่าเดิม พระเจ้าแผ่นดินทรงได้รับคำร้องขอที่ดินอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งพระองค์เต็มพระทัยพระราชทาน และมีพระบรมราชานุญาตให้คณะกรรมการขายที่ดินผืนเก่าต่อไป ฉะนั้นเงินที่ได้รับมาจึงช่วยชำระค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างโบสถ์หลังปัจจุบันได้มากที่สุด โบสถ์หลังนี้เปิดให้ประกอบพิธีได้เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘ ภายใต้ชื่อว่าโบสถ์คริสต์ (Christ Church) ขณะที่กำลังสร้างโบสถ์อยู่นั้นมีการตกลงใจจะสร้างสำนักงานของพระไวย่างโบสถ์ ซึ่งก็ได้ทำตามนั้น โบสถ์มีออร์แกนสองแป้นคีย์ของวิลลิส (Willis two – manual organ) และมีแสงไฟฟ้าพร้อม มีคณะนักร้องเพลงสวดที่ใส่เสื้อคลุมยาว แล้วการประกอบพิธีทางศาสนาก็มีการร้องเพลงโดยบริบูรณ์ ไม่มีการประกอบพิธีทางศาสนาเพื่อประกาศความเป็นโบสถ์อย่างเป็นทางการ เนื่องจากโบสถ์ดังกล่าวมิได้อยู่ภายใต้อำนาจของสังฆราชคนใด ทว่าขณะนี้มีการเสนอว่าประเทศไทยควรจะอยู่ภายใต้แขวงปกครองของบิชอปแห่งลิงคอล์น (the See of Singapore) ศาสนาจารย์เอช. บลาเคนี ลาออกเมื่อปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๔๕๐) เมื่อได้มีการแต่งตั้งพระคนใหม่

งานพระเมรุมาศ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางสาวรัตติกาล สร้อยทอง
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับได้ว่าเป็นยุคที่เปิดกว้างสำหรับงานของมิชชันนารี ทำให้สภามิชชันนารีอเมริกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะแบปติสต์ (Baptist) และเพรสไบทีเรียน (Presbyterian) จัดส่งมิชชันนารีเข้ามาในสยามอย่างไม่ขาดสาย และมิชชันนารีอเมริกันเพรสไบทีเรียนคือ นายแพทย์ แดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beach Bradley, M.D.) หรือที่เราเรียกกันว่า “หมอบรัดเลย์” เป็นมิชชันนารีอเมริกันคนหนึ่งที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่สยามมากมายหลายด้าน อาทิ การแพทย์ การพิมพ์ และการศึกษา ในระหว่างที่ทำงานอยู่ในสยามเป็นเวลา ๓๔ ปีนั้น หมอบรัดเลย์ได้บันทึกเรื่องราวและเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เขามีโอกาสพบเห็นหรือประสบมาโดยตรงไว้ด้วย ดังนั้น ผลงานของเขาจึงเป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวในอดีตของไทย

บทความเรื่อง งานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ แปลและเรียบเรียงมาจากบทที่ ๑๖ “Siamese Customs for the Dying and Dead” ซึ่งเป็นงานเขียนของหมอบรัดเลย์ที่สภามิชชันนารีเพรสไบทีเรียนนำไปพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือเรื่อง “Siam and Laos as seen by Our American Missionaries” เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ. ๒๔๒๗) ในบทนี้ หมอบรัดเลย์ได้บรรยายถึงงานพระศพของเจ้านายสยามและงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเตรียมกระบวนการแห่และที่ประดิษฐานพระบรมศพ การสร้างพระเมรุมาศ ตลอดจนการเชิญพระบรมศพเข้าสู่พระเมรุมาศ ยิ่งกว่านั้นเขาได้บันทึกรายละเอียดต่าง ๆ ในงานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามแบบโบราณราชประเพณี ซึ่งล้วนเป็นข้อมูลที่มีคุณค่า นับเป็นหลักฐานชั้นต้นในการค้นคว้าอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ต่อไป ทั้งนี้ จะต้องคำนึงด้วยว่าเรื่องราวดังกล่าวบันทึกโดยชาวต่างชาติ ย่อมมีแนวคิดและทัศนคติที่ผิดแผกไปจากคนไทย ฉะนั้นจึงอาจมีเรื่องที่ถูกเขียนเข้าใจผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงได้ จึงขอให้ท่านผู้อ่านโปรดใช้วิจารณญาณในการอ่านประกอบด้วย

งานพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อเจ้านาย ซึ่งเป็นชาวพุทธไม่ว่าชายหรือหญิงทรงถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ ถ้าเป็นไปได้เหล่าข้าราชการบริพารนั้นต้องการให้ดวงพระวิญญาณที่จากไปแล้วสู่สุคติ จึงหยุดทำงานอื่นที่พวกเขารับผิดชอบดูแล แล้วลงมือกระทำการเพื่อน้อมนำให้ผู้ที่กำลังจะตายนึกถึงพระพุทธเจ้า เพื่อให้บรรลุดังเป้าหมายนี้เหล่าข้าราชการบริพารจะสลักกันออกเสียงเรียกพระนามพระพุทธเจ้าให้ดังชัดเจนที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ว่า พระอรหันต์ (P'ra Arahant)

เมื่อใดก็ตามที่ผู้เขียนได้อยู่ในตอนที่เจ้านายในพระราชวงศ์ที่ทรงอยู่ในวัยที่เป็นผู้ใหญ่แล้วสิ้นพระชนม์ลง คำว่า พระอรหันต์ ก็มักถูกนำมาเปล่งเสียงเรียกกัน ๘ - ๑๐ ครั้งต่อนาที การกระทำดังกล่าวเพื่อหวังให้ดวงพระวิญญาณที่ล่วงลับได้รับการช่วยเหลือให้นึกถึงพระพุทธเจ้า และนั่นถือเป็นการสะสมบุญอย่างมากของเจ้านายผู้ล่วงลับอันจะเป็นผลบุญอันยิ่งใหญ่ในโลกแห่งวิญญาณ พิธีกรรมนี้ดูประหนึ่งว่าเป็นการช่วยเหลือวิญญาณที่คล้ายกันกับ “พิธีที่บาทหลวงคาทอลิกให้แก่วัยรุ่นที่กำลังจะสิ้นใจ” ของศาสนาโรมันคาทอลิก การกล่าวชื่อพระอรหันต์จะกระทำต่อเนื่องกัน ๑๐ - ๑๕ นาที หลังจากที่ยังพอได้หยุดเต้น และปอดหยุดกระเพื่อมขึ้นกระเพื่อมลงไปจนกระทั่งร่างกายเย็นและแข็งเป็นศพ

เมื่อประจักษ์ว่าการรับรู้ทางโสตสัมผัสหมดสิ้นแล้ว เหล่ามิตรสหายที่ล้อมรอบอยู่จะเปล่งเสียงขึ้นสูงจนเกือบเป็นช่วงที่ดังอื้ออึงไปหมด โดยหวังว่าจะทำให้วิญญาณของผู้ที่จากไปนั้นได้ยินชื่อ พระอรหันต์ เมื่อเพื่อน ๆ ที่เป็นที่รักที่สุดหยุดหวังว่าผู้ตายสามารถได้ยินเสียงเรียกพระอรหันต์ เสียงที่ดังอย่างต่อเนื่องและจนเกือบหุดดับนั้นก็ได้เปลี่ยนเป็นเสียงสะอึกสะอื้นที่กลั่นไว้มืออยู่ ซึ่งเป็นเสียงที่ดังมากจนคนที่อยู่ไกล ๆ ยังสามารถได้ยิน จากนั้นบรรดาสมาชิกในครอบครัวรวมทั้งบริวารในบ้านที่มาร่วมฟังพิธีต่างพากันร้องให้สะอึกสะอื้นและคร่ำครวญ

เมื่อเจ้านายที่มีอิสริยยศสูงนั้นเพิ่งสิ้นพระชนม์ลง บรรดาเจ้านายองค์อื่น ๆ ขุนนางและผู้สูงศักดิ์ทั้งหลายก็ก้าวขึ้นมาที่ละคนเพื่อรดน้ำที่อยู่ในกระบวย (dipper)* ลงบนพระศพโดยเรียงตามลำดับชั้นยศ เจ้าหน้าที่ของราชสำนักจะแต่งพระศพซึ่งอยู่ในที่น่าน้ำด้วยฉลองพระองค์คลุมและพระสนับเพลาสั้นรัดรูป และห่อพระศพด้วยผ้าและใช้ด้ายดิบตราสังอย่างแน่นหนาเท่าที่จะทำได้ เมื่อเตรียม

* การถวายน้ำสรงพระบรมศพมีการถวายน้ำด้วยหม้อทองคำ ถวายน้ำพระสุคันธและน้ำมันในโถแก้วเจียรไน เติมน้ำมันในพานทองคำซึ่งมีพระสาวกเดือนด้วยอิกองค์หนึ่ง - สวป.

การดังนี้แล้ว พระศพก็ถูกนำไปวางไว้ในพระโกศทองแดง^๑ ที่มีตะแกรงเหล็กอยู่ด้านล่าง จากนั้นจึงนำพระโกศทองแดงนี้ไปไว้ในพระโกศอีกองค์หนึ่ง^๒ ซึ่งทำด้วยทองเนื้อดี มีช่องระบายและที่เปิดปิดให้พระพุทโธจากพระศพไหลออกมาทุกวัน จนกว่าพระศพจะแห้งสนิท พระโกศทองนี้จะถูกนำไปวางบนแท่นซึ่งถูกยกให้สูงขึ้นในขณะที่เจ้าพนักงานประโคมสังข์ แตร และปี่ด้วยเสียงประสานอย่างที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การกระทำดังกล่าวเรียกว่าเป็นการเชิญพระศพขึ้นพระแท่น (Ch'on p'ra sop K'u'n p'ra taan) แท้ที่จริงนั่นก็คือ การเชิญพระศพขึ้นไปประดิษฐานไว้บนพระแท่นนั่นเอง

หลังจากนั้นเครื่องอิสริยยศราชูปโภคของเจ้านายก็ถูกอัญเชิญมาจัดวางไว้ในที่อันเหมาะสมที่ปลายพระบาท ได้แก่ หีบหมากทอง กล่องใส่ซิการ์ กระโถนทอง^๓ เครื่องเขียน เป็นต้น ในขณะที่วันดนตรีจะบรรเลงสำหรับผู้ชายชนมโสด และเหล่านักดนตรีจะมารวมวงกันทุกวันในตอนเช้าตรู่ ตอนกลางวัน และตอนเย็นเพื่อบรรเลงดนตรีร่วมกับบรรดาผู้หญิงผู้โศกเศร้าซึ่งร้องคร่ำครวญ^๔ ถึงเจ้านายผู้จากไปและร้องเพลงสรรเสริญคุณงามความดีของพระองค์ท่าน ในการหยุดพักบรรเลงและขับร้องแต่ละช่วงนั้น พระสงฆ์จำนวนสี่รูปซึ่งนั่งอยู่ที่พื้นโดยมีระยะห่างจากพระแท่นประดิษฐานพระโกศเล็กน้อยจะเทศน์และสวดเป็นภาษาบาลีด้วยเสียงสูงต่ำที่ดังชัดเจนอย่างทำนองดนตรี

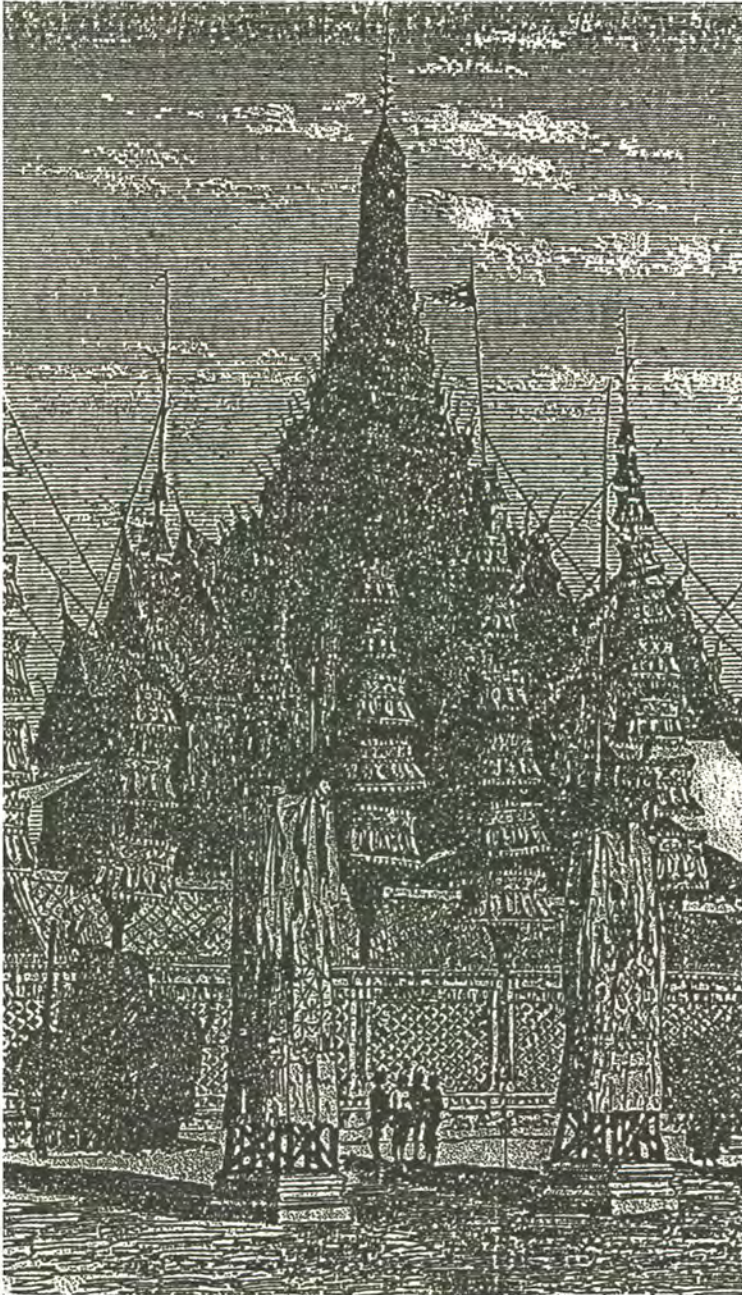
พระราชพิธีนี้จะกระทำต่อเนื่องกันทั้งกลางวันและกลางคืน โดยจะมีการหยุดเฉพาะช่วงระหว่างการบรรเลงเพลงสำหรับเจ้านายผู้ชายชนมโสดในงานพระศพ และการร้องเพลงคร่ำครวญของบรรดาเหล่านางร้องไห้ และช่วงสั้น ๆ ไม่กี่นาทีในแต่ละชั่วโมงที่พระสงฆ์ ๔ รูปได้ออกไปและมีพระสงฆ์ชุดใหม่เข้ามาสวดแทน พิธีการนี้จะกระทำต่อเนื่องเป็นเวลาหลายสัปดาห์ หลายเดือน ไปจนกว่าจะถึงกำหนดเวลาที่จะถวายพระเพลิง โดยจะทำการสวดตั้งแต่ ๒ เดือน ถึง ๖ - ๘ เดือน โดยปกติพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดินจะเก็บไว้ตั้งแต่ ๘ - ๑๒ เดือน (ในกรณีปัจจุบันพระบรมศพได้ถูกเก็บไว้ ๑๗ เดือน)

^๑ พระโกศ (ลองใน) - สวป.

^๒ พระโกศ เช่น พระโกศทองใหญ่หรือพระลองทองใหญ่สำหรับพระมหากษัตริย์ เจ้าฟ้าหรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงพระเกียรติคุณยิ่งเป็นกรณีพิเศษ - สวป.

^๓ น่าจะหมายถึง บัวพระโอรุ์ทองคำ - สวป.

^๔ คือนางร้องไห้ในงานพระบรมศพ เป็นราชประเพณีมีมาแต่โบราณในพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม - สวป.

พระเมรุมาศ : อาคารชั่วคราวสำหรับพระราชพิธีถวายพระเพลิง
พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ภาพจากหนังสือ Siam and Laos as seen by Our American Missionaries)

ในเหตุการณ์ที่เป็นการสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงสืบทอดราชบัลลังก์ต้องมีพระบรมราชโองการให้เตรียมพระเมรุมาศ (P'ramene) โดยทันที พระเมรุมาศนั้นจะเป็นอาคารอันโอ่อ่าที่สร้างขึ้นชั่วคราว ด้านล่าง มีพระบรมศพประดิษฐานอย่างสมพระเกียรติเป็นเวลาหลายวันบนที่ประทับ ที่เปล่งแสงแวววาวด้วยเงิน ทอง และเพชรพลอย และจากนั้นพระบรมศพก็จะ ได้รับการถวายพระเพลิงที่นั่น

พระเมรุมาศนี้ถูกคาดหวังว่าต้องสร้างให้มีขนาดใหญ่และโอ่อ่าสม พระเกียรติยศ พระบรมราชโองการจะถูกอัญเชิญโดยทันทีไปยังเจ้าเมืองของ ๔ เมืองทางภาคเหนืออันอุดมไปด้วยป่าไม้ โดยแต่ละเมืองดังกล่าวจะต้องจัดหา ไม้ซุงขนาดใหญ่เมืองละต้นเพื่อใช้เป็นเสาหลักทั้ง ๔ ของพระเมรุมาศ ไม้ดังกล่าว ต้องเป็นไม้ชนิดเยี่ยมสุด โดยปกติมักเป็นไม้ที่มีน้ำมัน ลำต้นตรงมาก ยาว ๒๐๐ ฟุต และมีเส้นรอบวงขนาดใหญ่ที่สมส่วนกัน ซึ่งจากการสังเกตของผู้เขียนมีขนาด ไม่น้อยกว่า ๑๒ ฟุต และในเวลาเดียวกันก็ยังมีความต้องการเสาอื่น ๆ อีก ๑๒ ต้น ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าจากเจ้าเมืองของเมืองอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีความจำเป็น ที่ต้องใช้ไม้อื่น ๆ อีกมากเพื่อการสร้างพระเมรุมาศและอาคารอื่น ๆ ที่เชื่อมต่อ กับพระเมรุมาศด้วย

ด้วยเป็นประเพณีที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่อาจใช้เสาที่ใช้แล้วในโอกาสก่อน ๆ จำเป็นต้องจัดหาเสาใหม่เพื่อการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ละพระองค์ การหาเสาหลักขนาดใหญ่ทั้ง ๔ ต้นนี้เป็นเรื่องที่ยากยิ่ง และนำส่ง มายังเมืองหลวงโดยล่องมาตามกระแสน้ำได้เฉพาะฤดูที่มีน้ำมากได้เท่านั้น ไม้ซุง ทั้ง ๔ ต้นจะถูกลากด้วยช้างและกระบือมายังดลิ่ง ความยากลำบากของการให้ได้ มาซึ่งเสาหลัก ๔ ต้นนี้เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้งานถวายพระเพลิง พระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดินล่าช้าออกไปเป็นเวลานาน ท่อนซุงใหญ่ที่นำมา ยังเมืองหลวงจะถูกลากขึ้นไปยังสถานที่ก่อสร้างพระเมรุมาศได้ด้วยพลกงล้อเนื้อ ของพวกผู้ชายที่ใช้เครื่องกว้านแบบพื้นบ้านและเพลาถ่วงไว้ข้างใต้ท่อนซุงเหล่านั้ น จากนั้นท่อนซุงก็จะถูกผ่าออกและไลกบขจัดความขรุขระและลักษณะผิดรูปร่าง ออกไป และจบลงด้วยการทำให้เป็นรูปทรงกระบอก แล้วนำไปฝังดินลึก ๓๐ ฟุต มุมละต้น มีเส้นรอบวงสำหรับเสาแต่ละต้นไม่น้อยกว่า ๑๖๐ ฟุต เมื่อเสาแต่ละต้น อยู่ในตำแหน่งที่ถูกต้องแล้วก็จะเอนเล็กน้อยเข้าหากันทำให้มีลักษณะเป็นปรางมิต สี่ด้านยอดตัด ซึ่งมีความสูง ๑๕๐ - ๑๘๐ ฟุต ส่วนยอดของปรางมิตทำเป็นเจดีย์

ยอดแหลม ทำให้สิ่งก่อสร้างดังกล่าวมีความสูงเพิ่มอีก ๕๐ - ๖๐ ฟุต ส่วนบนนี้เป็นทรงแปดเหลี่ยมที่ปิดด้วยแผ่นดีบุกสีเหลืองและกระดาศที่ทำด้วยโลหะทองคำ และเงินเพื่อทำให้สิ่งก่อสร้างที่มีความสูงในระดับดังกล่าวนี้มีลักษณะที่โอ้อ่า แต่ความโอ้อ่าอาจลดน้อยลงถ้าเข้าไปตรวจสอบอย่างใกล้ชิด

ล้อมรอบพระเมรุมาศ มีรั้วไม้ไผ่^๑ ทำขึ้นใหม่สูง ๑๐ ฟุตกั้นพื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่งมีเนื้อที่กว่า ๒ เอเคอร์ และมีประตูตรงกลางอยู่ ๓ ด้านของรั้ว ภายในรั้วไม้ไผ่นี้มีสิ่งปลูกสร้างซึ่งก็สร้างด้วยไม้ไผ่อยู่บนไม้ถั่ว สิ่งก่อสร้างเหล่านั้นจะทาสีและปิดกระดาศไว้อย่างน่าแปลกตาเพื่อไว้เป็นที่พักสำหรับเหล่าพระสงฆ์และขุนนาง ด้านหนึ่งของพื้นที่จัตุรัสส่วนใหญ่เป็นอาคารที่ใช้เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน^๒ ในระหว่างพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ อาคารที่ประทับนี้จะแตกต่างไปจากอาคารหลังอื่น ๆ เพราะมีหลังคาคลุมด้วยผ้าสีแดงเข้ม มีส่วนที่ยื่นออกมาคล้ายเขาสัตว์อยู่ตรงปลายของสันหลังคาทั้งสองด้าน^๓ และมีผ้าม่านสีทองที่ถูกแขวนไว้ด้านหน้าและรวบกันไว้อย่างสวยงามตามเสาต่าง ๆ ของพระที่นั่งโถง

บริเวณพื้นที่ทั้งหมดนี้ถูกปูด้วยเครื่องไม้ไผ่ที่สานกันอย่างประณีต แผ่นไม้ไผ่เป็นชั้น ๆ ที่มีความกว้างกว่า ๑ นิ้ว ถูกนำมาทำเป็นพรมไม้ไผ่ที่ขัดเป็นเส้นแนวตรงและขวางอย่างต่อเนื่อง และให้ความมียึดหยุ่นต่อการก้าวของผู้ที่เดินบนพรมนี้ด้วย

บนพื้นไม้ไผ่มีธงต่าง ๆ จำนวนมากซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสยามประดับอยู่ทั่วไป บ้างดูเหมือนเศวตฉัตร (Sawe - krachet) หรือร่มซึ่งสูงหลายชั้น^๔ บ้างก็ประกอบด้วยเครื่องจักรกลแสดงอาการเคลื่อนไหวของรูปเทวดา นางฟ้า และมารต่าง ๆ ในที่ต่าง ๆ คุณจะเห็นช่องในผนังที่แสดงภาพทิวทัศน์อย่างหายาบ ๆ ของโลกสวรรค์ชั้นล่าง ๆ ในทางพุทธศาสนา และภาพของที่อยู่อันงดงามใหญ่โต มีปาล์มและสระน้ำอันเป็นที่เบิกบานใจ รวมถึงสิ่งสวยงามที่ให้ความสุขทางโลกีย์ ซึ่งความคิดของคนนอกรีตได้เพื่อฝันถึงสวรรค์แห่งความสุขที่จะบันดาลให้แก่ผู้ที่มาพักอาศัย

^๑ ราชวัติซึ่งเป็นแนวรั้วกันเป็นเขตปริมณฑลของพระเมรุทั้ง ๔ ด้าน - สวป.

^๒ พระที่นั่งทรงธรรม - สวป.

^๓ ส่วนที่เป็นปิ่นลม ซึ่งตกแต่งเป็นยอดแหลมทำนองเดียวกับซ้อฟ้า - สวป.

^๔ ฉัตรและฉัตรชุมสาย - สวป.

ด้านนอกของรั้วไม้ไผ่เป็นสิ่งก่อสร้างสำหรับข้าราชการ และบุคคลผู้ที่ไม่สามารถจะหาที่ภายในรั้วนั้นได้ นอกจากนี้ยังมีโรงละครสำหรับการแสดงหุ่นกระบอกและการแสดงบนเวที งานรื่นเริงสวมหน้ากาก ระบายไต้ลวด และที่น่าสนใจกว่าสำหรับหลาย ๆ คน คือ การจัดอาหารและเครื่องดื่มให้คนทุกระดับชั้น โดยเฉพาะกว่าอาหารพื้น ๆ ทั่ว ๆ ไป ทั้งอาหารและผลไม้จำนวนมากซึ่งจัดเตรียมไว้เป็นอย่างดีและน่ารับประทาน ทั้งหมดทั้งสิ้นนี้มีบริการตลอดทั้งวันโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

ทัศนียภาพที่มองจากที่สูงลงมานั้นอาจจะเรียกว่าเป็นเพียงเปลือกของพระเมรุมาศเท่านั้น แท้ที่จริงพระเมรุมาศจะตั้งอยู่ตรงกลางของสิ่งปลูกสร้างทั้งหมด ภายในห้องโถงใหญ่ที่อยู่ภายใต้ยอดแหลมที่สูงที่สุดพอดี และตรงกลางของพระเมรุมาศนั้นจะตั้งพระเบญจา (P'ra Bencha) หรือพระแท่นราชบัลลังก์ที่พระโกศประดิษฐานอยู่อย่างสมพระเกียรติ พระเบญจานี้มีลักษณะเป็นทรงปรางค์แปดด้านทั้งดงามโอ้อ่า มีเส้นรอบวง ๕๐ - ๖๐ ฟุต ตั้งบนฐานซึ่งสูงจากพื้นดิน ๒๐ ฟุต พระเบญจาจะลดมุมจาก* ลงตามลำดับความสูงขึ้นไป ๓๐ ฟุตจนถึงยอดหน้าตัด และบนยอดนี้จะเป็นที่วางพระโกศทองซึ่งประดิษฐานพระบรมศพของพระเจ้าแผ่นดิน พระโกศตกแต่งด้วยทองและเพชรนิลจินดาอย่างโอ้อ่าสวยงามเหนือจากส่วนนี้ขึ้นไป ๑๐ - ๑๕ ฟุต ประกอบด้วยผ้าสีทองซึ่งแขวนห้อยลงมาจากเพดานสูง เหนือผ้าสีทองนี้ขึ้นไปเป็นกระโจมบังแดดทรงกลมสีขาวทอดเงาบดบังทั้งพระเมรุมาศ ข้างใต้ผ้าสีทองนั้นห้อยดอกไม้หอมสีขาวโดยนำมาจัดแต่งเป็นรูปทรงโคมระย้าขนาดใหญ่

พระเบญจาถือเป็นผลงานอันน่าประทับใจด้วยการประดับตกแต่งชั้นต่าง ๆ อย่างชาญฉลาดด้วยสิ่งของที่น่าสนใจยิ่ง ทั้งเครื่องเคลือบ เครื่องแก้ว หินสีขาว ดอกไม้และผลไม้ประดิษฐ์สีเงินและสีทองผสมผสานกับผลไม้จริงรูปปั้นเล็ก ๆ เช่น นก สัตว์สี่เท้า ผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก เทวดา นางฟ้า เป็นต้น

นอกจากโคมระย้าที่จัดตรงดงามซึ่งแขวนอยู่บนเพดานทั้ง ๔ มุมแล้วยังมีโคมไฟที่มีขนาดเล็กกว่าโคมระย้าจำนวนนับไม่ถ้วนที่แขวนอยู่ตามมุมที่ลดหลั่นเป็นชั้นของปรางค์ ล้วนมีส่วนที่ทำให้พระที่นั่งโถงนี้สว่างไสวด้วยเช่นกัน

* ย่อมุม - สวป.

ในช่วงการตั้งพระบรมศพอย่างสมพระเกียรติบนราชบัลลังก์สูงนั้น เจ้านายเกือบทุกพระองค์ ชุมนางชั้นผู้ใหญ่ และข้าราชการในราชอาณาจักรนี้ต่างมาร่วมชุมนุมกันภายหลังฟ้าสาบเพื่อที่จะได้เชิญพระบรมศพไปยังราชบัลลังก์สุดท้ายในทางโลกียธรรมที่ตั้งอยู่บนชั้นสูงสุดของพระเมรุมาศหลังใหม่

พระโกศทองถูกนำมาวางไว้บนที่ประดิษฐานทรงสูงสี่ทอง^๑ บนราชรถที่มีขนาดใหญ่มาก ซึ่งลากด้วยม้าคู่หนึ่ง โดยมีคนช่วยอีกหลายร้อยคน พาหนะนี้ถูกนำหน้าด้วยรถม้าอีก ๒ คัน คันแรกมีพระสงฆ์ระดับสูงของราชอาณาจักรนั่งอยู่เพียงลำพังโดยนั่งอยู่บนแท่นสูง และอ่านคัมภีร์บาลีอันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นคำสอนทางศีลธรรมที่เรียกว่า อภิธรรม (App'it'am) ส่วนรถม้าคันที่สองมีเจ้านายเด็ก ๆ ๒ - ๓ องค์ ซึ่งทรงเป็นที่โปรดปรานมากที่สุดของพระเจ้าแผ่นดินผู้ล่วงลับประทับอยู่ แลผ้าสีเงินจะถูกผูกไว้กับพระโกศและผูกต่อกันอย่างหลวม ๆ ไว้กับรถม้า ๒ คันที่อยู่ข้างหน้า รูปแบบดังกล่าวนี้เป็นกรรวมกันยากที่จะอธิบายระหว่างพระบรมศพ คัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์และเจ้านายในพระราชวงศ์ ราชรถที่อัญเชิญพระโกศใช้บรรทุกไม้หอมประมาณ ๕๐ หรือ ๖๐ แท่งซึ่งนำเข้ามาจากต่างประเทศ โดยส่วนปลายของไม้หอมจะปิดทองสวยงาม และใช้ไม้นี้ถวายเป็นเพลิงพระบรมศพ รถม้าแต่ละคันถูกลากไปด้วยม้า ๑ คู่ และคนอีกจำนวนมากคอยช่วยดึงเชือกอยู่ด้านหน้าของม้า

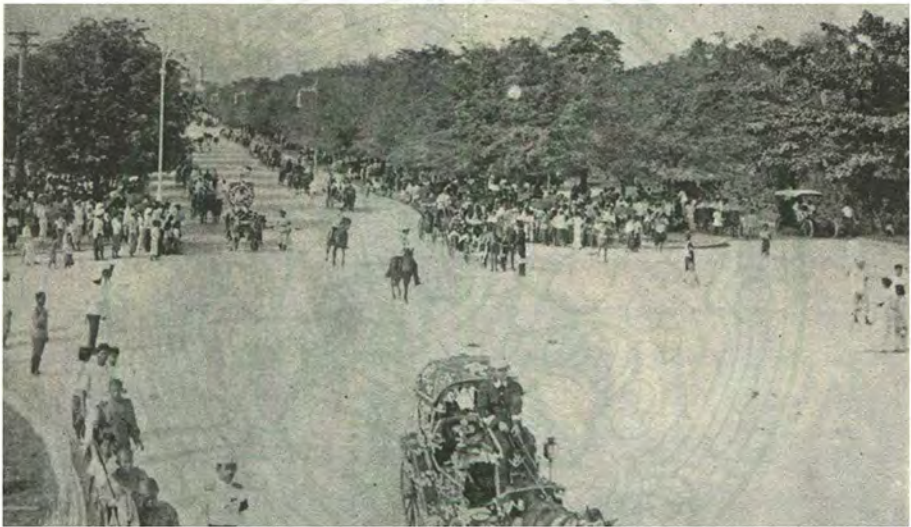
รูปช้าง แรด สิงโต และสัตว์อื่น ๆ ทำขึ้นจากไม้ไผ่จักสาน บนหลังของสัตว์เหล่านี้มีที่เก็บขนาดใหญ่ไว้ใส่จีวรของพระสงฆ์ รูปสัตว์ต่าง ๆ ถูกลากไปบนล้อไม้เล็ก ๆ ด้านหน้าและด้านหลังมีชายแต่งชุดสีขาวหลายร้อยคนสวมหมวกสีขาวยอดแหลมสูง ๘ - ๑๐ นิ้ว สมมติว่าเป็นเทวดา เดินหน้ากระดานเรียง ๔ และถือดอกบัวเทียมที่ทำจากแก้ว

ในทันทีที่เริ่มเคลื่อนขบวนแห่ เสียงประโคมของสังข์ แตร ปี่ ก็ดังขึ้นพร้อมกับกลองที่ใช้ในงานศพก็ถูกตีดังเป็นจังหวะซ้ำ ๆ ไปจนกว่าราชรถพระบรมศพมาถึงพระเมรุมาศ เชือกและรอกดึงพระโกศขึ้นไปอย่างช้า ๆ ซึ่งเต็มไปด้วยพิธีการจนพระโกศขึ้นไปอยู่บนราชบัลลังก์อันโอ่อ่าเป็นเวลา ๗ วัน จึงจะถวายพระเพลิง แลผ้าสีเงินโยงจากฝาของพระโกศไปทางตะวันออกและตะวันตกของราชบัลลังก์ ทรงปิรามิดจนเกือบถึงชั้นบันไดทางทิศตะวันออกและตะวันตกของตัวอาคาร

^๑ บุซบก - สาล.

พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งจัดอย่างยิ่งใหญ่ตามโบราณราชประเพณีเป็นองค์สุดท้าย
(ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ส่วนหนึ่งของกระบวนแห่พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ภาพจากหนังสือพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดย ศาสตราจารย์ น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.)

บรรดาพระสงฆ์ระดับหัวหน้าในเมืองหลวง และจากเกือบทุกภาคของอาณาจักรนี้เริ่มมาชุมนุมกันในแต่ละครั้งเป็นจำนวน ๑๐๐ รูปหรือกว่านั้นโดยนั่งบนพื้น มีพระโกศอยู่เบื้องหน้า จากนั้นคณะสงฆ์สวดเป็นภาษาบาลีเรียกว่า บังสุกุล (Bang - soo - koon) ซึ่งมีสาระสำคัญเรื่องการพิจารณาถึงความสั้นและความไม่เที่ยงของชีวิตคนเรา สัจธรรมของความตายและวัฏสงสาร ความโศกเศร้าที่เกี่ยวข้องกับทุกสภาวะของความไม่แน่นอน และการเข้าถึงนิพพานซึ่งเป็นที่ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอีก หลังจากสวดบทสั้น ๆ ดังกล่าวด้วยเสียงที่พอได้ยิน คณะสงฆ์ดังกล่าวก็ยังคงนั่งและทอดสายตาลงต่ำ พิจารณาอย่างเงียบ ๆ อยู่ชั่วครู่เกี่ยวกับสภาวะของการมีชีวิตอยู่และการตาย ต่อจากนั้นบรรดาพระสงฆ์จึงลุกออกไปเพื่อให้คณะสงฆ์อื่น ๆ จำนวนร้อยรูปหรือมากกว่าได้ขึ้นมาสวดเช่นเดียวกันนี้อีก ดังนั้นพระสงฆ์จะสลับสับเปลี่ยนกันเข้าและออกจนกระทั่งพระสงฆ์ระดับหัวหน้าและพระสงฆ์อื่น ๆ ที่มียศรองลงมาจำนวนรวมกันแล้วนับเป็นพัน ๆ รูปได้เข้าไปสวดในพระราชพิธี ทุกวันจะทำซ้ำกันเช่นนี้ในขณะที่จะตั้งพระบรมศพไว้อีกสามวันต่อมา

บรรดาเจ้านาย ขุนนาง และข้าราชการต่างพากันแต่งชุดสีขาว ประชาชนชาวสยามทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงศักดิ์หรือสามัญชนทั้งชายและหญิง เป็นทาสหรือเป็นไท ก็ต้องแสดงถึงความเคารพต่อการสวรรคตด้วยการโกนหัวกันทุกคน

พระสงฆ์จำนวนมากได้รับการถวายอาหารซึ่งจัดโดยราชสำนักในเวลาเช้าตรู่และก่อนเที่ยงทุกวัน เครื่องนุ่งห่มสีเหลืองถูกเตรียมไว้สำหรับถวายพระสงฆ์ โดยใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องนุ่งห่มสีเหลืองครบทั้งชุดแด่พระสงฆ์ระดับหัวหน้ารูปละ ๑ ชุด และพระราชทานเฉพาะชั้นที่สำคัญถ้าไม่ได้ถวายครบชุดแด่พระสงฆ์อื่น ๆ ทุกรูปด้วย นอกจากเครื่องนุ่งห่มแล้ว พระเจ้าแผ่นดินยังถวายของที่จัดเตรียมไว้อย่างเพียบพร้อมทั้งมุ้ง พูก หมอน ผ้าเช็ดตัว กระโถน กล้องใส่หมากพลู กล้องใส่สิการ์ ถาดลายรดน้ำ ตะเกียง เทียนไข เรือที่สร้างเป็นบ้านเล็ก ๆ ไปในตัว ตลอดจนสิ่งของอื่น ๆ ที่พระสงฆ์จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน สิ่งของเหล่านี้พระเจ้าแผ่นดินถวายแด่พระสงฆ์ทุกวัน

* เครื่องจตุปัจจัยไทยธรรม - สวป.

พระราชกรณียกิจอีกประการหนึ่งที่เป็นที่น่าตื่นเต้นมากกว่าอย่างอื่นที่เหลือนั่นก็คือ ในแต่ละวันจะมีการโปรยทาน^{*} ให้แก่กลุ่มชนนับพัน ๆ คนที่มาชุมนุมกันเพื่อการละเล่นนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงร่วมกีฬาอย่างมีชีวิตชีวาในลักษณะการที่เป็นส่วนพระองค์ เงินและเพชรพลอยจะถูกฝังไว้ในลูกมะนาวหรือไม้ก่ในตะกร้อลูกเล็ก ๆ (small balls of wood) เพื่อป้องกันมิให้หล่นหายไปในฝูงชนนั้น พระเจ้าแผ่นดินประทับยืนอยู่ที่ประตูของพระราชวังชั่วคราวของพระองค์ มีมะนาวจำนวนมากอยู่ที่พระบาท ทรงหยิบขึ้นมาแต่ละครั้งเป็นกำมือแล้วขว้างออกไป ในการละเล่นนี้พระองค์ทรงใช้พระหัตถ์ชี้ทิศทางให้แก่กลุ่มผู้ที่ทรงโปรดปรานเป็นพิเศษเพื่อให้พวกเขามีโอกาสที่ดีที่สุดสำหรับการละเล่นนี้ พระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะให้เจ้านายบางพระองค์ที่ทรงอ้วนพุงพลุ้ยพยายามจะคว้ารางวัลที่ลอยมาด้วยการการเคลื่อนไหวอันน่าขบขัน ในการแสดงถึงความเคารพที่เหมาะสม ทุกคนทั้งเจ้านาย อัศวเสนาบดี กงสุลหรือมิชชันนารี ต้องใช้ความพยายามอย่างสุดกำลังเพื่อที่จะคว้าของขวัญจากพระเจ้าแผ่นดินให้ได้ในขณะที่ของขวัญนั้นกำลังลอยอยู่ และต้องก้มลงในท่าคลานสี่เท้าไล่คว้าลูกมะนาวที่อยู่ใต้เท้าของหม่อมหลวงชนหากว่าลูกมะนาวเหล่านั้นบังเอิญไปตกอยู่ที่นั่น พระเจ้าแผ่นดินทรงพระสำราญกับการละเล่นนี้อย่างเห็นได้ชัด บ่อยครั้งที่ทรงพระสรวลอย่างเต็มที่เมื่อทอดพระเนตรภาพของการกระโดด การช่วงชิงกันสุดลูก และการเล่นคืบคลานของขุนนางผู้สูงศักดิ์ที่กระหายหมายไ้ลูกมะนาวดังที่ได้กล่าวมา

บางครั้งลูกมะนาวถูกแขวนไว้บนต้นไม้ประดิษฐ์ เรียกว่า ต้นกัลปพฤกษ์ (ton Kappapruk) หรือแท่งที่จริง คือ ต้นไม้ที่ดลบันดาลให้เป็นไปตามความปรารถนา ต้นกัลปพฤกษ์นี้หมายถึงแทนต้นไม้ ๔ ต้น ที่จะถูกค้นพบในแต่ละมุมของเมืองที่พระพุทธเจ้าองค์ต่อไปจะประสูติ ต้นไม้เหล่านี้ไม่เพียงแต่จะมีเงินติดไว้เท่านั้น หากแต่ยังมีใบพลู หมาก ส้ม เสื้อผ้า เครื่องทอง เครื่องเพชร ติดอยู่ด้วย โดยสรุปแล้วเป็นสิ่งที่ผู้คนในรัชสมัยของพระองค์จำเป็นต้องมีไว้เพื่อความสุขสบาย

ชาย ๔ คน ปีนขึ้นไปยังเนินดินที่ได้ปลุกต้นกัลปพฤกษ์นี้ไว้แล้วก็เก็บลูกมะนาวมากันเป็นกำมือ จากนั้นจึงโยนไปให้ฝูงชนที่ยืนกันแน่นราวกับว่าผลไม้ชนิดนี้จะทำให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ เมื่อขว้างลูกมะนาวไปในแต่ละครั้ง จะมีเสียงตะโกนพร้อมกันจากกลุ่มฝูงชนติดตามมา และกลุ่มชนก็จะพุ่งถลันไปยังรางวัลแล้วควานคว้าไปทั่วเหมือนป่าที่สั่นไหวด้วยแรงลม ผู้เขียนคิดว่ามีคนถึง ๑๐,๐๐๐ คน

^{*} เป็นการให้ทานเพื่ออุทิศผลบุญแก่ผู้ล่วงลับ - สวป.

ที่มาร่วมชมชนกันในคราวเดียวเพื่อการละเล่นชนิดนี้ ใช้เวลาประมาณ ๑๕ นาที ในการเก็บผลไม้จากต้นกล้วยพฤษ์เหล่านี้ และการละเล่นนี้จะสิ้นสุดลง มีน้อยคนที่สามารถคว้ามะนาวได้มากกว่า ๒ - ๓ ผล

ยังมีอีกวิธีหนึ่งในการแจกจ่ายของพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดินในโอกาสดังกล่าวนั้น กล่าวคือ ใช้วิธีแบ่งโดยทำเป็นสลาก โดยใช้ใบลานผูกไว้กับของรางวัลที่จะนำมาจับและคัดลอกสลากแต่ละใบลงบนใบลานอีกใบหนึ่งแล้วมัดหรือใส่ไว้ในตะกร้อหรือผลมะนาว ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะทรงขว้างออกไปยังผู้ชมที่ทรงโปรดปราน บางครั้งพระองค์ทรงนำวิธีการเดียวกันนี้ไปใช้ในการถวายของให้พระสงฆ์ระดับหัวหน้า เป็นที่แน่นอนว่าต้องดูแลสิ่งของดังกล่าวที่นำไปใช้ในการจับสลากนั้นว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมสำหรับพระสงฆ์*

มีการจัดการแสดงละครต่าง ๆ ทั้งละครจีน มาเลย์ และไทย รวมทั้งหนังใหญ่ด้วย ในเวลาพลบค่ำทั้งภายในและภายนอกพระเมรุมีแสงไฟสว่างเจิดจ้า เวลาประมาณ ๒ - ๓ โมง ก็มีการจุดดอกไม้ไฟ บางโอกาสพระเจ้าแผ่นดินทรงจุดดอกไม้ไฟด้วยพระองค์เอง ตอนแรกจะได้ยินเสียงปะทุ หลังจากนั้นก็จะเห็นไฟพร้อมกลิ่นกำมะถันและควันที่ลอยขึ้นไปตามเสาไม้ไผ่สูงแล้วแผ่กระจายออกไปตามกิ่งก้านต่าง ๆ ต้นไม้ไฟสูงจำนวน ๑๒ ต้น สาดแสงจ้าทั่วบริเวณพระเมรุ แสงไฟมอดไหม้อย่างรวดเร็วและแสงวาบ ต่อมาก็ทำให้เกิดภาพพุ่มไม้ไฟอันงดงาม ในระยะเวลา ๑ - ๒ นาที ก็เกิดการผลิบานของดอกไม้ไฟ มีทั้งดอกกุหลาบ ดอกไม้ที่คล้ายกับดอกกรักเร่ ดอกยี่โถ และดอกไม้ชนิดอื่น ๆ ที่หลากหลาย สีสันและงดงามอย่างที่สุด สีสันเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องเหมือนกับกิ่งก้านกระแทกภาพเหล่านี้ค่อย ๆ จางไปในความมืด แล้วจึงถูกทำให้สะดุ้งตกใจด้วยเสียงระเบิดของจรวดนับร้อยหรือกว่านั้นที่จุดขึ้นจากที่ต่าง ๆ ด้วยความเร็วอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นว่าชาวสยามไม่ได้ล้าหลังในศิลปะแขนงนี้ หลังจากนั้นก็มีเสียงคล้ายกับเสียงแผดร้องของช้าง ๑๒ เชือก เสียงดังเปรี้ยงปร้างราวกับเสียงปะทุของเครื่องตม่น้ำเล็ก ๆ ดอกไม้ไฟที่เรียกว่า ช้างร้อง นี้หมายถึง ช้างคำรามทันใดนั้นนกไฟเริ่มเพรียกร้องกระโดดขึ้นบินกันหึ่งไปทั่วทิศทาง บ้างก็ลอยสูงขึ้นในอากาศ และระเบิดออกด้วยเสียงระเบิดดังเปรี้ยะ มีการเลียนแบบการระเบิดภูเขาไฟด้วยการพ่นของเหล็กและกำมะถันที่ร้อนแดงที่ลอยสูงขึ้นเหมือนกับลำน้ำและตกลงมาเป็นฝนลาวาร้อนสีแดง ชูดุภูเขาไฟพ่นลาวานี้จุดไปอย่างต่อเนื่องจน

* เรียกสลากภัต - สวป.

ครบจำนวน ๕๐ ชุด หรือกว่านั้น

ก่อนจะถวายพระเพลิง พระโกศทองที่บรรจุพระบรมศพถูกเคลื่อนย้ายออกจากชั้นบนของพระเบญจา และพระโกศทองแดงก็ถูกนำออกมา ด้านล่างของพระโกศทองแดงมีตะแกรงเหล็กซึ่งปูด้วยเครื่องเทศและผงหอม สิ่งล้ำค่าที่ตกแต่งราชบัลลังก์เบญจาทรงปิรามิดถูกขนย้ายออกมาชั่วคราว และส่วนที่สูงขึ้นไป ๘ - ๑๐ ฟุต จากปิรามิดก็ถูกนำลงมาเพื่อให้มีขนาดที่เหมาะสมสำหรับการถวายพระเพลิง จากนั้นไม้หอมถูกนำมาวางเรียงตัดสลับกันเป็นระดับชั้นบนแทนมีหีบลมอยู่ในกองไม้ด้วย เครื่องเทศและเครื่องหอมชนิดต่าง ๆ มากมายถูกนำมาวางไว้ในกองไม้หอม ไม้ขีดไฟที่ทำจากดินระเบิดถูกนำมาจัดวางตั้งแต่ส่วนของห้องโถงที่จัดแยกไว้เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินจนถึงจุดที่ไฟติดง่ายในกองไม้หอม การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้จัดทำกันอย่างรวดเร็วจนน่าประหลาดใจ

เมื่อทุกอย่างพร้อมแล้ว พระเจ้าแผ่นดินทรงใช้ไฟกระแสไฟฟ้าซึ่งได้ถูกสงวนรักษาไว้เป็นเวลานานเพื่อการนี้ และทรงจุดไฟที่ส่วนปลายไม้ขีดไฟที่อยู่ตรงพระบาท ทำให้เกิดเปลวเพลิงตรงกลางของกองไม้หอม เจ้านายในลำดับถัดลงมาก็ก้าวขึ้นมา และวางเทียนไขเล่มใหญ่ที่ได้จุดไฟจากโคม ซึ่งเป็นไฟที่จุดจากที่เดียวกันโดยวางลงระหว่างไม้หอมหรือส่วนบนสุดตามที่ทรงเห็นว่าสะดวกที่สุด เจ้านายในลำดับถัดไปก็กระทำเช่นเดียวกัน รวมทั้งเหล่าขุนนางและผู้สูงศักดิ์ก็วางเทียนไขลงในกองไม้หอม ในไม่ช้าการเรียงลำดับตามยศถาบรรดาศักดิ์ก็ไม่สามารถจะกระทำต่อไปได้ด้วยความริบเร่ของคนจำนวนมากที่ปรารถนาจะวางเทียนไขก่อนที่จะสายเกินไป เทียนไขขนาดใหญ่และเล็กจำนวนเป็นร้อย ๆ เล่มก็ถูกวางบนกองไม้หอมก่อนที่การเผาไหม้จะลุกลามไปมากเกินไปที่จะรับได้อีก เพื่อป้องกันพระเมรุมาศและส่วนประกอบอื่นให้ปลอดภัยจากเปลวไฟที่ลุกลามมากขึ้น ในมือของชายแข็งแกร่งมีกระบวยดำยาวคอยสาดน้ำไปตรงจุดหรือเวลาใดก็ตามที่จำเป็น และต้องใช้เข็มเหล็กคืบเพื่อเขี่ยไฟเป็นบางครั้ง เมื่อไม้หอมถูกเผา วงดนตรีในพิธีศพก็เริ่มบรรเลงเพลงเศร้า และกลุ่มผู้หญิงผู้โศกเศร้าพากันร้องไห้คร่ำครวญเสียงดัง เสียงดนตรีและเสียงร้องไห้จะดำเนินต่อไปชั่วคราว เวลาในการถวายพระเพลิงไม่มากไปกว่า ๑ ชั่วโมง

ไฟจะถูกดับก่อนที่จะพระบรมอัฐิทั้งหมดจะคืนรูปเป็นพระบรมราชสรีรางคาร พระบรมอัฐิที่เหลืออยู่จะถูกรวบรวมอย่างระมัดระวังและเก็บไว้ในพระโกศทองอันสูงค่าและฝีมือประณีต ก่อนที่ทุกอย่างจะเสร็จสิ้นลงพระอาทิตย์ก็ตกดิน

แล้ว และพระเมรุมาศถูกทิ้งไว้เช่นนั้นจนถึงเช้าวันรุ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม พระที่นั่งทรงธรรมยังมีไฟสว่างและกิจกรรมทั้งหมดอย่างที่เคยปฏิบัติก็กระทำต่อเนื่องไปตลอดทั้งคืนเหมือนกับคืนก่อนหน้านั้น ในตอนเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้น ราชบัลลังก์เบญจาทรงปรางค์จะถูกประกอบให้กลับคืนสู่สภาพโอ่อ่าสง่างามเช่นเดิม และพระโกศทองเล็ก ๆ ซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิอันล้ำค่าถูกอัญเชิญไปประดิษฐานยังส่วนบนสุดของพระเบญจา

พระบรมราชสรีรางคารทั้งหมดที่เหลือจากการเผ่าจะถูกนำไปวางไว้ในผ้าผืนสีชาขาวสะอาด และวางลงในภาชนะดินขนาดใหญ่ทำด้วยทอง และมีพิธีการอัญเชิญพระบรมราชสรีรางคารลงสู่บริเวณที่ลงเรือของเจ้านาย และถูกค้ำกันมาโดยขบวนเรืออันทรงเกียรติพร้อมด้วยวงดนตรีบรรเลงเพลงงานศพ อัญเชิญพระบรมราชสรีรางคารลงไปยังประมาณ ๑ ไมล์ และลอยพระบรมราชสรีรางคารสู่สายน้ำ

พระราชพิธีถวายพระเพลิงของพระเจ้าแผ่นดินดำเนินต่อเนื่องไปอีก ๓ วัน หลังจากงานถวายพระเพลิงแล้ว และพิธีต่าง ๆ เกือบเหมือนกับที่คาดเอาไว้จนกระทั่งวันสุดท้าย ในวันสุดท้ายนั้นขบวนแห่ของราชสำนักถูกจัดแถวที่ค่อนข้างคล้ายกับขบวนแห่ในวันแรก เพื่ออัญเชิญพระบรมอัฐิที่อยู่ในพระโกศทองเล็ก ๆ ไปยังสถานที่เก็บพระบรมอัฐิของพระเจ้าแผ่นดินของสยามภายในพระบรมมหาราชวัง หลังจากนั้นไม่นาน ข้าราชการบริวารของพระเจ้าแผ่นดินก็รวบรวมสิ่งของทั้งหมดอันเป็นธรรมเนียมในการเก็บรักษาไว้เพื่องานพระบรมศพในโอกาสหน้า นั่นคือฉัตรเงิน ฉัตรทอง ฉัตรแขวนสีทอง และสิ่งประดับราชบัลลังก์เบญจาทรงปรางค์แต่ไม้ของพระเมรุมาศและส่วนประกอบอื่น ๆ ของพระเมรุมาศถูกรื้อลงมา และนำไปเปลี่ยนแปลงไปใช้ในงานอื่นที่มักเป็นสิ่งที่ก่อสร้างของวัดทางพุทธศาสนา*

* ในส่วนนี้หมอบรัดเลย์ได้ทำเชิงอรรถอธิบายไว้ว่า “พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้เวลาดังแต่ ๑๒ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๗๐ (พ.ศ. ๒๔๑๓) จนถึงวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ พระเจ้าแผ่นดินแห่งเชียงใหม่ได้ทรงเดินทางมาจากบ้านเมืองที่ห่างไกลของพระองค์ท่ามกลางเทือกเขาในดินแดนลาวเพื่อที่จะมาร่วมในพระราชพิธีนี้ และพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพที่มีกระบวนการเตรียมงานมากกว่า ๑ ปี เป็นพระราชพิธีที่มีค่าใช้จ่ายสูงมากและยิ่งใหญ่เหนือกว่าพระราชพิธีอื่น ๆ ที่ได้รับจักในประวัติศาสตร์สยาม” หากนับการขึ้นปีใหม่ของไทยในขณะนั้น คือ เดือนเมษายน เป็นการขึ้นศักราชใหม่ ดังนั้น วันที่ ๑๒ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๗๐ ในเอกสารฝ่ายไทยจึงยังอยู่ในพ.ศ. ๒๔๑๒ - สวป.

การโกนจุกของเด็กชาวสยาม

นางสำเนียง ศรีเกตุ
แปลและเรียบเรียง

บทนำ

ซามูเอล เรย์โนลด์ส เฮาส์ (Samuel Reynolds House) หรือที่ชาวสยามรู้จักกันดีในนาม “หมอเฮาส์” บ้างก็เรียกว่า “มิชชันนารีเหา” เป็นชาวอเมริกันที่เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หมอเฮาส์เป็นนักบวชชาวตะวันตกที่มีความรู้ ความสามารถ ทั้งด้านการแพทย์และวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ อีกทั้งเป็นผู้มีศรัทธาและความตั้งใจในการทำงานมาก เขาเข้ามามีบทบาทสำคัญในการถวายงานแด่พระเจ้าแผ่นดินสยามหลายประการ อาทิ เป็นผู้ถวายการสอนภาษาอังกฤษแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนช่วยเขียนและแปลหนังสือภาษาอังกฤษถวาย ทั้งยังเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาวิทยาศาสตร์ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย ตลอดเวลาที่พำนักอยู่ในประเทศสยาม หมอเฮาส์ได้สร้างคุณูปการที่เอื้อประโยชน์แก่ประเทศสยามมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการนำวิชาความรู้ด้านการแพทย์สมัยใหม่ ด้านวิทยาศาสตร์และวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาถ่ายทอดแก่บรรดาเจ้านายชาวสยาม ตลอดทั้งยังเป็นผู้พานายบุญอิตและนายกร อมาตยกุล ๒ หนุมสยามไปศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ภรรยาของเขาคือ นางฮารีเอท เพ็ตติท เฮาส์ (Mrs. Harriet Pettit House) ยังเป็นผู้ริเริ่มหาเงินสร้างโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ปัจจุบันคือโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย

หมอเฮาส์เดินทางเข้ามายังประเทศสยามเพื่อเผยแผ่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ พร้อมกับสหายร่วมสถานศึกษาอีกหนึ่งคน คือ ศาสตราจารย์ สเตเฟน มัตตูน หรือหมอมัตตูนกับภรรยา โดยเดินทางถึงกรุงเทพฯ ๑ ในวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๐ ช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หมอเฮาส์พำนักอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลานานถึง ๒๙ ปี ในที่สุดจำต้องอำลาประเทศสยามด้วยปัญหาด้านสุขภาพของภรรยา เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวกับภูมิอากาศในเขตร้อนได้ โดยทั้งสองเดินทางออกจากประเทศสยามเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๙ การที่พำนักอยู่ในประเทศสยามเป็นเวลานานและได้มีโอกาสเดินทางสำรวจสถานที่ต่าง ๆ มากมาย ทั้งในพระนครและต่างจังหวัด อาทิ ราชบุรี เพชรบุรี จะเช็งเทรา ชลบุรี จันทบุรี สระบุรี นครนายก นครราชสีมา ปากน้ำโพ พิจิตร พิษณุโลก และเชียงใหม่ จากประสบการณ์ในการเดินทาง เขาได้พบเห็น

และบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับราชสำนักและสามัญชนชาวสยาม ทั้งด้าน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมของ ไทยในอดีตไว้หลากหลายแง่มุม สิ่งที่หมอสอนศาสนาผู้นี้ได้บันทึกไว้ แม้จะเป็น มุมมองในทัศนะของคนต่างชาติ ต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม แต่ก็ เป็นข้อมูลที่ เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์และจารีตประเพณีในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

“การโกนจุกของเด็กชาวสยาม” แปลและเรียบเรียงจากบทที่ ๑๐ เรื่อง First Hair-Cutting of a Young Siamese ในหนังสือชื่อ Siam and Laos as seen by Our American Missionaries ซึ่งพิมพ์เผยแพร่โดยคณะเพรสไบทีเรียน ใน ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ. ๒๔๒๗) ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ หมอเฮาส์ได้บรรยายถึงความสำคัญ และขั้นตอนของพิธีโกนจุกและ พระราชพิธีโสกันต์ไว้อย่างละเอียด ทั้งยังชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของพิธีโกนจุก และพระราชพิธีโสกันต์ โดยให้ข้อมูลในด้านความยิ่งใหญ่ตระการตาของพระราช พิธี ขบวนแห่ที่งดงามหรูหรา งานเลี้ยงเฉลิมฉลอง และระยะเวลาในเฉลิมฉลอง ในโอกาสดังกล่าว

ปัจจุบันนี้การไว้จุก การโกนจุก นับวันก็จะสูญหายไปจากสังคมไทย ยัง คงมีเด็กสามัญชนที่พอจะมีการไว้จุกหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้าง ข้อมูลที่หมอเฮาส์ได้ บันทึกไว้นี้จึงถือเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาประเพณีในอดีตของไทยได้อย่างดี

การโกนจุกของเด็กชาวสยาม

เสียงของดนตรีที่บรรเลงอยู่ได้ผ้าใบบังแดด ซึ่งจัดทำขึ้นชั่วคราวหน้าบ้านเรือนที่อยู่ข้างทาง มักจะดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวขณะที่เรือของเขาผ่านไปตามแม่น้ำและลำคลองต่าง ๆ ในประเทศสยาม ไม่ว่าจะเป็นในตัวเมืองหรือชนบท ที่นั่นฝูงชนหลากหลายได้มารวมกันและเฝ้าชมการแสดงมหรสพ บรรดานักแสดงหญิงและชายแต่งหน้าขาวหรือสวมหน้ากากที่น่าเกลียดน่ากลัว และแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่แปลกประหลาดและส่องแสงระยิบระยับแวววาว อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ชัดว่าศูนย์กลางของความมีเสน่ห์ดึงดูดใจคือเด็กที่น่ารักน่าเอ็นดู อายุ ๑๒ ปี หรือมากกว่านั้น แต่งกายหรูหราและประดับทับด้วยเพชรพลอย สร้อยคอ สายสังวาลทอง กำไลแขน กำไลมือ และกำไลเท้า

ขณะนี้กำลังมีการจัดงานตัดผมหรือเรียกกันว่า “โกนจุก” (konechook) ซึ่งเป็นพิธีการและการเฉลิมฉลองต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในวาระของการตัดผมที่เลื่องลือและกลายเป็นจุกไว้บนศีรษะของเด็กเป็นครั้งแรก เป็นโอกาสสำคัญอันยิ่งใหญ่ในชีวิตของเด็ก และอันที่จริงแล้วสำคัญเป็นอันดับสองรองจากงานแต่งงานหรืองานศพในชีวิตครอบครัว ในการโกนผมบนศีรษะของลูกหลานตั้งแต่ระยะแรกของวัยทารก ชาวสยามจะเลือกกระจุกผมเป็นวงกลมเล็ก ๆ ไว้ด้านบนกระหม่อมเสมอ โดยไม่โกนหรือตัดด้วยมีดหรือกรรไกรใด ๆ ทั้งสิ้น จนกระทั่งเด็กอายุ ๑๑ ปี ๑๓ ปี หรือ ๑๕ ปี หากบอยผมนั้นถูกตัดก่อนเวลาหรือปราศจากพิธีการตามขนบประเพณี พ่อแม่กลัวว่าลูกของพวกเขาจะกลายเป็นคนวิกลจริต หรือเป็นเหยื่อของปีศาจประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “ยักซ์” (yak) ผมกระจุกนี้ยาว ๑ ฟุต หรือกว่านั้น และบำรุงด้วยน้ำมันและม้วนเกล้าเป็นจุกอย่างเรียบร้อย มีปิ่นปักผมขนาดใหญ่ยาว ๓ นิ้ว ทำด้วยทองหรือปิดทองที่เสียบไว้ที่จุก และบ่อยครั้งมาลัยที่ร้อยด้วยดอกไม้สีขาวมีกลิ่นหอมถูกนำมาสวมรอบจุก ทำให้เด็ก ๆ ชาวสยามดูสวยงามทีเดียว

เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม และโหรได้กำหนดวันมงคลฤกษ์สำหรับการโกนจุกแล้ว บรรดาเพื่อนบ้านของครอบครัวได้รับการเชื้อเชิญมา และมีการว่าจ้างคณะนักแสดงละครมาด้วย พร้อมทั้งนิมนต์พระสงฆ์จำนวนหนึ่ง และใน ๑ - ๒ วัน มีการสวดพระพุทธรูป การแสดงละคร การถวายภัตตาหารพระสงฆ์ และงานเลี้ยงสำหรับบรรดาเพื่อน ๆ หมุนเวียนต่อเนื่องกันไป พิธีการต่าง ๆ เริ่มด้วยการสวดมนต์พร้อมกันของพระสงฆ์ซึ่งนั่งขัดสมาธิบนเสื่อที่แท่นยกพื้นสูง เส้นเชือก

พิธีโกนจุกของเด็กสยาม

(ภาพจากหนังสือ Siam and Laos as seen by Our American Missionaries ค.ศ.๑๘๘๔)

ที่ทำด้วยด้ายฝ้ายสีขาว^{*} เวียนผ่านมือของพระสงฆ์ไปพันรอบมือที่ประสานกันอยู่ของเด็กที่นั่งคุกเข่าอยู่ และวนกลับไปยังพระสงฆ์อีกรอบ ทำหน้าที่เหมือนตัวนำไฟฟ้าชนิดหนึ่งที่จะนำบุญกุศลอันเกิดจากบทสวดมนต์มาสู่เด็ก รุ่งเช้าวันต่อมา เมื่อได้เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์ ชายผู้มีบรรดาศักดิ์สูงสุดในบรรดาแขกทั้งหลายตัดปอยजूที่เลี้ยงไว้จนยาวออกด้วยกรรไกร และศีรษะของเด็กถูกโกนอย่างหมดจดเป็นครั้งแรก และหลังจากนั้นเด็กแต่งกายในชุดขาวนั่งอยู่บนที่นั่งที่ยกสูงภายใต้ปะรำดาดด้วยผ้าสีขาว และมีการนำน้ำพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์มารดศีรษะของเด็กต่อ ๆ กันตามลำดับ โดยเริ่มจากพ่อแม่เป็นอันดับแรก และจากนั้นก็เป็นเครือญาติและบรรดาเพื่อน ๆ เสื้อผ้าที่เปียกน้ำของเด็กขณะนี้ได้เปลี่ยนเป็นเครื่องแต่งกายสีสดใส และจะมีการประกอบพิธีการที่น่าสนใจเรียกว่าเวียนเทียน (weean teean) เป็นอันดับต่อไป มีการจุดเทียนและในขณะที่ดนตรีที่กำลังบรรเลงเพลงเสียงดัง เทียนเหล่านี้จะถูกนำมาวนรอบ ๆ เด็ก ๕ รอบ ซึ่งเด็กนั่งอยู่บนที่นั่งประเภทหนึ่งที่ใช้ในพิธีการระหว่างแท่นบูชา ๒ อัน ซึ่งมีลักษณะคล้ายที่วางดอกไม้ห้าชั้นทรงกลม เรียกว่า บายศรี (bai - sees) ซึ่งบรรจุข้าวสุก ผลไม้ และดอกไม้ต่าง ๆ เป็นเครื่องถวายเหล่าเทวดาอารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง (spirits of the air) จากนั้นดับเทียนบอกคว้นไปทางเด็ก โดยเชื่อว่าเป็นการสร้างขวัญกำลังใจพร้อมกับจิตใจที่กล้าหาญให้แก่เด็กหญิงหรือเด็กชายเพื่อปฏิบัติตนในการดำรงชีวิต

ขณะนี้เป็นที่คาดหวังกันว่าบรรดาญาติพี่น้องและเพื่อน ๆ ของครอบครัวจะให้เงินเป็นของขวัญแก่เด็กตามกำลังความสามารถหรือฐานะของแต่ละคน จำนวนเงินที่ให้มีตั้งแต่ ๑ ไปจนถึง ๘๐ เหรียญเงิน (๖๐ เซนต์ ถึง ๔๘ ดอลลาร์) ดังนั้นในโอกาสที่เพิ่งโกนผมใหม่คนหนุ่มสาวจะได้รับเงินเพียงพอที่จะทำให้ชายหนุ่มสามารถเริ่มต้นชีวิตใหม่ในโลกนี้ได้ หรือถ้าเป็นหญิงสาวก็เพียงพอสำหรับเป็นทรัพย์สินติดตัวก่อนสมรส

และในช่วงนี้จะมีการเลี้ยงฉลอง พระสงฆ์ผู้แต่งผ้าสีเหลืองได้รับการถวายภัตตาหารเป็นอันดับแรก และในช่วง ๑ - ๒ วัน ดนตรีและการแสดงละครยังคงเล่นต่อเนื่องกันไป หลังจากนั้นก็จะถือว่าบรรดาเด็ก ๆ เหล่านี้เป็นคนหนุ่มคนสาวแล้ว “การโกนजू” อันที่จริงแล้วคืองาน “เปิดตัวเพื่อเข้าสู่สังคม” ของพวกเขา

^{*} หมายถึง ด้ายสายสิญจน์ - สวป.

สำหรับคนที่มีฐานะยากจนซึ่งไม่อาจจะสู้ค่าใช้จ่ายในการจัดงานดังกล่าวได้ พวกเขาจะนำลูกหลานที่มีอายุสมควรแก่เวลาไปที่วัดของชาวพุทธ และให้พระสงฆ์โกนจุกให้ตามพิธีการทางศาสนาที่จัดขึ้นอย่างเรียบง่าย

ถ้าหากมีการจัดงานอย่างมากมายในพิธีโกนจุก ในกรณีที่เป็นเด็ก ๆ โดยทั่วไปนั้น ก็คงจะพอจินตนาการได้ว่า การเฉลิมฉลองในพิธีโกนจุกครั้งแรกของเจ้านายในวัยเยาว์ไม่ว่าชายหรือหญิงต้องเป็นพิธีการที่ยิ่งใหญ่มาก พิธีการนี้เรียกว่า พระราชพิธีโสกันต์ (sokan) การเตรียมการสำหรับพระราชพิธีโสกันต์เริ่มก่อนหน้าหลายเดือน บรรดาเจ้าเมือง (governor) ทั่วทุกหัวระแหงได้รับเชิญมางานพระราชพิธีดังกล่าว พระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์สูงสุดในราชอาณาจักรได้รับนิมนต์มา และการจัดงานเพื่อให้ประชาชนได้เฉลิมฉลองในวาระดังกล่าวดำเนินต่อเนื่องไปหลายวัน พร้อมด้วยมหรสพ การเล่นหนังตะลุง (shadow - play) การระบำเชือก (rope - dancing)^{*} และอื่น ๆ ที่ล้วนให้เข้าชมโดยไม่คิดเงิน เพื่อที่จะให้ ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่บรรดาฝูงชนจำนวนมากที่มาร่วมงาน

ถ้าหากเจ้านายชายหรือหญิงในวัยเยาว์ดำรงพระอิสริยยศระดับสูงสุด พระราชพิธีบางส่วนจัดขึ้นที่ภูเขา^๒ ที่สร้างขึ้นมา ณ ลานพระบรมมหาราชวัง ด้วยโครงประกอบไม้ที่แข็งแรงและแผ่นไม้กระดาน ปิดทับทั้งหมดด้วยแผ่นโลหะตีบุก ผสมทอง มีลักษณะสูงปรี๊ด ซึ่งแลดูเหมือนภูเขาทองอันงดงาม เมื่อ ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา มีการสร้างภูเขาขึ้นมาในพระราชพิธีโสกันต์ของพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดินที่ครองราชย์ในปัจจุบัน คือ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าศรีวิไลลักษณ์ (The Princess Sri Wililaxan)^๓ ซึ่งพระองค์ยังเป็นหลานของผู้

^{*} การละเล่นผาดโผนของญวน เรียก ไต่ลวด คู่กับญวนหก - สวป.

^๒ หมายถึง เขาไกรลาส ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่สถิตของพระอิศวรในศาสนาพราหมณ์ ในพระราชพิธีโสกันต์ พระเจ้าลูกเธอที่ดำรงพระอิสริยยศเจ้าฟ้าเท่านั้นจึงจะมีการสร้างเขาไกรลาสจำลองขึ้นมาเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธี - สวป.

^๓ พระองค์เจ้าศรีวิไลลักษณ์ สุนทรศักดิ์กลยวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี) เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าคุณจอมมารดาแพ (ธิดาของเจ้าพระยาสุรฯ วัณณ์ (วร บุนนาค) ซึ่งเป็นบุตรของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)) ประสูติในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันศุกร์ เดือน ๙ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จ.ศ. ๑๒๓๐ ตรงกับวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นกรมขุนสุพรรณภาควดี เมื่อปีเถาะ เบญจศก จ.ศ. ๑๒๖๕ สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ปีมะโรง ฉศก จ.ศ. ๑๒๖๖ พ.ศ. ๒๔๔๗ พระชันษา ๓๗ ปี - สวป.

พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพระองค์เจ้าหญิงศรีวิไลย์ลักษณ์
สุนทรศักดิ์กุลยวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี) ในงานพระราชพิธีโสกันต์ พ.ศ. ๒๔๒๑

(ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

พระฉายาลักษณ์พระองค์เจ้าหญิงศรีวิไลย์ลักษณ์ สุนทรศักดิ์กุลยวดี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสุพรรณภาควดี)
ในงานพระราชพิธีโสกันต์ พ.ศ. ๒๔๒๑

(ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

สำเร็จราชการคนก่อน^๑ ภูเขาสูง ๖๐ ฟุต (สูงกว่าตึก ๔ ชั้น) และมีหน้าผาชะโงก และถ้ำในที่ต่าง ๆ ตลอดจนทะเลสาบ น้ำตก ต้นไม้ต่าง ๆ พร้อมกับบรรดาลิง นก และงู ซึ่งทำเทียมโดยมีเครื่องกลไกซ่อนอยู่ทำให้เคลื่อนที่ท่ามกลางหมู่ไม้ รวากับมีชีวิต และเส้นทางอันคดเคี้ยวนั้นนำไปสู่ส่วนบนสุดของภูเขาที่ซึ่งมณฑป^๒ (Pavilion) ปิดทองอย่างงดงามส่องแสงระยิบระยับท่ามกลางแสงอาทิตย์

พระราชพิธีในโอกาสนี้เริ่มต้นด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ ณ ห้องท้องพระโรงในพระบรมมหาราชวัง โดยพระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส จำนวน ๒๔ รูปจาก วัดสำคัญต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ และการจุด “เทียนชัย” เป็นเทียนไขขนาดใหญ่ สูง ๖ ฟุต ซึ่งจะจุดไว้อยู่ตลอดทั้งวันทั้งคืนจนกระทั่งได้เวลาโศกกันต์ เช้าตรู่วันต่อมาคณะสงฆ์ชุดเดิมได้รับนิมนต์มารับพระราชทานภัตตาหารซึ่งจัดเตรียมอย่าง หรรษาในพระบรมมหาราชวัง และกลับออกไปพร้อมกับเครื่องไทยธรรมสำหรับ พระสงฆ์ ประกอบด้วย ผ้าจีวร เบาะ ตาลปัตร ฯลฯ และนิมนต์พระสงฆ์ชุดอื่นมา ผลัดเปลี่ยนประกอบพิธีทางพุทธศาสนา

ช่วงเวลาบ่ายที่ขบวนแห่อันยิ่งใหญ่ขบวนแรกนำเสด็จพระราชธิดา วัยเยาว์ไปยังห้องท้องพระโรงซึ่งเป็นสถานที่จัดพระราชพิธีทางศาสนา ที่นั่งจำนวน ๖๐๐ – ๗๐๐ ที่ ได้ถูกจัดเตรียมไว้ ณ บริเวณลานกว้างที่เปิดโล่งด้านหน้าของห้อง ท้องพระโรงดังกล่าว สำหรับบรรดาขุนนางสูงศักดิ์เพื่อร่วมเป็นสักขีพยานในขบวน แห่ บรรดาขุนนางเหล่านี้แลดูสดใสแวววาวในชุดแต่งกายที่ถักทอปักเป็นลายดอก สอดด้วยไหมทอง และส่องแสงระยิบระยับด้วยเพชรนิลจินดาจำนวนมาก ทันทีที่ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จฯ มาถึง และประทับอยู่ในพลับพลาสูงที่จัดเตรียมไว้สำหรับ พระองค์ กลุ่มเด็กสาวหน้าตางดงามในชุดเสื้อผ้าที่ส่องแสงระยิบระยับเคลื่อนลงมา จากมณฑป (temple) ที่สูงปลั่งเป็นสีทองบนภูเขาทอง และ ณ บริเวณเชิงเขาต่อ

^๑ หมายถึง สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นบุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร์ เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๑ ในรัชกาลที่ ๓ เป็นนายไชยขรรค์ มหาดเล็กหุ้มแพร แล้วเลื่อนขึ้นเป็นหลวงสิทธิธนายเวร จมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่น และพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก ตามลำดับ ในรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหพระกลาโหม คนทั่วไปเรียกว่า “เจ้าคุณกลาโหม” ในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และโปรดให้เลื่อนเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ถึงพิราลัย เมื่อวันเสาร์ที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ อายุ ๗๕ ปี – สวป.

^๒ ผู้เขียนเรียกมณฑปบนเขาพระสุเมรุว่า pavilion และในบางที่ก็เรียกว่า temple – สวป.

หน้าพระพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดิน มีการร่ายรำระบำดอกไม้ตามท่วงทำนองของดนตรีพื้นเมืองและโบกช่อดอกไม้เงินดอกไม้ทอง

เมื่อดนตรีบรรเลงเป็นการส่งสัญญาณ ขบวนแห่อันโอ่อ่าสง่างามก็เคลื่อนเข้ามา อันดับแรกเป็นผู้ชายสวมหมวกากเป็นตัวแทนกรับญี่ปุ่น จากนั้นเป็นทหารสยามในเครื่องแบบยุโรปพร้อมกับวงดนตรี ต่อจากนั้นเป็นขุนนางชั้นสูง ๒ คน เป็นสัญลักษณ์แทนทูตสวรรค์และประมุขทูตสวรรค์^๑ แต่งกายด้วยชุดสีขาวทั้งตัว ถักทอด้วยเส้นทอง และสวมเครื่องประดับศิระที่ส่วนปลายเป็นยอดแหลมเรียวยาว สีขาวสูงเต็มที่ ๑๘ นิ้ว พวกเขาทั้งสองนำหน้าบรรดาผู้ที่แต่งเป็นเทวดาอีก ๑๐๐ คน โดยมีสิ่งที่คล้ายทรงกรวยแหลมสูงอยู่บนศิระของพวกเขา ต่อมาเป็นนักดนตรีชาวอินเดียและยังมีเหล่าเทวดาอีก หลังจากนั้นเป็นกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มประกอบด้วยผู้ชายและเด็กชายในชุดประจำชาติของตน เพื่อมาเฝ้าหน้ารับใช้พระราชธิดา อันดับแรกคือ คณะชาวจีนในชุดสีฟ้า และจากนั้นชาวมลายูพร้อมกับผ้าโพกศีรษะสีขาว ถัดมาเป็นชาวอันนัม ชาวพะโค ชาวลาว และชาวกะเหรี่ยง

และในตอนนี้เป็นภาพอันสวยงามของบรรดาลูกหลานของขุนนางมากกว่า ๑๐๐ คน แต่งกายในชุดสีขาว มีรัดเกล้าทองเล็ก ๆ อยู่บนผมจุกของพวกเขา และประดับประดาด้วยเพชรนิลจินดาอย่างเต็มที่ เด็ก ๆ ทั้งหมดรักษาแถวของตนเองตามแนวเชือก โดยมีผู้ชายที่แข็งแรงถือต้นเชือกปลายเชือก เพื่อดึงเชือกให้ตึงแน่น บรรดาคนเป่าแตรสังข์และตีกลองในชุดสีแดงสดเดินตามมา และพราหมณ์ในชุดสีขาวและทองโปรยปรายดอกไม้และประพรมน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ติดตามมาด้วยบรรดาชายผู้ถือเครื่องสูงที่มีลักษณะเฉพาะ (Standards of royalty) แปดคนในจำนวนนั้นอัญเชิญร่มหลายชั้น^๒ ซึ่งทำด้วยผ้าสีทอง คันร่มสูง ๑๕ ฟุต คนอื่น ๆ อัญเชิญพัดขนาดใหญ่^๓ สลักปิดทองอย่างประณีตพร้อมด้ามยาว คนอื่น ๆ

^๑ ผู้เดินเคียงพระเสลี่ยงไปเขาไกรลาสเป็นเสนาบดี ๔ คน สมมุติเป็นจุลโลกบาล บนเขาไกรลาสพระบรมวงศ์พระองค์หนึ่งสมมุติเป็นพระอิศวร เสด็จไปรอรับอยู่ - สวป.

^๒ หมายถึงฉัตร ซึ่งเป็นเครื่องสูงชนิดหนึ่ง มีรูปคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ชั้นบนมีขนาดเล็กกว่าชั้นล่างลดหลั่นกันไปโดยลำดับ โดยเป็นเครื่องสูงสำหรับแหวนปักตั้งหรือเชิญเข้ากระบวนแห่เพื่อเป็นพระเกียรติยศ - สวป.

^๓ พัดโบกและบังสุริย (จากภาพพระราชพงศาวดาร ตอน โสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี) - สวป.

ที่เหลืออัญเชิญทวน และอีกคนหนึ่งอัญเชิญพระแสงดาบ หญิงสาวทั้งดงาม ๒ คน แต่งกายและสวมมงกุฎเหมือนพระราชินีและเชิญหางนกยูงมัดเป็นข้อ^๑ ติดตามมา และจากนั้นพระราชธิดาองค์น้อยเสด็จมาในชุดพิธีสีขาวและทรงสวมมงกุฎเล็ก ๆ ประทับอยู่บนพระราชยานทอง^๒ ที่แบกไว้สูงบนไหล่ของข้าราชการชายในชุดสีม่วง ขุนนางชั้นสูงสุดของราชอาณาจักร ๖ ท่าน สวมเครื่องประดับศิระยอดสูง แหยมสีขาวเดินเคียงขวาข้างพระองค์เปรียบเสมือนทูตสวรรค์ชั้นหัวหน้า และนางพระกำนัล ๑๒ คน ในชุดเสื้อผ้าสวยงามติดตามมาโดยถือถาดทองที่ใส่ใบพลู กระโถน พัดและสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ ของพระองค์ จากนั้นมีขบวนอัญเชิญรั่มหลายชั้น พัดขนาดใหญ่และทวนตามมาอีก ในขบวนถัดไปเป็นกลุ่มพระสนมของพระเจ้าแผ่นดินประมาณ ๕๐ คน หรือกว่านั้น เดินมาในขบวนด้วยท่าทีของสุภาพสตรีผู้สง่างาม โดยจัดเป็น ๔ แถว ทั้งหมดสวมใส่ชุดพิธีผ้าไหมสีขาวยาวกรอมเท้า และผ้าใส่เงินและสร้อยสังวาลทองแผ่นใหญ่ ๘ หรือ ๙ เส้น ห้อยพาดไหล่ข้างหนึ่งและพาดขวางหน้าอกเช่นเดียวกับที่หมสไบ ไหล่และแขนอีกข้างหนึ่งปล่อยเปลือยเปล่า หลังจากขบวนนี้ก็ตามมาด้วยเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ในพระราชฐานชั้นใน และสุดท้ายคือตำรวจหญิงในพระบรมมหาราชวัง^๓

ตามหลังสตรีนางในของพระบรมมหาราชวังเป็นตัวแทนของหญิงต่างชาติทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในประเทศสยามและบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ ชาวจีน ญี่ปุ่น อินเดีย พม่า ลาว ไคจินจิน ฯลฯ แต่ละคนแต่งกายในชุดประจำชาติของตน ขบวนท้ายสุดมาในชุดเสื้อผ้าไหมสีฟ้ายาวและกางเกงขายาวสีส้ม ผู้คนเหล่านี้ติดตาม

^๑ มยุรฉัตร เป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศในกระบวนแห่พระราชพิธีโสกันต์พระราชโอรส พระราชธิดาชั้นเจ้าฟ้า รูปลักษณะเป็นพุ่ม แต่งด้วยขนหางนกยูง ยอดมีฉัตรทองคำ ๓ ชั้นฉลุลาย พุ่มและฉัตรสูง ๗๓ ซม. มีคันโลหะหุ้มทองคำต่อเป็นด้ามสำหรับถือ ยาวประมาณ ๔๘ ซม. พุ่มมยุรฉัตรนี้เยาวกุมมารีราชสกุลที่ไว้จักเป็นผู้ถือเชิญเข้ากระบวนพระอิสริยยศ แห่จากพระตำหนักฝ่ายในออกไปยังเขาไกรลาส - สวป.

^๒ พระราชยานทอง ในต้นฉบับใช้คำว่า golden throne ในหนังสือพระราชพิธีโสกันต์ ซึ่งเรียบเรียงโดย ฌฏฐภัทร นาวิกขีวิน จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๑๔ กล่าวไว้ว่า เจ้านายที่โสกันต์ ถ้าเป็นพระเจ้าลูกเธอ จะใช้พระราชยานหรือเสลี่ยงงารับเสด็จ ถ้าเป็นพระเจ้าหลานเธอจะใช้เสลี่ยงรับเสด็จ พระราชยานหรือเสลี่ยงงาใช้เกณฑ์หลวงหรือไพร่ ๑๐ คนหาม ส่วนเสลี่ยงใช้เกณฑ์หลวงหรือไพร่ ๘ คนหาม - สวป.

^๓ ตำรวจหญิงในพระบรมมหาราชวังเรียกว่า ไชลอน ซึ่งหมายถึงหญิงนายประตู่ ซึ่งรับราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวัง มีหน้าที่คล้ายตำรวจ ; ตำแหน่งข้าราชการฝ่ายทหาร - สวป.

ด้วยบรรดาข้าราชการบริพารชาวสยามของพระราชธิดา เป็นเด็กผู้หญิงที่สดใสร่าเริง ในชุดผ้าสไบสีสดใสจำนวนเป็นร้อย ๆ คน ตามหลังเด็กเหล่านี้เป็นม้าพันธุ์เล็ก สีขาว ๒ ตัว ซึ่งจูงโดยคนเลี้ยงม้า จากนั้นติดตามด้วยข้าราชการบริพารชายจำนวนหลายร้อยในชุดเสื้อนอกสีขาว และเหล่ากองทหารสยามจัดเป็นกองหลังทำหน้าที่อารักขาท้ายขบวนแห่

เมื่อพระราชธิดาเสด็จมาถึงพลับพลาที่พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ คนหามวางพระราชยานลงและพระราชธิดาแสดงความเคารพสมเด็จพระชนกนาถด้วยการยกมือที่ประนมของพระองค์ขึ้นเหนือศีรษะ พระเจ้าแผ่นดินลุกขึ้นเพื่อรับพระราชธิดาและร้ององค์พระราชธิดาขึ้นข้าง ๆ พระองค์ และทั้งสองพระองค์เสด็จไปยังสถานที่ซึ่งพระสงฆ์จะได้รับการนิมนต์มาผลัดเปลี่ยนการเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากนั้นประมาณ ๑ ชั่วโมงเศษ พระราชธิดาเสด็จออกมา มีการส่งเสด็จพระองค์กลับไปยังประตูด้านในของพระบรมมหาราชวัง ทั้งหมดกลับไปแบบเดียวกันกับที่พวกเขาเข้ามา ขบวนแห่นี้ถูกจัดขึ้นอีกครั้งทุก ๆ บ่ายต่อเนื่องกัน ๓ วัน

ในวันที่ ๔ และเป็นวันสำคัญยิ่ง พระราชพิธีต่าง ๆ เริ่มขึ้นในตอนเช้าทันที หลังรุ่งอรุณตามฤกษ์ยามของโหราศาสตร์ พระราชธิดาเสด็จประทับไปในขบวนเหมือนเช่นเคย ซึ่งนำเสด็จไปยังท้องพระโรงใหญ่ของพระบรมมหาราชวัง และ ณ ที่นั่น หลังจากที่มีการจัดพิธีการต่าง ๆ มากมายแล้ว เมื่อได้เวลามงคลฤกษ์ เจ้านายฝ่ายชายที่ดำรงพระยศสูงสุดตบปอยพระเกศาด้วยพระกรรบิดกรรไกรอย่างสมพระเกียรติ จากนั้นพระเกศาของพระองค์ถูกโกนอย่างหมดจดด้วยมีดโกนทอง เงิน และโลหะ ในตอนนี้เทียนชัยถูกดับลง ต่อมาพระราชธิดาองค์น้อยซึ่งยังคงฉลองพระองค์สีขาวเสด็จประทับในขบวนแห่ไปยังเชิงภูเขาทอง และประทับอยู่บนม้านั่งหินอ่อนในสระซึ่งเป็นสิ่งแทนสระอโนดาตอันศักดิ์สิทธิ์ ที่นี้เองพระเจ้าแผ่นดินทรงหลั่งน้ำมนต์อันศักดิ์สิทธิ์แก่พระราชธิดาจากโอ ๕ ใบ ได้แก่ โถทอง โถเงิน โถทองเหลือง โถทองแดง และโอหิน พระราชธิดาทรงสั่นสะท้านและเกือบจะกรรแสง แต่บรรดาเจ้านายหญิงและชายระดับผู้ใหญ่ ตามด้วยเหล่าขุนนางผู้ใหญ่ต่างหมุ่นเวียนกันหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์แก่พระราชธิดาผู้นำสงสารด้วยความเชื่ออย่างยากที่จะทนได้เป็นเวลาเกือบจะครึ่งชั่วโมง ในที่สุดพระองค์ได้รับอนุญาตให้ปลีกพระองค์ออกไปยังมณฑปที่มีผ้าม่านปิดซึ่งอยู่ใกล้ ๆ และเปลี่ยนฉลองพระองค์คลุมยาวสีขาวที่เปียกโชกเป็นชุดเครื่องทรงอันหรูหรา อัครเสนาบดีและเสนาบดีต่างประเทศในชุดเครื่องแต่งกายงดงามดูละลานตา

นำเสด็จพระราชธิดาขึ้นสู่ภูเขาทอง บนยอดภูเขาสมเด็จพระราชปิตุลา^๑ ผู้ทรงพระ
ชราของสมเด็จพระชนกนาถและสมเด็จพระชนกนาถของพระราชธิดาทรงมารับ
พระองค์ ในมณฑปอันสวยงามที่พระราชธิดาทรงได้รับการสวมมงกุฎซึ่งทำด้วย
ทองคำบริสุทธิ์ และจากนั้นเสด็จลงมาในลักษณะที่เป็นพระราชพิธีเต็มยศ ทรง
ฉลองพระองค์ซึ่งประดับด้วยเพชรพลอยมากมาย และเสด็จประทับในชบวนแห่
เวียนขวารถอบภูเขา ๓ รอบ

แต่ดูเหมือน การเปลี่ยนแปลงอย่างอัศจรรย์ในรูปลักษณ์ของชบวนแห่ได้
เกิดขึ้นแล้ว บรรดาเทวดาที่สวมใส่ชุดสีขาวขณะนี้เปลี่ยนเป็นสีชมพูหรือสีกุหลาบ
เหล่าสุภาพสตรีชาววังหมดผ้าสไบทองแทนสไบสีเงิน และบรรดาเด็ก ๆ ที่น่ารักทั้ง
หลายที่มาในชุดสีขาวขณะนี้เปลี่ยนเป็นเสื้อผ้าสีชมพู พร้อมกับแถบสีแดงสดใส
รอบ ๆ ผมงอกและรัดเกล้าของพวกเขา ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง
อันน่าอัศจรรย์ที่พระราชพิธีโสกันต์ได้ก่อให้เกิดขึ้นแก่พระราชธิดา

พระราชพิธีในตอนเช้าดำเนินต่อไปทั้งหมด ๓ ชั่วโมง และหลังจาก
นั้นมีการเชิญเสด็จพระราชธิดาออกไปพักผ่อนอันจำเป็นสักระยะหนึ่ง

ในเวลาบ่ายมีอีกพระราชพิธีหนึ่ง คือ พระราชพิธีเวียนเทียน (wean
teen) หรือการเดินวนรอบ ๆ พร้อมกับเทียนซึ่งเคยกล่าวถึงไว้ก่อนหน้านี้แล้ว
ชบวนแห่เชิญเสด็จพระราชธิดามายังท้องพระโรง พระราชธิดาในฉลองพระองค์ที่
หุ่หรงางดงามประทับอยู่บนที่ประทับตรงกลางระหว่างบายศรีคู่ ซึ่งในกรณีนี้เป็น
ถาดกลมสี่ทองซ้อนกัน ๕ ชั้น มีขนาดลดหลั่นกันไปตามลำดับจนถึงยอดดูคล้าย
กับที่ตั้งดอกไม้ทรงวงกลม แต่ละอันบรรจุด้วยข้าวสุก น้ำมันหอม แป้ง มะพร้าว
อ่อน และกล้วย ทั้งหมดนี้มีพวงดอกไม้วางอยู่ข้างบน สมเด็จพระชนกนาถประทับ
นั่งใกล้กับพระองค์ ทัวทั้งท้องพระโรงมีบรรดาเจ้านาย ขุนนางและสตรีผู้สูงศักดิ์
นั่งเป็นวงกลมอยู่ หัวหน้าคณะพราหมณ์ ๒ ท่านยืนอยู่ใกล้กับบายศรีจุดเทียนชุด

^๑ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ พระราชโอรส
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ แรม ๑ ค่ำ ตรงกับวันที่
๒๔ เมษายน ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. ๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามว่า เจ้าฟ้า
มหามาลา และทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นปราบปรปักษ์ พ.ศ. ๒๓๘๔ และในรัชกาลที่ ๕ ได้เป็น
ผู้สำเร็จราชการในพระราชสำนักและว่าพระคลังทั้งปวง ต่อมาได้เป็นผู้สำเร็จราชการกรมมหาดไทย
สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันพุธ เดือน ๑๐ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีจอ อัฐศก จ.ศ. ๑๔๔๘ ตรงกับวันที่ ๑
กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๙ พระชันษา ๖๗ ปี - สวป.

ขนาดใหญ่ ๑๕ เล่ม ต่อเนื่องกันไป เทียนดังกล่าวปักอยู่ในเชิงเทียนทอง เชิงเทียนเงินและเชิงเทียนแก้ว พราหมณ์ส่งเทียนให้แก่ผู้มีบรรดาศักดิ์สูงสุดในขณะนั้นทีละเล่ม ผู้ซึ่งใช้มือของเขาโบกเปลวเทียนไปทางพระราชธิดา และส่งเทียนต่อให้คนถัดไปซึ่งทำเช่นเดียวกันนั้น^๑ ในขณะเดียวกันบรรดาพราหมณ์คนอื่น ๆ ต่างกำลังตีกลองซึ่งมีลักษณะแปลก^๒ ของพวกเขา พร้อมกับดนตรีที่ดังออกมาอย่างไพเราะความละเมียดละไม และมีการสวดเพลงสรรเสริญขณะที่เทียนแต่ละเล่มถูกเวียนรอบท้องพระโรงจำนวน ๕ รอบ และจากนั้นจะถูกส่งกลับมายังพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ดับเทียนเหล่านั้นในทันที และโบกควันเทียนไปยังพระราชธิดา ดังนั้นการพัดควันเทียนไปยังพระองค์เปรียบได้กับการเสริมพลังของสิ่งอันเป็นกุศลเป็นคุณความดี ซึ่งกล่าวกันว่าบรรยากาศของงานพระราชพิธีนี้เต็มไปด้วยกุศลบุญดังกล่าวอยู่แล้วด้วยวัตถุประสงค้อย่างเดียวกัน พราหมณ์ถวายข้าวพร้อมด้วยน้ำมะพร้าวอ่อน^๓ บางส่วนแก่พระราชธิดาและจุ่มนิ้วมือของเขาลงไปในน้ำมันอันศักดิ์สิทธิ์และแบ่งหอม เติมพระบาทขวา ๓ แห่ง จากนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงหลั่งน้ำพระพุทธรณ์ศักดิ์สิทธิ์ลงบนพระหัตถ์ของพระราชธิดา ซึ่งพระราชธิดาใช้ลูบผ่านเหนือพระเกศา และพระราชพิธีของวันนั้นก็สิ้นสุด จะมีพระราชพิธีเวียนเทียนสมโภชเป็นเวลา ๓ วัน พร้อมขบวนแห่พระราชธิดาไป - กลับ และจากนั้นพระราชพิธีโสกันต์ก็เป็นอันเสร็จสิ้น

ในระหว่าง ๓ วันสุดท้ายนี้ ของขวัญส่วนใหญ่ที่นำมาถวายแด่พระราชธิดาอย่างมากมาย คือ เหริยเงิน โดยบรรดาคนทุกชนชั้นของพระราชอาณาจักร จำนวนเงินที่ได้รับในโอกาสนี้ไม่น้อยเลย กล่าวกันว่ามากกว่า ๕๐,๐๐๐ ดอลลาร์ ซึ่งเพียงพอสำหรับเก็บไว้ให้พระราชธิดาชาวสยามใช้จ่ายส่วนพระองค์ได้ตลอดพระชนม์ชีพ

ผู้คนอดไม่ได้ที่จะตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องไสยศาสตร์อันไร้สาระของพวกนอกศาสนาทั้งหมดทั้งหมดนี้ว่ามีมูลค่าสูงอย่างไร และพิธีเฉลิมฉลองอันโอ้อ่าหรรหาวขบวนแห่ ค่าใช้จ่ายจำนวนมหาศาล ตลอดจนพระราชพิธีอันน่าเบื่อหน่ายต่าง ๆ

^๑ พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนในพิธีเวียนเทียนสมโภช - สวป.

^๒ พราหมณ์แกว่งบัณเฑาะว์ - สวป.

^๓ ต้นฉบับใช้ the milk of young coconut น่าจะหมายถึง น้ำมะพร้าวอ่อน เพราะในพระราชพิธีโสกันต์พราหมณ์จะถายน้ำมะพร้าวอ่อนแด่พระราชธิดา - สวป.

มีการดำเนินการอย่างปลื้มปิด เพื่อที่จะป้องกันพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน จากเหล่าปีศาจร้ายในจินตนาการ ซึ่งถ้าสิ่งเหล่านี้ดำรงอยู่จริงก็มีเพียงพระเจ้าเท่านั้นที่สามารถปกป้องได้ และเพื่อที่จะก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองซึ่งมีเพียงพระเจ้าเท่านั้นที่สามารถประทานให้ได้ นำเสียดายจริง ๆ ที่เรื่องนี้และชนบประเพณีทั้งหมดของผู้คนเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า เรื่องทั้งหมดที่เกี่ยวข้องถึงหรือความคิดในเรื่องพระผู้เป็นเจ้าและผู้สร้างของพวกเราทั้งหมด ซึ่งเป็นผู้ที่สืบทอดโลกทั้งหลาย ต้องพึงพาอาศัยในการวิงวอนอธิษฐานในทุก ๆ สิ่ง และความกรุณาของพระองค์จะนำมาซึ่งชีวิตและความสุขอันแท้จริงได้ถูกปิดกั้นไว้โดยสิ้นเชิง

ขอให้เรา “ผู้เป็นเจ้าของจิตวิญญาณซึ่งถูกจุดให้สว่างด้วยความฉลาดหลักแหลมจากสรวงสวรรค์” จงอธิษฐานอย่างจริงใจจึ่งมุ่งมั่นให้แก่บรรดาเด็กชายและเด็กหญิงเหล่านี้ในประเทศสยาม ซึ่งในขณะนี้พวกเขาเชื่อในพิธีกรรมอันโง่เขลาเหล่านี้ และเช่นไหว้บูชาวิญญาณต่าง ๆ ซึ่งไม่มีอยู่จริง โดยขอให้ในขณะที่พวกเขาเริ่มเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ทั้งชายและหญิง ขอให้พระเจ้าจงประสาทพรให้แก่พวกเขา เพื่อที่ว่าพวกเขาจะมีโอกาสเข้าถึงพระเจ้ามากกว่าคนรุ่นก่อนพวกเขา โดยได้เรียนรู้ เชื่อถือและยินดีในสัจธรรมดังเช่นที่เป็นอยู่ในศาสนาของพระผู้เป็นเจ้า

ISBN 978-974-417-490-1

รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์
ชุดที่ ๕